Bengt-Ove Boström

SAMTAL OM DEMOKRATI

Doxa

Till Margareta

Bengt-Ove Boström

SAMTAL OM DEMOKRATI

Doxa

Samtal om demokrati ingår som nummer 14 i serien
Göteborg Studies in Politics, red. Bo Särlvik.

Tryckt av Graphic Systems AB, Göteborg 1988
Utgiven av
Bokförlaget Doxa AB
Lund 1988
ISBN 91–578–0246–7

Innehåll

RESULTATEN

Förord

Den kunskap och förståelse som man kan få genom vetenskaplig verksamhet är alltid produkten av en process som börjar med en önskan om att bättre förstå ett fenomen eller ett skeende. Det som väckte mitt intresse för demokratidiskussioner var att det i dessa presenterades så många skilda demokratibegrepp. Jag ställde mig frågan varför det finns så många demokratibegrepp, och vari skillnaderna mellan dem består. Vad är det som händer mellan den gemensamma utgångspunkten att ordet "demokrati" betyder *folkstyre* och fastställandet av en demokratidefinition som många gånger är unik för varje författare? Jag har genom mitt avhandlingsarbete fått både större kunskap om olika demokratibegrepp och förståelse för de mekanismer som ligger bakom mångfalden av demokratibegrepp, och jag hoppas kunna bibringa även läsaren dessa insikter.

Min studie är dock inte enbart deskriptiv. Jag ställer också upp normer, eller regler, för demokratidiskussioner. Dessa kan naturligtvis diskuteras och ifrågasättas, liksom den granskning av texter om demokrati som jag gör utifrån dessa regler. Jag hoppas att en sådan diskussion skall komma till stånd.

Även om de angivna reglerna vid min granskning endast kommer i kontakt med ett begränsat antal frågeområden vad gäller demokratibegreppet, har flertalet av reglerna ett mycket vidare tillämpningsområde. Exempelvis är föreställningen om att den som berörs av ett beslut kan åberopa demokratisk legitimitet för beslutsdeltagande, intressant för den aktuella diskussionen om relationen stat – individ. Vidare skulle de regler som jag anger för förhållandet mellan värderingar och fastställandet av ett demokratibegrepp, kunna uppställas för diskussioner om vilka begrepp som helst. Därför kan denna avhandling kanske vara av intresse även för dem som inte primärt är intresserade av olika demokratibegrepp eller de texter jag granskar.

Under mitt avhandlingsarbete har jag fått stöd och hjälp från många håll. Utöver det faktum att Jörgen Westerståhl fått stå till tjänst med material för min undersökning, vill jag här särskilt nämna att Jörgen Westerståhl lyckats med att bygga upp en forskningsinstitution där stora forskningsprojekt, och forskare och doktorander med udda forskningsuppgifter som min egen, arbetar sida vid sida. Det är ingalunda självklart att en institution skall kunna bedriva effektiv massdataforskning, samtidigt som den ger utrymme och god jordmån för mindre forskningsupp-

gifter av helt annat slag. Jörgen Westerståhl har lyckats skapa en sådan institution, och hans efterträdare fullföljer hans arbete.

Docent Mats Dahlkvist och docent Sören Holmberg har varit mina handledare. De har med stor energi, som jag önskat varit min egen, drivit mig framåt och gett mig all den hjälp och allt det stöd som en handledare skall ge – och mycket mer därtill. Högskolelektor Bengt R. Carlson, forskarassistent Jon Pierre, professor Lars Strömberg och professor Bo Särlvik har vid flera tillfällen tagit del av mina manuskript och lämnat många värdefulla synpunkter. Det gäller även mina seminariekamrater – ingen nämnd, ingen glömd. Bill Bullock har hjälpt mig med språket i den engelska sammanfattningen.

För fullgörandet av min forskningsuppgift har jag fått ekonomiskt stöd från Kungl. och Hvitfeldtska Stipendieinrättningen, Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälle och Adlerbertska Stipendiefonden. Karl Staafs fond för frisinnade ändamål har gett ett frikostigt bidrag till tryckningen av min avhandling.

Till alla dessa vill jag framföra mitt tack. Jag vill här också tacka för den vänlighet och det personliga intresse jag mött vid mina kontakter med bokförlaget Doxa.

Slutligen är det dags att söka utföra den omöjliga uppgiften att i ett förord ge uttryck för den djupa tacksamhet, och skuldmedvetenhet, de flesta avhandlingsförfattare känner gentemot sin familj. Margareta har, utöver att stödja och uppmuntra mig, skött många av de gemensamma sysslorna och även hjälpt mig med praktiska uppgifter i avhandlingsarbetet. Jonas och Karin har visat stor förståelse för mitt arbete, men också tillsammans med Margareta skänkt mig glädje och avkoppling. Det förutan blir ingen avhandling skriven.

Göteborg den 12 juli 1987

Bengt-Ove Boström

UPPGIFTEN

1 Samtal om demokrati

1.1 En demokratidebatt

Under 1974 fördes i Dagens Nyheter en demokratidebatt som hade sin upprinnelse i den då aktuella "IB-affären".[1] En av de journalister som hade givit offentlighet åt uppgifterna om IB, Peter Bratt, anklagade i en artikel regeringen och berörda myndigheter för diverse oegentligheter. Bratt ansåg att värdet av den svenska demokratin nu stod inför en avgörande prövning.[2]

I det därpå följande debattinlägget förde Nils Elvander en mer principiell diskussion om demokratin och demokratibegreppet. Den fortsatta debatten kom väsentligen att föras på detta principiella plan. Tvisteämnena var ingalunda nya. Elvander argumenterade för en demokratisyn som ansluter väl till Herbert Tingstens syn på demokratin som en beslutsform och "demokratismen" som en överideologi.[3]

Elvanders kritiker, liksom Tingstens, ansåg ett sådant demokratibegrepp vara otillräckligt i flera avseenden. Dels beaktar det inte att en utjämning av sociala och ekonomiska resurser är nödvändig för att medborgarna skall bli likställda vad gäller möjligheter att utöva politisk makt. Dels säger det inget om att viktiga samhällsfunktioner skall ställas under demokratisk kontroll för att ett samhälle skall kunna anses vara en demokrati.[4] Båda dessa krav pekar ut en socialistisk samhällsordning som den mest demokratiska. Ett sådant "socialistiskt demokratibegrepp" kunde Elvander inte acceptera, emedan det omöjliggör värdegemenskap kring demokratin.[5] Han undrade också huruvida anhängarna av detta demokratibegrepp är lojala mot den demokratiska beslutsformen. Eftersom det socialistiska demokratibegreppet inkluderar såväl en demokratisk beslutsform som en socialistisk samhällsordning kan man, ansåg han, inte veta vad företrädarna för detta demokratibegrepp skulle prioritera vid en eventuell konflikt mellan de båda.[6] Är beslutsformen bara ett strategiskt medel som används så länge den är tjänlig för att uppnå socialism, eller anses beslutsformen ha ett egenvärde som ger den företräde framför andra politiska ambitioner?

Elvander ser således valet av demokratidefinition som ett normativt, politiskt ställningstagande. Hans eget politiska ställningstagande därvidlag hindrar inte att han ansluter sig till tesen om ett samband mellan ekonomiska, sociala och politiska resurser. De sociala och ekonomiska förhållandena i samhället skall dock, enligt Elvander, ses som *förutsätt-*

ningar för demokratins förverkligande. De bör inte ses som en *del* av demokratin. De ingår således inte i det fenomen som Elvanders demokratibegrepp refererar till.[7] C-H Hermansson får avsluta denna kortfattade redogörelse för huvudpunkterna i DN-debatten med den retoriska frågan: "Men vilket värde har en definition om förutsättningen för dess uppfyllande saknas?"[8]

DN-debatten illustrerar väl en klassisk motsättning i svensk demokratidebatt, nämligen den mellan demokratins "form" och dess "innehåll". Den ger emellertid också prov på ett antal vanliga missförstånd och oklarheter i såväl den svenska som den internationella demokratidiskussionen. Syftet med min avhandling är att lyfta fram dessa problem – i DN-debatten och i andra sammanhang – samt att föreslå hur de bör lösas. De problem jag vill diskutera kan sammanfattas i följande tre frågor.

En viktig princip som Tingsten och Elvander hävdar är att demokratin bör ses som en beslutsform. De vänder sig mot s. k. "innehållsliga" definitioner. Om vi skall kunna ta ställning till denna ståndpunkt måste vi först klargöra vad som kan vara en "formdefinition" respektive en "innehållslig" definition. Jag tror mig kunna visa att distinktionen bör ges en något annorlunda innebörd än den Elvander tar för given. Jag anser också att det finns andra tänkbara inslag i demokratidefinitioner än de i den angivna dikotomin. Min *första fråga* gäller således hur man skall uppfatta olika inslag i demokratidefinitioner med avseende på beslutsfattandets form respektive innehåll, samt vilka av dessa inslag som är lämpliga respektive olämpliga.

Min *andra fråga* knyter an till Hermanssons replik till Elvander. Hur bör demokratibegreppet konstrueras med avseende på demokratin, demokratins förutsättningar och demokratins effekter? Till denna fråga kan vi knyta problemet med vad som är mål respektive medel. Vilka konsekvenser får det om man uppfattar demokrati som ett mål respektive ett medel? Vilken innebörd har mål-medelbestämningar när man definierar demokratibegreppet?

Slutligen ser Elvander valet av demokratidefinition som ett politiskt normativt val. Det är uppenbart att flertalet debattdeltagare inte bara argumenterar för den ena eller andra definitionen utan också – eller kanske snarare – för att begreppets referens bör förverkligas. Det rör sig således om politiska ståndpunkter. Min *tredje fråga* blir då: Är det verkligen lämpligt att bedöma olika demokratibegrepp och deras definitioner på politiska grunder?

De tre frågor, eller diskussionsämnen, jag nu formulerat utgör tre återkommande teman i min avhandling. Det första temat diskuteras under rubriken "Form och innehåll". Det andra temat kallar jag "Preci-

sion och begreppsstruktur". Det tredje temat har rubriken "Värde och realism".

1.2 Samtal om politik

Jag avser inte att föreslå någon ny empirisk eller normativ teori om demokratin och dess funktionssätt. Mitt intresse är istället först och främst knutet till analytisk och språklig klarhet. Som jag antydde ovan är demokratidebatten full av motsägelser, oklarheter och andra problem. Min ambition är att spåra upp och identifiera sådana problem, samt att försöka komma med förslag till lösningar för att bringa reda och klarhet i debatten. Min metod är den traditionella idékritikens och mina rättesnören är den analytiska filosofins program om en god logik och ett klargörande språkbruk.[9]

Vad god logik innebär – att slutsatser följer av premisser, att klassificeringar är konsekventa osv. – behöver knappast diskuteras närmare här. Däremot är det naturligtvis möjligt att min analys inte i alla avseenden är uttryck för sådan god logik, men det får jag i så fall återkomma till om sådan kritik riktas mot den.

Vad är då "ett klargörande språkbruk"? Här vill jag ange *förståelse* som det syfte språket bör tjäna – förståelse av budskap och förståelse av de ting vi ägnar våra tankar och våra samtal åt.[10] I min argumentation kommer jag att försöka göra troligt att vissa språkbruksregler befrämjar, och att andra motverkar, dessa två slag av förståelse.

De språkbruksregler jag kommer att argumentera för kan sägas höra hemma i den samtalsart Evert Vedung kallat "det rationella samtalet".[11] Utmärkande för detta samtal är att det följer logikens spelregler, och – skulle jag vilja tillfoga – att det förs på ett medvetet plan. Därmed bortfaller reklam- och propagandatekniker som på ett dunkelt sätt vädjar till vårt undermedvetna, liksom de som utnyttjar vår oförmåga eller ovilja att kritiskt granska budskap. Härtill kan läggas kravet att samtalet skall föras på ett språk som maximerar de inblandade parternas förståelse av varandra och av de ting man diskuterar eller reflekterar över. Dessa kriterier på ett rationellt samtal ligger nära Arne Naess karaktäristik av ett "sakligt meningsutbyte". Ett sådant sägs öka, eller bättre ordna, vårt vetande.[12]

Ett dylikt "rationellt samtal" måste sägas vara en så kallad idealtyp. I verkligheten innehåller snart sagt alla samtal logiska brister, och vårt undermedvetna är på ett eller annat sätt alltid närvarande och påverkar våra perceptioner och vårt beteende. Det hindrar naturligtvis inte att man kan uppställa det rationella samtalet som en idealtyp mot vilken

man kan jämföra verklighetens samtal. Är det då meningsfullt att göra sådana jämförelser vad gäller samtal om politik? Svaret på denna fråga beror av hur vi besvarar tre andra frågor. Är "det rationella politiska samtalet" eftersträvansvärt? Är det möjligt? Är förekommande avvikelser i den politiska debatten kända?

Samtal om politik förs i någon mån av alla medborgare. Jag intresserar mig här främst för två grupper: politiker och vetenskapsmän. Vi börjar med politikerna. I den mån medborgarna är beroende av information från politikerna för sina politiska ställningstaganden har de intresse av att 1) det rationella samtalets spelregler följs i politiska diskussioner, eller 2) att man på något sätt kan få kunskap om när och hur reglerna bryts. Det kan med fog hävdas att politiker själva gör anspråk på att hålla sig till "principer för allvarligt tal", som Jan Andersson och Mats Furberg kallar två samtalsregler som är aktuella i det rationella samtalet.[13] Politikerna gör anspråk på att tala om något som är *relevant* i det aktuella sammanhanget, och de gör anspråk på att vara *vederhäftiga*. Därtill måste den massmediala kontext, som den offentliga politiska debatten äger rum i, sägas vara ägnad att ge intrycket att det rör sig om ett samtal värt att ta på allvar. Det är visserligen allmänt känt att politiker emellanåt avviker från det rationella politiska samtalets smala stig i syfte att vinna röster, men det innebär inte att väljarna alltid kan urskilja vari dessa avvikelser består och när de förekommer. Därför finns behov av att den politiska debatten analyseras med det rationella samtalets spelregler som analysinstrument och samtalsnorm.

Kan då inte politikernas offentliga diskussioner tjäna andra legitima syften som "kräver" andra samtalsarter än det rationella samtalet? Är inte röstvärvandet ett sådant legitimt syfte? I sin klassiska skrift *Det politiska språket* företräder Gunnar Fredriksson en syn som visar förståelse för politikernas röstvärvningsambitioner. Fredriksson anser till exempel att man måste beakta att politiker i vår massmediala värld talar till ett – inte minst ur taktisk synvinkel – mycket heterogent auditorium. Man talar samtidigt till radikala eldsjälar i det egna partiet och marginalväljare strax utanför partiets flygelpositioner. Likaså talar man samtidigt till grupper med skilda intressen.[14]

Andersson och Furberg uppfattar Fredriksson som om han anser att "det politiska språket" bara bör bedömas utifrån hur effektivt det befrämjar avsändarens syften. Adressatens intressen måste emellertid tillmätas lika stor vikt, anser Andersson och Furberg. Vidare hävdar de att röstvärvandet endast präglar politikernas språk i vissa sammanhang, och att det därför inte existerar *ett* givet sätt att använda språket som utmärker politikerna som politiker. De ser över huvud taget inte något behov

av ett särskilt "politiskt" språk, men det gör uppenbarligen andra. "Den som tror på existensen av *det* politiska språket föreställer sig ofta att vardagslivets regler för hederligt umgänge inte är tillämpliga i politiken", skriver Andersson och Furberg. De fortsätter: "Han föreställer sig att politiken har sina egna spelregler och att dessa antingen står utanför moralens område eller innefattar andra anständighetsnormer än de vanliga".[15]

Till detta kan sägas att det är svårt att tillerkänna mer eller mindre bedrägliga samtalstekniker i röstvärvandets syfte någon som helst legitimitet. Såväl Fredriksson som Andersson och Furberg ger också åtskilliga prov på att den politiska debatten kan och bör granskas med det rationella samtalet som norm. Även Fredriksson anser att den politiska debatten kan och bör hyfsas.

Jag anser det vara en självklar huvudprincip för samtal om politik, liksom för samtal om andra ämnen, att det rationella samtalets regler bör iakttagas. Det är visserligen möjligt att argumentera för att den oförfalskade sanningen ibland gör mer skada än nytta, men ett sådant resonemang är mycket intrikat och har många fallgropar. Hur som helst måste undantag motiveras i det enskilda fallet. Man kan inte generellt undantaga en hel yrkeskår, och *särskilt inte* våra politiska representanter, från umgängesnormer som gäller för samhället i övrigt. Hans Regnéll har formulerat denna handlingsnorm i mer generella termer:

> "Hänsynen till andras välgång kan ibland motivera avsteg från allmänna handlingsprinciper som att hålla givna löften eller tala sanning – men endast då allvarliga moraliska konflikter uppstår mellan olika etiska normer. Går man längre än så i fråga om rationellt nyttotänkande, överskrides lätt gränsen till den moral som praktiseras av en skrupelfri totalitär regim för vilken lögner och löftesbrott alltid är tillåtna medel i kampen för en sak som gäller som god och till fördel för samhället."[16]

Men, kan vi då fråga oss, kan det inte ofta vara så att saklig information om olika företeelsers för- och nackdelar leder till handlingsförlamning? Jo, men det botemedel vi då bör rekommendera är inte att informationen skall snedvridas för att "underlätta" ställningstaganden, utan istället att människors självtillit bör stärkas så att de "orkar" ta ställning för något som även har nackdelar – till exempel demokratin.[17]

Det är säkerligen oundvikligt att politikers samtal om politik ibland avviker från de angivna regelsystemen. Det hindrar dock inte att vi söker fastslå vari avvikelserna består, och att vi försöker begränsa omfattningen

av dem. Även om det rationella samtalets idealtyp således ej kan förverkligas fullt ut – såväl försåtliga propagandatekniker som oavsiktliga logiska brister är omöjliga att utrota helt – så kan säkerligen den politiska debatten påverkas att närma sig det rationella samtalets idealtyp genom att den fortlöpande granskas utifrån det rationella samtalets spelregler. När, och på vilket sätt, avviker debatten från regelsystemet? När följer man "principerna för allvarligt tal" eller "det rationella samtalets spelregler"?

Vad som nu sagts kan tyckas vara självklarheter. Är det verkligen nödvändigt att i en statsvetenskaplig avhandling motivera ett ställningstagande *för* det rationella samtalet som norm för diskussioner om politik? Måste man särskilt argumentera för värdet av att granska samtal om politik efter dessa riktlinjer? För flertalet läsare framstår säkerligen min argumentation som en överloppsgärning – men troligen inte för alla. I olika sammanhang stöter jag på företrädare för en syn på politiska diskussioner som liknar den syn Andersson och Furberg vill tillskriva Fredriksson. Jag har därför här velat distansera mig från den uppfattningen genom att uttryckligen ange "det rationella politiska samtalet" som grundläggande norm och utgångspunkt för detta arbete.

Vad vi hittills diskuterat är politikers och medborgares samtal om politik. Min analys kommer dock huvudsakligen att ägnas åt vetenskapsmäns samtal om politik. Det rationella samtalet måste här sägas vara en självklar samtalsnorm. Inom ramen för vetenskapsmannens yrkesroll kan jag inte se några som helst legitima motiv för att inte efter bästa förmåga sträva efter att tillämpa det rationella samtalets regelsystem. Det finns således heller ingen anledning att avstå från att undersöka om där finns några avvikelser från regelsystemet, och i så fall vilka dessa är. Det faktum att diskussionsämnet är politik gör inte undersökningen mindre angelägen – snarare tvärtom.

Den granskning jag ämnar göra omfattar självfallet inte alla egenskaper hos demokratidebatten betraktad i ljuset av "det rationella politiska samtalet". Jag gör inte heller någon systematisk genomgång av vissa egenskaper, till exempel relevans eller sanning. Det som strukturerar min studie är istället tre problem, eller teman, inom demokratidebatten. När jag analyserar dessa problem i de texter som är mina analysobjekt, använder jag mig av det rationella samtalets betraktelsesätt. Det innebär, för det första, helt enkelt att jag tar texterna på allvar. Jag behandlar dem som om författarna haft för avsikt att föra ett seriöst och meningsfullt samtal. Jag letar således inte efter dolska propagandatekniker. Däremot reser jag emellanåt sakliga invändningar. Det rationalistiska betraktelsesättet innebär nämligen, för det andra, att jag också undersöker i vad mån

författarnas argumentation är förenlig med de principer jag anser bör gälla för ett rationellt samtal om demokrati.

1.3 Disposition

Som svar på mina tre inledande frågor kommer jag nedan att argumentera för ett antal principer, eller regler, för språkbruk och definitioner i demokratidebatten. Även om det är möjligt att argumentera för dessa principer utan att utgå ifrån problem i en given text, är det risk för att sådana resonemang ter sig alltför abstrakta och/eller meningslösa. Jag väljer därför att presentera mina principer tillsammans med en analys av DN-debatten. Det är min förhoppning att värdet av dessa därmed skall framstå klarare än eljest. DN-debatten har dock i övrigt ingen annan status som analysobjekt än de texter som jag senare i boken kommer att ägna mig åt. Sammanlänkningen av de båda momenten är ett *pedagogiskt arrangemang*. Det får till följd att presentationen av principerna inte är avslutad förrän i och med kapitel 5 – men också att vi redan där har kunnat se hur det första analysobjektet förhåller sig till dessa principer.

Härefter följer en granskning av ytterligare ett antal texter. Jag undersöker författarnas demokratibegrepp och argumenten för dessa. Det bör här särskilt betonas att min analys enbart avser de aspekter som aktualiseras av de regler jag föreslår i kapitlen 2–5. Hur ser de olika demokratibegreppen ut? Är begrepp och argument förenliga med mina principer? Hur ser eventuella avvikelser ut?

De författare, vars skrifter jag här analyserar, är indelade i två grupper. Den första utgörs av de internationellt välkända demokratiteoretikerna Joseph A. Schumpeter, Alf Ross, C. B. Macpherson och Robert A. Dahl. Deras skrifter behandlas i kapitel 6. Den andra gruppen består av de tre svenska statsvetare som förmodligen betytt mest för den moderna statsvetenskapliga demokratidiskussionen i Sverige: Herbert Tingsten, Jörgen Westerståhl och Leif Lewin. Dessa ägnas var sitt kapitel – kapitlen 7, 8 och 9.

Det faktum att de författare, vars skrifter jag valt att studera, är välkända och betydelsefulla demokratidebattörer skulle kunna räcka som motiv för att studera deras skrifter. Om detta hade varit mitt enda kriterium vid valet av skrifter hade dock mitt urval blivit väsentligt mycket större. Viktigare har varit ett annat kriterium. Med de studerade texterna vill jag åskådliggöra olika slag av konsekvenser av att tillämpa – respektive av att inte tillämpa – mina principer. De olika författarna har därför valts på grund av att deras texter utgör intressanta åskådningsexempel vad gäller dessa principers tillämpning. Jag gör däremot inte

anspråk på att ha valt författare som är representativa företrädare för olika slag av skolbildningar eller idétraditioner.

Även om frågeställningar och analysinstrument är desamma i samtliga de analyser jag gör, så skiljer sig analyserna ändå i ambitionsnivå. De författare som deltar i DN-debatten är i min studie enbart representerade med sina inlägg i just denna debatt. Man kan säga att det är debatten, snarare än de enskilda debattörerna, som jag intresserar mig för. Så är dock inte fallet vad gäller övriga författare. Dessa är var och en representerade med egna större arbeten kring demokratifrågor.

Studien av de svenska statsvetarnas demokratibegrepp är i vissa avseenden den mest ingående. Dels beaktar jag inte, som i övriga fall, bara teoridiskussioner, utan även relevanta empiriska studier. Dels söker jag göra en fristående och mer ambitiös deskription av de verk jag analyserar.

I avhandlingens sista kapitel, kapitel 10, ställer jag samman och jämför resultaten från de olika analyserna. Vi får därigenom möjlighet att se, inte bara hur de olika författarnas diskussioner förhåller sig till mina principer, utan också hur de förhåller sig till varandra. Avslutningsvis ger jag en rekommendation rörande framtida debatt och forskning kring frågor om samhällsordning.

REDSKAPEN

2 Form och innehåll

Som utgångspunkt för de fortsatta diskussionerna återger jag inledningsvis huvudpunkterna i Nils Elvanders båda inlägg i DN-debatten samt den efterskrift han bifogar sin sammanställning av debatten i skriften *Demokrati och socialism*.[1] Jag återkommer till kritikernas synpunkter i samband med respektive temadiskussioner.

I sitt första debattinlägg undrar Elvander vad Bratt och övriga deltagare i den dittills förda IB-debatten "menar med demokrati". Han slår därefter fast att demokrati är en *styrelseform*. Denna styrelseform definieras som "en metod för beslutsfattande enligt vilken majoritetsprincipen är grundläggande och där ett system av regler garanterar att besluten fattas efter fri debatt och fri åsiktsbildning". Han säger vidare att dessa friheter brukar kallas "de politiska friheterna" och att de avser "yttrandefrihet, tryckfrihet, föreningsfrihet etc.". Slutligen "skall", i en demokrati, majoriteten ta hänsyn till minoritetens uppfattning genom kompromiss, så att besluten baseras på bredast möjliga opinion.[2]

Däremot är demokrati, enligt Elvander, *inte* en specifik ideologi som säger något om beslutens innehåll och samhällets struktur.

> "Den demokratiska ideologin kan betraktas som en *överideologi*, ty den är gemensam för de politiska åskådningar som verkar inom det demokratiska systemets ram. Man kan visserligen på goda grunder anse att t. ex. ekonomisk jämlikhet är både en förutsättning för och en konsekvens av den politiska demokratin. Men något nödvändigt, begreppsmässigt samband är icke detta."[3]

Om man inte gör denna enkla distinktion mellan form och innehåll hamnar man ofrånkomligen i begreppsförvirring, säger Elvander. "Demokrati blir då ett tomt honnörsord, en beteckning på allt som man tycker är bra i politiken, medan det man tycker illa om kallas odemokratiskt /. . ./."[4]

Via ett resonemang om nödvändigheten av att demokratin i huvudsak måste förbli representativ kommer Elvander sedan in på ämnet värdekonflikter. Ett demokratiskt politiskt system kan inte bara vara inställt på att maximera sina egna frihetsvärden, utan måste också fungera effektivt för att överleva. "Man måste alltså göra avvägningar mellan effektivitet och frihet."[5]

Elvander diskuterar fyra sådana avvägningsproblem. De avser förhål-

landena 1) yttre, nationell frihet kontra inre frihet, 2) effektivitet i beslutsfattandet kontra rättssäkerhet och politiska friheter, 3) stabilitet kontra förändring samt 4) förtroende för systemet kontra fri kritik. Den första avvägningen gäller just den problematik som var aktuell i IB-affären. Även den andra avvägningen kan illustreras av fallet IB. En säkerhetstjänst måste vara hemlig för att vara effektiv. Det tredje problemet handlar om risken för att demokratin går under när dess beslut hotar grundläggande värden för någon grupp i samhället. "Ett demokratiskt politiskt system tål inte hur stora förändringar och därmed sammanhängande inre spänningar som helst. Revolutionära omvälvningar är oförenliga med demokrati – både definitionsmässigt och reellt sett." Det gäller dock att finna en balanspunkt eftersom även stagnation och oförmåga att lösa problem gör att förtroendet för systemet kan svikta. Slutligen bör kritiker av ledande politiker och ämbetsmän besinna sitt ansvar vad gäller medborgarnas förtroende för det politiska systemet. Om anklagelser "befinnes vara falska, eller om deras sanningshalt inte går att pröva, har demokratin i onödan tillfogats skador som kan vara svåra att reparera".[6]

I sitt andra debattinlägg återkommer Elvander till nödvändigheten av att se demokrati som en beslutsform.

> "Ett demokratiskt politiskt system måste kunna innesluta alla åsiktsriktningar som accepterar den demokratiska styrelseformen, från högern till de reformistiska vänstersocialisterna. Partierna kan vara oeniga om det mesta, men inte om bevarandet av själva demokratin. De kan ha olika meningar om vilken politik och vilket samhällstillstånd som bäst gagnar syftet att befästa och fördjupa demokratin. Men dessa anspråk får inte drivas så långt att den ena åsiktsriktningen efter den andra försöker monopolisera demokratin genom att identifiera den med sin egen politik. Ty då brister värdegemenskapen, och demokratin går under förr eller senare."[7]

"Därför", säger Elvander, "måste det socialistiska demokratibegreppet avvisas, liksom varje annan innehållslig definition av demokrati". I anslutning till detta resonemang frågar Elvander om det inte följer av "vänsterns" demokratibegrepp att partier som försvarar det kapitalistiska samhället anses vara odemokratiska. Och borde då inte "åtminstone moderata samlingspartiet ställas utanför den demokratiska gemenskapen och helst – i konsekvensens namn – förbjudas"? Om svaret är nej, undrar Elvander om vänstern är beredd "att ompröva det socialistiska demokratibegreppet och acceptera den formella definitionen fullt ut".[8]

Slutligen påpekar Elvander att han ingalunda, som hans kritiker påstått, bortser från att "privatkapitalistisk makt kan göra demokratin illusorisk". Ekonomisk jämlikhet som praktisk förutsättning för demokratin diskuteras i Elvanders första inlägg. Men detta problem "måste diskuteras i termer av *förutsättningar* för demokrati; det kan inte ingå i definitionen", vidhåller Elvander. Även styrelsens *resultat* bör beaktas. Om inte resultatet tillgodoser majoritetens krav kan förtroendet för det demokratiska systemet svikta. De politiska lösningarna måste dock genomföras med reformistiska metoder. "Samhällets kontroll eller övertagande av den privata ekonomiska makten måste genomföras steg för steg, annars går demokratin under."[9]

Elvander inleder sin slutdiskussion med att söka förklara uppkomsten och populariteten av det "socialistiska demokratibegreppet". Han diskuterar hur man velat visa sin sympati för regimer och befrielserörelser i tredje världen som har folklig förankring, och som ofta har vällovliga ambitioner beträffande sitt lands utveckling och fördelningen av produktionsresultatet. Att regimen för en politik som verkar vara i folkflertalets intresse är dock inte tillräckligt för att beteckna den som demokratisk, som ofta skett även när rättssäkerheten och de politiska friheterna varit inskränkta eller obefintliga och legal opposition saknats. "Med ett 'socialistiskt' demokratibegrepp – som ser mera till politikens innehåll än till de demokratiska formerna – blir det möjligt att beteckna sådana regimer som demokratiska", säger Elvander.[10]

Vidare diskuterar Elvander "ekonomisk demokrati": "Med denna term avses i regel den rimliga tanken att området för demokratiskt beslutsfattande bör utvidgas till att omfatta mer och mer av det ekonomiska livet, närmast i form av ökad statlig kontroll av näringslivet. Men ofta åsyftas något mera än denna socialistiska idé, nämligen ett innehållsligt demokratibegrepp. Tanken är att demokratin inte är fullständig så länge den är begränsad till enbart det 'politiska' området och ges en formell definition." Elvander varnar för att en stark betoning av det socialistiska demokratibegreppet i den socialdemokratiska programdebatten kan skapa "förväntningar om en framtida dramatisk omvälvning, utan vilken det socialistiska samhället inte tros kunna förverkligas". Även om en radikal samhällsomdaning genomfördes på demokratisk väg tror Elvander att den "demokratiska värdegemenskapen" skulle sättas på svåra prov. I det läget skulle frestelsen vara stor att "temporärt inskränka de politiska friheterna för att övervinna det kapitalistiska motståndet och säkra det socialistiska systemets genomförande".[11]

"Härtill kommer", säger Elvander, "att det socialistiska demokratibegreppet är oklart på en fundamental punkt. Det klargör nämligen inte

vilket som är viktigast vid en eventuell kollision – den demokratiska beslutsformen eller det socialistiska innehållet." Ingen av de socialistiska debattörerna har dock velat bestrida att den "formella demokratidefinitionen" är en nödvändig bestämning av demokratibegreppet, fastslår Elvander. Den är nödvändig som utgångspunkt, "men man anser alltså att den är otillräcklig". Elvander beklagar att debattörerna inte erkänt att han, genom sitt resonemang om ekonomiska och sociala förutsättningar för demokratin, "accepterar det som kan vara en rimlig tanke i det socialistiska demokratibegreppet". Han tillägger: "Ändå är vi ju alla överens om att man inte kan bortse från den ekonomiska och sociala verkligheten när man diskuterar möjligheterna att genomföra och bevara demokrati /. . ./."[12]

Till slut hävdar Elvander att man genom att stipulera den formella definitionen gör ett *normativt* ställningstagande: "vårt demokratibegrepp bör vara så beskaffat, att det kan accepteras av alla de politiska åsiktsriktningar som godtar de i definitionen ingående spelreglerna".[13]

Därmed överlåter vi ordet till Elvanders kritiker. Torbjörn Tännsjö får inleda.

2.1 Fyra betydelser av uttrycket "formell"

> "En annan viktig skillnad är den mellan *formella* och vad man kunde kalla *materiella* definitioner. I den betydelse jag använder dessa ord, vilken möjligen också är Elvanders, är en formell definition av demokrati en definition som endast tar fasta på själva beslut*metoden*, inte på beslutens *innehåll*. Inte heller här är det något fel på Elvanders definition, som jag ser det. Givetvis bör 'demokrati' definieras formellt i *denna* mening av 'formellt'. Jag tror inte heller att någon socialist har hävdat motsatsen. När socialister har protesterat mot alltför 'formella' definitioner av 'demokrati' har de haft andra betydelser av 'formella' i åtanke. Polemiska poänger kan utvinnas om socialisternas kritiker medvetet bortser härifrån och hävdar att socialister tänker sig att endast beslut om socialismens införande är demokratiska."[14]

I DN-debatten användes ordet "formell" flitigt. I citatet ovan försöker Tännsjö bringa reda i diskussionen genom att stipulera en specifik betydelse för detta uttryck. En "formell" demokratidefinition sägs ta fasta på beslutsmetoden, inte beslutens innehåll. En demokratidefinition som tar fasta på beslutens innehåll kallar Tännsjö "materiell". Han förvånar därefter säkert många genom att förespråka att demokrati defi-

nieras "formellt". Därmed ger han också Elvanders definition godkänt på denna punkt. Felet med Elvanders definition sägs ligga på ett annat plan. Enligt Tännsjö bör en demokratidefinition utformas så att högre grad av demokrati är att föredra framför lägre grad av demokrati.[15] Detta krav uppfyller inte Elvanders definition, vilket sägs bero på att den är cerimoniellt, snarare än maktpolitiskt, orienterad. Elvander lägger, enligt Tännsjö, vikt vid "de *yttre formerna* vid beslutsfattandet, vid vad som står i konstitutioner osv.".[16] När Tännsjö hävdar att socialister, som protesterat mot alltför "formella" definitioner av demokrati, haft andra betydelser av "formella" i åtanke, är det förmodligen "formella" i denna betydelse som Tännsjö syftar på.

Det må vara hur som helst med övriga socialisters klarsyn på den här punkten. I vilket fall som helst gör Tännsjö här en viktig distinktion. Uttrycket "formell" används ofta som motsats till uttrycket "reell". Härmed avses naturligtvis något helt annat än "formell" som motsats till "materiell". I det första fallet avses *betydelselösa* former – i det andra fallet gör man ingen sådan bedömning, utan syftar blott och bart på former oavsett deras betydelse. En förväxling ligger dock nära till hands om man uppfattar formen för beslutsfattande som ointressant i jämförelse med beslutens innehåll. Beslutsformen blir då oviktig formalia, medan innehållet är det som verkligen betyder något – det som skall realiseras.

Att förväxlingen ligger nära till hands innebär dock inte att den är godtagbar. Alldeles oavsett vad vi anser om beslutsformens betydelse är Tännsjös distinktion korrekt. Eftersom risken för förväxling av de båda angivna betydelserna av uttrycket "formell" är stor, tror jag att det är bäst att vi fortsättningsvis inte talar om "formella" definitioner av demokrati när vi avser det förhållandet att definitionerna anger former för beslutsfattande. Vi får finna oss i att använda en längre formulering, där vi klargör att definitionen anger speciella former för beslutsfattande, om vi skall gardera oss mot fatala missförstånd. Att låta sin demokratidefinition ange former för beslutsfattande är förvisso inte detsamma som att den endast skulle avse "formaliteter" och inte "realiteter".

Det bör framhållas att det inte enbart är Elvanders kritiker som använder det tvetydiga uttrycket "formellt" för att beskriva Elvanders demokratibegrepp. Elvander använder själv samma term.[17]

I ett tidigare inlägg ironiserar Torbjörn Tännsjö och Gunnar Andrén över att Elvander tycks tro att "ett system av regler garanterar att beslut fattas efter fri debatt och fri åsiktsbildning". Ja, man påstår till och med att Elvander nöjer sig med att det finns *regler med viss innebörd*. Hans demokratibegrepp sägs inte ha något med reella maktförhållanden att

göra. Författarna leder sedan sitt resonemang dithän att fri åsiktsbildning ej anses vara möjlig under nuvarande samhällsordning.[18] Det må vara hur som helst med den saken. Elvander torde dock knappast låta sig nöja med förekomsten av regler, och han är troligen inte så naiv att han tror att regler ensamma kan garantera något över huvud taget. Det är självfallet reglernas *tillämpning* Elvander syftar på. Om det är naivt att tro att reglerna kan tillämpas – i den ena eller andra samhällsordningen – beror inte bara på verklighetssyn, utan också på vad man menar med fri åsiktsbildning. Man kan kanske tolka Elvander så att hans demokratibegrepp refererar till ett tillstånd där medborgarna, alltefter förmåga och resurser, *tillåts* utöva vissa politiska aktiviteter. Tännsjös och Andréns demokratibegrepp refererar kanske istället till ett tillstånd där alla medborgare *får* och *kan* delta i politiken på lika villkor. Skillnaden mellan begreppen skulle då kunna beskrivas i termer av skilda *ambitionsnivåer* i kraven på verkligheten. Denna skillnad avser dock inte huruvida givna normer *tillämpas i verkligheten*. Det måste tas för givet att Elvander, såväl som Tännsjö och Andrén, anser att demokratiska normer måste realiseras i verkligheten för att demokrati skall kunna sägas föreligga i denna verklighet – oavsett vilka dessa normer är.

Det skall medges att tolkningen av Elvanders position vad gäller "ambitionsnivå" till dels är en frihandskonstruktion. Vad som talar *för* att den är riktig är att Elvander anser att det demokratiska styrelseskicket skall kunna omfattas av såväl liberaler som socialister och konservativa. Även om man i vissa åsiktsläger vill gå längre än vad Elvander (eventuellt) vill, och även realisera Tännsjös och Andréns ideal, är det förmodligen ingen som motsätter sig Elvanders grundrättigheter. Vad som talar *emot* att tolkningen är korrekt är att Elvander medger att ekonomisk jämlikhet är en förutsättning för demokrati. Varför skulle ekonomisk jämlikhet vara en förutsättning för *tillåtelse* att efter förmåga och resurser utöva politisk aktivitet? Här tycks Elvander istället ha haft likställdhet i det faktiska nyttjandet av dessa rättigheter i åtanke. I ingendera fallet är dock Tännsjös och Andréns tolkning rimlig.

Oavsett om skillnaden mellan Tännsjö/Andréns och Elvanders demokratibegrepp är en god illustration av olika ambitionsnivåer vad gäller jämlikhet bör mitt resonemang ändå ha visat att ytterligare en betydelse av uttrycket "formell" kan fogas till de som förekommer i Tännsjös och Andréns diskussioner. Förutom 1) *former*, 2) *betydelselösa former* (cerimoniel) respektive 3) det faktum att en regel har viss innebörd, men att *regeln inte nödvändigtvis (kan) tillämpas*, kan uttrycket avse 4) *tillåtelse* att utöva en aktivitet (oavsett individuell möjlighet). Hermansson förser oss med ett exempel där denna fjärde betydelse tycks vara aktuell.

När Hermansson kritiserar Elvander påpekar han i förbigående att socialistisk samhällskritik ingalunda påstår "att formella fri- och rättigheter saknar värde för folket".[19] Om Hermansson här syftat på ett betydelselöst cerimoniel eller döda lagparagrafer utan tillämpning i verkligheten hade han säkerligen gjort en annan bedömning. Det faktum att de har betydelse måste innebära att de har betydelse i verkligheten. "Formell" måste här syfta på något annat än att rättighetsreglerna ej tillämpas eller att rättigheterna avser ett betydelselöst cerimoniel. Jag tror det är rimligt att tolka Hermansson så, att han avser garantier för att *få* utöva viss politisk verksamhet. Sådana rättigheter innebär inte att alla faktiskt kan utnyttja dem. Likväl är ett sådant tillstånd att föredra framför ett tillstånd där rättigheterna är oreglerade eller där det råder förbud mot politisk aktivitet. Därav Hermanssons försäkran om att man inte anser rättigheterna vara betydelselösa. De är bara inte tillräckliga.

Bakom uttrycket "formell" i samband med demokratibegreppet har vi således funnit inte mindre än fyra skilda betydelser. "Formell", i betydelserna *ej tillämpad* respektive *betydelselös*, torde vara de minst intressanta i sammanhanget. Sådana betydelser torde vi bara finna i illasinnade tolkningar av meningsmotståndares demokratidefinitioner. De båda andra betydelserna, som avser *beslutsformer* respektive *tillåtelse* att utöva viss politisk verksamhet, är intressantare och synes visa på två viktiga dimensioner med vilka vi kan klassificera olika demokratidefinitioner.

2.2 *Fem slag av demokratiregler*

C-H Hermansson diskuterar i sitt inlägg bland annat Elvanders resonemang om demokratin som överideologi. Han finner att det i Sverige råder "enighet om att beslut skall fattas enligt majoritetsprincipen och på grundval av fri debatt och fri åsiktsbildning. Politiska grupper som propagerade för någon annan metod skulle inte tas på allvar, eller mötas med starkt ogillande." Hermansson tror dock att uttrycket "demokratisk överideologi" avser något mer än detta enkla faktum. Han tycker sig också finna stöd för det i Elvanders artikel.[20]

För det första inskränker Elvander demokratibegreppet till att endast gälla *sättet* att fatta beslut. Därmed är dock inte frågan om demokrati "uttömd", anser Hermansson. "Den handlar också om det område av samhällslivet där den tillämpas och om förutsättningarna för dess tillämpning. Form och innehåll kan inte isoleras från varandra."[21]

För det andra anser Hermansson att Elvander härefter utvidgar sin demokratidefinition. Här avser Hermansson de avvägningar Elvander diskuterar. Hermansson anser att "överideologin" därmed förvandlas till

”en vanlig ideologi” eftersom partier med grundläggande samhällsförändringar på sitt program ”förvisas utanför demokraternas krets”. Han vänder sig här mot kraven på kompromissvillighet och hänsyn till minoriteters grundläggande intressen.[22]

Eftersom Elvander anser att demokrati bör definieras så att definitionen endast anger *former* för beslutsfattande får vi förutsätta att Elvander sökt ange enbart formregler i sin egen demokratidefinition.

> ”Demokrati är – enkelt uttryckt – en metod för beslutsfattande enligt vilken majoritetsprincipen är grundläggande och där ett system av regler garanterar att besluten fattas efter fri debatt och fri åsiktsbildning. Dessa frihetsgarantier brukar kallas de politiska friheterna: yttrandefrihet, tryckfrihet, föreningsfrihet etc. I en demokrati skall majoriteten ta hänsyn till minoritetens uppfattning genom kompromiss, så att besluten baseras på bredast möjliga opinion.”[23]

Jag tror att detta citat ger en god bild av Elvanders demokratibegrepp. I vart fall torde inte definitionen omfatta fler komponenter, som Hermansson vill göra gällande när han kritiserar Elvanders olika ”avvägningar”. Denna problematik avser ju konflikten mellan effektivitetsvärden å ena sidan och värden som Elvanders demokratibegrepp refererar till å andra sidan. Det som diskuteras är således praktisk politik – inte demokratibegreppets innebörd.

På en av dessa punkter uppstår dock en tveksamhet – nämligen rörande kravet på minoritetshänsyn och kompromiss. Menar Elvander att sådan hänsyn följer av demokratibegreppets definition, eller rör det sig om någon slags ”avvägning” som måste göras för att garantera den befintliga demokratins fortbestånd? I citatet ovan framstår kompromisskravet onekligen som en del av demokratin. Å andra sidan diskuterar Elvander senare detta krav i samband md olika slag av avvägningar. En rimlig tolkning av denna motsättning är att Elvander, på den här punkten, helt enkelt inte iakttagit distinktionen mellan demokrativärden per definition och gynnsamma betingelser för demokratins fortbestånd.

Även om kompromisskravet ingår i Elvanders demokratibegrepp, missgynnar det inte några speciella politiska åsiktsriktningar så som Hermansson påstår. Det är inte svårt att för varje partis räkning ange samhällsförhållanden som skulle omöjliggöra ett förverkligande av respektive partiers mest grundläggande mål, och där kompromisser inom givna ramar skulle te sig skäligen poänglösa. Under andra förhållanden än de som gäller i Sverige idag skulle vpk kunna tänkas vara det parti som

”förvaltade” den rådande ordningen, medan de övriga partierna i grunden skulle vilja förändra den. Kompromisskravet är inte mindre neutralt än majoritetsregeln. Ingen skulle väl vilja påstå att majoritetsregeln gynnar socialistiska partier bara för att det socialistiska blocket råkar ha majoritet i Sveriges riksdag?

Kompromisskravet kan således inte sägas generellt gynna någon specifik åsiktsriktning. Det favoriserar inte generellt beslut med visst innehåll. På denna grund finns alltså inget skäl att se kompromisskravet som en innehållslig regel. Detsamma gäller naturligtvis majoritetsregeln.

Sådana omständigheter som kan bidra till att medborgarna kan utnyttja de politiska friheterna på lika villkor vill Elvander inte se som en del av demokratin. Han anser att krav på att åstadkomma de åberopade gynnsamma omständigheterna avser *beslutens innehåll,* och att det är omöjligt att uppnå allmän anslutning till ett demokratibegrepp som ställer sådana krav. Därför bör demokratibegreppet inte definieras på detta sätt. Vi kan då fråga oss varför inte de politiska friheterna, eller rent av majoritetsprincipen, anses ställa krav på visst beslutsinnehåll. Det är ju uppenbart att ett avskaffande av någon av dessa regler skulle vara odemokratiskt till sitt innehåll.

Man kan också som Carl-Johan Westholm fråga sig varför bara vissa av de omständigheter som påverkar funktionen och följderna av majoritetsregeln skall anges i demokratidefinitionen. ”Att t ex yttrandefrihet lika väl som ekonomisk frihet (näringsfrihet eller jämlik köpkraft etc) inverkar på funktionen och följderna av majoritetsregeln är klarlagt”, menar Westholm. Han anser alla dessa regler vara innehållsliga till sin karaktär, och att vi måste sägas inkludera vissa ”innehållsliga” regler i vårt demokratibegrepp, men exkludera andra, när vi definierar demokrati som Elvander gör.[24]

Det är uppenbart att vi närmare måste undersöka vad uttrycken ”form” respektive ”innehåll”, med avseende på demokratibegreppets innebörd, kan betyda. Westholm anser att alla regler utom majoritetsregeln är innehållsliga. Tingsten, Ross och Elvander har fel när de uppfattar de medborgerliga fri- och rättigheterna som procedurregler jämställda med majoritetsregeln. Jag kan hålla med om att den principiella skillnaden mellan till exempel yttrandefrihet och ekonomisk jämlikhet därvidlag inte är så stor som det ofta framställs. Min slutsats är dock att det i båda fallen rör sig om formregler – inte innehållsliga regler. Mitt argument är att motivet för att ange olika slag av regler i en demokratidefinition regelmässigt torde vara att man därmed vill ange under vilka villkor och med vilka medel medborgarna skall kunna hävda sina intressen och värderingar i en demokratisk beslutsprocess. Man vill således utforma

spelregler för intressekamp och beslutsprocess. Dessa regler avser inte bara hur konflikter skall lösas (majoritetsregeln eller kompromiss), utan också fördelningen mellan medborgarna av sådana resurser som antas ha betydelse för beslutsprocessens eller intressekampens utgång. Paralleller till sådana regler kan vi finna i många spel och idrotter. I till exempel sällskapsspelet Monopol har alla spelare i utgångsläget lika mycket kapital. I många idrotter finns detaljerade bestämmelser för redskapens utformning. Som jag ser det är alla sådana regler att betrakta som "formregler".

Att dessa spelregler kan överensstämma med vissa partiers ideal, men inte med andras, föranleder mig inte att ändra min karaktäristik. Vid införandet av allmän rösträtt var de politiska partierna oense om värdet av denna reform. Det hindrar oss inte att karaktärisera den allmänna rösträtten som en demokratisk *formregel.*

När vi bedömer huruvida olika komponenter i en demokratidefinition anger beslutsformer eller beslutsinnehåll, bör vi således undersöka om den definierandes avsikt är att ange regler för beslutsform eller beslutsinnehåll. Enklast är det naturligtvis om det klart utsägs i definitionen vilket som är fallet. Om ett demokratiskt beslut där beskrivs som ett beslut som fattats av materiellt och legalt likställda medborgare, så är det uppenbarligen fråga om en formregel. Om däremot demokratiska beslut definieras som beslut *om* materiell och legal utjämning, så är regeln innehållslig.

Det är således möjligt att en och samma idé kan tjäna som formregel i ett demokratibegrepp och som innehållsregel i ett annat. Likaledes kan en formregel i ett visst demokratibegrepp (till exempel Tännsjös) saknas i ett annat demokratibegrepp (till exempel Elvanders). I relation till Elvanders formregler kan då den aktuella idén uppfattas som innehållslig, men är det inte rimligare att karaktärisera idén i sin egenskap av demokratikriterium utifrån det demokratibegrepp där den faktiskt har en sådan funktion? Någon *generellt* verkande karaktäristik kan det hur som helst aldrig bli tal om.

Det är sedan en annan sak att *beslut om* demokratins spelregler har en form- och en innehållsaspekt. Man kan till exempel fatta beslut, enligt demokratins alla spelregler, om att avskaffa just dessa spelregler. När vi bedömer beslutets formstatus ser vi till vilka beslutsregler som använts. Beslutets innehållsliga status bestäms av vilket beslut man fattat. Vi hamnar då i den, till synes, paradoxala situationen att demokrati kan avskaffas på ett demokratiskt oantastligt sätt. Denna karaktäristik av beslutet möjliggörs av att det rör sig om två skilda bedömningar av demokratisk status. Att demokrati avskaffas kan vi se genom att jämföra

beslutets *innehåll* med demokratibegreppets komponenter. Att det sker på ett demokratiskt sätt framgår av jämförelse mellan beslutsprocessens *form* och samma begreppskomponenter. Resonemanget illustreras i tabell 1.

Tabell 1: Beslutsform och beslutsinnehåll vid beslut om demokratiregler.

		Beslutet avser demokratiregler rörande	
		beslutsform	beslutsinnehåll
Bedömning av beslut avser beslutets	form	*Hur* fattas beslut om demokratiregler rörande beslutsform?	*Hur* fattas beslut om demokratiregler rörande beslutsinnehåll?
	innehåll	*Vilket* beslut fattas om demokratiregler rörande beslutsform?	*Vilket* beslut fattas om demokratiregler rörande beslutsinnehåll?

Man kan således inte säga att en komponent är innehållslig bara för att ett beslut om att avskaffa motsvarande regel i sinnevärlden är odemokratiskt till sitt innehåll. Man blandar då samman två bedömningsnivåer. Att bedöma huruvida en komponent anger beslutsformer eller beslutsinnehåll är *en* sak. Att karaktärisera ett beslut, om den regel som komponenten anger, är en annan. Det faktum att formregler kan förekomma som beslutsinnehåll innebär således *inte* att reglerna egentligen är innehållsliga. Det gäller för såväl majoritetsregeln som mer långtgående formregler.

Om vi godtar tanken att nära nog alla komponenter i olika definitioner av demokrati är att betrakta som formregler, så följer inte därav att *alla* sådana regler bör ingå i demokratibegreppets definition. Vi har fortfarande full frihet att bedöma *lämpligheten* av att inkludera olika formregler. Jag skall här diskutera några sådana fall av bedömningar.

Först och främst måste naturligtvis de olika idéernas relation till språkbruk och idétraditioner bedömas. Demokratibegreppet skall referera till specifika beslutsformer – inte vilka beslutsformer som helst. Jag går här inte närmare in på villkoren för dessa bedömningar.

Det faktum att demokratin kan avskaffas som resultat av en fullt demokratisk beslutsprocess, skapar naturligtvis oro hos demokratins vänner – och kanske även misstankar om att demokratibegreppets definition är otillräcklig. Borde inte demokrati definieras så att det blir

odemokratiskt att fatta sådana beslut? Borde inte någon komponent i definitionen ange just en sådan idé? Mitt svar är att en sådan är överflödig. Som vi sett tidigare (se figur 1) behöver vi inte stödja oss på dylika komponenter för att karaktärisera ett beslut om demokratins avskaffande som odemokratiskt till sitt innehåll. Att beslutet fattats på demokratiskt sätt påverkar inte bedömningen. Folket abdikerar och avskaffar därmed demokratin. Att så aldrig skall ske i verkligheten garanteras naturligtvis inte av att demokratidefinitionen speciellt anger att ett sådant beslut är odemokratiskt.

Karl Popper söker lösa problemet genom att hävda att en demokrat alltid måste verka för demokratiska beslutsformer, och därmed förespråkar han således att man som demokrat inte behöver underkasta sig några som helst beslut om demokratins avskaffande.[25] Som jag ser det, är detta dock "bara" en politisk handlingsrekommendation – och en sund sådan kan man tillägga. Att det finns en konflikt mellan beslutets form och innehåll kan man emellertid inte komma ifrån, och denna konflikt återspeglas i vår reaktion på beslutet. Även denna reaktion har två dimensioner. Revolterar vi mot beslutet är formen för vår reaktion odemokratisk, medan syftet med reaktionen är att värna demokratin. Godtar vi beslutet är reaktionens form demokratisk, men innebörden blir likväl att vi ej ger demokratin vårt aktiva stöd.

I föregående avsnitt diskuterades att demokratidefinitioner varierar i ambitionsnivå vad gäller kraven på verkligheten. En grov, men rimlig, beskrivning verkar vara att definitioner med låg ambitionsnivå vanligen uppfattas som "formdefinitioner", medan definitioner med hög ambitionsnivå uppfattas ange såväl formkriterier som innehållsliga kriterier. Enligt mitt synsätt rör det sig således istället om olika ambitiösa formdefinitioner. I DN-debatten diskuterades lämpligheten av olika sådana ambitionsnivåer. Nackdelen med de mer ambitiösa definitionerna skulle vara att de endast överensstämmer med värderingar och verklighetsuppfattning hos vissa politiska grupperingar. Därmed blir det svårt att skapa enighet kring begreppets innebörd – och, tänker man sig, kring tillämpningen av motsvarande styrelseskick.

Nackdelen med de mindre ambitiösa definitionerna skulle vara just deras brist på ambition. De regler som anges skapar inte en situation där alla medborgare reellt har samma möjligheter att påverka den politiska beslutsprocessen. Förutsättningen för att denna kritik skall vara giltig är dock att en sådan likabehandling anses vara demokratins "essens". Om Elvander med flera anser detta vara fallet, kan man fråga sig om deras ambitionsnivå är så låg. Man kan då istället kritisera att denna ambitionsnivå inte återspeglas i deras demokratidefinitioner. Det verkar troligt att

Elvanders demokratiambitioner är högre än vad hans definition visar, eftersom han anser ekonomisk jämlikhet vara en förutsättning för demokrati. Varför skulle så vara fallet om demokrati bara är lika med majoritetsregelns tillämpning samt tillåtelse för medborgarna att få utöva vissa politiska aktiviteter?

Jag tänker här inte förorda någondera av ambitionsnivåerna. Jag tror det är felaktigt att formulera frågan som om det gällde att finna den riktiga eller bästa definitionen av demokrati. Istället bör vi utifrån våra intressen urskilja olika idéer och företeelser, som vi därefter beskriver och analyserar. Vad vi kallar dessa idéer och företeelser *borde* vara mindre intressant. Ser vi frågan från detta perspektiv kan vi urskilja *två* intressanta huvudtyper av idéer i demokratidebatten. Den ena refererar till ett tillstånd där medborgarna *tillåts* värna sina intressen och värderingar med speciellt angivna metoder. Den andra refererar till ett tillstånd där medborgarna också *på lika villkor kan* utnyttja dessa metoder. Möjligen finns en intressant tredje variant på samma tema, nämligen det tillstånd där medborgarna *faktiskt använder* sig av de möjligheter som systemet erbjuder. Det får bli en uppgift för empirisk forskning att bedöma hur stor skillnaden mellan dessa tillstånd är, vilka betingelser som är gynnsamma respektive ogynnsamma för att tillstånden skall kunna uppstå eller skapas, vad som är realistiskt etc.

Jag har nu argumenterat för att nära nog alla förekommande demokratikriterier anger *former* för beslutsfattande. Det innebär emellertid inte att det är svårt att tänka sig hur en innehållslig demokratiregel skall se ut. Den skall helt enkelt ange att vissa beslutsalternativ är demokratiska och andra odemokratiska. Den avgörande skillnaden mellan form- och innehållsregler härvidlag, är således att formregler anger på vilket sätt beslutsdeltagarna skall "transformera" sina skilda ståndpunkter till ett gemensamt beslut, medan innehållsregler onödiggör en sådan transformation genom att beslutsinnehållet på ett eller annat sätt anges i regeln.

En regel som anger att en minoritet bland beslutsdeltagarna skall ges visst inflytande över beslutets utformning är därför, precis som majoritetsregeln, en formregel. Däremot är en regel som anger att man skall fatta beslut som ligger *i viss grupps intresse* att betrakta som en innehållslig regel – även om regeln anger majoritetsintresset som riktmärke. Man är då inte fri att fatta vilket beslut som helst, utan måste – även om man är ense om något annat – tillgodose det angivna intresset. Samma förhållande kan anses föreligga om regeln skulle ange en kombination av majoritetens och minoritetens intresse som riktmärke. Dylika innehållsliga beslutsregler är förmodligen inte lika kontroversiella som de där regeln direkt anger hur beslutsinnehållet skall se ut (förstatligande, pri-

vatisering etc.), eller där man med socio-ekonomiska kriterier anger vilken grupp i samhället som skall gynnas av besluten. Likväl rör det sig i båda fallen om innehållsliga regler.

Vare sig den vanliga majoritetsregeln (formregel) eller regeln om att beslut skall tillgodose majoritetens intressen (innehållsregel) gynnar generellt viss grupp i samhället. Majoritetsförhållanden kan ju variera. En beslutsregels neutralitet i detta avseende är således inte ett tillfredsställande kriterium på att vi har att göra med en formregel. Vi bör istället ta fasta på om regeln föreskriver någon slags transformation av beslutsdeltagarnas skilda ståndpunkter till ett gemensamt beslut (majoritetsbeslut eller kompromiss), eller om den istället föreskriver visst beslutsinnehåll eller vem som skall gynnas av beslutet.

Om vi fortsätter vår spel- och idrottsanalogi kan vi säga att de olika innehållsliga regler vi nu diskuterat anger normer för *resultatet* av det ”spel” beslutsprocessen utgör. Problemet med sådana ”resultatregler” är att de gör själva spelet meningslöst. Vem vill delta i ett spel där utgången är given på förhand? Om sådana demokratikriterier är ovanliga så är ett annat slag av innehållsliga demokratikriterier desto vanligare, nämligen sådana som anger i vilka frågor demokratisk beslutsfattande skall tillämpas. Vi kan kalla dem ”spelplansregler”. Det är inte svårt att gissa inom vilka politiska läger man pläderar för ett omfattande, respektive begränsat, demokratiskt politiskt beslutsfattande. De grupper som vill öka sådant beslutsfattande beskriver gärna denna ökning som en demokratisering. De som är moståndare till en sådan utveckling beskriver den hellre som en politisering. ”Demokratisering” sägs istället innebära att man minskar det kollektiva beslutsfattandet.

I DN-debatten pläderar Torbjörn Tännsjö, Gunnar Andrén, C-H Hermansson och Sven Lindqvist för en omfattande användning av demokratiska beslutsformer inom olika sektorer av samhällslivet.[26] Såväl riksdagen som andra folkliga organ bör därför spela en mer betydelsefull roll som beslutsfattare. Hermansson och Lindqvist säger mer eller mindre explicit att demokratibegreppet måste innehålla någon sådan bestämning av de demokratiska beslutsformernas tillämpning.

> *Hermansson*: ”Den demokratiska *metoden* är, som vi ser det, en viktig del av folkstyret, men frågan om demokratin är därmed inte uttömd. Den handlar också om det område av samhällslivet där den tillämpas och om förutsättningarna för dess tillämpning. Form och innehåll kan inte isoleras från varandra.”[27]

Lindqvist diskuterar vad han kallar ”Herbert Tingstens magiska krit-

streck". Lindqvist kan acceptera att "demokratin är en samling beslutsregler som ingenting säger om beslutens innehåll". "Men bland dessa spelregler", fortsätter han, "finns också en bestämmelse om spelplanens omfattning – och det var här Tingsten drog sitt kritstreck".

> *Lindqvist*: "Han avgränsade det område inom vilket demokratins regler skulle gälla på det sättet att de demokratiska organen inte fick inkräkta på eller överta ägarmaktens befogenheter. Detta vore nämligen inte en utvidgning av demokratin, utan ett steg in i socialismen. Och att socialism i något avseende skulle innebära vidgad demokrati vore orimligt, ansåg Tingsten."[28]

Lindqvist anser att Elvander nu "axlat Tingstens mantel" i demokratidebatten. Han refererar också en muntlig diskussion han fört med Elvander. Där förundrade sig Lindqvist över att Elvander ville definiera bort halva samhällslivet från demokratins beslutsområde. Elvander skulle då ha svarat att han inte ville definiera bort halva befolkningen som "odemokratisk" för att de inte är socialister. Syftande på samma befolkningshalva svarade Lindqvist att "man kan vara god demokrat i många avseenden utan att därför acceptera alla demokratins konsekvenser". "Demokratin kommer inte att vara fullt genomförd i Sverige förrän hela ägarmakten är erövrad", avslutar Lindqvist.[29]

Som Torbjörn Vallinder påpekar blandar Lindqvist här samman Tingstens demokratibegrepp och hans negativa inställning till en omfattande statsmakt. Tingstens demokratibegrepp kan inte sägas innehålla någon som helst "spelplansregel". Argumentationen låg på ett helt annat plan. Tingsten ansåg nämligen att "en långtgående socialisering skulle innebära ett allvarligt hot mot den politiska friheten, att den förr eller senare skulle sätta demokratin ur spel". "Tingsten anförde goda skäl för sin åsikt", påpekar Vallinder. "Han påvisade hur framträdande engelska socialister som statskunskapsprofessorn Harold Laski halvt om halvt hade försvarat det ryska politiska systemet och dessutom erkänt, att en övergång till socialism i Storbritannien knappast kunde ske med bevarande av demokratin."[30] På samma sätt torde det förhålla sig med Elvanders demokratibegrepp. Gång på gång betonar han i sina artiklar vikten av att *inte* ange demokratins spelplan i demokratibegreppets definition.

Som Elvander helt riktigt påpekar finns det en motsättning mellan regler för beslutsformer och regler för beslutens innehåll – såväl vad gäller "spelplan" som "spelresultat". Om inte speciella undantagsregler anges, så innebär formregler att innehållsreglerna i vissa fall ej kan tillämpas, och innehållsreglerna innebär i sin tur att formreglerna i vissa fall ej kan

tillämpas. Som tillämpad statsrätt är en sådan kombination av regler således olämplig. Som vi skall se i kapitel 4 följer därav inte att kombinationen nödvändigtvis är olämplig i en demokratidefinition.

Man kan undra över varför det skulle vara så viktigt att ange regler för spelplanens omfattning i demokratidefinitionen. Det bereder inga hinder att föreställa sig vad ett fullständigt demokratiserat samhällsliv är, och att plädera för ett sådant tillstånd om man så vill, utan att falla tillbaka på sådana innehållsliga definitionskomponenter. Skall det vara någon poäng med att inkludera spelplansregler måste dessa ange *begränsningar* av det demokratiska beslutsfattandets omfattning. Att inkludera sådana begränsningar bland demokratins principer gör emellertid demokratin motsägelsefull. Det torde inte heller vara begränsningar Lindqvist med flera är ute efter.

En tänkbar förklaring till att man vill ange spelplansregler i demokratidefinitionen kan vara att man blandar samman – eller medvetet utnyttjar en sammanblandning – av demokratins "kvalitet" och "kvantitet". Genom att föra in utbredningen av det demokratiska beslutsfattandet – som är en kvantitativ variabel – i demokratidefinitionen, synes "kvantitet" förvandlas till "kvalitet". Det rör sig emellertid fortfarande om två variabler mellan vilka inte nödvändigtvis föreligger ett positivt samband i sinnevärlden. Det diskuteras till exempel numera om inte det moderna välfärdssamhällets omfattning utgör en sådan belastning på det politiska beslutsfattandet att beslutsprocessernas demokratiska kvalitet blir lidande.

Spelregler måste inte heller, med någon slags logisk nödvändighet, innehålla "bestämmelser om spelplanens omfattning". Saknas sådana spelregler får man anta att "spelarna" gemensamt beslutar om spelplanens omfattning. Det "demokratiska spelet" synes ovanligt väl lämpat för en sådan ordning, eftersom spelreglerna anger normer just för gemensamt beslutsfattande. Det är då inte nödvändigt att bestämma generella och definitiva regler för "spelplanens" omfattning. Varje politiskt beslut, och även varje "icke-beslut", utgör fortlöpande ställningstaganden rörande det demokratiska beslutsfattandets omfattning.

När man på detta sätt använder de demokratiska formreglerna för att fatta beslut om "spelplanen", kan det mycket väl tänkas hända att man bestämmer sig för att använda demokratiskt beslutsfattande i relativt ringa omfattning. Vi erhåller då en parallell till det beslut där demokratin avskaffas med demokratiska metoder. Man fattar beslut som är negativa gentemot demokratiska värden, och det sker med en demokratisk beslutsprocess. Här gäller dock beslutet demokratisk *kvantitet* – inte demokratisk *kvalitet*.

Detta resonemang är giltigt för demokratiskt beslutsfattande på nationell nivå. För beslutssystem vars kompetens regleras av den centrala statsmakten är situationen delvis en annan. Här kan man inte välja mellan beslutsformer, utan är hänvisad till de former som bestämts, eller accepterats, av den centrala statsmakten.

En liknande situation råder när det gäller *val av beslutsforum*. Den centrala statsmakten kan fatta beslut i de frågor den önskar, men övriga beslutsfora får den kompetens statsmakten beslutar om eller accepterar. Man kan då fråga sig om alla sådana fördelningar av beslut mellan olika beslutsfora är i överensstämmelse med demokratiska normer. Finns det någon demokratisk norm som anger hur sådana fördelningar bör se ut? Jag anser att det finns en sådan norm.

När centraliserat kontra decentraliserat beslutsfattande diskuteras ur ett demokratiskt perspektiv, åberopas ofta förhållanden som har att göra med hur olika beslut *berör* medborgare i olika delar av landet. Man finner det rimligt att de olika besluten fattas av de medborgare som berörs av besluten – eller av representanter för denna medborgargrupp. Däremot bör inte de medborgare som *ej* berörs av ett beslut få delta när detta beslut fattas – vare sig direkt eller indirekt. Om egenskapen "att vara berörd" kunde dikotomiseras på detta enkla sätt, skulle det inte vara svårt att, utifrån denna princip, bestämma vilka medborgare som skulle få delta i de olika beslutsprocesserna. Förmodligen skulle dock inte befintliga beslutsfora kunna användas för alla beslutsprocesser, eftersom beslutsdeltagare, eller valberättigade medborgargrupper, i många fall skulle utgöra en för stor eller för liten grupp med avseende på principen om de berördas beslutsrätt. Om vi ville förverkliga denna princip fullt ut skulle vi tvingas att skapa en lång rad nya beslutsfora – kanske ett för varje beslut. En sådan ordning är naturligtvis helt orealistisk, men man kan mycket väl tänka sig den som ändpunkten på en variabel i ett idealtypsbegrepp. Praktisk användning av ett sådant idealtypsbegrepp får vi när vi karaktäriserar olika beslut som mer eller mindre demokratiska, med avseende på vilka medborgare som får delta i de olika beslutsprocesserna. Det är också så som principen om de berördas beslutsrätt använts i decentraliseringsdebatten.

Det bör här sägas att egenskapen "att vara berörd" vanligen *inte* kan dikotomiseras på ett enkelt och självklart sätt, vilket naturligtvis försvårar bedömningar av vilka som bör få delta i beslutsfattandet. De politiska besluten berör ofta människor i *olika hög grad* och på *olika sätt*. Exempelvis berör den offentliga verksamhetens *innehåll* respektive dess *finansiering* delvis olika grupper av medborgare. De medborgare som bidrar till finansieringen berörs ofta också *i olika hög grad*. Dylika svårigheter

leder i sin tur till att olika debattörer gör olika bedömningar – inte sällan färgade av respektive debattörers ideologiska hemvist.

Vi kan finna argument om de berördas beslutsrätt i flera andra debatter. Ståndpunkter för eller emot offentligt inflytande, löntagarinflytande, konsument- och klientinflytande motiveras ofta med att beslut i olika frågor *berör* den ena eller andra medborgargruppen. Man kan till och med säga att det mest grundläggande argumentet för den politiska demokratin var, och är, att de politiska besluten inte bara berör envåldshärskaren eller en privilegierad aristokrati, utan även övriga medborgare i landet. Jag tror mig därmed kunna säga att principen om de berördas beslutsrätt ingår som en naturlig beståndsdel i de demokratibegrepp som en lång rad debattörer, av olika politisk kulör, använt sig av i dessa debatter. Oftast har diskussionen gällt om ett visst beslutsforum, till exempel riksdagen, skall fatta beslut i en viss typ av frågor. Man har mer sällan diskuterat den mer generella frågan om *i vilka beslutsfora* olika typer av frågor bör behandlas.[31]

Hur skall vi uppfatta principen om de berördas beslutsrätt? Är det en formregel eller en innehållslig regel? Vi kan först konstatera att det rör sig om *en* regel – inte två. Vad som anges är ju inte sins emellan oberoende normer för val av frågor respektive val av fora (beslutsdeltagare). Det är istället *relationen* mellan frågor och fora som specificeras. En sådan relation kan naturligtvis specificeras på en rad olika sätt, men som *demokratisk* regel förefaller principen om de berördas beslutsrätt vara den naturliga. Regler som anger en speciell relation mellan frågor och fora kan vare sig sägas utgöra normer för beslutens form eller för deras innehåll. Det rör sig istället om *kompetensregler*.

När ett styrelseskicksbegrepp inkluderar principen om de berördas beslutsrätt är det på intet sätt nödvändigt – eller ens lämpligt – att begreppets definition också anger när den skall tillämpas. Som jag påpekade tidigare följer ju av definitionen att ett samhälle är mer demokratiskt, i kvantitativ mening, ju oftare man tillämpar demokratins principer.

Det finns en beröringspunkt mellan principen om de berördas beslutsrätt och minoritetshänsyn. Om man av praktiska skäl inte kan skapa speciella beslutsfora för frågor som endast berör vissa medborgare, utan sådana beslut måste fattas av – till exempel – parlamentet, finns det anledning att speciellt beakta de berördas åsikter. När de berörda utgör en minoritet måste detta ske genom att icke-berörda avstår från att använda sin rösträtt, eller genom att dessa beslutar i enlighet med minoritetens önskan. (Är minoriteten splittrad gäller majoritetsprincipen inom minoritetsgruppen.) Man bör dock lägga märke till att resonemanget är

giltigt endast i frågor som speciellt berör minoriteters intressen. Någon *generell* regel om minoritetshänsyn och kompromisstvång kan ej härledas ur principen om de berördas beslutsrätt. Sådana regler kräver andra stödantaganden – till exempel att allas preferenser skall väga lika genom hela beslutsprocessen. Lika-viktsprincipen skall då inte upphöra att gälla efter omröstningen – som den gör när majoritetsprincipen tilldelar majoriteten allt inflytande över beslutsinnehållet.

Principen om de berördas beslutsrätt är en regel som ger medborgarna i en stat rätt att delta i visst beslutsfattande i samhället – men inte i allt sådant beslutsfattande. Efter att ha lärt känna denna princip, och dess roll i argumentationen för demokrati, är det svårt att se en regel som ger alla vuxna medborgare i en stat *oinskränkt* frågekompetens som den mest demokratiska kompetensregeln. Likväl återfinner vi sådana regler i de allra flesta demokratidefinitioner. Jag syftar på principen om allmän rösträtt i val till parlament som kan stifta lag om vad som helst. För att skilja detta kompetensförhållande från sådana som principen om de berördas beslutsrätt är exempel på, kan vi fortsättningsvis använda beteckningarna ”generell kompetens” respektive ”specifik kompetens”.

2.3 Sammanfattning

Vi har identifierat fem typer av komponenter i demokratidefinitioner. De anger alla regler för det demokratiska beslutsfattandet.

A. *Formregler*: Regler för den demokratiska beslutsprocessens form.
B. *Regler om generell kompetens*: Regler som anger vilka som får delta i den demokratiska beslutsprocessen.
C. *Regler om specifik kompetens*: Regler som anger vilka som får delta i demokratiskt beslutsfattande gällande viss fråga, och vilka frågor viss individ får vara med och fatta beslut om.
D. *Resultatregler*: Regler som direkt anger innehållet i de beslutsalternativ som skall väljas eller vilka intressen besluten skall tillfredsställa.
E. *Spelplansregler*: Regler för när demokratiskt beslutsfattande, enligt A–D, skall tillämpas.

Jag har också diskuterat hur dessa kategorier av regler bör uppfattas, samt i någon mån vilka av dem som bör ingå i demokratibegreppet. Varför jag härvidlag inte tar ställning i större utsträckning än vad jag gör kommer att framgå i kapitel 4.

1) Som *formregler* bör räknas alla regler som inkluderats i ett demokratibegrepp för att ange med vilka medel, och under vilka betingelser, beslutsdeltagarna skall kunna hävda sina intressen och värderingar i en demokratisk beslutsprocess, samt regler för hur beslutsdeltagarna skall transformera sina skilda ståndpunkter till ett gemensamt beslut (A).

Dessa spelreglers status som formregler har inget att göra med hur långtgående de krav är som reglerna ställer på verkligheten, eller om enighet råder kring att de skall tillämpas. Det faktum att ett beslut om att avskaffa demokratiska beslutsregler är odemokratiskt till sitt innehåll, har heller ingen betydelse för reglernas formstatus.

2) Som *innehållsliga regler* bör räknas de som anger när demokratiskt beslutsfattande skall tillämpas (E), samt de som direkt anger innehållet i de beslutsalternativ som skall väljas eller vilka intressen besluten skall tillfredsställa (D).

3) Regler som anger vem som generellt får delta i demokratiskt beslutsfattande, samt regler som anger vem som får delta i beslutsfattande i viss fråga (eller omvänt, vilka frågor viss individ får vara med och fatta beslut om), anger vare sig normer för beslutsfattandets form eller beslutens innehåll. De anger istället normer vad gäller *generell* (B) respektive *specifik* (C) *kompetens*.

4) Ovillkorliga regler för beslutsfattandets form (A) är oförenliga med ovillkorliga regler för beslutens innehåll (D och E). Sådana kombinationer av *rättsregler* bör därför avvisas. Därav följer inte att *demokratibegrepp* som innehåller dessa kombinationer nödvändigtvis bör avvisas.

5) Att i en demokratidefinition låta en av demokratins spelregler (E) ange när de övriga skall tillämpas är både onödigt och olämpligt.

Ett demokratibegrepp som inte anger sin egen spelplan är väl lämpat för en diskussion om vilken denna spelplan bör vara. Om spelplanen skulle vara fixerad redan i demokratibegreppets definition, skulle begreppet knappast vara användbart för en spelplansdiskussion. Det följer av en definition utan spelplansregel att samhället är mer demokratiskt – i kvantitativ mening – ju oftare demokratiskt beslutsfattande tillämpas.

Jag vill härutöver ansluta mig till en modifierad variant av Elvanders och Tingstens position vad gäller innehållsliga demokratibegrepp. Jag

väljer dock att inte uttala mig om styrelseskicksbegrepp utan istället om deras referenser. Eftersom styrelseskick ej bör ange regler för såväl beslutsformer som beslutsinnehåll, måste vi välja vilket slags styrelseskick vi vill ha. Jag väljer då ett styrelseskick som inte anger normer för beslutens innehåll. Min ståndpunkt lägger dock inga hinder i vägen för formregler med ”hög ambitionsnivå”.

Fyra av de fem nämnda regelslagen figurerar på ett eller annat sätt i DN-debatten. Man är för det första oense om huruvida spelplansregler skall införlivas i demokratidefinitionen. Jag har visat att sådana regler är onödiga, eller till och med olämpliga, för det politiska syftet att utvidga den demokratiska spelplanen. De gör också demokratidefinitionen motsägelsefylld. För det andra uppfattar man sig vara oense om huruvida en demokratidefinition enbart bör ange speciella formregler, eller om den även bör ange visst beslutsinnehåll (resultat). Motsättningen visade sig vid närmare analys bättre kunna beskrivas som en konflikt mellan företrädare för formdefinitioner med olika ”ambitionsnivå”. Slutligen uppfattas det som vi här kallat ”generella kompetensregler” som formregler. Specifika kompetensregler diskuteras ej.

3 Precision och begreppsstruktur

3.1 Gränslös demokrati

Precisionen hos ett språkligt uttryck skulle kunna mätas i antalet tänkbara eller rimliga tolkningar av uttrycket. När en utsaga kan tolkas på många sätt är precisionsgraden låg. Vill vi ha högre grad av precision, måste utsagan preciseras. Mängden av tolkningar minskas då genom att utsagan tillförs information som gör någon eller några av tolkningarna otänkbara eller orimliga. Om denna typ av precisionslära kan vi läsa i, till exempel, Arne Naess' standardverk *Empirisk semantik*.[1]

Jag tänker nu diskutera en speciell form av precisionsproblematik, nämligen den när ett begrepp (B_1) skall avgränsas från vissa andra begrepp (B_2–B_n), så att det första begreppet refererar till en specifik företeelse (F_1) och de andra begreppen refererar till andra företeelser (F_2–F_n) som antas vara orsaker till, förutsättningar för, effekter eller produkter av F_1. Det gäller alltså att avgränsa begrepp från varandra, vars referenser antas ingå i en kausal kejda.

Vi kan illustrera med följande exempel. Social uppväxtmiljö (F_2) antas ha stor betydelse för människors framtida yrkestillhörighet (F_1). Yrkestillhörighet (F_1) antas i sin tur ha stor betydelse för val av parti i riksdagsvalen (F_3). Även om sambanden mellan dessa variabler är relativt starka, och vi tolkar dessa samband i orsakstermer, så har vi knappast några problem att särskilja begreppen eller företeelserna från varandra. Begrepp som refererar till viss social uppväxtmiljö ingår inte i definitionen av viss yrkestillhörighet, och begrepp som refererar till viss yrkestillhörighet ingår inte i definitionen av visst partival. På samma sätt förhåller det sig med motsvarande företeelser (begreppens referenser).

I exemplet finns alltså knappast flera rimliga tolkningsmöjligheter vad gäller gränsdragningarna. Begreppen har hög precision i detta avseende. Det är uppenbart att B_1 inte inkluderar B_2 och B_3, och att B_1 därmed inte refererar till någon slags kombination av F_1, F_2 och F_3.

Om det hade varit möjligt att välja mellan flera rimliga preciseringsalternativ, så hade dessa avsett *olika sätt att dra gränser* mellan begrepp vilkas referenser ingår i den kausala kedjan. När man preciserar sig klargör man var man vill placera dessa gränser – man väljer ett av alternativen. Däremot gäller det *inte* att välja mellan de *begrepp* vars referenser ingår i den kausala kedjan. Det är inte social uppväxtmiljö, yrkestillhörighet och partival som är preciseringsalternativen.

I andra situationer kan finnas oklarhet eller oenighet vad gäller gränsdragningarna. Vi har då att göra med begrepp med låg precisionsnivå, eller konkurrerande definitioner. Det är i det första fallet *oklart* om B_1 inkluderar någon eller några av B_2–B_n, och således refererar till såväl F_1 som någon eller några av F_2–F_n, *eller* om B_1 är fristående gentemot B_2–B_n. När *oenighet* råder, vill man göra *olika bestämningar* på den här punkten. De kausala relationerna påverkas naturligtvis inte av hur vi drar gränser mellan våra begrepp.

Vetenskaplig analys och debatt, men även vardagliga diskussioner, är i hög grad inriktade på att beskriva kausala relationer. Vi vill till exempel ange effekter av politiska reformer, hitta orsaker till kriser eller finna lämpliga medel för att uppnå fastställda mål. I dessa sammanhang är det viktigt att använda begrepp och definitioner med sådan hög precisionsnivå som beskrivits ovan. Såväl förståelse av kausala relationer i omvärlden, som förståelse av andra människors påståenden om sådana relationer, förutsätter hög precision. Det är inte nödvändigt att människor som kommunicerar med varandra gör *samma* begreppsliga gränsdragningar, men kommunikationen underlättas naturligtvis om man gör så. Däremot är det nödvändigt att man 1) över huvud taget drar gränser, 2) är medveten om dessa gränser och tillämpar dem konsekvent samt 3) känner till hur övriga samtalsparter drar sina gränser. Om vi *inte* drar gränser blir begreppen ”gränslösa”, och därmed oanvändbara för kausalanalys.

När man vill utvidga demokratibegreppet så att det refererar även till gynnsamma betingelser för demokrati får det en liknande effekt, eftersom det i så fall knappast finns någon gräns för hur många faktorer som demokratibegreppet då skulle referera till. (Dessutom måste man ju utgå från ett mer begränsat demokratibegrepp för att kunna identifiera de gynnsamma förutsättningarna.) Faktorer som är gynnsamma för en demokratisk utveckling bör inte karaktäriseras som demokratiska, lika lite som vatten, solljus och näring bör karaktäriseras som en krukväxt. Det innebär emellertid inte att dessa faktorers betydelse för krukväxtens tillblivelse och överlevnad nedvärderas. Att gynnsamma betingelser för demokrati inte definieras som delar av demokratin behöver heller inte innebära någon sådan nedvärdering. Av den politiska debatten kring dessa frågor att döma tycks dock en sådan föreställning vara vanlig.

I DN-debatten diskuterar man vilken begreppslig status förutsättningar för demokrati bör ges. Elvander anser att de ej bör anges i demokratibegreppets definition, vilket ju skulle innebära att de ej anses ingå i demokratibegreppets referens.[2] De skäl Elvander anför är av politisk respektive praktisk/semantisk natur. Dels ser han sitt ställningstagande som ett politiskt ställningstagande, med vilket han vill värna den

värdegemenskap som demokratin anses vara beroende av för sin fortlevnad.[3] Dels anser han att innehållsliga demokratiregler gör "demokrati" till "ett tomt honnörsord, en beteckning på allt som man tycker är bra i politiken".[4]

En förutsättning Elvander explicit nämner är "ekonomisk jämlikhet". Han beskriver i sitt andra inlägg denna jämlikhet i makttermer.[5] Han påpekar även senare att "förutsättningarna för att genomföra och bevara politisk demokrati ytterst är en maktfråga".[6]

Kritikerna argumenterar mot Elvanders ståndpunkt på olika sätt. Carl-Olof Söderlund vill först ej godta Elvanders distinktion eftersom den "gynnar det bestående samhället". Den anses vidare medverka till obenägenhet att "ta de omvälvande konsekvenser som finns inbyggda i idéerna om den liberala demokratin".

Vidare påpekar Söderlund att "metod och innehåll befinner sig i ett avgörande orsaksförhållande". Man kan aldrig ta ställning till metoden utan att ta hänsyn till det samhälle den används i. "Det är så enkelt som att innehållet i den politik som förs med demokratiska metoder bestämmer de förhållanden som metoden förutsätter." Söderlund är missnöjd, inte med metoden, utan för att metoden ej "ges möjlighet att fungera så som teorin föreskriver".

Slutligen medger Söderlund att det säkert är logiskt riktigt att det ej föreligger något "nödvändigt, begreppsmässigt samband" mellan ekonomisk jämlikhet och politisk demokrati. Söderlund anser dock att denna iakttagelse inte har något värde för den politiska analysen. Även om de olika ideologiska lägren bekänner sig till den demokratiska *metoden*, så är man ändå oense i värderingen av det politiska systemet.[7]

Hermansson, Tännsjö och Andrén pekar explicit på de samhälleliga maktförhållandenas betydelse. Hermansson anser att en definition ej har något värde om förutsättningarna för dess uppfyllande saknas. "Form och innehåll kan inte isoleras från varandra."[8] Tännsjö och Andrén anser att demokrati bör definieras så att hänsyn tas till reella maktförhållanden. Detta krav anses Elvanders definition inte uppfylla.[9]

Vi kan först ställa oss den principiella frågan om det är *möjligt* att upprätta sådana begreppsliga gränslinjer som Elvander pläderar för. Svaret måste bli ja, eftersom det i princip inte finns några som helst hinder för ett fritt val av begreppsliga avgränsningar. Är det då lämpligt? En sådan fråga kan endast besvaras med hjälp av de kriterier som ett studie- eller analyssyfte förser oss med. Elvander ger oss härvidlag en ledtråd. Han säger att frågan om vilken grad av ekonomisk jämlikhet som är en nödvändig förutsättning för demokrati, kan/bör studeras *empiriskt*. Den lämpar sig icke för definitionsmässiga stipulationer. För

att Elvanders gränslinje skall vara poängfylld måste den således skilja mellan begrepp som refererar till skilda företeelser – mellan vilka vi kan tänka oss en påverkansrelation i sinnevärlden.

Detta är således den restriktion Elvander vill lägga på definitionen av demokratibegreppet. Kritikerna förordar andra restriktioner. Dessa kan sammanfattas så att demokratibegreppet skall avse reella maktförhållanden, till exempel vad avser "den fria åsiktsbildningen". Det verkar rimligt att tolka ståndpunkten som att alla medborgare i en demokrati reellt skall ha lika goda möjligheter att delta i opinionsbildningen. Andra krav man ställer har att göra med riksdagens samhällsmakt, både vad avser andelen samhällsfrågor man beslutar om och makten att genomföra fattade beslut enligt beslutens intentioner.

Av diskussionen att döma tycks man tro att de skilda krav man ställer är oförenliga. Så är emellertid inte fallet. Vi kan till exempel definiera demokrati så att demokrati innebär att alla medborgare har reella och lika möjligheter att delta i opinionsbildningen, utan att införliva faktorer som verkar gynnsamt för att ett sådant förhållande skall kunna skapas och vidmakthållas. Det är troligt att viss ägarstruktur inom dagspressen, viss fördelning av studiebakgrund etc., utgör sådana gynnsamma faktorer. Det innebär dock inte att fördelningen av sådana maktpotentialer är *detsamma* som reella och lika möjligheter att delta i opinionsbildningen. Det är möjligt att här urskilja två företeelser/tillstånd, mellan vilka vi kan tänka oss en empirisk påverkansrelation.

Man kan sedan diskutera hur självklara och starka sambanden är mellan dessa företeelser. Vissa debattörer anser att relationen mellan, å ena sidan Lars Hjörnes starka position i Göteborgs massmedievärld, och å andra sidan möjligheten för alla åsiktsriktningar att på lika villkor delta i den politiska debatten, inte behöver studeras över huvud taget. Relationen uppfattas självklart som negativ. Andra anser att det är en öppen fråga hur denna relation gestaltar sig. Oavsett hur vi bedömer läget så är det ändå en *empirisk påverkansrelation* vi bedömer.

Söderlunds ståndpunkt är värd en särskild kommentar. Han anser att man inte kan isolera form och innehåll från varandra, eftersom "innehållet i den politik som förs med demokratiska metoder bestämmer de förhållanden som metoden förutsätter". Vi godtar för resonemangets skull att det föreligger en sådan empirisk relation som Söderlund beskriver. Vill vi då förverkliga demokrati, bör vi naturligtvis fatta sådana politiska beslut som är gynnsamma för demokratin. Det hindrar dock inte att vi begreppsligt skiljer mellan demokrati å ena sidan, och gynnsamma förutsättningar å andra sidan. De gynnsamma förutsättningarna, och de beslut som skapar dessa förutsättningar, blir då inte per definition

demokratiska. Deras relationer till demokratin fastställs inte i en demokratidefinition. *De föreligger i verkligheten*. Men för att vi skall kunna finna påverkansrelationer i verkligheten måste vi ha minst två företeelser, och rimligen bör vi då också skapa skilda begrepp som refererar till dessa företeelser.

Faktum är att kritikerna för fram sina synpunkter i termer av kausala analyser. "Metod och innehåll befinner sig i ett avgörande orsaksförhållande", säger Söderlund. Jag har tidigare sagt att begrepp, som skall vara användbara för kausalanalys, måste avgränsas så att de refererar till klart avgränsade företeelser i en tänkt kausal kedja. Elvander föreslår sådana avgränsningar. Vidare har jag hävdat att sådana gränslinjer inte behöver innebära att de företeelser som hamnar utanför demokratins gränslinjer nedvärderas som determinanter för det politiska systemets demokratiska status. Detta tycks också vara Elvanders ståndpunkt. På båda dessa punkter är jag således benägen att instämma med Elvander. Mitt ställningstagande för Elvanders sätt att resonera innebär dock inte att jag pläderar för den specifika avgränsning av demokratibegreppet som Elvander förespråkar. Vad jag hävdat är istället 1) att *några* gränslinjer måste dras om vi skall kunna beskriva kausala relationer med vårt språk, och 2) att kritikerna inte anfört några hållbara argument för att Elvanders gränslinjer ej bör tillämpas. Det faktum att demokratin är kausalt beroende av de diskuterade förutsättningarna talar snarare *för* Elvanders gränslinjer.

I diskussionen finns också andra gränsdragningsproblem – som av debattörerna dock inte identifieras som sådana. Elvander påpekar att demokratin ej kan överleva om inte medborgarna har en grundläggande värdegemenskap.[10] Med värdegemenskap torde i detta sammanhang avses viljan att tillämpa den demokratiska metoden för beslutsfattande och konfliktlösning. En sådan värdegemenskap riskerar att upplösas när reformbeslut hotar grundläggande intressen för någon grupp i samhället – åtminstone om förändringen sker alltför snabbt. Elvander tycks mena att sådana grupper i detta läge skulle kunna tänkas överge demokratin. Kort sagt – man är inte obetingat demokrater. Om vi vill säkra demokratins fortbestånd bör vi därför, enligt Elvander, gå varsamt fram på sådana områden där olika gruppers grundläggande intressen hotas.[11]

Hermansson uppfattar en sådan rekommendation som att partier, vilka i grunden vill förändra samhällsordningen, "förvisas utanför demokraternas krets". Han anser att Elvander därmed spränger ramarna för sin egen definition. Den demokratiska överideologin förvandlas till en vanlig politisk ideologi. Hermansson anser att denna ideologi värnar huvuddragen i den nuvarande samhällsordningen.[12]

Det är svårt att säga vad som skall avses med en "demokratiideologi", men det torde knappast vara detsamma som ett demokratibegrepp. Mitt intresse i frågan gäller just Elvanders demokratibegrepp, och huruvida Hermansson har rätt i att Elvander "spränger ramarna" för detta när han anbefaller varsamhet vad gäller vissa typer av beslut. Den fråga vi då får ställa oss är huruvida rekommendationen *ingår* i Elvanders demokratidefinition. Om den inte gör det, kan den knappast spränga definitionens ramar.

Situationen är här inte helt klar. *Närmast* till hands ligger att uppfatta Elvander som att han förordar en handlingslinje på basis av en vanlig empirisk förutsägelse. Den företeelse Elvanders demokratibegrepp refererar till kan komma att avskaffas om vissa typer av beslut fattas. Elvanders demokratibegrepp kan då inte anses referera till visst beslutsinnehåll. Sådant beslutsinnehåll, och medborgarnas reaktion på de fattade besluten, utgör istället sådana faktorer som kan medverka till att demokratin, så som Elvander definierat den, går under. Man kan moraliskt fördöma att inte alla människor är fullständigt lojala mot demokratin, men det förändrar inte den eventuella giltigheten av Elvanders förutsägelse.

Om denna tolkning är korrekt har Hermansson inte iakttagit gränslinjen för Elvanders demokratibegrepp. Det följer inte av detta demokratibegrepp att man skall iaktta varsamhet med beslut som hotar någon medborgargrupps grundläggande intressen. Det är istället fråga om en strategisk handlingslinje man tvingas använda för att över huvud taget få behålla demokratin.

Det finns dock inslag i Elvanders resonemang som talar för att Hermanssons tolkning är, åtminstone delvis, korrekt. När Elvander i sitt första inlägg tycks ange en definition av demokratibegreppet, påpekar han att "I en demokrati skall majoriteten ta hänsyn till minoritetens uppfattning genom kompromiss, så att besluten baseras på bredast möjliga opinion".[13] Är det verkligen en demokratidefinition som ges här, innebär det att alla beslut, som endast stöds av en knapp majoritet av medborgarna, *per definition* är att betrakta som odemokratiska. Så långt skulle i så fall Hermanssons tolkning vara korrekt. Att hävda att det rör sig om en *innehållslig* regel är dock att gå för långt. Kompromisskravet kan ju ses som en "transformationsregel" som översätter beslutsdeltagarnas individuella preferenser till ett gemensamt beslut – och som diskuterats tidigare kan vi säga att en innehållslig regel istället är en regel som helt eller delvis kan *hindra tillämpningen av den transformationsregel* som är föreskriven.

Det krav Elvander här ställer är mer långtgående än det som diskute-

rats ovan. Kravet om minoritetshänsyn begränsas inte till att gälla beslut där medborgargruppers grundläggande intressen hotas, utan synes gälla alla typer av beslut. Frågan är dock om det rör sig om ett demokratikriterium eller om en nödvändig empirisk förutsättning för demokratins fortlevnad.

När Elvander i sitt första inlägg diskuterar avvägningen mellan stabilitet och förändring uppstår ett liknande tolkningsproblem. Han säger där följande:

> ”Ett demokratiskt politiskt system tål inte hur stora förändringar och därmed sammanhängande inre spänningar som helst. Revolutionära omvälvningar är oförenliga med demokrati – både definitionsmässigt och reellt sett.”[14]

Först talar Elvander allmänt om stora förändringar. Man får intrycket att sådana förändringar kan komma att utgöra en sådan påfrestning på det demokratiska systemet som medför dess undergång – till exempel genom att vissa grupper prioriterar sina specifika intressen framför bevarandet av demokratin. I nästa mening talar Elvander om ”revolutionära omvälvningar”. Dessa är *både* per definition, och reellt sett, oförenliga med demokrati. Är det här fortfarande fråga om sådana förändringar som hotar vissa gruppers ”grundläggande intressen” måste vi åter igen ge Hermansson rätt i sin tolkning. Dessa revolutionära förändringar sägs ju vara, *per definition*, oförenliga med demokrati.

Om ”revolutionära omvälvningar” däremot avser förändring medelst väpnad revolt, eller andra former som strider mot demokratins spelregler, så kan Hermansson inte hämta stöd för sin tolkning här. Frågan är alltså om Elvander syftat på förändringens *form* eller dess *innehåll*. Kanske har han menat 1) att väpnad revolt är oförenlig med demokrati per definition, och 2) att andra stora förändringar i samhällsstrukturen reellt sett är oförenliga med demokrati. (Om därmed vissa gruppers grundläggande intressen hotas.)

Vi finner således att Hermansson, genom att han inte beaktat att Elvanders demokratibegrepp kan tolkas på flera sätt vad gäller begreppets avgränsningar, *eventuellt* har feltolkat Elvander. Elvander har å sin sida bidragit till tvetydigheten, genom att inte lägga vikt vid att klargöra gränslinjerna för sitt demokratibegrepp.

Diskussionen om det Tingstenska ”kritstrecket” visar på ytterligare ett gränsdragningsproblem. Vallinder påpekar helt korrekt för Lindqvist, att Tingsten inte angivit någon som helst ”spelplan” för demokratin i sin demokratidefinition. Den negativa relation mellan demokrati

och socialism, som Tingsten ansåg föreligga, är inte en semantisk relation. Den är av empirisk natur.[15]

Det bör påpekas att DN-debatten också innehåller fall av klara distinktioner mellan demokratibegreppet och begrepp som refererar till effekter av, eller förutsättningar för, demokrati. När, till exempel, Elvander diskuterar övriga fall av så kallade "avvägningar", framgår det klart att han väger demokrativärden gentemot andra värden. Resultatet av dessa avvägningar beskrivs *inte* som det mest demokratiska tillståndet – möjligen som mesta *möjliga* demokrati i sinnevärlden. Vi inskränker till exempel yttrandefriheten när det gäller försvarshemligheter för att vi bättre skall kunna försvara vårt land, och därmed också vårt styrelseskick. Vilken avvägning som ger mesta möjliga demokrati är naturligtvis öppet för diskussion. Det kan inte slås fast i en definition – vilket Elvander inte heller gör.[16]

Generellt kan sägas att åtgärder till demokratins försvar sällan lämpar sig som element i en demokratidefinition, eftersom dessa åtgärder oftast innebär avsteg från demokratiska principer. Så är till exempel fallet när motståndare till demokratin inte tillåts plädera offentligt för sin ståndpunkt.[17]

Direkt komiskt blir det när man låter sin demokratidefinition bestämmas av den förmodade insikten, att endast en kraftigt modererad demokrati kan överleva. Demokratins försvar blir här lika med att bara i viss utsträckning förverkliga demokratiska ideal. Om man låter ett sådant "försvar" bestämma demokratidefinitionen, hamnar vi i den märkliga situationen att demokrati blir lika med att hålla den demokratiska fanan lågt.[18]

Att "demokratins försvar" inte ses som en del av demokratin behöver inte innebära att sådant försvar ej bör användas. Definitionsmässiga avgränsningar behöver över huvud taget inte säga något om hur vi skall handla i verkligheten.

Slutligen diskuterar Elvander demokratins *effekter*. Här uppstår dock inte några meningsskiljaktigheter. Man kunde annars förvänta sig att olika åsikter skulle finnas om hur vi skall bedöma det som Elvander beskriver som "folkflertalets krav på jämlikhet, trygghet och frihet".[19] Innebär demokrati *per definition* att sådana krav skall tillfredsställas, eller är det en öppen, och empirisk, fråga om demokratin förmår producera sådana resultat?

3.2 Mål och medel

Per Jönsson kritiserar Elvanders anspråk på att företräda "den klassiska

statsvetenskapliga definitionen av demokrati". Enligt Elvander innebär denna att demokrati är "en metod för beslutsfattande enligt vilken majoritetsprincipen är grundläggande och där ett system av regler garanterar att besluten fattas efter fri debatt och fri åsiktsbildning".[20] Denna definition, jämte Elvanders resonemang om "överideologin" och nödvändigheten av att demokratin är representativ, ges följande tolkning av Jönsson.

> "Eftersom demokrati är ett medel, inte ett mål i sig, kan den inte betraktas som en politisk ideologi för ett visst samhällssystem, vilken ju måste inrymma bådadera. Begreppet demokrati säger heller inte någonting om beslutens innehåll och samhällets struktur. Den demokratiska metoden tar sig konkret uttryck i representativa styrelseskick och kallas en 'överideologi', eftersom den är gemensam för alla i representativa system verkande åskådningar."[21]

En sådan demokratisyn kan inte sägas vara klassisk. "Äldre demokratiteoretiker hade en helt annan uppfattning", anser Jönsson. "För t. ex. John Stuart Mill var demokrati detsamma som 'allas deltagande i de politiska beslutsprocesserna', dvs. deltagandet var ett mål i sig självt, och medlet för allas medverkan var just den representativa styrelsen och allmän rösträtt."[22] För Elvander är mål-medelrelationen den omvända, hävdar Jönsson.

> "Folkets politiska deltagande som ett mål och det representativa styrelseskicket som ett medel kan därför om något anses vara den 'klassiska' demokratidefinitionen, inte tvärtom, som Elvander gör gällande."[23]

Vidare säger han att Elvanders syn är identisk med den reviderade demokratiuppfattning som amerikanska valforskare formulerat. Jönsson häpnar över att Elvander påstår att det endast finns *en* rimlig demokratidefinition, och att han då avser "den moderna omformuleringen, representationsdemokratin".[24]

I sitt svar på Jönssons kritik tar Elvander tillbaka epitetet "klassisk", men han diskuterar inte frågan om vad som skall anses vara mål respektive medel. Han säger däremot att Jönssons kritik bygger på ett missförstånd. Även Elvander säger sig vara anhängare av den "klassiska deltagandedemokratin". Denna diskussion sägs dock ligga vid sidan av det Elvander velat diskutera – nämligen, "vikten av att definiera demokrati som en styrelseform" och "de avvägningsproblem som hör samman med

denna styrelseform". "Jönsson har totalt missuppfattat saken när han sätter likhetstecken mellan definitionen av demokrati som styrelseform och den moderna omformuleringen av demokratibegreppet, som på basis av valforskningens resultat i viss mån förringade värdet av högt folkligt deltagande." "Detta är två olika saker", hävdar Elvander.[25]

Vi kan tolka Jönssons beskrivning av vad han kallar "den klassiska demokratidefinitionen" på åtminstone två sätt. Den första tolkningen innebär att demokratibegreppet anger ett *mål*, och att begrepp som refererar till det *medel* man kan använda för att nå detta mål, inte anses vara en del av demokratin. Tolkningen bygger på Jönssons påstående om vad Mill ansåg "vara detsamma som demokrati" – nämligen "allas deltagande i de politiska beslutsprocesserna". Denna ståndpunkt förknippas med uppfattningen att deltagande är ett *mål i sig*, medan det representativa styrelseskicket endast är ett *medel* i förhållande till detta mål. Kombinerar vi dessa båda synpunkter bör det leda till att det angivna medlet ej anses utgöra en del av demokratin.

Den andra tolkningen innebär att såväl det angivna målet, som det angivna medlet, är definierade som delar av demokratin. I ett av citaten ovan sägs ju "folkets politiska deltagande som ett mål" *och* "det representativa styrelseskicket som ett medel" *tillsammans* utgöra den "klassiska demokratidefinitionen".

Vi kan konstatera att Jönssons demokratibegrepp saknar sådan *precision* som vi just diskuterat. Det är oklart om "det representativa styrelseskicket som medel" skulle kunna tänkas ingå i hans demokratidefinition eller ej. Vi tvingas därför räkna med båda dessa möjligheter, när vi nu skall söka bedöma vilka konsekvenser mål-medelbestämningen har för Jönssons demokratibegrepp.

Vad är en mål-medelbestämning? Vilken slags information vill man förmedla genom att beskriva två företeelser som mål respektive medel i förhållande till varandra? Jag tror det vanligen handlar om två typer av omdömen – det ena ett verklighetsomdöme och det andra ett värdeomdöme. *Verklighetsomdömet* anger att en företeelse på ett effektivt sätt kan användas för att skapa en annan företeelse. Det rör sig alltså om något slag av orsakssamband. *Värdeomdömet* anger en prioriteringsordning mellan företeelserna. Om medlet inte visar sig vara effektivt nog är man villig att byta ut det, eftersom man prioriterar att uppnå målet framför att tillämpa visst medel. Man byter däremot inte gärna ut målet – i vart fall inte om mer effektiva medel finns att tillgå till acceptabel kostnad.

Det är dock fel att tro att mål-medelbestämningar är *absoluta*, dvs. att vissa företeelser alltid utgör mål medan andra företeelser alltid utgör medel. Mål-medelbestämningar avser *relationer* mellan speciellt angivna

företeelser – inte företeelserna i sig själva. Det är till och med så att vi i vissa fall kan uppfatta mål-medelrelationer som ömsesidiga.

En mål-medelbestämning, som inte involverar sådana verklighetsomdömen vi nu diskuterat, verkar vara poänglös. Det är däremot lättare att tänka sig mål-medelbestämningar som inte involverar en prioriteringsordning där målet är viktigare än medlet. De svenska tryckfrihetsreglerna bidrar till sysselsättningen inom pappersindustrin, men vi skulle inte avskaffa dessa regler om så ej vore fallet – till exempel på grund av att tidningar ersattes av bildskärmar hemma hos abonnenterna. En företeelse kan ingå i flera mål-medelrelationer, varav vissa anses vara viktigare än andra. Dessutom kan, som sagts tidigare, en företeelse ses som ett medel i en relation, men som mål i en annan – kanske viktigare – relation.

De mål-medelbestämningar vi nu diskuterat avser relationer mellan företeelser i verkligheten. Vi försöker skapa vissa företeelser eller tillstånd genom att använda så effektiva medel som möjligt. Det Jönsson gör är dock något annat. Han förser begrepp och deras definitioner med mål-medelbestämningar. Hur skall sådana bestämningar uppfattas?

Vi måste då skilja mellan 1) mål-medelbestämningar mellan komponenter i demokratibegreppet och 2) mål-medelbestämningar mellan demokratibegreppet (eller komponent i detsamma) och andra begrepp. Den första relationen kallar vi *intern* och den andra *extern*.

Vi tänker oss ett begrepp med två likvärdiga komponenter eller dimensioner (A och B). När vi tillför detta begrepp en intern mål-medelrelation begränsar vi antalet företeelser som begreppet kan referera till. Begreppet kommer att referera till situationer där vi använder oss av medlet A för att åstadkomma målet B, men inte till situationer där B är medlet och A målet – och inte heller till situationer där A och B skapats oberoende av varandra.

Vi skulle till exempel kunna definiera demokrati som ”förverkligande av folkvilja (majoritetsvilja) *genom* folkligt deltagande i politiskt beslutsfattande”. Demokrati kan då endast sägas föreligga i den utsträckning som folkvilja förverkligas – *och* förverkligas genom folkligt deltagande. Om dessa två företeelser uppstår var för sig är tillståndet inte demokratiskt. Så är fallet till exempel när folket deltar utan att påverka, men folkviljan likväl förverkligas på grund av att en styrande elit har gemensamma intressen med majoriteten. Likaså råder naturligtvis inte demokrati när mål-medelrelationen är omvänd. Vi kan dessutom tillägga att förekomst av endast en av företeelserna – till exempel deltagande – inte ger några som helst demokratipoäng. Båda företeelserna måste föreligga – och vara relaterade till varandra så som definitionen anger.

Den första tolkningen av Jönssons demokratibegrepp innehåller en

intern mål-medelrelation. Målet är "folkets politiska deltagande" och medlet "det representativa styrelseskicket". Jönsson anser att Elvanders demokratibegrepp anger den omvända mål-medelrelationen. Det är svårt att föreställa sig vad ett sådant begrepp skulle referera till, men det är ändå uppenbart att de två begreppen refererar till olika företeelser. Det som skiljer är riktningen i mål-medelrelationen.

Det faktum att de båda mål-medelrelationerna kan involvera olika prioriteringsordningar har dock inte någon betydelse för vilka komponenter som ingår i respektive begrepp. Såväl mål som medel anges i båda fallen, vilket innebär att mål *och* medel måste föreligga om ett politiskt system skall kunna kallas demokratiskt.

Vad gäller då om mål-medelbestämningen är extern? Demokrati definieras då antingen som 1) mål i förhållande till en annan företeelse, vilken då utgör medel, eller som 2) medel i förhållande till en annan företeelse, vilken då utgör målet. Så vitt jag kan se är sådana definitioner logiskt motsägelsefulla. Om demokrati definieras så att både mål och medel anges, innebär ju det att såväl den idé som refererar till målet som den idé som refererar till medlet ingår i demokratibegreppet. Det är då inte fråga om externa, utan interna, mål-medelrelationer. Om man vill att en mål-medelrelation skall vara extern så kan demokratin bara utgöra relationens ena part, medan demokrati*begreppet* inte alls har med saken att skaffa. Det rör sig om en vanlig mål-medelrelation mellan företeelser i verkligheten. Om vi där uppfattar demokrati som mål eller medel i förhållande till andra företeelser har ingen som helst betydelse för innebörden av demokratibegreppet.

Den första tolkningen av Jönssons demokratibegrepp innebär att medlet "det representativa styrelseskicket" är ett externt medel i förhållande till "folkets politiska deltagande"= demokrati, medan målet "folkets politiska deltagande" = demokrati är ett externt mål i förhållande till "det representativa styrelseskicket". Det handlar således om en extern mål-medelrelation där demokratin utgör målet. Jönssons kritik mot Elvander skulle, utifrån denna tolkning, innebära att Elvanders demokratibegrepp refererar till "det representativa systemet" istället för "folkets politiska deltagande". Med ledning av den slutsats vi just formulerat om externa mål-medelrelationer, kan vi beskriva denna skillnad som att begreppen har olika innehåll – men att skillnaden inte har något med mål-medelbestämningar i definitionerna att skaffa.

Ibland hör man debattörer deklarera att de ser demokrati som ett medel. Andra säger sig uppfatta demokrati som "ett mål i sig". Sådana deklarationer bör enligt diskussionen ovan gälla *företeelsen* demokrati. De ger ingen meningsfull information om debattörens *demokratibe-*

grepp. Dessutom måste deklarationerna kompletteras med ytterligare minst en företeelse, om de skall kunna ange mål-medelrelationer. För inte är väl det så att de förra debattörerna ser demokrati som medel i förhållande till alla företeelser som kan kombineras med demokrati i en mål-medelrelation? Och inte kan väl de senare debattörerna uppfatta demokrati som mål i alla dessa mål-medelrelationer?

När man ändå anger att "man ser demokrati som ett mål i sig", torde det vara uttryck för en försäkran om att man är obetingat demokrat, och att därmed tillämpandet av demokratins principer värderas högre än att de egna politiska preferenserna (i övrigt) förverkligas. Eftersom en mål-medelbestämning inte behöver involvera någon prioriteringsordning, kan man dock mycket väl tänka sig att förena "den obetingade demokratens" inställning med mål-medelbestämningar där demokratin utgör medlet. Även om man ser demokrati som ett medel, eller en metod, kan man anse att tillämpandet av denna metod är värt mer än något annat.

Hermansson ger uttryck för en sådan hållning. Hans parti tänker inte offra de demokratiska fri- och rättigheterna för att kunna införa socialism. Enligt egen uppfattning behöver han inte heller ställas i en sådan konfliktsituation. "Kampen för demokrati spelar en självständig roll, samtidigt som den underlättar kampen för socialismen, varigenom demokratin först kan till fullo förverkligas."[26] Demokratin är både ett mål i sig och ett verkningsfullt medel för att förverkliga det andra målet – socialismen, enligt Hermansson.

3.3 Begreppsstruktur

Jag har nu klargjort skillnaden mellan "interna" och "externa" mål. Det är emellertid inte ovanligt att uttrycket "demokratins mål" syftar på en tredje typ av mål – nämligen maximal demokrati. För att skilja detta fenomen från de interna och externa målen, benämner jag det fortsättningsvis "definierat begreppsmål".

Detta mål anger således maximal förekomst av en eller flera kvaliteter, till exempel grad av rösträtt eller tryckfrihet. Den skala, eller de skalor, varmed graden av demokrati mätes kan vi kalla "definierad begreppsstandard". Egenskaperna hos denna "standard" bestäms i demokratidefinitionen. Anges där endast *ett* kriterium är den endimensionell. Anges flera oberoende kriterier rör det sig om en flerdimensionell standard. Om två kriterier anges, men dessa förbinds med varandra i en intern mål-medelrelation, blir dock den definierade begreppsstandarden endimensionell. Så är till exempel fallet när demokrati definieras som förverkligande av folkvilja (mål) *genom* folkligt deltagande (medel). Demokrati

föreligger då per definition bara när målet (folkviljans förverkligande) uppnås med hjälp av det angivna medlet (folkligt deltagande). Var för sig har mål respektive medel ingen demokratisk status.

Standardens utseende bestäms således av antalet kriterier och relationerna mellan dessa – men också av de olika dimensionernas variationsmöjligheter. Vi kan här urskilja två viktiga definitionstyper, nämligen idealtypsdefinitionen och klassdefinitionen. Grovt sett kan vi säga att vi med idealtypsbegrepp kan beskriva verkligheten i "mer-eller-mindretermer", medan vi med klassbegrepp kan beskriva verkligheten i "antingen-ellertermer". I det första fallet kan vi till exempel beskriva styrelseskick som mer eller mindre demokratiska. I det andra fallet klassificerar vi istället styrelseskick i de två kategorierna "demokratier" respektive "icke-demokratier".

De begreppsegenskaper jag nu beskrivit anger, vad jag skulle vilja kalla "begreppens struktur". Det är lätt att se att dessa egenskaper har stor betydelse för hur vi med hjälp av våra begrepp kan beskriva verkligheten. Vi kan också se att olika begreppsstrukturer är olika väl lämpade för olika syften. Här skall som exempel bara nämnas hur väl ett demokratibegrepp definierat som klassbegrepp lämpar sig för den som ser världen i svart och vitt – i fritt och ofritt, medan idealtypsbegreppet är bättre lämpat för mer nyansrika beskrivningar. Därmed inte sagt att det i verkligheten existerar alla sådana tänkbara nyanser. Det är en empirisk fråga.

3.4 Sammanfattning

De principer jag argumenterat för i detta kapitel kan sammanfattas i följande regler. (Reglerna har numrerats löpande genom samtliga tre teman.)

> 6) För att våra begrepp skall bli användbara, bland annat för kausalanalys, fordras att någon slags begreppsliga avgränsningar görs i den kausala kedjan. Det faktum att en företeelse eller ett tillstånd utgör en positiv betingelse för demokrati, är inte ett godtagbart argument för att demokratibegreppet skall definieras så att dess referens inkluderar den positiva betingelsen. (Om ett sådant argument skulle godtas är det svårt att se att demokratibegreppet över huvud taget skulle kunna avgränsas. Eftersom argumentet är uttryckt i kausala termer motiverar det istället att demokrati *inte* skall anses inkludera den positiva betingelsen.)

Uttrycket "demokratins mål" kan avse tre olika slag av mål.

A. *Definierat begreppsmål*: Definitionsmässigt bestämt maximivärde, det vill säga maximal demokrati.

B. *Internt mål*: En företeelse som i en demokratidefinition angetts som del av demokratin och som mål i förhållande till ett i samma definition angivet medel – också detta en del av demokratin.

C. *Externt mål*: En företeelse eller ett tillstånd vi söker skapa, befrämja eller bevara med hjälp av demokrati.

7) Uttalanden, där demokrati anges som mål eller medel i förhållande till en annan företeelse (externa mål-medelrelationer) ger ingen information om demokratibegreppets innebörd. Uppfattningar om mål-medelrelationer bör ej heller låtas påverka vilket begrepp vi vill knyta till termen "demokrati". (Om det vi kallar "demokrati" inte är ett effektivt medel i förhållande till ett uppställt mål, motiverar det eventuellt ett byte av medel – inte ett byte av demokratibegrepp. Måluppfyllelse är då ett kriterium på demokratins ändamålsenlighet – inte på demokratibegreppets eller demokratidefinitionens ändamålsenlighet.)

Elvanders krav om att vi bör se socioekonomiska förhållanden som förutsättningar för demokrati är ett rimligt krav. Faktum är att hans kritiker argumenterar som om de faktiskt ser de diskuterade faktorerna som just förutsättningar för demokrati.

I flera andra fall uppstår missförstånd i debatten på grund av att man inte beaktar dylika gränslinjer. Som en konsekvens därav missförstås Elvanders diskussion om avvägningar mellan olika värden. När det gäller hänsynen till minoriteter bidrar Elvander själv till oklarheten genom att inte tydligt nog avgränsa sitt demokratibegrepp.

Ett av de kritiska debattinläggen mot Elvander är mer oklart än de övriga genom att dess författare, Per Jönsson, dels inte beaktar begreppsliga gränslinjer, dels inte tycks se skillnaden mellan externa och interna mål.

4 Värde och realism

4.1 Värde och realism

För Elvander är det av största vikt att vi skiljer mellan de politiska beslutens *form* och deras *innehåll*. Demokratibegreppet skall endast avse beslutens form. Låter vi även definitionen ange normer för beslutsinnehållet hamnar vi i begreppsförvirring. "Demokrati blir då" – tror Elvander – "ett tomt honnörsord, en beteckning på allt som man tycker är bra i politiken".[1] "Ett demokratiskt politiskt system måste", säger han vidare, "kunna innesluta alla åsiktsriktningar som accepterar den demokratiska styrelseformen".

> "Partierna kan vara oeniga om det mesta, men inte om bevarandet av själva demokratin. De kan ha olika meningar om vilken politik och vilket samhällstillstånd som bäst gagnar syftet att befästa och fördjupa demokratin. Men dessa anspråk får inte drivas så långt att den ena åsiktsriktningen efter den andra försöker monopolisera demokratin genom att identifiera den med sin egen politik. Ty då brister värdegemenskapen, och demokratin går under förr eller senare."[2]

Detta är för Elvander inte bara en fråga om semantisk klarhet. Det handlar om att göra en distinktion mellan "normativ definition" och "empirisk verklighet".

> "Genom att stipulera den formella definitionen gör man ett *normativt* ställningstagande: vårt demokratibegrepp bör vara så beskaffat, att det kan accepteras av alla de politiska åsiktsriktningar som godtar de i definitionen ingående spelreglerna. Därav följer, att definitionen måste vara formell och icke-innehållslig; den får inte innefatta en viss partiideologi."[3]

Elvander anser vidare att "det socialistiska demokratibegreppet är oklart på en fundamental punkt". "Det klargör nämligen inte vilket som är viktigast vid en eventuell kollision – den demokratiska beslutsformen eller det socialistiska innehållet. Det uttrycker bara en förhoppning om att de båda komponenterna skall kunna förenas."[4]

Slutligen ställer Elvander följande frågor till "vänsterns företrädare": "Är det inte en logisk konsekvens av ert demokratibegrepp att partier

som försvarar det kapitalistiska samhället anses som odemokratiska? Måste inte åtminstone moderata samlingspartiet ställas utanför den demokratiska gemenskapen och helst – i konsekvensens namn – förbjudas? Om ni svarar nej, är ni då beredda att ompröva det socialistiska demokratibegreppet och acceptera den formella definitionen fullt ut?"[5]

Det är uppenbart att Elvander anser att valet av demokratidefinition har en normativ innebörd. Väljer man den "formella" definitionen, innebär det att man anser bevarandet av de demokratiska beslutsformerna vara viktigare än förverkligandet av de egna politiska preferenserna i övrigt. En *absolut* trohet gentemot de demokratiska beslutsformerna kan Elvander tydligen inte garantera, ens från anhängarna av det formella demokratibegreppet, emedan han räknar med att det finns grundläggande intressen som väger tyngre än lojaliteten mot demokratin. Då han diskuterar detta problem i samband med reformer som innebär förstatliganden, förmodar jag att han här syftar på reaktioner från medborgare med icke-socialistiska sympatier, det vill säga den grupp inom vilken det formella demokratibegreppet torde ha flest anhängare.[6] Märkligt nog varnar han dock främst för *vänsterns* villkorliga inställning till demokratin.

> "Det finns en risk att en stark betoning av det socialistiska demokratibegreppet i socialdemokratisk programdebatt skapar oklarhet om partiets hållning till demokratin på längre sikt. Risken ligger i att man väcker förväntningar om en framtida dramatisk omvälvning, utan vilket det socialistiska samhället inte tros kunna förverkligas. En plötslig, radikal samhällsomdaning kan naturligtvis genomföras på demokratisk väg, om partiet får majoritet i väljarkåren för en sådan politik. Men det lär inte kunna bestridas, att den demokratiska värdegemenskapen skulle utsättas för svåra påfrestningar. Frestelsen att temporärt inskränka de politiska friheterna för att övervinna det kapitalistiska motståndet och säkra det socialistiska systemets genomförande kan i ett sådant läge bli stark."[7]

Gentemot dessa åsikter polemiserar bland andra Söderlund, Hermansson och Tännsjö. Söderlund erkänner att det inte föreligger "något nödvändigt, begreppsmässigt samband" mellan ekonomisk jämlikhet och politisk demokrati. Han fortsätter dock:

> "Men vad vinner den politiska analysen på det? Ingenting. Gösta Bohman och jag kan båda bekänna oss till den demokratiska metod som Elvander beskriver och som används i det här landet. Men när

vi ska värdera vårt politiska system blir vi oense. Och dess värre kan inte Elvander med sina vetenskapliga instrument få oss överens. Han kan inte tala om för oss t. ex. var i samhället makten ligger eller hur våra åsikter skapas.

Slutsats: debatten blir meningslös och utan innehåll om vi ska försöka skapa några neutrala, över intressemotsättningarna upphöjda, beslutsmetoder som alla goda demokrater kan sluta upp kring."[8]

Hermansson anser att Elvander inte lever upp till sitt eget ideal. I sin diskussion om olika slag av "avvägningar" sägs denne utvidga sin ursprungliga definition så att den till slut blir liktydig med en politik som i vart fall inte vpk kan ställa sig bakom.[9] Elvanders demokratibegrepp är således innehållsligt enligt Hermansson. Han säger vidare att vpk vill värna åsikts- och organisationsfrihet i såväl det kapitalistiska som det socialistiska samhället. Det faktum att partier, som försvarar den kapitalistiska samhällsordningen, förhindrar "att demokratin förverkligas på alla områden av samhällslivet", motiverar inte att de skulle förbjudas. "Reaktionära åsikter skall bekämpas i fri och öppen diskussion, inte med censur och ingripanden av allmänna åklagaren."[10]

Elvanders fråga rörande valet mellan demokrati och socialism bevaras på ett liknande sätt:

> "När man /. . ./ framhåller att kampen för socialismen underlättas av demokratiska fri- och rättigheter innebär det självfallet inte att demokratin skulle göras till en taktisk fråga, som från något håll påståtts. Om organisationsfrihet och allmän rösträtt i dag icke existerade i Sverige, skulle arbetarklassen ställa deras erövring som första punkt på sin dagordning, som den redan en gång har gjort."[11]

Det är dock tveksamt om Hermansson svarar på frågan så som den ställs av Elvander. Hermansson accepterar inte den hypotetiska förutsättning som Elvander förser frågan med; att det skulle finnas en konflikt mellan bevarandet av demokrati och införandet av socialism. Han säger istället: "Kampen för demokrati spelar en självständig roll, samtidigt som den underlättar kampen för socialismen, varigenom demokratin först kan till fullo förverkligas."[12]

Tännsjö anser det vara "en självklarhet att det inte är särskilt viktigt att enighet uppnås om vad ett visst ord betyder". "Var och en kan ju välja att använda ett ord på det sätt han finner lämpligt. Och inte är väl sådana val sådana att konsekvenserna blir dåliga om inte alla gör dem lika. Det

väsentliga måste rimligen vara att vi *vet* vad en person vi talar med menar med ett visst uttryck."[13]

Elvander vill dock "normera språkbruket för andra". Varför, frågar sig Tännsjö. Svaret är att Elvander tror att valet av demokratidefinition har "bestämda politiska implikationer". "Det skulle vara en 'logisk konsekvens' av ett visst val av demokratibegrepp att vissa partier skulle ställas 'utanför den demokratiska gemenskapen' och 'i konsekvensens namn' helst förbjudas." "Men någon sådan logik finns inte", säger Tännsjö. Elvanders ståndpunkt är "normativ, politisk, inte logiskt grundad". Det är, enligt Tännsjö, dessutom en *orimlig* politisk ståndpunkt. "Vad Elvander hävdar är ju i klarspråk att alla de som inte delar majoritetens uppfattning om vad ordet 'demokrati' betyder kan fråntas demokratiska rättigheter." Tännsjö avslutar:

> "Trots att jag är oenig med Elvander om ordets innebörd gör jag inte anspråk på rätten att bura in honom. Och jag bestrider hans rätt att söka bura in mig på grund av vår oenighet."[14]

Tännsjö bestrider således att några bestämda politiska ståndpunkter är implicita i våra definitioner eller i våra begrepp. Det är därför inte heller viktigt att enas om innebörden av ordet demokrati.

Hur förhåller det sig med dessa meningsskiljaktigheter? Vari består de, och vem har rätt? Tännsjö har utan tvekan rätt i att Elvander ser valet av demokratidefinition som en handling med bestämda politiska implikationer. Jag anser också att Tännsjö har rätt i att ett sådant val inte behöver medföra något politiskt ställningstagande. Att plädera för en *definition* är en sak – att plädera för att *begreppets referens skall förverkligas* är en annan. Ändå tycks ju Elvander ha rätt i åtminstone ett fall – nämligen rörande sina egna bevekelsegrunder för att välja en viss demokratidefinition – och att förkasta andra. Han väljer en definition som endast anger beslutsformer (som alla eller de flesta kan acceptera) – just för att han anser dess referens vara mer värdefull än andra ting man kan fatta politiska beslut om. För Elvander innebär således ett sådant val att man, framför förverkligandet av varje annan politisk preferens, prioriterar att beslutsformerna iakttas. Av detta skäl är han också misstänksam mot det "socialistiska demokratibegreppet". Om detta inkluderar både demokratiska beslutsformer och socialism – hur skall man då veta vilket som anses vara viktigast?

Det är tydligt att om Tännsjö, Hermansson med flera vill förstå Elvander så måste de ta i beaktande att Elvander tillämpar en semantik som innebär att valet av definition har två budskap. Det talar om vad han

menar med ordet ”demokrati”, och det talar om vad han anser i en politisk fråga. Det är emellertid också så att Elvander får lov att låta bli att tolka in politiska budskap i andras val av definitioner, om där inte finns några sådana budskap att finna.

Elvander oroar sig för att han inte vet om anhängare av ”det socialistiska demokratibegreppet” prioriterar demokrati eller socialism vid en eventuell ”kollision”. Det skäl han anger för sin osäkerhet är just valet av demokratidefinition. Han förutsätter att anhängarna av det socialistiska demokratibegreppet definierar demokrati på samma sätt som han själv gjort – nämligen genom att ange de viktigaste politiska preferenserna. Demokrati och socialism framstår då som jämbördiga härvidlag. Gör Elvander en korrekt tolkning kan man, som Elvander, naturligtvis bli osäker om prioriteringsordningen. Det faktum att socialisterna själva inte räknar med någon sådan ”kollision”, som Elvander anger som hypotetisk förutsättning för sin fråga, torde knappast lugna honom. Om man *inte* förväntar sig att val av definitioner är uttryck för politiska ställningstaganden, ger emellertid inte det socialistiska demokratibegreppet anledning till vare sig frågor eller oro rörande den politiska handlingslinjen. De politiska programmen och det politiska agerandet får istället lugna eller oroa oss vad gäller lojaliteten gentemot demokratin.

Jag anser att man *inte* bör göra som Elvander gör när han väljer definition. Om emellertid en författare till en text gör på detta sätt, får jag lov att acceptera det om jag vill förstå vad författaren menar. Jag kan inte som Tännsjö säga: ”Någon sådan logik finns inte.” Tännsjö finner ju själv att Elvander tillämpar en sådan logik. Däremot bör naturligtvis inte Elvander ta för givet att andra tillämpar samma logik. Nu tror jag ändå, trots allt, att Elvander har större chans än Tännsjö att tolka andras val av demokratidefinition på rätt sätt. Elvander är nämligen ingalunda ensam om att ge sådana val en politisk, normativ innebörd. Förfarandet är mycket vanligt. Jag tror alltså att det snarare är Tännsjö och jag som hör till undantagen. Det hindrar naturligtvis inte att vi båda fortsätter att argumentera för vår ståndpunkt.

Vid närmare eftertanke finner jag dock att jag kanske inte heller kan räkna Tännsjö till de med mig likasinnade. När han kritiserar Elvanders demokratibegrepp för att vara cerimoniellt orienterat, gör han ju det från utgångspunkten att demokrati bör definieras så att ”en högre grad av demokrati är att föredra framför en lägre grad av demokrati”. Han förklarar ytterligare: ”Bedömningen av hur demokratiskt ett visst samhälle är ska vara en del av en bedömning av om det är ett gott samhälle.” Om man definierar ett begrepp på sådana grunder måste det väl vara en

”politisk implikation” att referensen till detta begrepp bör förverkligas?

Den specifika ”politiska implikation” som Tännsjö angriper är dock värd att granskas närmare. Det följer nämligen inte av, vare sig en ”formell” eller ”innehållslig” definition av demokrati, att de partier som ej vill förverkliga dessa begrepps referenser bör förbjudas. Det följer, som påpekats, inte nödvändigtvis någon som helst politisk handlingslinje av valet av demokratidefinition. Huruvida så skall vara fallet bestäms av den som definierar. *Om* emellertid en handlingslinje skall anses följa, är det inte nödvändigtvis ett partiförbud. Många vill istället, liksom Hermansson, bekämpa antidemokratiska åsikter i ”fri och öppen diskussion”. Vi kan därför kritisera Elvander för att han dragit en ogrundad slutsats. Den är dock inte ogrundad på grund av att det inte förekommer definitioner av demokrati som för sina upphovsmän och anhängare har politiska implikationer. Sådana definitioner förekommer förvisso. Den är istället ogrundad på grund av att Elvander inte kan ta för givet 1) att det följer politiska handlingslinjer av andras demokratibegrepp, och 2) att man väljer just den politiska strategi som Elvander anger för att bekämpa antidemokratiska åsikter. Denna strategi är dessutom knappast demokratisk till sin karaktär, vilket gör det än mer tveksamt om den kan antas följa av någon demokratidefinition. Att man ställs ”utanför den demokratiska gemenskapen” kan innebära att man inte räknas till demokratianhängarnas skara, utan att man för den skull fråntas de demokratiska fri- och rättigheterna.

Man kan i detta sammanhang också påpeka att Elvander knappast vill ”spärra in” människor för att de definierar ett begrepp på annat sätt än vad han själv gör. Det är istället det faktum att dessa människor förväntas motsätta sig förverkligandet av det tillstånd, som en viss demokratidefinition anger, som skulle kunna tänkas motivera en repressiv åtgärd. Att Tännsjö här feltolkar Elvander torde kunna tillskrivas det faktum att han inte beaktar att valet av demokratidefinition för Elvander inte bara är en semantisk fråga utan även ett politiskt ställningstagande. Elvander förväntar sig att samma förhållande gäller för de debattörer han kritiserar. Därför förväntar han sig också en åtgärd i stil med ett partiförbud. Det bör dock påpekas att han själv inte förespråkar någon sådan åtgärd gentemot dem som definierar demokrati annorlunda än vad han själv gör.

Jag lämnar nu DN-debatten för att mer principiellt utveckla och motivera min ståndpunkt vad gäller förhållandet mellan politiska ställningstaganden och ställningstaganden rörande begrepp och definitioner. Politiska ställningstaganden bygger bland annat på värderingar (”värde”) och uppfattningar om hur verkligheten ser ut och vad som är möjligt att förverkliga (”realism”). Det är relationen mellan sådana

ståndpunkter och ställningstaganden rörande begrepp jag avser diskutera. Mina slutsatser kommer därför inte enbart att gälla för politiska ställningstaganden utan även för andra ställningstaganden som involverar värde- och realismbedömningar.

Vi kan först notera att det, vad gäller semantiken, är två operationer som är av intresse. När vi skapar och använder ett begrepp urskiljer vi en mer eller mindre komplicerad *idé* som refererar till ett fenomen i verkligheten – eller, för den delen, ett *tänkt* fenomen. Detta är den ena av de två operationerna. Den andra utför vi när vi i våra samtal använder språksymboler för att beteckna dessa fenomen. När jag fortsättningsvis talar om de ovan angivna idéerna kallar jag dem "begrepp". De fenomen som begreppen refererar till kallas "referenser" och språksymbolerna kallar jag "symboler", "ord" eller "termer".

Dessa tre logiska kategorier ingår i en klassisk och väl etablerad betydelselära inom semantiken. Vi finner den till exempel väl utvecklad och pregnant formulerad i det klassiska verket *The Meaning of Meaning* av C. K. Ogden och I. A. Richards.[15] I min fortsatta argumentation, och i de rekommendationer jag ger i form av språkbruksregler, utgår jag från samma tredelning. Jag söker visa vilka språkbruksregler som ter sig rimliga och ändamålsenliga om man dels nogsamt iakttar distinktionerna mellan begrepp, referens och term, dels söker befrämja ett klargörande språkbruk och ett rationellt samtal.

Jag börjar med att diskutera relationen mellan begrepp och referens. Den tes jag här ämnar driva är att begrepp och deras referenser inte skall bedömas efter samma kriterier. Att det är fråga om *två* skilda ting som bedöms visar distinktionen begrepp – referens. Vidare följer det ingalunda, av att vi bedömer en referens på ett visst sätt, att vi bedömer, eller bör bedöma, begreppet på samma sätt. Jag vill därutöver alltså visa att det är *olämpligt* att använda gemensamma bedömningsgrunder – som man gör när man förkastar begrepp för att de refererar till något som man på politiska grunder är negativ gentemot.

Låt oss inledningsvis bortse från att människor har *olika* uppfattningar i såväl värdefrågor som frågor om hur verkligheten ser ut och vad som är realistiskt att vänta sig av framtiden. Denna variation kommer senare att introduceras som en komplicerande faktor.

Vi kan börja med att konstatera att *vi har behov av begrepp som refererar till fenomen vi är intresserade av att tänka på eller tala om.* Om ett begrepp skall vara användbart för reflektion och kommunikation måste det naturligtvis referera till det fenomen som det *avses* referera till. När en definition, och det begrepp som där anges, ger en felaktig bild av det aktuella fenomenet, kan man säga att begreppet har en annan referens

än den avsedda. När sådan dissonans upptäcks, exempelvis genom forskning, bör begreppet och dess definition revideras så att faktisk och avsedd referens sammanfaller. Den definition som tillskrev atomer egenskapen att vara odelbara, reviderades när man fick kunskap om att de faktiskt är delbara. Vår bild av den avsedda referensen förändrades, och vi reviderade därför begreppet i enlighet med vår nya bild.

Många av våra begrepp har dock andra funktioner än att beskriva en samtida eller historisk verklighet. Inom ramen för prognosverksamhet kan vi behöva ange tillstånd som inte föreligger nu och som aldrig tidigare förelegat. Tillstånd som endast med låg sannolikhet kan väntas uppkomma är ofta lika intressanta som mer troliga framtida samhällstillstånd. *Värderingen* av tillståndet spelar minst lika stor roll för vårt intresse som sannolikheten för att det skall realiseras.

Vidare kan det vara intressant, bland annat inom politisk verksamhet, att diskutera tillstånd som kanske inte föreligger, eller har förelegat, men som man anser bör eftersträvas – eller undvikas. Det bör noteras att intresse för sådana tillstånd kan föreligga även när sannolikheten för att de skall (kunna) realiseras är mycket liten, eller kanske till och med obefintlig. I denna klass av fenomen återfinner vi de politiska utopierna. Demokrati har ibland uppfattats som en sådan utopi. Intresset för att diskutera dessa tillstånd skapas av *värderingen* av tillståndet. Intresset kan visserligen förväntas öka om sannolikheten för en realisering ökar, men även när denna sannolikhet minskar, och kanske blir obefintlig, kan intresset för att tänka på och tala om tillståndet bestå. Finns ett sådant intresse finns också ett berättigande för ett begrepp som refererar till detta tillstånd.

Vi kan således skilja mellan begrepp som avses referera till fyra olika slag av fenomen.

1. Fenomen som tidigare existerat.
2. Fenomen som nu existerar.
3. Fenomen som eventuellt kan komma att existera i framtiden.
4. Fenomen som vare sig existerar, har existerat, eller någonsin kommer att (kunna) existera.

Man kan naturligtvis också tänka sig olika kombinationer av fallen 1–3.

I fallen 1 och 2 kan vi, som anfördes tidigare, kontrollera överensstämmelsen mellan begrepp och avsedd referens med hjälp av empiriska studier. Det är emellertid inte möjligt i fallen 3 och 4. Dessa begrepp saknar ju referens i sinnevärlden. Det hindrar dock inte att vi upprätthåller distinktionen mellan begrepp och referens. Även om en referens inte existerar i fysisk mening, så finns ändå en *tänkt referens*. Det är ändå uppenbart att här tillkommer en analytisk svårighet vad gäller att skilja

mellan begrepp och referens. Det kan förklara att just begrepp som refererar till utopier ofta kommit att behandlas som vore de sina egna referenser. Svårigheten motiverar dock inte att vi kan undlåta att tillämpa distinktionen.

Vi har ofta användning för begrepp som saknar referens i den existerande verkligheten – till exempel när vi diskuterar framtiden. Dessa begrepp skall naturligtvis inte förkastas enbart för att de saknar sådan referens. Däremot kan man tänka sig att intresset upphör för en referens som förväntas kunna realiseras (fall 3), om man övertygande kan visa att så aldrig kommer att kunna ske. Om intresset för referensen upphör, finns inte längre behov av det aktuella begreppet. En sådan reaktion är emellertid inte självklar. Det kan som sagt finnas andra bevekelsegrunder än uppfattningar om realism som skapar intresse för ett begrepps referens. Värderingar kan vara en sådan bevekelsegrund. I fall 4 ovan, ställs inte ens i ursprungsläget några krav om realism, vare sig vad gäller förfluten tid, nutid eller framtid. Här bör således referenserna, och därmed behovet av motsvarande begrepp, vara helt immuna mot argument om bristande realism.

Jag har hänvisat till att värderingar kan skapa intresse för olika slag av tillstånd eller företeelser. Det innebär emellertid inte att vi skall godta begrepp vars referenser vi gillar, respektive avvisa begrepp vars referenser vi ogillar. Intresse skapas av såväl *positiva* som *negativa* värderingar. Finns intresse för en företeelse, finns också behov av ett begrepp som refererar till företeelsen. Vi kan givetvis inte klara oss enbart med sådana begrepp vars referenser vi gillar.

Till dessa argument, mot att ohämmat låta värderingar och uppfattningar om realism påverka vårt språk, kan fogas ytterligare ett som är nog så betydelsefullt. Språk måste kunna användas för kommunikation mellan människor med *olika värderingar* och *olika verklighetsuppfattning*. För att förenkla diskussionen har vi hittills bortsett från dessa variationer. Detta är naturligtvis en helt orealistisk premiss, och vi måste därför beakta att dessa variationer föreligger. Vi kan då konstatera att på varje punkt där värderingar och uppfattningar om realism åberopats ovan, tillkommer svårigheten att *ena sig* i dessa omdömen. Vill vi ha ett gemensamt språk, med vilket vi kan kommunicera med varandra, förefaller det i ljuset av denna iakttagelse än mer välbetänkt att anbefalla varsamhet vad gäller relationen mellan vårt språk och våra värderingar och uppfattningar om realism. Hur skall man till exempel kunna enas om att en viss tänkt referens aldrig kommer att kunna realiseras – för att inte tala om värdebedömningen av olika referenser? Den politiska debatten är full av tänkta referenser vars realism och värde är i hög grad omstridda.

Nyttan och värdet av ett begrepp och dess definition kan således ifrågasättas på två slag av grunder. För det första kan begreppet ge en felaktig bild av den avsedda referensen – en existerande referens eller en tänkt referens. Då bör begreppet revideras. För det andra kan intresset för en referens, och därmed behovet av motsvarande begrepp, av ett eller annat skäl upphöra. De två grunderna är av helt skilda slag. I det första fallet bör en definition, och det begrepp som därvid anges, avvisas på grund av att definitionen är felaktig. Den bör bytas ut mot en korrekt definition och det begrepp som därvid anges. I det andra fallet kan inga sådana anspråk resas. Definitionen är korrekt, men behovet av begreppet föreligger inte längre.

Relationen mellan begrepp och (avsedd) referens kan sägas vara en "korrespondensrelation". Med det avser jag att det skall finnas en slags överensstämmelse mellan de båda – en överensstämmelse som skulle kunna liknas vid relationen mellan bild och motiv. När korrespondensen är dålig bör vi förkasta begreppet/bilden. När korrespondensen är god bör vi acceptera begreppet/bilden. Denna korrespondens är den enda rimliga bedömningsgrunden när vi skall värdera ett begrepp. Det finns ingen anledning att förkasta eller godta begrepp för att vi tycker illa eller bra om deras referenser. Att begrepp kan bli *obsoleta*, på grund av vårt ointresse för deras referenser, är en annan historia.

Vi går så över till att diskutera relationen mellan, å ena sidan termer, och å andra sidan begrepp och referenser. Dessa relationer kan sägas vara "konventionsrelationer". Genom konventioner, som ofta finns registrerade i ordböcker och uppslagsverk, har vi knutit samman termer med begrepp och referenser. Det faktum att det rör sig om konventioner ger två betingelser för vårt språk som i förstone kan tyckas upphäva varandra. Å ena sidan spelar det i princip ingen roll vilka symboler och begrepp/referenser vi knyter samman. Det rör sig ju "bara" om konventioner. Här finns inga krav om, eller förutsättningar för, korrespondens. Å andra sidan kan vi inte använda symbolerna hur som helst om vi skall kunna förstå varandra. Det finns emellertid ingen motsättning mellan dessa båda betingelser. *Innan* konventioner är etablerade kan vi i princip välja att knyta begrepp till vilka (lediga) termer som helst, eller termer till vilka (lediga) begrepp som helst. Men när konventioner väl är etablerade, bör man hålla sig till dem om man vill göra sig förstådd. De båda betingelserna är således giltiga under olika skeden. När forskare, politiker, byråkrater och andra självsvåldiga språkanvändare lättsinnigt ger ord nya betydelser, tror jag man ofta blandar samman dessa båda skeden. Eftersom ingen konvention är mer rätt än någon annan (skede 1) anser man sig kunna byta ut ords etablerade betydelser (skede 2) och ger

därvid egna betydelseförslag.

Vi kan sammanfatta. När man föreslår en ny "demokratidefinition", på grund av att den gamla är orealistisk eller normativt tvivelaktig, gör man sig alltså skyldig till flera logiska fel och olämpliga semantiska "operationer". För det första är det ju inte våra *begrepp* och deras definitioner som är orealistiska eller normativt tvivelaktiga. Det är istället deras *referenser* – existerande eller tänkta – som har dessa egenskaper, och som vi i så fall bör avvisa. Begreppen och deras definitioner kanske vi fortfarande har användning för – åtminstone några av oss. Om inte annars så när vi vill avvisa deras referenser! Resonemanget är i princip giltigt även för andra slag av brister – till exempel logiska konflikter som den mellan form- och innehållsregler. Att vi avvisar referenser som utmärks av sådana regelkonflikter behöver inte innebära att vi skall avvisa motsvarande begrepp.

För det andra innebär det faktum att man föreslår en ny "demokratidefinition" att man vill knyta samman ordet "demokrati" med ett nytt begrepp. Visserligen är det nya ofta mer eller mindre besläktat med det gamla begreppet, men strikt logiskt rör det sig om ett annat begrepp och en annan referens. Om man nu är kritisk till det vi brukar kalla "demokrati", varför kan man då inte uttrycka detta omdöme med hjälp av ordet "demokrati" och dess etablerade betydelse? Varför kan man inte beteckna det nya begreppet och dess referens med en ny term? Det kan ju fortfarande finnas behov av det gamla begreppet i vårt gemensamma språk, och det är ju i så fall lämpligt att det får behålla sitt namn. Finns inte något sådant behov kan man överväga att ta den "lediga" termen i anspråk, men man bör då noga överväga hur stor risken är för missförstånd, och om denna risk är värd att ta.

Vill man lösa upp en etablerad språkkonvention är således inte argument om den aktuella referensens egenskaper relevanta. Det fordras istället argument rörande intresset för referensen bland "medlemmarna" i språkgemenskapen – och framför allt – argument rörande själva språkkonventionen och dess ändamålsenlighet. Det syfte en språkkonvention skall vara ändamålsenlig för är, enligt min normativa utgångspunkt, befrämjandet av "ett rationellt samtal" och förståelse av vår omvärld och varandras budskap.

Det torde nu ha framgått varför det är olämpligt att låta våra värderingar och uppfattningar om vad som är realistiskt bestämma vad vi skall mena med ordet "demokrati". Det omvända förhållandet är, om möjligt, än mer olämpligt. Vi bör givetvis inte låta vårt intresse för olika slag av samhällsförhållanden styras av vilken betydelse ordet "demokrati" har eller bör ges. Det gäller såväl vid politisk som vetenskaplig verksamhet.

Frågan om vilka samhällsförhållanden vi bör realisera – eller studera, respektive frågan om vad termen "demokrati" betyder eller bör betyda, kan inte besvaras med ett och samma svar utan att åtminstone en av de båda frågorna riskerar att bli otillfredsställande besvarad.[16]

4.2 Sammanfattning

De principer jag argumenterat för i detta kapitel kan sammanfattas i följande regler. (Reglerna har numrerats löpande genom samtliga tre teman.)

> 8) Relationen mellan begrepp och referens är en korrespondensrelation. I förhållande till referensen bör ett begrepp bedömas enbart efter hur väl det refererar till, eller korresponderar med, avsedd referens. Bedömningar av referensens värde och realism är irrelevanta för bedömningen av begreppet. Begrepp och referenser bör bedömas var för sig och efter skilda kriterier.
>
> 9) Relationen mellan symbol (term) och begrepp, och relationen mellan symbol och referens, är konventionsrelationer. I förhållande till en symbol bör begrepp och referens enbart bedömas efter hur väl de överensstämmer med symbolens betydelse enligt en, i den aktuella kommunikationssituationen, gångbar språkkonvention.

Det följer av 8) och 9) att man ej bör se ett ställningstagande angående vad ordet "demokrati" betyder, eller bör betyda, som ett ställningstagande angående värdet av, eller realismen hos, det föreslagna begreppets referens. Utöver att de olika ställningstagandena inte logiskt hänger samman, kan det också anföras att förfarandet är olämpligt ur samtalsfunktionell synvinkel. Om man försöker besvara frågor om ords betydelse och frågor om realism och värde med ett och samma svar riskerar åtminstone ena typen av frågor att bli otillfredsställande besvarade.

I anslutning till diskussionen om idealtypsbegrepp i 3.3 kan vi, utifrån de principer jag förordat i detta kapitel, formulera ytterligare en princip.

> 10) När ett begrepp refererar till ett fenomen som kan tänkas förekomma i högre eller mindre grad, bör begreppet *inte* vara så konstruerat att maximal förekomst (definierat begreppsmål) likställs med den grad av förekomst som anses önskvärd, eller som man tror det är realistiskt att förvänta sig.

Torbjörn Tännsjö är den ende av deltagarna i DN-debatten som uttryck-

ligen ansluter sig till den huvudtanke som genomsyrar mina principer ovan – ställningstaganden för begrepp och definitioner bör ej ses som politiska ställningstaganden. Omedelbart därefter formulerar han dock en annan princip som går stick i stäv med den första. Demokratibegreppet skall, enligt Tännsjö, nu definieras så att det refererar till något värdefullt. Mer demokrati skall vara att föredra framför mindre demokrati. Således är det *ingen* av deltagarna i DN-debatten som där förordar, och konsekvent tillämpar, skilda kriterier vid bedömning av olika demokratibegrepp respektive deras referenser.

5 En regelsamling

Den första delen av min undersökning är nu till ända. Jag har, med utgångspunkt från problem och oklarheter i en välkänd demokratidebatt i Dagens Nyheter, argumenterat för att följande principer/regler bör iakttas i diskussioner om olika demokratibegrepp.

Form och innehåll:

1) Som *formregler* bör räknas alla regler som inkluderats i ett demokratibegrepp för att ange med vilka medel, och under vilka betingelser, beslutsdeltagarna skall kunna hävda sina intressen och värderingar i en demokratisk beslutsprocess, samt regler för hur beslutsdeltagarna skall transformera sina skilda ståndpunkter till ett gemensamt beslut.

2) Som *innehållsliga regler* bör räknas de som anger när demokratiskt beslutsfattande skall tillämpas (spelplansregler), samt de som direkt anger innehållet i de beslutsalternativ som skall väljas eller vilka intressen besluten skall tillfredsställa (resultatregler).

3) Regler som anger vem som generellt får delta i demokratiskt beslutsfattande, samt regler som anger vem som får delta i beslutsfattande i viss fråga (eller omvänt, vilka frågor viss individ får vara med och fatta beslut om), anger vare sig normer för beslutsfattandets form eller beslutens innehåll. De anger istället normer vad gäller *generell* respektive *specifik kompetens*.

4) Ovillkorliga regler för beslutsfattandets form är oförenliga med ovillkorliga regler för beslutens innehåll. Sådana kombinationer av *rättsregler* bör därför avvisas. Därav följer inte att *demokratibegrepp* som innehåller dessa kombinationer nödvändigtvis bör avvisas.

5) Att i en demokratidefinition låta en av demokratins spelregler ange när de övriga skall tillämpas (spelplansregel) är både onödigt och olämpligt.

Precision:

6) För att våra begrepp skall bli användbara, bland annat för kausalanalys, fordras att någon slags begreppsliga avgränsningar görs i

den kausala kedjan. Det faktum att en företeelse eller ett tillstånd utgör en positiv betingelse för demokrati, är inte ett godtagbart argument för att demokratibegreppet skall definieras så att dess referens inkluderar den positiva betingelsen.

7) Uttalanden där demokrati anges som mål eller medel i förhållande till en annan företeelse (externa mål-medelrelationer) ger ingen information om demokratibegreppets innebörd. Uppfattningar om mål-medelrelationer bör ej heller låtas påverka vilket begrepp vi vill knyta till termen "demokrati".

Värde och realism:

8) Relationen mellan begrepp och referens är en korrespondensrelation. I förhållande till referensen bör ett begrepp bedömas enbart efter hur väl det refererar till, eller korresponderar med, avsedd referens. Bedömningar av referensens värde och realism är irrelevanta för bedömningen av begreppet. Begrepp och referenser bör bedömas var för sig och efter skilda kriterier.

9) Relationen mellan symbol (term) och begrepp, och relationen mellan symbol och referens, är konventionsrelationer. I förhållande till en symbol bör begrepp och referens enbart bedömas efter hur väl de överensstämmer med symbolens betydelse enligt en, i den aktuella kommunikationssituationen, gångbar språkkonvention.

10) När ett begrepp refererar till ett fenomen som kan tänkas förekomma i högre eller mindre grad, bör begreppet *inte* vara så konstruerat att maximal förekomst (definierat begreppsmål) likställs med den grad av förekomst som anses önskvärd, eller som man tror det är realistiskt att förvänta sig.

Parallellt med min argumentation har jag kunnat redovisa hur olika inlägg i DN-debatten förhåller sig till mina regler. I undersökningens andra del skall jag nu granska texter av sju andra författare på samma sätt – med den betydelsefulla skillnaden att jag fortsättningsvis inte argumenterar för de grundprinciper som återgivits ovan. Den läsare som under sin fortsatta läsning har behov av att i något avseende rekapitulera min argumentation hänvisas till kapitlen 2–4. Den som enbart behöver ta del av regelformuleringarna kan med fördel använda sig av regelsamlingen ovan.

ANALYSEN

6 Fyra inflytelserika demokratiteoretiker

6.1 Precision och begreppsstruktur

Demokratin, dess förutsättningar och dess effekter utgör en kausal kedja av företeelser eller tillstånd. Jag har hävdat att, vid studier av sådana kedjor, bör vissa principer iakttas vad gäller konstruktion och användande av begrepp som skall referera till företeelserna i kedjan. Den fråga som nu skall besvaras är i vad mån, och på vilket sätt, den precisionsproblematik, som jag sökt bringa reda i med dessa principer, förekommer hos de fyra demokratiteoretikerna Joseph A. Schumpeter, Alf Ross, C. B. Macpherson och Robert A. Dahl. I DN-debatten var man uppenbarligen medveten om att ett problem förelåg, men då man inte insåg dess natur gick det inte att komma fram till en lösning – ens i bemärkelsen "agree to differ". Hur förhåller det sig här?

Joseph A. Schumpeter

Joseph A. Schumpeter, österrikisk nationalekonom och professor vid Harward, studerar i det klassiska verket *Capitalism, Socialism and Democracy* bland annat demokratins förenlighet med kapitalism och socialism. Som en biprodukt av denna analys diskuteras frågan om vad demokrati är – eller snarare kan vara. Det är denna biprodukt vi skall studera närmare.

> "Suppose that a community, in a way which satisfies the reader's criteria of democracy, reached the decision to persecute religious dissent. The instance is not fanciful. Communities which most of us would readily recognize as democracies have burned heretics at the stake /. . ./."[1]

Med detta exempel vill Schumpeter visa att beslut som fattas i en demokrati inte nödvändigtvis måste vara beslut som är i överensstämmelse med grundläggande humanistiska eller andra värden. Han ställer så frågan:

> ". . . would we approve of the democratic constitution itself that produced such results in preference to a non-democratic one that would avoid them?"[2]

Schumpeter förutsätter att många människor skulle besvara frågan nekande på samma sätt som vissa socialister inte kan acceptera ett styrelseskick som inte leder till socialism. Förklaringen är enkel. Det finns värden som uppfattas vara viktigare än tillämpandet av visst styrelseskick – i det här fallet det demokratiska. Av detta faktum drar Schumpeter slutsatsen att demokrati är en ”politisk *metod*”, ett institutionellt arrangemang vi använder för att fatta beslut. Därav följer att demokratin inte kan vara ett mål i sig (”an end in itself”). Denna insikt måste vara utgångspunkten för varje försök att definiera demokrati. Det är visserligen logiskt möjligt att uppfatta demokratin som ”an absolute ideal or ultimate value”, medger Schumpeter, men han anser att ett sådant tänkesätt är onaturligt. Obetingad lojalitet gentemot demokratin kan därför endast ha sin grund i obetingad lojalitet gentemot värden vi förväntar oss att demokratin kommer att skydda eller realisera.[3]

Med denna utgångspunkt söker Schumpeter efter en lämplig demokratidefinition. Han förkastar att demokrati skulle vara lika med den styrelse som folket godtar. I historien finner vi många fall av klart icke-demokratiska samhällen, där styrelsen (bland annat på grund av den förda politiken) godtagits av en majoritet av befolkningen – kanske till och med en majoritet i varje samhällsklass.[4]

Den fortsatta argumentationen förs i anslutning till vad Schumpeter kallar ”the classical doctrine of democracy”.[5] Denna sammanfattar han i följande definition.

> ”The democratic method is that institutional arrangement for arriving at political decisions which realizes the common good by making the people itself decide issues through the election of individuals who are to assemble in order to carry out its will.”[6]

Schumpeters kritik mot denna doktrin/definition riktar sig främst mot att den, milt uttryckt, är orealistisk. Något ”common good” som medborgarna skulle kunna enas om existerar inte. Inte heller kan medborgarnas olika åsikter ensamma utgöra riktlinjer för vilken politik som skall föras, eftersom man i de flesta frågor inte har någon klar åsikt – eller endast en bristfälligt underbyggd sådan.

Schumpeter anser därtill att våra politiker kan *skapa* folkets vilja. När så är fallet blir folkviljan en produkt av den politiska processen – inte tvärtom. Under dessa förhållanden ter det sig givetvis inte meningsfullt att förvänta sig att den ”klassiska demokratidoktrinen” skulle vara, eller kunna bli, förverkligad. Schumpeter föreslår därför en ny ”teori” som sägs vara mer realistisk, men som ändå bevarar mycket av det demokra-

tins vänner avser med ordet "demokrati". Han låter där medborgarna få den mer blygsamma rollen att välja beslutsfattare, vilka inte är bundna till väljarnas preferenser på något annat sätt än genom den regelbundet återkommande kampen om väljarnas röster.

> "And we define: the democratic method is that institutional arrangement for arriving at political decisions in which individuals acquire the power to decide by means of a competetive struggle for the people's vote."[7]

Schumpeter tillskriver den nya "teorin" många förtjänster.[8] Dessa rör väsentligen egenskaper som kan sammanfattas med begreppet "realism". En av de förmodade förtjänsterna berör dock vårt precisionstema:

> "First of all, we are provided with a reasonably efficient criterion by which to distinguish democratic governments from others. We have seen that the classical theory meets with difficulties on that score because both the will and the good of the people may be, and in many historical instances have been, served just as well or better by governments that cannot be described as democratic according to any accepted usage of the term. Now we are in a somewhat better position partly because we are resolved to stress a *modus procedendi* the presence or absence of which it is in most cases easy to verify."[9]

Huruvida det existerat någon sådan "klassisk demokratidoktrin" som Schumpeter beskriver avstår jag från att bedöma, eftersom det inte har någon betydelse för den fortsatta diskussionen. Vi tar istället genast itu med att söka bedöma Schumpeters analys och definitionsförslag.

1. Schumpeter säger att demokratin inte kan vara ett mål i sig, eftersom vi prioriterar vissa värden eller mål framför tillämpandet av den demokratiska metoden. Denna slutsats är inte korrekt. Den enda slutsats argumentet berättigar till är att de flesta (alla?) människor inte är obetingade demokrater. Demokrati kan för dessa människor förvisso vara ett mål i sig – till och med ett högt prioriterat mål – men i vissa målkonflikter får tillämpandet av demokratin ge vika för mål som prioriteras än högre. Att karaktärisera demokrati som en *metod* utesluter således inte att tillämpandet av denna metod uppfattas som ett högt prioriterat *mål*.

2. Det är orimligt att generellt karaktärisera en företeelse – till exempel demokratin – som mål eller icke-mål. En företeelse kan uppfattas utgöra mål i förhållande till vissa andra företeelser, medan samma företeelse i ett annat sammanhang kan uppfattas som ett medel. Ofta involverar mål-

medelbestämningar ett värdeomdöme där målets förverkligande prioriteras framför användandet av det angivna medlet, om det skulle visa sig att medlet inte är effektivt nog. Så behöver dock ingalunda vara fallet. Det finns till exempel socialister, som visserligen tror att demokratin är ett verksamt medel för att åstadkomma socialism, men som likväl skulle välja demokratin framför socialismen om detta förmodande skulle visa sig vara felaktigt.

3. Jag har tidigare hävdat att det inte är relevant, för bestämningen av demokratibegreppets innebörd, om demokrati uppfattas vara ett mål eller ett medel. Schumpeter anser att demokratin är en *metod* – inte "ett mål i sig" – och att denna uppfattning "must be the starting point of any attempt at defining it".[10] Det är dock oklart på vilket sätt Schumpeter vill att denna utgångspunkt skall påverka våra försök att definiera demokratibegreppet. Kanske tror han att vi lättare skall acceptera ett förslag om ändring av begreppets innebörd om detta begrepp "bara" refererar till en metod och inte till ett mål – särskilt om det kan visas att metoden är orealistisk eller ineffektiv. En sådan förmodan förutsätter dock tre diskutabla premisser, nämligen: 1) att metoder ej kan utgöra mål, 2) att mål alltid prioriteras högre än metoder eller medel, och 3) att avgöranden rörande mål och medel i den politiska verkligheten skall få återverkningar på våra begrepp. Jag anser att ingen av dessa premisser är giltiga.

4. Schumpeters demokratibegrepp är dock inte oklart när det gäller avgränsningar i förhållande till begrepp som refererar till demokratins effekter och förutsättningar. Längre fram i sin studie diskuterar han olika slag av gynnsamma *betingelser* för att demokratin skall ge de positiva *resultat* vi förväntar oss av den. Här nämns olika kvalitéer hos medborgarna, den politiska verksamhetens omfattning, förvaltningens lojalitet och kompetens, enighet kring samhällsorganisationens grundstruktur etc. Här föreligger inga gränsdragningsproblem vad gäller de olika kausala kedjorna.

5. Likaså utelämnar Schumpeter otvetydigt förverkligandet av såväl folkviljan som "the common good" när han formulerar sin demokratidefinition. I den mån några sådana företeelser över huvud taget existerar får förverkligandet av dessa utgöra tänkbara empiriska *effekter* av demokrati. Denna gränsdragning är värd en särskild kommentar. I den direkta demokratin finns över huvud taget ingen anledning att fundera över om förverkligandet av folkviljan (i bemärkelsen majoritetsviljan) skall ingå i demokratidefinitionen eller ej. I och med att folket självt låtes rösta i varje fråga följer automatiskt att folkviljan blir identisk med det beslut som fattas och som skall förverkligas. När vi låter *representanter* fatta besluten ställer sig emellertid saken annorlunda. Vi tvingas då ta ställning

till om förverkligandet av folkviljan skall ingå i definitionen eller ej. Schumpeter väljer att placera begreppet "folkviljans förverkligande" *utanför* demokratidefinitionen, vilket innebär att en självklar ingrediens i direktdemokratin inte förs över till hans definition av den representativa demokratin. Huruvida folkviljan förverkligas i Schumpeters demokrati blir en empirisk fråga, vars svar inte påverkar systemets demokratiska status.

6. Slutligen: Att såväl auktoritära som demokratiska regimer kan förverkliga folkviljan och "the common good" är knappast ett tillräckligt skäl för att låta detta kriterium utgå ur demokratidefinitionen. I ett klassificeringsschema kan mycket väl två klasser (till exempel klasserna demokratier och despotier) ha vissa gemensamma egenskaper, om bara *någon* egenskap skiljer dem åt. Den "klassiska" demokratidefinitionen innehåller förvisso ett kriterium som skiljer det styrelseskick som där definieras från auktoritära regimer, nämligen valet av representanter till den beslutsfattande församlingen.[11] Hade detta kriterium saknats hade Schumpeters invändning varit giltig. Man kan knappast definiera demokrati blott och bart som den styrelse medborgarna är nöjda med.

Alf Ross

Det demokratibegrepp den danske juristen Alf Ross föreslår är ett idealtypsbegrepp. När alla vuxna medborgare får delta i omröstningar och val; när folket har maximal kontroll över det politiska beslutsfattandet; när den folkliga kontrollen omfattar alla statsmaktens olika förgreningar – då föreligger den *renodlade* demokratin. När vi på olika sätt fjärmar oss från denna idealtyp blir styrelseskicket i olika avseenden mindre demokratiskt.[12] Vi får anledning att kommentera Ross' definitionsteknik senare. Vad som främst intresserar oss här är Ross' svar på den fråga han ställer i titeln på det verk jag här skall analysera – *Varför demokrati.*

För att kunna besvara denna fråga måste vi enligt Ross göra klart för oss dels "vad demokrati och autokrati är", dels "vad demokrati (resp. autokrati) *betyder*, i den meningen att vi måste känna till verkningarna av dessa politiska system och förhållandet mellan dessa verkningar och våra värderingar". Härvidlag vill Ross bidraga med underlag för våra ställningstaganden genom att fastställa egenskaper som skiljer demokratin från autokratin.[13]

Ross tycks här göra den åtskillnad mellan demokrati och demokratins effekter som ingår i huvudtemat i min precisionsanalys. Vid närmare granskning av den terminologi Ross använder – "är" kontra "betyder" – blir dock denna tolkning tveksam. Vad är det för slags "verkningar" Ross

avser när han säger sig vilja klarlägga vad demokrati "betyder"?

Frågan om vad demokrati *är* har Ross, åtminstone delvis, besvarat med den idealtypsdefinition som beskrivits ovan. Grunden för denna definition är att det vid politiska avgöranden skall vara *"flertalets vilja uttryckt genom röstning"* som skall vara avgörande.[14] Frågan om vad demokrati *betyder* vill Ross besvara genom att redovisa och diskutera vad han kallar "demokratins idéer", det vill säga "de värden som är förbundna med denna styrelseform".[15] Efter denna programförklaring analyserar han relationer mellan, å ena sidan det demokratiska styrelseskicket och å andra sidan *våld, frihet* och *jämlikhet*.

Vad gäller *våldet* finner Ross att *"den demokratiska staten är den, i vilken den politiska makten i högsta grad (om än icke absolut) är baserad på ideologisk anslutning*, dvs. på *rättsföreställningar* och icke på fruktan" (för våldssanktioner). Denna slutsats bygger på vad som synes vara en empirisk utsaga, närmare bestämt en prognos. Ross tror att den demokratiska ideologin – i en sekulariserad tid – "antagligen är den enda som faktiskt har utsikt att vinna allmänt erkännande".[16] Det verkar inte orimligt att karaktärisera det förhållande Ross beskriver som en orsaksrelation. Demokratins idé och/eller praktik föranleder människor att ansluta sig till den demokratiska styrelseskicksprincipen. Vad som diskuteras är således en *effekt* av demokratin (som idé och/eller företeelse).

Den demokratiska metoden för beslutsfattande är fredlig, men denna egenskap delar den med andra metoder för beslutsfattande. Vid våldsangrepp anser Ross att demokratin måste försvara sig med våld. Likaså kan demokrati införas på revolutionär väg. Det bereder inga svårigheter att finna exempel på båda dessa handlingssätt. Ross anser inte heller att handlingssätten strider mot demokratins egna principer.[17] Han torde inte heller mena att våldsmedel vid sanktionering av brott mot demokratiskt fattade beslut, eller tvång gentemot medborgarna att efterleva dessa, skulle strida mot demokratins principer. Handlingssätten förekommer i verkligheten och de är inte *per definition* oförenliga med demokrati.

Vad *frihet* anbelangar skiljer Ross mellan ett formellt och ett materiellt frihetsbegrepp. Formell frihet för en individ i en social gemenskap innebär att individen "icke är underkastad andra krav eller förpliktelser än sådana, som han själv 'innerst inne' kan godkänna – bortsett från att han kanske för ögonblicket drives av sina begär att överträda dem". Denna frihet kallar Ross *"autonomi"*: "den lag som binder individen är hans egen".[18] Ross kvalificerar således detta frihetsbegrepp så att det endast beaktar väl övervägda och långsiktiga preferenser. Även på detta kvalificerade plan av preferenser blir likväl varje individ i varje social gemenskap ibland underkastad beslut han ogillar. Demokratin minime-

rar dock denna typ av tvång genom att man i detta styrelseskick tillämpar flertalsprincipen. De som underkastas en ”främmande vilja” kommer alltid att utgöra ett mindretal. Ross tillägger:

> ”Ju mera demokratin utövas i samförståndets, förlikningens och kompromissens anda, ju mera parterna känner sig som delar av en gemenskap, ju mera den enskilde identifierar sig med helheten, desto mindre kommer även den vid röstningen besegrade minoriteten att känna styrelsen som något främmande. Den kommer att känna att den blivit hörd och har en viss del i resultatet, vilket den i varje fall kan godkänna i den meningen, att detta harmonierar med den demokratiska grundprincip som erkännes även av mindretalet.”[19]

Ross pläderar här inte för formella krav på enighet eller kvalificerade majoriteter, eftersom sådana krav skulle innebära att minoriteter skulle bestämma över majoriteter. När flertalsprincipen, utan sådana formella krav, ändå tillämpas så att hänsyn tas till minoritetens önskemål och synpunkter, låtes även minoriteten komma i åtnjutande av visst mått av autonomi. Ross tycks anse att kompromissen är signifikativ för demokratin. Denna sägs nämligen vara ”demokratins väsen”.[20]

Oavsett om minoritetshänsyn tillämpas kommer emellertid minoriteten (och naturligtvis majoriteten) att kunna acceptera det fattade beslutet i och med att man haft möjlighet att välja representanter och delta i opinionsbildningen och genom att det slutliga avgörandet vägletts av flertalsprincipen – med eller utan jämkning av hänsyn till minoriteten. I denna allmänna bemärkelse är alla medborgare autonoma i det demokratiska samhället. Denna autonomi är således förutsättningen för att medborgarna skall acceptera även de beslut som går deras intressen och åsikter emot. Man lyder under en politisk ordning man accepterar, och därmed accepterar man också de olika politiska beslutens innehåll.[21] (Såvitt jag kan förstå är detta resonemang endast giltigt för medborgare som är demokrater – och därtill obetingade demokrater. Resonemanget kan dock generaliseras så att det blir giltigt även för icke-demokrater om även andra styrelseskick än det demokratiska beaktas. Den slutsats som resonemanget leder fram till är nämligen giltig för varje anhängare av det rådande styrelseskicket – vare sig detta är demokratiskt eller ej. Man brukar beskriva detta förhållande som att styrelseskicket för dess anhängare åtnjuter legitimitet.)

Den frihet (autonomi) som Ross här diskuterar kan jag inte se som ett tillstånd skilt från, men orsakat av, det demokratiska styrelseskicket.

Flertalsprincipens tillämpning och majoritetens "autonomi" är ett och samma tillstånd – nämligen det tillstånd där majoriteten får sin vilja fram. När Ross beskriver "autonomi" som en av demokratins "verkningar" anger han således inte en kausal relation mellan två tillstånd. Han utreder istället majoritetsprincipens *innebörd*.

Inte heller de *materiella* friheter som Ross förknippar med demokratin utgör "verkningar" i bemärkelsen effekter. Ross noterar inledningsvis att demokratin inte nödvändigtvis "är förbunden med större handlingsfrihet för individen än andra statsformer". Liberalism och demokrati sägs vara "*skilda begrepp utan inbördes sammanhang*". Inte heller några andra allmänpolitiska ideologier är per definition förbundna med demokratin. Härvidlag ansluter sig Ross till Tingstens karaktäristik av demokratismen som en överideologi. Att demokratin lättast låter sig förena med en begränsad statsmakt, och att den demokratiska utvecklingen åtföljts av växande åtaganden för statsmakten, skall uppfattas som empiriska samband mellan skilda företeelser.[22] (Det senare sambandet kan snarast tolkas som att demokratin har en tendens att bidraga till *begränsningar* av individens handlingsfrihet.)

Ändå menar Ross att *vissa* friheter "oupplösligt är förbundna med demokratin". Han avser då de fri- och rättigheter som vi brukar förknippa med åsiktsbildningen i samhället. (Yttrandefrihet, föreningsfrihet etc.)[23] Dessa medborgarrättigheter, flertalsprincipen, den politiska debatten samt strävan efter samtycke och kompromiss ingår i ett idékomplex vars begreppsliga status inte är alldeles lätt att avgöra.[24] I den politiska verkligheten är medborgarrättigheterna naturligtvis en förutsättning för en fri politisk debatt. Denna är i sin tur en förutsättning för dels att val och omröstningar skall ge korrekta upplysningar om majoritetsviljan, dels att meningsmotståndare skall ha en möjlighet att övertyga varandra respektive kompromissa. Dessa empiriska relationer är inte så svåra att härleda ur Ross resonemang. Det är svårare att bestämma vilka av dessa företeelser som för Ross ingår i företeelsen demokrati.

Vi kan börja med medborgarrättigheterna. Dessa sägs å ena sidan, tillsammans med de därmed förbundna parlamentariska idéerna, utgöra "demokratins nerver".[25] Ja, i ett senare sammanhang sägs de, tillsammans med flertalsprincipen, utgöra "demokratins grundprinciper".[26] Å andra sidan sägs de utgöra en nödvändig "förutsättning" för att flertalsprincipen skall kunna förverkligas. (Därutöver sägs de också ha ett egenvärde som uttryck för den personliga friheten.)[27] De två första uttalandena synes tyda på att medborgarfriheterna verkligen *ingår* i Ross demokratibegrepp. Det tredje uttalandet kan tillsammans med ytterligare ett tolkas som att motsatsen vore fallet. I detta fjärde yttrande sägs

demokratins "väsen" vara en sammanlänkning av flertalsprincipen och idén om en diskussion som syftar till samförstånd och ömsesidigt hänsynstagande. Denna idé sägs dock vara sådan att den icke låter sig formuleras i ett rättsligt krav. Därför vill Ross bestämma demokratins begrepp "endast genom flertalsprincipen" och "hänföra kravet på diskussion till de ideal som innehåller riktlinjer för hur demokratin bör förverkligas".[28] Är detta då inte tydligt nog? Ross säger sig ju vilja definiera demokrati *endast* med flertalsprincipen. Jo, uttalandet är tydligt, men problemet är att det synes strida mot att medborgarfriheterna *jämte* flertalsprincipen skulle utgöra demokratins grundprinciper.

Jag ser här två rimliga tolkningsmöjligheter. 1) Demokrati är för Ross lika med flertalsprincipen. Denna kräver för sitt förverkligande vissa förutsättningar, nämligen medborgarfriheter och diskussion. Ross undlåter dock att bestämma om det rör sig om skilda begrepp, det vill säga om en begreppslig gränslinje skall dras mellan idéerna. Hans demokratibegrepp är därvidlag "gränslöst". 2) Den andra tolkningen innebär att såväl flertalsprincipen som medborgarfriheterna ingår i Ross demokratibegrepp. Ett sådant förhållande är inte oförenligt med att medborgarfriheterna (och diskussion) är en förutsättning för flertalsprincipen. Det är emellertid oförenligt med det fjärde uttalandet ovan. Detta kan dock med en välvillig tolkning uppfattas som om det endast avser *diskussion* och flertalsprincip – inte *medborgarfriheter* och flertalsprincip. Det skulle i så fall endast vara kravet om diskussion – inriktad mot samförstånd och kompromiss – som inte låtes ingå i demokratibegreppet. Medborgarfriheterna berörs inte av uttalandet, och vi kan då med ledning av tesen om vad som utgör demokratins grundprinciper sluta oss till att medborgarfriheterna ingår i Ross demokratibegrepp. Jag tror det är den senare tolkningen som är den rätta. Ross' text ger dock inte underlag för någon säker slutsats.

Vi står då dessvärre inför ännu ett problem. Även *kompromissen* sägs nämligen vara "demokratins väsen".[29] Hur kan en egenskap vara så betydelsefull och ändå inte återfinnas i definitionen av den företeelse som har denna egenskap? Som jag ser det blir Ross oss svaret skyldig. Kanske finner vi ledtrådar till lösningen på detta problem i dels ett uttalande om "riktlinjer för hur demokratin bör förverkligas", dels beskrivningen av den mentalitet som förutsätts besjäla den sanne demokraten.[30] Kanske kompromissen är något som enligt Ross *bör kombineras* med demokrati. Kanske demokratins *syfte* antas vara att åstadkomma samförstånd och kompromisser. Kanske är önskan om samtycke snarare än herravälde en egenskap som kännetecknar de människor som väljer demokratin framför andra styrelseskick. Kanske en sådan egenskap växer fram naturligt

ur demokratins praktik. I samtliga dessa exempel ingår vare sig diskussionen, benägenhet till kompromiss eller kompromissen i företeelsen demokrati. De är istället *förutsättningar för* eller *effekter av* denna – eller "bara" *en annan* värdefull *företeelse*. Tolkningen ligger väl i linje med juristen Ross' kriterium om att endast principer som kan formuleras i rättsliga krav skall ingå i demokratibegreppets definition.

Vi har så *rättssäkerhetens idé*.[31] De materiella friheter som här diskuterats är självfallet av intet värde om medborgarna, på grund av domstolars och förvaltningsmyndigheters beteende, inte kommer i åtnjutande av dem. Det är också Ross' uppfattning. Han ser även rättssäkerhet som en förutsättning för den allmänna form av autonomi som innebär att folket styr sig självt. Sådan autonomi kan naturligtvis inte sägas föreligga om beslutade lagar ej tillämpas i enlighet med sina intentioner, och därmed också likformigt. Innebär då det att rättssäkerheten är en del av demokratin, eller är den "enbart" en företeelse som betingar demokratin positivt? Därom ges inget klart besked. Som *jag* ser det kan dock inte autonomi och medborgarfriheter uppfattas vara tillstånd skilda från, men positivt betingade av, rättssäkerhet. Frånvaro av rättssäkerhet vad gäller medborgarfriheter och autonomi är nämligen ett tillstånd som är *identiskt* med frånvaro av medborgarfriheter och autonomi.

Jämlikhet kan, liksom frihet, definieras formellt respektive materiellt, säger Ross. *Formell jämlikhet* innebär att alla behandlas i enlighet med en given regel oavsett vilken. Denna regel kan mycket väl tänkas ange en diskrimineringsprincip, till exempel principen om beskattning efter bärkraft. *Materiell jämlikhet* innebär därutöver att den tillämpade regeln skall harmoniera med vissa godtagbara värderingar. Om regeln anger en diskrimineringsprincip skall det således vara en *godtagbar* diskrimineringsprincip. Ross förnekar således att jämlikhet måste innebära att alla skall behandlas exakt lika. Ross ger härvidlag en träffande karaktäristik av sina båda jämlikhetsbegrepp.

> "Man förstår härav, att antingen är jämlikhetskravet (som formellt) tämligen intetsägande, eller också är det (som materiellt) lika varierande som människornas värderingar och ideal och endast ett härlett uttryck för dessa."[32]

Innebörden av den jämlikhet som Ross menar att *flertalsprincipen* ger uttryck för är dock vare sig intetsägande eller varierande. Här är det istället – med avseende på rösträtten – fråga om "absolut, materiell likställdhet för alla vuxna individer". "Demokratin förnekar varje kriterium som vill motivera att den politiska makten tilldelas vissa personer

framför andra."[33]

Ändå menar Ross att det i demokratin, vare sig rättsligt eller faktiskt, råder fullständig politisk jämlikhet, emedan den politiska makten utövas av en liten krets valda ledare. Medborgarna är sins emellan likställda, men de är inte likställda i förhållande till de politiska beslutsfattarna. Ross finner att samma förhållande råder i "självhärskardömet". Därav kan man dock inte sluta sig till att självhärskardömet skulle vara en demokrati. Den avgörande skillnaden ligger däri att den beslutande församlingen i en demokrati, till skillnad från i självhärskardömet, "är utpekad genom val, har folkets tillit och står under dess kontroll". Av detta resonemang drar Ross följande slutsats:

> "Härav framgår, att jämlikhet är en demokratisk idé av endast *underordnad och osjälvständig karaktär*. Den ledande tanken är frihet, politisk och personlig. Det förutsättes därnäst, att denna frihet skall tillkomma envar, och så till vida kräver demokratin likhet, alltså likhet i frihet."[34]

Även om den angivna jämlikhetsidén är underordnad så är den likväl en del av Ross' demokratibegrepp. Några andra former av materiell jämlikhet innehåller det emellertid inte. Demokratin sägs vara en överideologi som intet har att skaffa med andra materiella jämlikhetskrav. Ändå är det en vanlig föreställning att så skulle vara fallet. Ross tror sig kunna ge några förklaringar till detta fenomen. De tidiga förkämparna för politisk demokrati hade ofta även andra jämlikhetskrav på sitt program. Som vi vet såg många demokratin som ett medel i kampen för dessa krav. Vidare refererar Ross till Harold Laski som ser ökad jämlikhet som en nödvändighet för att den politiska demokratin skall kunna bestå. Slutligen skulle jämlikhet även kunna ses som en naturlig konsekvens av att man lägger den politiska makten i händerna på "de breda folklagren".

Ross finner de båda senare idéerna rimliga (den senares giltighet är dock osäker), men sådan jämlikhet som där åsyftas – social, ekonomisk och kulturell jämlikhet – skall ses som *förutsättningar för* respektive *konsekvenser av* den politiska demokratin. Folkstyrelsen är en sak och den politik som denna folkstyrelse leder till en annan, och "ingenting hindrar att man kan vara anhängare av folkstyrelsen utan att vara socialist, dvs. anhängare av en mera jämlik fördelning av samhällets tillgångar".[35] Även om man skulle anse att det ligger i folkmajoritetens intresse att en sådan politik bedrives, utgör den eventuella förekomsten av denna politik inte ett kriterium på om statsstyrelsen är demokratisk. Ross gör här den välbekanta distinktionen mellan styrelse *för* folket och

styrelse *genom* folket. För Ross är det den senare företeelsen som är liktydig med demokrati.[36]

Efter denna diskussion kring demokratins förhållande till våld, frihet och jämlikhet, granskar Ross några vanliga argument *mot* demokratin. Han finner dock att de egenskaper som där tillskrives demokratin – till exempel korruption och svårigheter att erhålla dugliga ledare – inte skiljer demokratin från andra styrelseskick. I vissa fall argumenterar Ross till och med för att demokratin snarare är det styrelseskick som minst besväras av sådana problem.[37]

1) Vi kan nu besvara frågan om vad det är för slags "verkningar" Ross avser när han säger sig vilja klarlägga vad demokrati "betyder". Det är för det första ett tillstånd som är förknippat med demokratin *per definition*. Det kan beskrivas med de båda uttrycken "maximerad autonomi" respektive "flertalsprincipens tillämpning". När vi väljer demokrati erhåller vi per definition en maximering av autonomin. Denna är således en effekt av vårt val – inte en effekt av demokratin (= flertalsprincipens tillämpning).

2) För det andra diskuterar Ross en möjlig effekt i den politiska verkligheten av demokratins idé och/eller praktik – nämligen medborgarnas anslutning till den demokratiska styrelseskicksprincipen.

3) För det tredje anses vissa av de företeelser som diskuteras vare sig följa av demokratibegreppets definition eller med säkerhet vara typiska effekter av demokrati. Förutom beslutsmetodens fredliga karaktär och den förväntade anslutningen till demokratins principer, sägs *icke-våld* inte vara något som empiriskt eller logiskt följer av demokrati. Inte heller ställer demokratins principer några krav på de politiska *beslutens innehåll*. Ross låter frågan vara öppen om vilken politik det demokratiska styrelseskicket kan förväntas leda till.

4) För det fjärde finns företeelser som för Ross antingen per *definition* följer av de demokratiska principerna, eller som utgör 1) *förutsättningar för* demokrati, 2) *effekter av* demokrati eller 3) andra företeelser som bör *förenas* med demokrati. Hit hör rättssäkerhet, medborgarrättigheter, kompromiss och minoritetshänsyn. (För rättssäkerhet och medborgarrättigheter är dock alternativ 2 inte aktuellt.) Vidare bör demokratin förenas med våldsanvändning när så är behövligt för att försvara den mot våldsangrepp.

5) Slutligen diskuterar Ross en *förutsättning* för att demokratin skall kunna fortleva. Dess bestånd anses bero av förmågan att åstadkomma sådan värdefördelning som inte föranleder medborgarna att avsäga sig sin lojalitet gentemot demokratin.

Vi har således funnit att Ross med uttrycket "verkningar" avser en

heterogen samling av fenomen med avseende på demokratibegreppets avgränsning. Här återfinner vi, utöver effekter av demokrati, företeelser som det är rimligt att uppfatta som *ingredienser* i den inledningsvis definierade demokratiska styrelseformen, företeelser vars status därvidlag är *oklar* (det kan röra sig om förutsättningar eller effekter) samt företeelser som blott och bart bör *förenas* med demokrati. De "verkningar" Ross diskuterar kan därför rimligen inte beskrivas som verkningar av demokrati, utan snarare som verkningar av *valet* av demokrati. Valet av det demokratiska styrelseskicket medför 1) att vi erhåller just detta styrelseskick, 2) att vi även erhåller styrelseskickets effekter och 3) att nödvändiga förutsättningar måste finnas eller skapas – vilket innebär att vi även erhåller dessa förutsättningar. De fenomen som vi blott anser bör *förenas* med demokrati kan dock inte heller sägas utgöra sådana verkningar.

Här föreligger två precisionsproblem. För det första ger ordet "verkningar" intrycket av att Ross tänker diskutera demokratins effekter. Den därpå följande diskussionen handlar dock, åtminstone delvis, om *innebörden* av ingredienser i hans demokratibegrepp. För det andra är det i vissa fall oklart om de diskuterade fenomenen skall utgöra komponenter i demokratin, förutsättningar för demokrati, effekter av demokrati eller blott och bart företeelser som bör förenas med demokratin.

När Ross senare diskuterar något han kallar "demokratins tekniker" uppstår nya tveksamheter i anslutning till precisionstemat. Ross synes här vilja definiera demokratibegreppet i förhållande till vad han förväntar sig att demokratin skall kunna åstadkomma. Han inleder med att fråga hur "demokratins grundprinciper om flertalsstyrelse och medborgarrättigheter /skall/ utformas och genomföras i enskildheter för att på bästa sätt förverkliga idéerna om fred, frihet, rätt och mänsklighet". Han söker sedan förklara frågans innebörd, dels genom en omformulering, dels genom en beskrivning av de omständigheter man måste beakta när man söker besvara den. Jag kan dock inte se att dessa förklaringar bidrar till bättre förståelse av frågans natur.

Omformuleringen lyder: "Hur skall alltså författningens rättsregler om den politiska maktens utövning genom en rad organ med utgångspunkt i folket och om medborgarnas rättsliga ställning närmare formuleras för att skapa en verkligt demokratisk författning?" Denna fråga sägs vara av "teknisk-juridisk natur", och den "kan icke besvaras abstrakt och absolut på det sättet, att man utifrån demokratins principer en gång för alla konstruerar en idealförfattning som den sant demokratiska".

"Ingen har någonsin varit ställd inför den uppgiften att förutsätt-

ningslöst, med obegränsade fullmakter, skapa en författning. Varje verkligt författningsproblem är ett problem utifrån en alldeles bestämd situation, ett reformproblem, vars premisser är ett samhälle med givna politiska traditioner och institutioner, med given social och ekonomisk struktur. Uppgiften är alltid att utifrån denna alldeles säreget bestämda situation taga ett steg i en viss riktning och därför aldrig densamma vid två olika tillfällen. Därtill kommer, att de demokratiska principerna, även om man bortser från de historiska förutsättningarna som lägger band på konstruktionsfriheten, kan tänkas förverkligade på mera än ett sätt beroende på den vikt man lägger vid olika hänsyn och idéer."[38]

Det är svårt att ur denna text utläsa vilken fråga eller vilket problem Ross avser diskutera. Åtminstone tre olika möjligheter står öppna. Ingen av dem är dock förenlig med samtliga delar av den text som relaterats ovan. Den första frågeformuleringen kan tolkas som att Ross söker den precisering av demokratins allmänna principer som *i sig innebär* en maximering eller optimering av de eftertraktade värdena (fred, frihet, rätt och mänsklighet). Lika gärna kan dock formuleringen uppfattas som att ett *orsakssamband* åsyftas – nämligen det mellan referensen till den sökta preciseringen och de eftertraktade värdena. I det senare fallet är det oklart om dessa värden är en del av demokratin eller ej.

Ross' *omformulering* av frågan synes enklare att tolka. Här söks helt enkelt "en verkligt demokratisk författning". En sådan borde inte vara svår att skapa med hjälp av Ross' egen idealtypsdefinition av demokrati. Går vi vidare i Ross' text finner vi dock att ett sådant "enkelt" förfaringssätt ej skulle vara möjligt. De omständigheter Ross vill vi skall beakta, visar nämligen att det är politiska reformförslag han är ute efter – inte idealtyper (som ju enligt Ross vare sig behöver vara realistiska eller önskvärda). När man lägger fram politiska reformförslag kan man som bekant inte ensidigt maximera enstaka värden. Man måste av olika skäl kompromissa – för att man själv vill det, för att andra vill det eller helt enkelt för att göra förslagen praktiskt genomförbara. Därtill tycks Ross mena att rättsreglerna samverkar med politiska, sociala och kulturella betingelser så att inga rättsregler generellt kan antas realisera (producera?) de eftertraktade värdena (vilkas status med avseende på demokratibegreppet är oklar).

Studerar vi sedan diskussionerna i kapitlet "Demokratins teknik" närmare finner vi att Ross där skiljer mellan att utreda vad en maximering av demokratins principer skulle innebära och att, med hänsyn till olika styrelseskicks konsekvenser, föreslå en önskvärd och fungerande ord-

ning. Den direkta demokratin sägs utan inskränkning hålla fast vid en demokratisk grundtanke, men Ross pläderar ändå för den representativa demokratin, som sägs utgöra en modifikation av denna grundtanke.[39] Vad gäller rätten för demokratins fiender att utnyttja den demokratiska yttrandefriheten skiljer Ross mellan vad som följer av demokratins principer och vad som är ett ändamålsenligt försvar gentemot sådana attacker mot demokratin.[40] Därmed kan vi säga att det inte är demokratibegreppets innebörd Ross söker fastställa när han diskuterar vad som är en ändamålsenlig konstitution för olika syften, till exempel fred, frihet, rätt och mänsklighet.

Återigen leder Ross' inledande beskrivning av vad han tänker göra oss på villovägar. Kapitlet "Demokratins teknik" handlar inte enbart om demokratiska principer, utan snarare om den mest ändamålsenliga blandningen av olika principer. Ross söker här inte besvara frågan om vad som är "en verkligt demokratisk författning". Analysen är således förenlig med precisionsreglerna trots att kapitlets inledning gav oss misstankar om motsatsen.

C. B. Macpherson

Den kanadensiske statsvetaren C. B. Macphersons skrifter om demokrati hör hemma i en normativt orienterad samhällsvetenskaplig tradition. Han diskuterar brister och förtjänster hos olika samhällstyper – samt våra föreställningar om dessa – och lämnar gärna ett eget förslag rörande de existerande systemens fortsatta färdriktning. Macpherson hör dock inte till dem som vill reservera ordet "demokrati" enbart för det egna samhällsidealet. Han är tvärtom ovanligt generös i sin användning av detta så starkt positivt laddade ord. Det förknippas i Macphersons verk med vitt skilda samhällstyper och styrelseskick. Denna "semantiska liberalism" (språkförbistring?) blir möjlig genom två analysgrepp som vi skall studera närmare. De hör naturligt hemma i våra två teman "Precision" respektive "Värde och realism".

I *The Life and Times of Liberal Democracy* diskuterar Macpherson den "liberala demokratins" begränsningar och möjligheter. Han söker därvid visa hur olika "demokratimodeller" inkluderar eller förutsätter dels olika antaganden rörande samhällets och människans natur, dels olika normativa teorier som rättfärdigar respektive modeller. Modellernas funktionsduglighet i den politiska verkligheten sägs vara beroende av vilka antaganden som görs. En modell som bygger på antaganden/teorier som är oriktiga, orimliga eller oacceptabla för medborgarna är inte en funktionsduglig modell. Verkligheten är dock föränderlig, påpekar

Macpherson. Vad som är omöjligt idag kan bli möjligt imorgon. Bedömningar av modellernas antaganden, och därmed också av modellerna, kan därför inte göras en gång för alla.[41] Detta ser Macpherson som något hoppfullt, men man kan så vitt jag förstår lika gärna uppleva det som ett hot. Förändring behöver inte alltid innebära vidgade handlingsmöjligheter. Och även om så vore, måste inte det nya som blir möjligt nödvändigtvis vara något positivt.

Vad är då en demokratimodell? Är det detsamma som ett demokratibegrepp? Om inte – kan eller bör man ställa samma typ av precisionskrav på en demokratimodell som jag ställer på ett demokratibegrepp? Följande citat kan kanske illustrera Macphersons förhållningssätt i dessa frågor.

> "To speak, as I have just done, of 'the society in which a democratic political system is to operate' may seem to suggest that only a political system is entitled to be called democratic, that democracy is merely a mechanism for choosing and authorizing governments or in some other way getting laws and political decisions made. But we should bear in mind that democracy more often has been, and is, thought of as much more than that. From Mill through L. T. Hobhouse, A. D. Lindsay, Woodrow Wilson, and John Dewey, to the current proponents of participatory democracy, it has been seen as a quality pervading the whole life and operation of a national or smaller community, or if you like as a kind of *society*, a whole set of reciprocal relations between the people who make up the nation or other unit. Some theorists, mostly twentieth-century ones, insist on keeping the two senses separate. Some would even exclude the second sense altogether, by defining democracy as simply a system of government. But in any realistic analysis the two senses merge into each other. For different models of democracy, in the narrow sense, are congruent with, and require, different kinds of society."[42]

När Macpherson här talar om demokrati i två olika bemärkelser, *snäv* respektive *vid*, tycks det mig som om han med uttrycket "demokratimodell" avser samma fenomen som uttrycket "demokratibegrepp" refererar till – en abstraktion som anger väsentliga karaktäristika hos en viss typ av samhällsorganisation. Om det således är olika *demokratibegrepp* Macpherson syftar på, kan vi på basis av tidigare argumentation kräva att dessa bör vara klart avgränsade gentemot begrepp som refererar till demokratins förutsättningar och effekter. Jag tror inte Macpherson iakttar denna distinktion. Det är dock inte själva *valet* av den vidare bemär-

kelsen framför den snävare, utan snarare *argumentet* för detta val, som ger anledning till en sådan slutsats. Precisionskravet säger nämligen inget om omfattningen av den enhet som skall avgränsas. Däremot säger det *att* gränser måste dras – samt att gynnsamma betingelser, för något man vill placera innanför dessa gränser, inte nödvändigtvis måste ges samma begreppsliga placering. Man kan i vart fall inte åberopa det positiva sambandet som argument för en sådan åtgärd. Detta synes dock vara just vad Macpherson gör. Den vidare bemärkelsen sägs vara mer realistisk eftersom den inkluderar såväl den snävare bemärkelsen – styrelseskicket, som det samhälle styrelseskicket "kräver" och är i samklang med. Det är svårt att se varför en analys med det vidare demokratibegreppet skulle bli mer realistisk än en analys med samma analysobjekt uppdelat i flera begreppsliga enheter.

Macphersons tes skulle bli rimligare om uttrycket "demokratimodell" *inte* syftade på samma fenomen som uttrycket "demokratibegrepp". En lösning skulle kunna vara att låta demokrati*begrepp* referera till styrelseskick, medan demokrati*modeller* låtes avse dels styrelseskick, dels deras samhälleliga förutsättningar m. m. Jag tror dock inte att detta är i överensstämmelse med Macphersons terminologi.

Nåväl, låt oss gå vidare. Hur ser de demokratimodeller ut som Macpherson studerar? Vilka antaganden görs om samhälle och människa? Hur påverkar dessa utformningen av styrelseskicket? Hur rättfärdigas modellerna?

Förekomsten av sociala klasser är central i Macphersons analys. Han påpekar att demokrati under antiken, och även långt senare, definierats som de fattigas, de okunnigas och de inkompetentas styrelse – det vill säga underklassens styrelse. Övriga samhällsklasser har följdriktigt upplevt demokratin som ett hot, och därför bekämpat den. Problemet med klasskonflikter i en demokrati har från tid till annan radikala "utopianer" försökt lösa genom att visa hur ett klasslöst samhälle skulle kunna skapas. Dylika lösningar har dock knappast lugnat de övre samhällsklasserna.[43]

Egendomsrätten är central i den klassiska liberalismen – vilket inte hindrar att liberaler kan bekymra sig över rådande egendomsfördelning. Macpherson menar dock att så länge liberalerna trodde att demokratins införande skulle medföra en politiskt beslutad omfördelning av egendom – det vill säga att egendomsrätten kränktes – var liberal demokrati en omöjlighet. När man så småningom fann anledning att revidera detta antagande kunde man acceptera ett demokratiskt styrelseskick. Ja, det är som Macpherson visar inte bara fråga om att acceptera. Demokratin är från andra centrala utgångspunkter i liberalismen det naturliga och bästa

styrelseskicket.[44]

Macpherson beskriver fyra liberala demokratimodeller, där den sista har karaktären av eget förslag till utveckling av de existerande liberala demokratierna. Modellerna beskrivs alla utifrån sitt förhållande till klassfrågan. Utgångspunkterna är att samtliga modeller formulerats i klassamhällen. Modell 1 kallar Macpherson "Protective Democracy". Dess förgrundsgestalter är Jeremy Bentham och James Mill. Dessa tror uppenbarligen inte fullt och fast på att allmän och lika rösträtt är förenlig med egendomsrätt och fri marknad. Därför föreslår man olika slag av begränsningar i rösträtten som skall fungera som skydd för dessa värden.[45]

Modell 2 är egentligen två modeller som Macpherson uppfattar som varianter på ett och samma tema, nämligen "Developmental Democracy". Främste representant för modell 2A är John Stuart Mill. Även denne noterar som ett viktigt faktum att det existerande samhället är ett klassamhälle. Av klasserna anses endast den bildade medelklassen ha förutsättningar att styra landet på bästa sätt. (Det vill säga enligt liberala riktlinjer.) Själva deltagandet i landets styrelse kan emellertid ge sådan "utbildning" som majoriteten av medborgarna behöver för att bli ansvarskännande och dugliga valmän och representanter. Problemet för J. S. Mill är dock att en sådan utvecklingsmodell likväl kräver att rösträtt ges till "oskolade" medborgare. Inte heller J. S. Mill tycks därför våga ta steget fullt ut, utan förordar begränsningar och graderingar i rösträtten.[46]

Modell 2B (Barker, Lindsay med flera) skiljer sig från 2A främst genom att den över huvud taget inte behandlar klassfrågan som ett grundläggande problem för demokratin. Motsättningar förutsätts bli lösta *med hjälp av* det demokratiska beslutsfattandet. Modellen är därför enligt Macpherson mindre realistisk än dess föregångare.[47]

Modell 2B saknar alltså det klassantagande som finns i modell 2A. Kvar finns emellertid idén om demokrati som ger medborgarfostran och skapar det "goda" samhället. I modell 3 finns inte heller dessa förhoppningar kvar. I Schumpeters anda ser man politiken blott och bart som en marknad där väljarnas roll är att vara konsumenter. Modellen har tömts på alla antaganden av moralisk natur, och som övergripande mål kvarstår endast systemets överlevnad. Därav dess namn, "Equilibrium Democracy".[48]

I modell 4 – "Participatory Democracy" – återvänder Macpherson till antagandet om klassamhället. Han nöjer sig dock inte med att i sitt recept föreslå en konstitution som är anpassad till ett sådant samhälle. Han undersöker istället först möjligheterna till en förändring av klassamhället.[49]

Jag behöver inte återge mer av Macphersons analys för att kunna visa på ett av de analysgrepp som förklarar varför Macpherson kan urskilja flera demokratimodeller. Det finns tre typer av variabler som antar olika värden i de modeller som diskuteras. Det är för det första *antaganden* om människa och samhälle, för det andra det *konstitutionella receptet* och för det tredje systemets *effekter*, vilka ligger till grund för den moraliska bedömningen av systemet.

Om vi först begränsar oss till de konstitutionella recepten, som enligt Macpherson utgör demokratimodeller i snäv bemärkelse, kan vi konstatera att dessa modeller varierar vad gäller rösträttens utformning. Några av dem förordar begränsningar och/eller graderingar av rösträtten. Trots detta tycks Macpherson betrakta dem alla rätt och slätt som demokratimodeller. En sådan karaktärisering strider uppenbarligen mot en, för dessa sammanhang, ovanligt väl förankrad språkkonvention – nämligen att demokrati innebär allmän och lika rösträtt. Denna språkkonvention medför dock inte att alla avvikelser från allmän och lika rösträtt skall uppfattas som lika odemokratiska. Den är till exempel fullt förenlig med Ross' idealtypsdefinition, utifrån vilken man kan karaktärisera konstitutioner som mer eller mindre demokratiska. Macpherson förser dock inte sina modeller med några sådana nyanser.

Macpherson kan då tänkas hävda att han inte vill ställa sig som domare över vad som är, respektive inte är, demokrati. Jag tror emellertid vi lugnt kan förutsätta att de åberopade författarna uppfattat sina respektive konstitutionsförslag som *begränsat* demokratiska. Därtill kan sägas att även om någon gemensam demokratidefinition inte föreligger borde Macpherson ändå *i sin analys* använda ett enhetligt demokratibegrepp. En analys där den analyserande inte förmår distansera sig från analysobjektens olika språk blir oklar i såväl språk som tanke.

Även om vi antar att åberopade författare skulle vara överens om demokratibegreppets innebörd vad gäller de konstitutionella frågorna – och i synnerhet vad beträffar rösträtten – så kan de naturligtvis ha olika uppfattningar om vilka krav en sådan konstitution ställer och hur den kan komma att inverka på samhället. Likaså kan man värdera sådana effekter olika. Att sådana meningsskiljaktigheter föreligger visar Macpherson övertygande. Det är i själva verket på grund av dessa meningsskiljaktigheter som vissa författare, men inte andra, föreslår begränsningar av rösträtten, och därmed av demokratin. När man då, som Macpherson, låter såväl konstitutioner som deras förutsättningar och effekter ingå i respektive demokratimodeller kommer naturligtvis modellerna att få åtminstone delvis olika innehåll.

Macphersons "semantiska liberalism" är således följden av 1) att han

med sitt modelltänkande faktiskt beskriver olika inskränkningar i rösträtten som variationer av demokratin, samt 2) att modellerna vid sidan om *konstitutioner* även inkluderar olika antaganden om, och värderingar av, konstitutionernas *förutsättningar* och *effekter*. Det förra är utan tvekan olämpligt. Var kan annars dessa variationsmöjligheter tänkas sluta? Är månne enväldet också en variant på det demokratiska temat?

Att en demokratimodell låtes inkludera en större del av ett samhälle än formerna för det politiska beslutsfattandet kan inte avfärdas lika lätt. Det är en fråga om lämplighet. Om Macpherson med uttrycket "demokratimodell" avser en empirisk modell som anger relationer mellan olika företeelser i sinnevärlden, bör modellens innehåll bestämmas av intresse, frågeställningar, empiriska data och teori. Om de därvid utvalda företeelserna också finns angivna i en demokrati*definition* är det oproblematiskt att kalla modellen "demokratimodell". Om modellen inkluderar även andra företeelser blir namnvalet mer intrikat. Ordet "demokratimodell" kan ge intrycket att enbart demokratin beskrivs i modellen.

Om Macpherson med "demokratimodell" menar demokrati*begrepp*, så kan naturligtvis modellen/begreppet stipulativt låtas omfatta vilka delar som helst av samhället – förutsatt att man inte låter sig hindras av att andra språkkonventioner redan kan vara etablerade på området. Vad jag vill framhålla gentemot Macpherson är att det argument han åberopar inte är giltigt vid begreppsliga gränsdragningar. Det är ingalunda nödvändigt eller önskvärt att låta företeelser som empiriskt beror av varandra ingå i ett och samma begrepp. (Samhällsförhållanden – former för politiskt beslutsfattande – beslut som bevarar existerande samhällsförhållanden.) Vill man särskilt visa på dessa relationer, och det vill uppenbarligen Macpherson, ligger det snarare i analysens och pedagogikens intresse att begreppsligt skilja dem åt.

I det äldre arbetet *The Real World of Democracy* hittar vi fler exempel på hur Macpherson inte iakttar den distinktion jag pläderar för. Vi kan börja med ett påstående som även återfinns i *The Life and Times of Liberal Democracy*. Macpherson säger att demokrati ursprungligen betydde att den stora massan, plebejerna, styrde. Det var således, enligt Macpherson, fråga om ett klasstyre där den lägsta och största klassen hade makten.[50]

Ordet "betydde" (meant) kan här tolkas som 1) att demokrati per definition var *detsamma* som nämnda klasstyre, eller 2) att demokrati ansågs medföra att plebejerna, i kraft av sin majoritet, skulle dominera statsstyrelsen. Enligt den första tolkningen återger Macpherson en *definition*, enligt den andra en uppfattning om en *kausal relation* där demokrati (= majoritetsstyre) tillsammans med majoritetsförhållandena anses

orsaka visst klasstyre. Även om det i båda fallen synes röra sig om "plebejstyre" är det viktigt att klargöra vilken av dessa tolkningar som gäller. Gör man inte det riskerar man att hamna i en situation där demokrati inte är detsamma som demokrati. Så sker när andra majoritetsförhållanden är det ovan angivna råder. Plebejerna – nu i minoritet – dominerar inte, det vill säga demokrati råder inte, men majoritetsregeln tillämpas fortfarande, det vill säga demokrati råder likfullt. Inkonsekvensen kommer sig av att skilda demokratidefinitioner tillämpas samtidigt – nämligen *plebejstyre* som i den första tolkningen ovan, respektive *majoritetsstyre* som i den andra tolkningen.

Vilken är då den rätta tolkningen? Avser Macpherson att återge en definition eller en uppfattning om ett kausalt förhållande? Motsvarande diskussion i *The Life and Times of Liberal Democracy* ger oss svaret. Här används nämligen, istället för ordet "betydde", ordet "definierade".[51] Saken tycks därmed vara klar. Enligt Macpherson var demokrati i antiken (och senare) *per definition* lika med plebejstyre. Ändå vet vi ju att ordet "demokrati", redan i antiken och förvisso även senare, ansågs betyda majoritetsstyre.[52] Ligger det då inte nära till hands att tro att demokrati (= majoritetsstyre) och plebejstyre kommit att identifieras med varandra på grund av den förmodade orsaksrelationen mellan de båda företeelserna? Om det sedan är Macpherson eller de tänkare denne refererar till, som i så fall felaktigt uppfattat denna orsaksrelation som ett definitionsförhållande, är i detta sammanhang av mindre intresse. Det intressanta är istället att denna sammanblandning utgör ett exempel på brott mot vår precisionsregel. En *effekt av demokrati* har i och med detta "brott" kommit att *identifieras som demokrati.*

Att demokrati i antiken skulle ha definierats som plebejstyre är ett av leden i en argumentation där Macpherson söker visa att den västerländska liberala demokratin inte kan sägas ha ensamrätt till epitetet "demokrati". I *The Real World of Democracy* urskiljer han, vid sidan av den liberala, två icke-liberala demokratityper – den "kommunistiska varianten" respektive "u-landsvarianten". Den kommunistiska varianten och u-landsvarianten anses till och med ligga närmast den klassiska demokratidefinitionen, nu formulerad som "den tidigare förtryckta klassens styrelse eller en styrelse i dess intresse".[53]

Formuleringen passar som hand i handske det tillstånd som i kommunistisk teori kallas "proletariatets diktatur". Om min slutsats ovan – rörande förhållandet mellan demokrati och plebejstyre – är korrekt, förlorar dock Macphersons argument sin slagkraft. Demokrati bör då ses som majoritetsstyre oberoende av vem som är i majoritet. Om så är fallet kan inte heller demokrati definieras som styrelse i folkets, majoritetens,

arbetarklassens eller någon annan grupps intressen. Sådana demokratidefinitioner brukar kritiseras för att inga objektiva eller enkla kriterier finns för att bedöma intressen. Oberoende av förd politik kan därför varje politisk makthavare göra anspråk på att styra i hela folkets eller en speciell grupps intressen. Det må vara hur som helst med den saken. Är demokrati lika med majoritetsstyre, så skall den förda politiken ses som en empirisk effekt av demokratin/majoritetsstyret. Såväl frågan om politikens innehåll som frågan om vem som gynnas av den förda politiken blir då empiriska frågeställningar. Ingetdera slås ju fast i demokratidefinitionen. (Därmed försvinner också den svåra frågan om hur intressen fastställs från diskussionen om demokratibegreppets innebörd.)

För tydlighetens skull skall påpekas att exakt samma förhållande gäller *oberoende* av vilken medborgargrupp demokratidefinitionen anger som den styrande gruppen. Det avgörande är om demokrati definieras genom att en styrande grupp identifieras (hela, eller del av, folket). Då skall den förda politiken uppfattas som en empirisk effekt av demokratin.

Det är naturligtvis *möjligt* att välja en demokratidefinition oberoende av hur tidigare generationer och idétraditioner definierat demokrati. ”Majoritetsstyre”, ”den tidigare förtryckta klassens styrelse” eller ”styrelse i denna klass’ intresse” är därvidlag lika gångbara som stipulativa definitioner. Vi måste emellertid välja vilken av dessa definitionstyper vi vill ansluta oss till. Vi kan inte tillämpa alla samtidigt. Däremot är det logiskt möjligt att införliva alla kriterierna i en och samma definition. Ställer vi då krav på att alla kriterierna skall vara uppfyllda samtidigt för att det skall vara fråga om demokrati är allt gott och väl – förutom möjligen att det är osäkert om vi kan hitta några sådana företeelser i sinnevärlden, nu eller i framtiden. Nöjer vi oss med att något eller några av kriterierna skall vara uppfyllda för att demokrati skall råda riskerar vi att få en så disparat grupp av stater som kan sägas vara demokratiska att demokratibegreppet synes vara allomfattande och meningslöst. Det senare är vad Macpherson råkar ut för när han beskriver vitt skilda politiska system som ”varianter av demokrati”. När kommunismens respektive u-ländernas alternativ bedöms ger den förda politiken och/eller klasstyret underlag för att karaktärisera dessa alternativ som demokrativarianter. När de liberala systemen bedöms är det styrelseformen som ger underlag för samma karaktäristik.[54]

Macpherson redovisar två argument varför samtliga tre systemtyper bör kallas demokratier. För det första vill man inom samtliga system gärna uppfatta de egna systemen som – just demokratier. Det synes inte vara enbart av respekt för etablerade språkkonventioner som Macpherson åberopar detta argument. Som vi sett anser han att de icke-liberala

systemen kan åberopa visst släktskap med "den ursprungliga" demokratiuppfattningen. För det andra har de tre systemen något väsentligt gemensamt – nämligen "det yttersta målet: att erbjuda betingelser för att alla medlemmar i samhället fullständigt och fritt skall kunna utveckla sina i väsentlig mening mänskliga egenskaper".[55]

I detta andra argument dyker återigen precisionsproblemet upp. Är demokrati lika med 1) det yttersta målet, 2) metoderna för att komma till målet eller 3) både mål och metod? Om det är det yttersta målet som är demokrati finns ingen anledning att kalla något av medlen, med vilka vi skall skapa detta mål, "demokrati". Om demokrati istället skall ses som en metod eller ett medel, med vilket man söker nå det gemensamma målet, förstår jag inte varför alla metoder, oavsett utseende, skall ges samma namn. Om det finns fyra kommunikationssätt, med vilka man kan färdas till ett bestämt resmål, benämner vi inte dessa färdsätt med en gemensam term bara för att resmålet är detsamma. Slutligen, om demokrati skall avse såväl mål som metod skall modeller med gemensamt mål, men med olika metoder, ges namnetiketter. Eftersom de är olika i ett väsentligt avseende torde det vara bekvämast att skilja dem åt med olika namnetiketter, eller ännu hellre, att låta mål och metod utgöra två skilda begreppsliga enheter.

Till sist ytterligare ett exempel på Macphersons ovilja att begreppsligt separera styrelseskick och de politiska beslutens innehåll. Med uttrycket "liberal demokrati" avser Macpherson inte bara rösträtt och medborgerliga rättigheter i den politiska beslutsprocessen, utan även ett liberalt ekonomiskt system. Varje statsform existerar, enligt Macpherson, för att vidmakthålla en rad maktrelationer mellan individer och grupper i samhället. Den liberala staten existerar då naturligtvis för att vidmakthålla *liberala* maktrelationer – som i vart fall hittills varit detsamma som kapitalism. Att den liberala staten blivit liberaldemokratisk förändrar inte denna bild, eftersom den liberaldemokratiska staten i allt väsentligt är den liberala staten plus demokratisk rösträtt. Fortfarande gäller kapitalismens "nettoöverföring av produktionsförmåga" från de många till de få – till dem som äger produktionsmedlen.[56]

Den liberala staten sägs vidare vara "valfrihetens politik". "Allt är valfritt eller kan bli valfritt när som helst – det vill säga allt utom själva det liberala samhället och den demokratiska rösträtten."[57] Ändå tycks Macpherson inte anse att denna kombination är den enda möjliga. Under en period i vår historia har visserligen kapitalismen varit mer eller mindre nödvändig, eftersom detta system kunnat utveckla en ekonomi med (tillräckligt) hög produktivitet. Men, säger Macpherson, när vi nu nått dit kan vi göra oss av med den liberala/kapitalistiska komponenten i våra

liberaldemokratiska system, utan att för den skull behöva göra oss av med demokratin.[58]

Om det således *är* möjligt att byta ekonomiskt system – varför säger då Macpherson att det inte råder valfrihet vad gäller vilket ekonomiskt system som skall tillämpas? Vad betyder då påståendet om att den liberala demokratin existerar för att vidmakthålla liberala/kapitalistiska maktrelationer? Antingen *finns* det en möjlighet att byta ekonomiskt system eller också *finns inte* någon sådan möjlighet. Någon av dessa två idéer måste vara felaktig.

Om det finns en sådan möjlighet får den begreppsliga konstruktionen "liberal demokrati" inte någon annan innebörd än en demokrati där man valt att föra en liberal ekonomisk politik, till exempel på grund av systemets produktivitetspotential. Tesen om att allt är valfritt utom det liberala samhället och den demokratiska rösträtten har då ingenting med reell valfrihet att göra, utan är bara ett semantiskt konstaterande. Om man väljer bort det liberala samhället och/eller den demokratiska rösträtten så försvinner det liberaldemokratiska systemet och ersätts av ett annat. Därför är det "inte möjligt" att i det liberaldemokratiska samhället göra sådana val! Detta kan väl knappast vara vad Macpherson avser att säga?

Då återstår alternativet att det *inte* är möjligt att byta system. Det kan i sin tur bero på omständigheter utanför mänsklig kontroll. Några sådana redovisar dock inte Macpherson. Det kan också bero på att ett liberalt system ger oövervinneliga maktresurser till en minoritet som har intresse av att behålla det liberala systemet. Då är emellertid styrelseskicket inte demokratiskt i detta avseende. Beteckningen "liberal demokrati" blir då motsägelsefull.

Jag kan således inte se att analysen vinner något på att begreppen demokrati och (ekonomisk) liberalism kopplas samman på det sätt Macpherson gör. Tvärtom leder det till oklarheter – som när Macpherson kallar den liberala demokratin för "valfrihetens politik". Det handlar ju här om valfrihet på två plan. *Demokratins valfrihet* innebär, bland annat, valmöjlighet mellan olika ekonomiska system. Ett av dessa – den ekonomiska liberalismen – brukar beskrivas som den *ekonomiska valfrihetens* system.

Robert A. Dahl

Det första intrycket av den amerikanske statsvetaren Robert Dahls diskussion kring demokratin och dess förutsättningar i det klassiska verket *A Preface To Democratic Theory*, kan lätt bli att han där inte nöjaktigt

skiljer mellan dessa båda fenomen. Det faktum att alla diskuterade fenomen beskrivs som "prerequisites" eller "conditions" ger osökt associationer till liknelsen med löken som skalas ända tills ingenting återstår av den. Det är ju inte ovanligt att förutsättningar för demokrati förklaras ingå i demokratibegreppets definition just för att de är förutsättningar för demokrati. Hos Dahl synes förhållandet vara det omvända. Även fenomen som vanligen uppfattas vara *kriterier på demokrati* anges som *förutsättningar för demokrati*. Vid närmare granskning visar det sig emellertid att Dahl i sin egen teori iakttar den efterfrågade distinktionen. Intrycket av att han inte gör det är följden av att han i båda sammanhangen använder termen "conditions". Denna engelska term kan emellertid ha flera betydelser. De som här är aktuella torde vara *förhållanden* respektive *förutsättningar*. När Dahl diskuterar kriterier på demokrati avser termen "conditions" de *förhållanden* som dessa kriterier anger.[59] När han diskuterar gynnsamma betingelser för demokrati avser termen *förutsättningar* för demokrati.[60]

Jag anser således att Dahl tillämpar den efterfrågade distinktionen. Dahls mångfacetterade resonemang kring demokratin och dess förutsättningar framtvingar dock större noggrannhet och skärpa i min analys, samtidigt som jag tror att analysen kan strukturera Dahls resonemang på ett sätt som bidrar till att ökad klarhet uppnås kring vad uttrycket "demokratin och dess förutsättningar" kan stå för.

I sin bok diskuterar Dahl tre demokratiteorier; "Madisonian theory", "Populistic theory" och "Polyarchal theory". (Jag benämner fortsättningsvis dessa teorier "Madisonian Democracy", "Populistic Democracy" och "Polyarchal Democracy".) Dahl är själv upphovsman till den tredje teorin. De tre teorierna är, trots den gemensamma benämningen "demokratiteorier", mycket olika. Olikheten begränsar sig inte till att de säger olika saker om ett och samma objekt. Även objekten är, åtminstone delvis, olika.

"Madisonian Democracy" är enligt Dahl en teori om hur man åstadkommer en "icke-tyrannisk republik", det vill säga en republik där vare sig minoriteter eller majoriteter "tyranniserar" övriga medborgargrupper. En sådan republik är således målet för teorin. De medel man anvisar för att målet skall kunna förverkligas utgörs främst av ett specifikt konstitutionellt regelsystem.[61] Dahl säger att teorin är uppbyggd enligt en metod han kallar "the method of maximization". Man specificerar ett mål som skall maximeras, och demokrati kan sedan definieras som de speciella omständigheter – i det här fallet "govermental processes" – som är nödvändiga för att målet skall kunna maximeras.[62]

Dahl kritiserar "Madisonian Democracy" på flera punkter. För det

första närmar sig teorin gränsen för vad som kan anses vara förenligt med demokrati när den så sorgfälligt söker undvika majoritetskontroll.[63] För det andra är det föreslagna regelsystemet på många punkter inte adekvat i förhållande till sitt syfte.[64] För det tredje är konstitutionella regelsystem inte tillräckliga som förutsättningar för att uppnå samhälleliga målsättningar.[65]

Det är oklart vilken slags relation som skall antas råda mellan icke-tyranni och de konstitutionella arrangemangen. Om vi väljer att se de konstitutionella arrangemangen som förmodade *positiva empiriska betingelser* för icke-tyranni hamnar vi i situationen att demokratibegreppets innebörd bestäms av vilken konstitution som bäst förmår producera icke-tyranni – oavsett konstitutionens utseende. Att demokratibegreppets innebörd skulle bestämmas på sådana grunder är inte förenligt med en av precisionsreglerna och inte heller med vanligt språkbruk. Alternativet är att se de konstitutionella arrangemangen som direkt härledda ur den givna målsättningen. Då kan teorin tolkas så att såväl målsättning som konstitutionella arrangemang är uttryck för demokratibegreppets innebörd.

Föreligger denna oklarhet – och det eventuella brottet mot precisionsregeln – i den teori Dahl söker återge, eller är det frågan om rena "tolkningsprodukter" från Dahls sida? Med andra ord: Är det Madison m. fl. eller Dahl som står för oklarheten och det eventuella brottet mot precisionsregeln? Det skulle föra för långt att söka besvara denna fråga här, men det behöver naturligtvis inte hindra oss från att ställa den. När det gäller Dahls förhållande till mina språkbruksregler får vi dock låta oss nöja med en granskning av hans egen "demokratiteori". Först dock några ord om "Populistic Democracy".

Även "Populistic Democracy" anser Dahl vara uppbyggd i enlighet med maximeringsmetoden.[66] De mål som skall maximeras är *folksuveränitet* och *politisk jämlikhet*. I en definition slås fast att en organisation är demokratisk om, och endast om, den politiska beslutsprocessen är i överensstämmelse med dessa målsättningar. De två målen preciseras sedan så att det första målet anses vara tillfredsställt när i val mellan flera alternativ det mest populära alternativet realiseras ("the alternative most preferred by the members"), medan politisk jämlikhet anses råda om i val mellan flera alternativ alla medborgare ges lika vikt ("equal value"). Man finner sedan att den enda beslutsregel som är i överensstämmelse med de uppställda målen är majoritetsregeln.[67]

Enligt Dahl säger teorin ingenting om verkligheten. Den relation som föreligger mellan teorins mål och den beslutsform som är nödvändig för att målet skall maximeras är av strikt logisk karaktär. Beslutsformen är

härledd ur målbeskrivningen.[68] Detta måste innebära att någon påverkansrelation i empirisk mening inte föreligger mellan mål och förutsättning. Det medför i sin tur att relationen saknar de moment av osäkerhet och föränderlighet som vidlåter empiriska påverkansrelationer. Det torde också innebära att såväl målbeskrivning som den ur målbeskrivningen härledda beslutsregeln får anses vara uttryck för demokratibegreppets innebörd i "Populistic Democracy".

I sin egen teori, "Polyarchal Democracy", ställer Dahl följande fråga.

> "What are the necessary and sufficient conditions for maximizing democracy in the real world?"[69]

Målsättningen och den analytiska tekniken är inledningsvis densamma i "Polyarchal Democracy" som i "Populistic Democracy". Eftersom frågeställningen ovan avser "the real world", kan detta dock bara bli en startpunkt för teorin. När denna väl är etablerad finner Dahl det nödvändigt att närmare beskriva villkoren för att målsättningen skall anses vara uppfylld i verklighetens politiska system.[70] Trots att de åtta kriterier som därvid anges måste anses svara mot en idealtyp långt bortom realismens gräns – möjlighet för alla att inför en omröstning tillfoga beslutsalternativ, identisk information om alternativen för alla etc. – visar Dahl redan i denna diskussion att "Polyarchal Democracy" är mer anpassad till "the real world" än vad "Populistic Democracy" är. I "Populistic Democracy" saknas ju dessa operativa kriterier som Dahl anser är nödvändiga för att man skall kunna avgöra om teorins mål skall anses vara uppfyllda i den politiska beslutsprocessens olika faser i ett representativt styrelseskick. Gentemot dessa idealtypiska kriterier kan vi jämföra en ofullkomlig världs politiska system.

Det är dock lika fel att se dessa kriterier som kausala förutsättningar för måluppfyllelse som det var att i "Populistic Democracy" se majoritetsregeln som en sådan förutsättning. Diskussionen kring kriterierna inleds nämligen med följande fråga.

> "Let us begin, however, with a meticulous concern for precision of meaning. First, what do we mean by 'maximizing democracy'?"[71]

Dahl *härleder* sedan operativa kriterier ur de abstrakta målen, till exempel att fattade beslut måste verkställas.[72] Kriterierna *är* målsättningen applicerad på en given verklighet. I några fall kan man också säga att han *preciserar* målen när han anger sådana kriterer. De ursprungliga målen tillförs då nya bestämningar. Som exempel kan nämnas villkoret att alla

individer skall ha samma information om beslutsalternativen.[73] Det är den majoritetspreferens som föreligger när detta villkor är tillfredsställt som skall förverkligas – ingen annan. Identisk information blir på detta sätt, liksom de övriga villkoren, ett *kriterium på demokrati* – inte en kausal förutsättning för demokrati.

När Dahl ställt upp sina kriterier på måluppfyllelse, och därmed på demokrati, finner han naturligtvis att det inte existerar någon stat som uppfyller alla dessa villkor. Idealtypen är ju inte en teori *om* verklighetens system, utan den utgör endast ena ändpunkten på en skala gentemot vilken verkligheten kan jämföras. Eftersom "Polyarchal Democracy" emellertid skulle vara en teori om verkligheten låter Dahl sådana stater som inte hamnar allt för långt från idealtypen utgöra en grupp av system som han kallar "polyarkier". Dahl finner det därvid vara en onödig begränsning att bara intressera sig för sådana organisationer vi kallar stater och inkluderar därför även andra slag av organisationer med liknande styrelseskick i gruppen polyarkier. Han reviderar därefter den fråga som inledde analysen.

> "What are the necessary and sufficient conditions in the real world for the existence of these eight conditions, to at least the minimum degree we have agreed to call polyarchy?"[74]

I denna fråga återfinner vi termen "conditions" med sina två betydelser. Dels talas om "eight conditions" (förhållanden) som kännetecknar polyarkin, dels frågas efter "conditions" som utgör betingelser för att dessa förhållanden skall kunna uppstå. Frågeställningen är således inriktad på nödvändiga *empiriska betingelser för polyarkins existens*. Det rör sig således om påverkansrelationer. Om dessa relationer formulerar Dahl nio hypoteser. De empiriska förutsättningarna för polyarki som där anges är inte på någon punkt av konstitutionell art. Till skillnad från i "Madisonian Democracy" antas här sociala och psykologiska faktorer gynna eller missgynna måluppfyllelse.[75]

Även om Dahl således använder samma term för just de två slag av fenomen jag anser det vara viktigt att skilja mellan – demokratikriterier och förutsättningar för demokrati – anser jag ändå att Dahls diskussioner visar att han gör den efterfrågade distinktionen – åtminstone i sin egen teori. Det kan ändå finnas skäl att på några punkter förtydliga Dahls analyser i detta avseende.

Analyserna av de tre demokratiteorierna innehåller åtminstone fyra olika slag av fenomen som skulle kunna rubriceras som "förutsättningar" i en teori om demokrati. Det är emellertid bara i ett av de fyra

fallen som det rör sig om *positiva empiriska betingelser för* demokrati. I de andra fallen rör det sig istället om förutsättningar för att ett system skall kunna uppfattas som demokratiskt, det vill säga *kriterier på* demokrati.

1) Exempel på *positiva betingelser* för demokrati hittar vi i den senare delen av "Polyarchal Democracy". Var och en av de nio hypoteser som där formuleras anger en eller flera empiriska relationer mellan demokratin och förmodade positiva betingelser för densamma. Även "Madisonian Democracy" kan tolkas så att den förutsätter empiriska relationer av samma slag, men det tycks då vara demokratin som utgör den positiva betingelsen för måluppfyllelse.

2) Alternativet är, som påpekades tidigare, att tolka "Madisonian Democracy" så att de konstitutionella arrangemangen anses *härledda* ur det angivna målet. Båda fenomenen får då antas vara uttryck för demokratibegreppets innebörd. Kriterier på demokrati som härletts ur en abstrakt demokratidefinition finner vi även i "Populistic Democracy" (majoritetsregeln) och i den första delen av "Polyarchal Democracy". I ingendera fallen rör det sig om förutsättningar för demokrati i bemärkelsen positiva empiriska betingelser för demokrati.

3) I diskussionen kring "Polyarchal Democracy" poängterar Dahl också det önskvärda i att de egenskaper som kriterierna anger är observerbara. Då han finner att detta i vissa fall är ogörligt, medger han att vi i våra studier av de politiska systemens demokratiska status ibland måste tillgripa indirekta mått.[76] Dessa indikatorer är naturligtvis ingenting annat än *kriterier på demokrati*. De avses ju spegla de mer direkta kriterierna på demokrati.

4) Slutligen två exempel på *preciseringar* av kriterier. I det första fallet hänvisar jag läsaren till vad som ovan sagts om att alla skall ha samma information om alternativen. Jag uppfattar inte detta kriterium som härlett ur de i "Populistic Democracy" och "Polyarchal Democracy" angivna målen. Villkoret *tillfogar* ett kriterium som *preciserar* demokratibegreppets innebörd i jämförelse med vad som kan utläsas och härledas från målbeskrivningen. Det är osäkert hur Dahl uppfattar kriteriet därvidlag.

Det andra exemplet rymmer inte någon sådan osäkerhet. Dahl förbigår där flera preciseringsmöjligheter och uppfattar en som den enda möjliga. Detta leder i sin tur till att han anser majoritetsregeln vara den enda beslutsregel som överensstämmer med målen för "Populistic Democracy" och "Polyarchal Democracy".

"DEFINITION 1: An organization is democratic if and only if the

process of arriving at governmental policy is compatible with the condition of popular sovereignty and the condition of political equality.

DEFINITION 2: The condition of popular sovereignty is satisfied if and only if it is the case that whenever policy choices are perceived to exist, the alternative selected and enforced as governmental policy is the alternative most preferred by the members.

DEFINITION 3: The condition of political equality is satisfied if and only if control over governmental decisions is so shared that, whenever policy alternatives are perceived to exist, in the choice of the alternative to be enforced as government policy, the preference of each member is assigned an equal value.

Proposition 1: The only rule compatible with decision-making in a populistic democracy is the majority principle.

DEFINITION 4: THE RULE: The principle of majority rule prescribes that in choosing among alternatives, the alternative preferred by the greater number is selected. That is /.../."[77]

Dahls slutsats förutsätter emellertid två premisser som inte finns angivna i texten, nämligen

1. att ett av de *givna* konkurrerande alternativen skall realiseras, samt
2. att valet av det alternativ som skall realiseras skall göras på grundval av adderade röstetal (vilket ytterst är konsekvensen av att två medborgare anses mer värda än en).

När man då beräknar alternativens popularitet måste man givetvis ge alla röster samma vikt om förfarandet skall vara förenligt med definition 3 ovan. Det alternativ som fått högst röstetal anses vara mest populärt och förklaras som vinnare.

Av de *i texten* angivna premisserna följer dock inte att vi måste begränsa valet av alternativ som skall realiseras till de konkurrerande huvudalternativen. Kompromisser, där hänsyn tagits till de olika alternativens röstvikt, är en annan möjlighet att tillämpa likaviktsprincipen. Men vi måste inte heller basera valet av politik som skall realiseras på adderade röstetal som ovan. Om vi inte gör så, skulle en lösning där allas preferenser tillfredsställs i lika hög grad vara i överensstämmelse med målen. "Equal value" realiseras då genom kompromisser som ligger lika långt från (men så nära som möjligt) alla väljares preferenser, utan att någon hänsyn tas till vem som är i majoritet eller minoritet. Man kan naturligtvis invända att dylika lösningar är svåra att åstadkomma och lika svåra att utvärdera, men frågan gällde här inte vad som är praktiskt möjligt utan vad som följer av givna premisser. De föreslagna lösningarna

kan dessutom fungera som idealtyper – på samma sätt som Dahls demokratikriterier – gentemot vilka den verkliga världen kan jämföras.

Om min analys är korrekt föreligger här alltså flera preciseringsmöjligheter av målformuleringarna. Grovt sett kan vi säga att frågan gäller vad som skall avses med uttrycket "most preferred", respektive när och hur "likaviktsprincipen" skall tillämpas. Vilken beslutsregel som skall anses vara i överensstämmelse med målsättningarna i "Populistic Democracy" och "Polyarchal Democracy" blir självfallet också beroende av vilken målprecisering vi utgår ifrån. Oavsett vilken precisering vi väljer, och vilken beslutsregel vi än härleder från denna, så gäller dock följande: *Preciseringar av kriterier på demokrati, och principer härledda ur dessa preciseringar, är själva kriterier på demokrati.* De är *inte* empiriska förutsättningar för demokrati.

De frågor som Dahl diskuterar i *A Preface To Democratic Theory* återkommer i flera av hans senare arbeten. Det gäller bland annat minoritetsproblemet. Trots sin kritik av "Madisonian Democracy" ser Dahl risken för "majoritetstyranni" som ett viktigt problem som måste ges någon slags lösning – i den mån det inte löser sig självt genom att enighet råder i frågor som medborgarna anser är viktiga. Problemet har två aspekter – dels den etiska bedömningen av majoritetsbeslutet som sådant, dels hotet mot demokratins fortlevnad.

Dahl låter emellertid aldrig förväntade effekter av olika styrelseskicksregler bestämma definitionen av det demokratiska styrelseskicket. Politiska problem löses i den politiska verkligheten – inte i våra begreppssystem. Det gäller även minoritetsproblemet.[78] När Dahl finner att vi använder ordet "demokrati" för att beteckna dels en idealtyp, dels ett antal styrelseformer som är kompromisser mellan demokratiska ideal och andra värden (ekonomi, kompetens etc.), säger han inte att vi måste ändra en av definitionerna, utan att vi fortsättningsvis bör använda skilda termer för dessa två fenomen. Idealet föreslås få behålla sitt namn, medan de system där man tvingats/önskat göra avvikelser från idealets krav ges namnet "polyarkier".[79] Avvikelserna får naturligtvis inte vara hur stora som helst. Som vi har sett låtes polyarkibegreppet referera till övre delen av en skala (eller flera skalor) vars slutpunkt är den demokratiska idealtypen. Det är således möjligt att inom polyarkins ram, *i viss utsträckning*, lösa problem och göra avvägningar på bekostnad av demokratiska värden.

Ytterligare exempel på att Dahl iakttar distinktionen demokrati kontra demokratins förutsättningar och effekter finner vi i *After the Revolution* och *Polyarchy*. Särskilt tydligt kan vi se det i *Polyarchy*, vars ämne är just betingelser som gynnar en utveckling mot polyarki och ett vidmakt-

hållande av denna.[80] Fördelning av ekonomiska resurser, som även diskuterades i DN-debatten, är en av de faktorer som antas spela stor roll. Dels skapar ojämlikhet en polariserad intressekamp som omöjliggör eller försvårar demokrati. Dels tenderar ekonomisk och annan ojämlikhet att underminera den politiska jämlikheten.[81] Om denna säger Dahl:

> ”... until and unless we reach much greater parity in the distribution of political resources, other steps toward democratization are like treating tuberculosis with aspirin, or airdropping marshmallows to famine victims.”[82]

I *After the Revolution* finner vi också en regel om specifik kompetens som måste sägas ingå i Dahls demokratibegrepp, nämligen ”the Principle of Affected Interests”.[83] Vi återkommer till denna regel i 6.2.

Sammanfattning

Analysen av precisionstemat har här getts en omfattning och disposition som kräver att huvudresultaten nu sammanfattas och behandlade författare jämförs.

Macpherson är den av våra fyra författare vars analys tydligast strider mot de normer som presenterades i kapitel 3. När Macpherson pläderar för att demokrati skall ses som en vittomfattande samhällsmodell och inte bara som ett styrelseskick, är hans argument att det senare står i ett intimt empiriskt beroendeförhållande till övriga ingredienser i denna övergripande samhällsmodell. Argumentet motiverar snarare den motsatta slutsatsen – och i vart fall inte den Macpherson vill plädera för.

Med Macphersons allomfattande demokrati blir det inte heller självklart att skilja mellan styrelseskick och styrelseskickseffekter. Det sägs till exempel att demokrati kan vara detsamma som styrelse genom och/eller för de tidigare undertryckta – inte att dessa fenomen är en *empirisk effekt* av exempelvis majoritetsregeln och klassfördelningen.

Slutligen säger Macpherson att alla de tre modellerna bör uppfattas som *demokrati*modeller eftersom de har ett gemensamt mål. Är det just detta mål som är liktydigt med demokrati finns dock ingen anledning att benämna medlen ”demokrati”. Om Macpherson istället vill se just medlen som leder till visst mål – men inte målet i sig – som demokrati, så måste målsättningen sägas vara irrelevant för metodens demokratiska status. Är det såväl metod som mål som för Macpherson är liktydigt med demokrati rekommenderas en mer nyanserad terminologi.

I Schumpeters analys bereder det inga svårigheter att urskilja vad som

är demokrati och vad som är dess förutsättningar respektive effekter. Man kan därvid notera att Schumpeter inte bara låter det bli en empirisk fråga vilka beslut man fattar i en demokrati – utan också om besluten är i överensstämmelse med folkmajoritetens mening.

Däremot vill Schumpeter tillmäta en av sina bestämningar en betydelse som strider mot den andra av de två precisionsnormerna. Han anser nämligen att demokratin måste ses som en *metod* – inte ett mål i sig – och att denna uppfattning måste vara utgångspunkten för varje försök att definiera demokratibegreppet. Som tidigare visats är emellertid sådana mål-medelbestämningar av föga intresse vid begreppsdefinitioner. De hör hemma i den politiska verkligheten. Där är det dessutom fullt möjligt att se tillämpandet av en metod som "ett mål i sig" – ja, till och med som det viktigaste målet av alla. Schumpeters idé har ingen motsvarighet hos de övriga författarna.

Ross skiljer i sin analys inte klart mellan vad han anser vara demokrati respektive demokratins effekter och/eller förutsättningar. Med demokratins "verkningar" synes Ross snarast avse verkningar av valet av demokrati. I inledningen till kapitlet "Demokratins teknik" tycks han också vara på väg att bryta mot den precisionsregel som säger att demokratibegreppet ej bör definieras med hänsyn tagen till de ändamål man vill att demokratin skall tjäna. Den vidare diskussionen i kapitlet ger dock inte underlag för någon sådan kritik.

I Dahls analyser har jag inte funnit några brott mot precisionsreglerna. Visserligen använder Dahl den mångtydiga termen "conditions" för snart sagt alla de fenomen han diskuterar, men jag anser att man klart kan utläsa av analysen när han anser sig diskutera förutsättningar för demokrati respektive villkor för att ett politiskt system skall kunna sägas vara demokratiskt.

Dahls analyser ger dock exempel på flera fenomen som kan ligga nära till hands att uppfatta som förutsättningar för, eller effekter av, demokrati – nämligen *härledningar* från, samt *preciseringar* och *operationaliseringar* av, demokratibegreppets innebörd. I samtliga fall måste det emellertid anses vara fråga om kriterier på demokrati.

I tabell 2 har jag noterat vilka slag av regelbrott de olika författarna gör sig skyldiga till. Schumpeter definierar generellt demokratin som ett *medel*. Ross och Macpherson avgränsar ej sina demokratibegrepp tydligt nog i förhållande till demokratins förutsättningar och/eller effekter. Macpherson låter därutöver demokratibegreppets innebörd bestämmas av vad demokrati förväntas/avses leda till, samt motiverar sitt (sina?) demokratibegrepp med argumentet att demokratibegrepp måste definieras så att demokratins förutsättningar ingår i demokratin. Slutligen är

Tabell 2: De fyra författarnas "brott" mot språkbruksregler inom temat "Precision och begreppsstruktur".

■ = Regelbrott

□ = Ej regelbrott

	Schumpeter	Ross	Macpherson	Dahl
Demokratidefinitionen saknar klar gräns mellan demokratin och dess förutsättningar respektive effekter.		■	■	
Företeelser definieras som element i demokratin med motiveringen att de utgör förutsättningar för demokrati.			■	
Demokratibegreppet definieras i förhållande till vad demokratin förväntas/avses leda till.			■	
Demokrati definieras (generellt) som mål eller medel.	■			

Dahl den ende som inte bryter mot någon av reglerna.

I tabell 3 kan vi närmare se på vilka sätt de olika demokratibegreppen är "gränslösa". I mittkolumnen anges de fenomen som jag anser att de olika författarna givit entydiga och positiva besked om när det gäller deras status som demokratikomponenter. I denna kolumn återfinner vi således komponenter i de olika demokratibegreppen. I tabellens vänstra kolumn anges sådana fenomen som respektive författare undlåter att klart karaktärisera som antingen *demokrati* eller *demokratins förutsättningar*. Här återfinner vi för Ross' del rättssäkerhet och medborgarrättigheter – och kanske även kompromiss och minoritetshänsyn. (De senare företeelserna kan dock också uppfattas enbart som värdefulla företeelser som bör *förenas* med demokrati.) I tabellens högra kolumn anges de fenomen som respektive författare undlåter att klart karaktärisera som antingen *demokrati* eller *demokratins effekter*. Ross' och Macphersons analyser innehåller några sådana oklarheter. I Macphersons fall kan man dessutom säga att de fenomen vars status är oklar uppfattas som demokratins *mål*. Demokratin skall utformas så att målet kan uppnås. Huruvida det är frågan om ett "externt" eller ett "internt" mål beror på om det anses utgöra en del av demokratin eller ej.

Tabell 3: Företeelser som för respektive författare utgör komponenter i demokratin, och företeelser som antingen anses utgöra komponenter i demokratin eller förutsättningar för, respektive effekter av, demokrati.

(* = Kan dock istället vara företeelser som Ross vill *förena* med demokrati.)

	Demokrati eller dess förutsättningar	Demokrati	Demokrati eller dess effekter
Schumpeter		"Institutional arrangements for arriving at political decisions in which individuals acquire /.../."	
Ross	Rättssäkerhet. Medborgarrättigheter. Kompromiss och minoritetshänsyn.*	Allmän och lika rösträtt. Folklig kontroll över hela statsmakten. Flertalsprincip = majoritetens autonomi.	Kompromiss och minoritetshänsyn.*
Macpherson		Vitt skilda konstitutionella recept i vitt skilda samhällstyper. Ev. samhällsbevarande beslut. Klasstyre eller styrelse i viss klass' intresse.	Alla demokratityper är utformade för att nå ett *gemensamt yttersta mål.*
Dahl		Folksuveränitet och politisk jämlikhet. Åtta härledda operativa kriterier. "The Principle of Affected Interests."	

6.2 *Form och innehåll*

Tre av våra fyra författare diskuterar uttryckligen huruvida demokrati är en beslutsform och/eller visst beslutsinnehåll. Som vi har sett deklarerar Ross att demokrati är en beslutsmetod, och att demokratismen därför – i förhållande till våra allmänpolitiska ideologier – är en "överideologi". Han gör denna markering när han diskuterar förhållandet mellan materiell jämlikhet och demokrati. Det är härvidlag endast den *politiska* jämlikheten (till exempel vad gäller rösträtten) som ingår i Ross' demokratibegrepp.[84] Ross' ställningstagande kan jämföras med min diskussion om form- respektive innehållskomponenter i kapitel 2. Av det faktum att man vill se demokrati som en beslutsform, följer inte att denna form vad gäller jämlikhet endast kan avse rösträtt och vissa basala politiska medborgarrättigheter. Ambitionsnivån kan i princip sträcka sig hur långt som helst, utan att den kan sägas ställa några direkta krav på innehållet i de beslut man fattar. Enda grundvalen för tesen att demokrati innebär enbart sådan jämlikhet som Ross anger, är en språkkonvention med just denna innebörd. Utifrån en sådan konvention kan man slå fast att demokrati och socialism respektive liberalism är skilda begrepp och företeelser. Är det bara detta Ross vill säga?

Även Schumpeter försäkrar att demokratin bara är en metod – eller att vi bör se den som en sådan. Syftet är här emellertid inte att skilja form från innehåll, utan att ge demokratin som metod en normativ status skild från den status som tillkommer sådana fenomen som kan vara samhälleliga "mål i sig". Likväl förutsätter Schumpeters idé distinktionen form – innehåll. Utifrån en språkkonvention liknande den Ross använder/föreslår, samt föreställningar om människors prioriteringar, anser sig Schumpeter kunna slå fast att demokratin bara kan/bör tillmätas instrumentellt värde. Den kan aldrig, eller bör aldrig, vara ett självständigt mål.[85]

Macpherson jämför två typer av demokratibegrepp – sådana som enbart beaktar det politiska beslutsfattandets former respektive sådana som även beaktar samhällsstrukturen i övrigt. (Macpherson använder uttrycket "demokratimodell", men det är osäkert om han med det avser något annat än demokratibegrepp, det vill säga en idé som refererar till företeelsen demokrati.) Han förordar det vida begreppet eftersom detta är mer "realistiskt".[86] Därav följer ju inte att detta begrepp anger resultatregler – men det skall erkännas att Macpherson förmodligen ställs inför en svår uppgift om han skall söka motivera sitt vittomfattande demokratibegrepp med att alla dess komponenter anger formregler för den demokratiska beslutsprocessen. Hans resonemang synes ju också implicera att de konstitutionella recepten får viss utformning för att de konstitutio-

nella förhållandena skall producera beslut med viss innehåll. Detta innehåll tycks i åtminstone några fall gå ut på att bevara existerande samhällsstrukturer. Möjligen kan vi uppfatta denna tanke som ett uttryck för att Macphersons olika demokratibegrepp innehåller "resultatregler".

När Macpherson talar om ett ursprungligt demokratibegrepp gör han emellertid en tydligare markering. Enligt denna ursprungliga uppfattning skulle demokrati vara lika med "den tidigare förtryckta klassens styrelse eller en styrelse i dess intresse".[87] Definitionen vinner uppenbarligen Macphersons gillande eftersom han sedan använder den när han karaktäriserar system som uppfyller något av dess två kriterier som demokrativarianter.[88] Även om det inte fastslås vilka intressen den tidigare förtryckta klassen har – eller vilken klass detta är – kan ändå det andra alternativet i definitionen sägas ange ett innehållsligt kriterium. Det säger inget om vem som skall styra, eller hur det skall ske. Det anger istället direktiv för vilka intressen besluten skall tillfredsställa om systemet skall anses vara demokratiskt.

Det är endast Robert Dahl som över huvud taget inte diskuterar om demokratibegreppet skall avse beslutsformer eller beslutsinnehåll. De kriterier på demokrati som Dahl föreslår visar att han förutsätter att demokrati är en beslutsform. Han är inte omedveten om vilka beslut som skulle åstadkomma gynnsamma betingelser för demokratin – men sådana betingelser, eller beslut om dem, utgör för Dahl inte kriterier på demokrati. De är "conditions for polyarchies to exist".[89] Dahl inser att minoriteters synpunkter ibland måste beaktas om inte det politiska systemet skall bryta samman. Även av andra skäl kan sådan hänsyn vara motiverad. Han låter emellertid inte sitt demokratibegrepp bestämmas av denna insikt.[90]

När vi söker bedöma och jämföra ambitionsnivån hos författarnas formregler måste vi beakta att de använder olika metoder när de fastställer sina demokratibegrepp. Ross och Dahl använder sig av variabeldefinitioner där demokratiskt maximum (idealtypen) är en teoretisk och ensidig maximering av demokrativärden. En sådan renodling behöver vare sig vara möjlig eller önskvärd. Dahl diskuterar till exempel hur vi på många områden prioriterar kompetens och ekonomi framför demokrati i beslutsfattandet.[91] Schumpeter anger istället en klassdefinition medan Macpherson inte anger någon definition alls – vilket naturligtvis inte hindrar att hans analyser istället ger besked om vad han anser att demokrati är. Valet av definitionsteknik är emellertid inte av avgörande betydelse för ambitionsnivån. De flesta klassdefinitioner kan omformuleras till idealtypsdefinitioner. I själva verket döljer sig ofta en sådan bakom den givna formuleringen. Så kan till exempel Schumpeters "free compe-

tition for a free vote" beskrivas i idealtypstermer.[92] Kampen och röstningen kan vara mer eller mindre fri. Macphersons demokratibegrepp torde fungera på liknande sätt.

Ambitionsnivån kan bättre fångas i *antal formvariabler* i definitionen och *förhållandet mellan variablernas maximum och verkligheten*. När man jämför antal variabler måste man givetvis beakta hur många subvariabler som döljer sig bakom var och en av de variabler som explicit nämns i definitionen. Bakom Schumpeters variabel, som gäller graden av frihet i kampen om väljarnas röster, döljer sig givetvis ett antal sådana subvariabler. Vad gäller det andra kriteriet kan som exempel nämnas att det torde vara lättare att maximera rösträtten vid val av representanter än att maximera principen om det bundna mandatet i relationen mellan väljare och valda.

Det är ogörligt att kort och rättvisande jämföra ambitionsnivåerna hos våra fyra författares demokratibegrepp. Jag har här bara velat ange några viktiga utgångspunkter för en sådan studie. En intuitivt grundad jämförelse kan vem som helst göra. Kanske man då finner att Schumpeters demokratibegrepp är det minst ambitiösa. (Schumpeter vill ju ha ett "realistiskt" demokratibegrepp.) Ambitionen hos Macphersons formkriterier kan inte bedömas utan att vi får veta vilka dessa är, men om alla hans kriterier på demokrati är formkriterier vore det märkligt om inte Macphersons demokratibegrepp är det mest ambitiösa vad avser formen. Mot en sådan slutsats kan emellertid anföras att Ross' idealtyp är direktdemokratisk, medan Macpherson, trots att han vill se ökat folkligt deltagande och inflytande, kanske ändå låter sitt demokratibegrepp handla om beslutsfattande väsentligen genom representanter.[93]

Vid sidan om de två regeltyper vi nu diskuterat finns ytterligare tre. Två av dem avser kompetensförhållanden – generell respektive specifik kompetens. I Ross' idealtypiska demokrati får alla vuxna medborgare delta i omröstningar och val. Den verksamhet som då åsyftas är den offentliga, politiska verksamheten. Även medborgarrättigheter torde tillkomma alla. (Även icke-vuxna?) Vad Ross diskuterar är således generell kompetens. Några regler om specifik kompetens anger han ej.

Schumpeter intar den originella ståndpunkten att varje population måste få definiera sig själv. Med detta avses inte den näraliggande tanken att vi får acceptera varje stats geografiska utbredning, sådan den från tid till annan föreligger, för att inom dessa stater tillämpa någon av de olika styrelseformerna – till exempel demokrati. Schumpeter går längre än så. Inom varje politiskt system skall en grupp av medborgare kunna utse sig till det "folk" som i folkstyrelsen skall styra systemet. Tanken bygger på iakttagelsen att alla politiska system tillämpar något slag av politisk

diskriminering, till exempel vad avser ålder. Den egenskap som ålder förutsätts vara indikator på – mognad – är emellertid inte perfekt korrelerad med ålder. Det finns unga medborgare utan rösträtt som är mognare än äldre medborgare med rösträtt. Schumpeter anser tydligen att vi, i konsekvensens namn, måste acceptera varje slag av politisk diskriminering där människor utesluts från inflytande med argumentet att de – eller en stor majoritet av dem – inte är "kompetenta".[94] Schumpeter tycks således vare sig ange generella eller specifika kompetensregler.

Dahl ironiserar över Schumpeters ståndpunkt och undrar om ett land som styrs av ett triumvirat är demokratiskt bara de tre härskarna inom sig tillämpar majoritetsregeln.[95]

Schumpeter har i själva verket två problem – ett begreppsligt och ett praktiskt politiskt – och han föreslår i varje fall inte en tillfredsställande lösning på det begreppsliga problemet. Om vi använder idealtypstekniken, när vi *definierar* demokrati, kan alla inskränkningar av rösträtten – även de åldersbaserade – ses som begränsningar av demokratin. (Ross är härvidlag inte konsekvent. I hans idealtyp har bara vuxna rösträtt.) Olika slag av begränsningar, som vi väljer att göra i verklighetens styrelseskick, kan sedan uppfattas som mer eller mindre grova avvikelser från idealtypen. Att utesluta alla medborgare under en begränsad del av deras liv – den första delen – torde vara en mindre grov avvikelse än att utesluta exempelvis en tredjedel av medborgarna under hela deras liv.

Dahl ifrågasätter inte bara Schumpeters tes om begreppet "folk" i folkstyrelsebegreppet, utan också att den demokratiska rätten till politiskt inflytande skall bestämmas i relation till existerande politiska system och beslutsfora. Dahl förordar nämligen att vi istället för en regel om generell kompetens anger en regel om specifik kompetens som den demokratiska kompetensregeln, närmare bestämt principen om de berördas beslutsrätt – hos Dahl benämnd "the Principle of Affected Interests".[96] Utifrån denna princip kan antalet medborgare som har inflytande över ett visst beslutsforum vara såväl lagom som för litet respektive för stort, om de beslut som fattas berör personkretsar av olika omfång. I citatet nedan ger Dahl exempel på det förhållande som hans amerikanska publik, från sina ideologiska utgångspunkter, kanske har svårast att acceptera – nämligen när ett beslut borde fattas av ett organ som fler människor kan påverka än vad som nu är fallet.

> "By now you may be troubled by the thought that the principle has unlocked Pandora's box. Very likely it has. For example, it forces us to ask whether there is not after all some wisdom in the half-serious comment of a friend in Latin America who said that his people

should be allowed to participate in our elections, for what happens in the politics of the United States is bound to have profound consequences for his country. Do not dismiss his jest as an absurdity. In a world where we all have a joint interest in survival, the real absurdity is the absence of any system of government where that joint interest is effectively represented."[97]

Macpherson är återigen svår att bedöma på grund av uppfattningen att demokrati kan vara lika med klasstyre. Skall detta tolkas så att endast *en* klass ges politiskt inflytande oavsett majoritetsförhållandena, eller som att alla tillåts delta, men att den klass som är i majoritet får den politiska makten? Att den liberala demokratin existerar för att vidmakthålla liberala/kapitalistiska maktrelationer kan tolkas som att systemet fungerar så att endast anhängare av sådana maktrelationer ges något verkligt inflytande. Eller är det möjligen så att man i den liberala demokratin endast kan/får fatta politiska beslut i ett begränsat antal frågor, medan man i de andra varianterna får/kan ägna sig åt mer extensivt beslutsfattande i de politiska institutionerna. Det förefaller meningslöst att spekulera vidare. Vi får lämna frågan om de två slagen av kompetensregler öppen för Macphersons del.

Slutligen har vi då "spelplansreglerna". *När* skall demokratiskt beslutsfattande tillämpas? Här kan Macphersons "vida" demokratibegrepp tolkas så att demokrati skall tillämpas i snart sagt varje mellanmänsklig relation. Det är då inte bara de politiska institutionernas beslutsfattande vi bedömer utan allt beslutsfattande i samhället (och kanske inte heller bara beslutsfattande). På liknande sätt förhåller det sig faktiskt med Dahl. För den som dels utgår från "the Principle of Affected Interests", dels använder idealtypstekniken, faller det sig naturligt att betrakta hela samhället, snarare än något av dess subsystem, när man skall bedöma demokratisk status. Utöver demokratiska formregler är ju då nämligen fördelningen av beslut mellan olika fora intressant. Dahl pläderar dock inte för att idealtypen skall realiseras, men att vi gott kan närma oss den.[98]

Vare sig Dahl eller Macpherson anger dock någon speciell spelplansregel, vilket är rimligt om de ej vill ange begränsningar i demokratibegreppet för när den demokratiska metoden skall tillämpas. För Macphersons del kan vi emellertid härleda en spelplansregel från åtminstone det demokratibegrepp som innebär att man styr i en viss klass' intresse. Även de övriga "vida" demokratibegreppen skulle dock kunna tänkas ligga till grund för en sådan härledning. De tycks förutsätta att de politiska besluten går i bestämda riktningar. Om man skall realisera ett

politiskt program förutsätter det inte bara att vissa beslutsalternativ väljs framför andra, utan också att de frågor där dessa beslutsalternativ är aktuella kommer upp till avgörande. Frågor som ej är relevanta för det åsyftade programmet är emellertid inte av intresse. I detta faktum måste ligga en underförstådd spelplansregel från Macphersons sida.

Ross diskuterar hur fenomenet demokrati kan förekomma utanför politiken, men det demokratibegrepp som refererar till en beslutsform synes han ändå reservera för det politiska systemet (där man kan fatta beslut i de frågor man finner för gott). För Ross är frågan om vad de politiska institutionerna bör fatta beslut om en ideologisk fråga, som demokratismen i sin egenskap av överideologi inte behöver/skall befatta sig med.[99] När demokratiska ideal präglar andra sidor av mänsklig samlevnad än den politiska, väljer Ross att tala om "sinnelagsdemokrati".[100] Schumpeter diskuterar enbart demokratin i det politiska beslutsfattandet där man, liksom hos Ross, kan fatta beslut i de frågor man önskar. Således anger inte heller Schumpeter någon spelplansregel.[101]

I tabell 4 har jag angett vilka slag av "spelregler" de fyra författarnas demokratibegrepp innehåller. De olika reglerna har därvid inte formulerats så att de, tillsammans med övriga regler i respektive demokratibegrepp, utgör konsistenta och väl sammanhållna regelsystem. Det har inte varit mitt syfte att göra sådana rekonstruktioner. Utöver klassificeringen av de diskuterade spelreglerna har jag i tabellen därför bara indikerat reglernas innehåll med en kort formulering – författarens eller min egen. Tabellen avses främst spegla vilka *slag* av komponenter, med avseende på min klassificering, som respektive demokratibegrepp innehåller. Som framgått av analysen i 4.1 är det på några punkter oklart vad som är, och vad som inte är, komponenter i de olika demokratibegreppen. Även de fenomen vars status därvidlag är oklar har klassificerats och anges i tabellen inom parentes.

Samtliga fyra författare kan sägas ange någon slags formregler – även om Macpherson kan tänka sig dels flera *olika* uppsättningar av formregler, dels att byta ut formregler mot andra slag av regler. (Den tidigare förtryckta klassens styrelse *eller* styrelse i dess intresse.)

Ross och Macpherson anger regler om generell kompetens medan Dahl istället anger en regel om specifik kompetens. Schumpeter säger sig uttryckligen inte vilja ange några kompetensregler utöver att "varje population får definiera sig själv".

Macpherson anger med säkerhet en resultatregel – "styrelse i den tidigare förtryckta klassens intresse". Möjligen gäller det även idén om "de samhällsbevarande besluten". Därutöver utgör "det gemensamma yttersta målet" en demokratisk resultatregel för Macpherson, förutsatt

Tabell 4: Fem olika slag av demokratiregler i de fyra författarnas demokratibegrepp.
( ) = Demokratikomponenter *eller* förutsättningar för/effekter av demokrati.

	FORMREGLER	GENERELLA KOMP. REGLER	SPECIFIKA KOMP. REGLER	RESULTAT-REGLER	SPELPLANS-REGLER
Schumpeter	"Institutional arrangements for arriving at political decisions in which individuals acquire /.../."	Varje population får definiera sig själv.			
Ross	Lika rösträtt. Flertalsprincip. (Rättssäkerhet. Medborgarrättigheter. Kompromiss och minoritetshänsyn.)	Allmän rösträtt. Folklig kontroll över hela statsmakten.			
Macpherson	Vitt skilda konstitutionella recept i vitt skilda samhällstyper.	Vitt skilda konstitutionella recept i vitt skilda samhällstyper. Den tidigare förtryckta klassens styrelse.		Den tidigare förtryckta klassens intresse. Ev. samhällsbevarande beslut. (Gemensamt yttersta mål.)	De som följer av resultatregler.
Dahl	Folksuveränitet och politisk jämlikhet. Åtta härledda operativa kriterier.		"The Principle of Affected Interests."		

att den ingår i Macphersons demokratibegrepp. Detsamma kan sägas om Ross' "fred, frihet och mänsklighet". Om Ross' och Macphersons demokratibegrepp innehåller resultatregler måste de även sägas innehålla (underförstådda) spelplansregler.

Vi kan avslutningsvis notera att ingen av författarna uttryckligen anger att komponenter i deras demokratibegrepp har någon annan status än vad som följer av mina klassificeringsprinciper. Ross kan emellertid tolkas som att han inte skiljer mellan ett demokratibegrepp med ambitiösa/omfattande formregler och ett "innehållsligt" demokratibegrepp. Det är också troligt att åtminstone Ross ser regler om generell kompetens som formregler. Vi kan också notera att Dahl förknippar demokratibegreppet med samma regel om specifik kompetens som diskuterades i 2.2 – principen om de berördas beslutsrätt.

Det allmänna intryck man får när man jämför de fyra författarnas texter med DN-debatten, är att frågan om form kontra innehåll tillmäts mycket olika intresse. I DN-debatten var den en central fråga. Ja, kanske den viktigaste. Bland våra författare är det egentligen bara skandinaven Ross som ger frågan en liknande tyngd och innebörd.

6.3 Värde och realism

I kapitel 4 hävdade jag att vissa principer bör iakttas vad gäller relationer mellan termer, begrepp och begreppens referenser. Dessa principer, eller regler, anger vilken roll värderingar och verklighetsuppfattning bör spela när vi konstruerar och använder vårt språk. I vilken utsträckning tillämpas då dessa regler? Tillämpas de inte alls, helt och fullt, bara vad gäller verklighetsuppfattning eller bara vad gäller värderingar? Tillämpas de olika vad gäller framtid, nutid respektive förfluten tid? Dessa frågor ger oss underlag för ett klassificeringsschema med vilket vi kan beskriva olika författares förhållningssätt till reglerna ovan – åtminstone vad gäller "demokratibegreppet". Schemat visar om, och hur, man på olika sätt låter bedömningar av begreppens referenser påverka vilket begrepp man vill knyta till ordet "demokrati". Man ställer, eller ställer inte, krav på att begreppets referens skall vara värdefull och/eller realistisk. Det innebär att man, vad gäller dessa egenskaper, vill ge demokratibegreppet en speciell funktion i vårt språk. Det skall referera till något realistiskt, något värdefullt etc. Klassificeringsschemat återges i tabell 5. Här anges dels olika krav som kan ställas på begreppens referenser, dels vilka funktioner de begrepp har vars referenser motsvarar de olika kraven. Slutligen klassificeras de fyra författarnas olika demokratibegrepp enligt detta schema.

Tabell 5: Krav som ställs på begreppens referenser, samt de funktioner som begrepp har vars referenser motsvarar dessa krav – de fyra författarnas demokratibegrepp.

	Inga krav gällande referensens realism.	Krav om realistisk referens (nutid o. dåtid).	Krav om realistisk referens (framtid).
Inga krav gällande referensens värde.	—— Ross Dahl	DESKRIPTION Schumpeter	PROGNOS Schumpeter
Krav om värdefull referens.	UTOPI	SKÖNMÅL-NING Macpherson I	REFORM-FÖRSLAG Macpherson II

Ruta 1 i tabellen representerar det fall där man inte ställer krav vare sig gällande referensens realism eller dess värde. Man accepterar det begrepp som ordet "demokrati" enligt någon språkkonvention benämner, utan att därvid beakta om detta begrepp har en realistisk eller värdefull referens. Det innebär också att man accepterar begreppets funktion. Vill man uttala sig om referensens realism eller värde använder man sig av det konventionellt bestämda begreppet och ordet "demokrati". Vill man uttala sig om någon annan företeelse använder man sig av ett annat begrepp och ett annat ord. Detta kan synas vara en enkel och självklar princip, men vi skall strax se att den ingalunda alltid tillämpas.

I ruta 2 låter man inte heller värderingar av referenser bestämma hur det begrepp skall se ut som man vill knyta till termen "demokrati". Däremot vill man att begreppets referens skall existera, eller ha existerat. Begreppet skall vara en *deskription* av ett stycke verklighet. I ruta 3 ställer man istället krav om att begreppets referens kommer att, eller skall kunna, realiseras i framtiden – medan värdeaspekten fortfarande inte tillmäts någon betydelse. Begreppet kan sägas fungera som en *prognos*.

I ruta 4 vill man ha ett begrepp vars referens värderas positivt. Realismen är däremot ointressant. Vi kan säga att begreppet har funktionen av en *utopi*. Ruta 5 representerar det fall där man ställer krav om dels referensens existens, dels att den värderas positivt. Man vill således att begreppet enbart skall beskriva sådant som är positivt i verkligheten. Man gör en *skönmålning*.

Slutligen har vi ruta 6 där majoriteten av de demokratiteoretiker som

lämnar egna definitionsförslag förmodligen trängs. Man ser som sin uppgift att lämna ett politiskt *reformförslag*, och det är då naturligt att man vinnlägger sig om att förslaget skall vara både aptitligt och möjligt att förverkliga. Det begrepp man vill knyta till termen "demokrati" skall referera till den företeelse, eller det tillstånd, man föreslår skall förverkligas.

Man kan tänka sig ytterligare kategorier i schemat, till exempel separata kategorier för dåtid och nutid, eller sådana där referenser skall värderas negativt. Klassificeringen i sex kategorier är dock tillräcklig för vår diskussion.

Ross' demokratibegrepp hör hemma i ruta 1. När Ross studerar demokratin och dess "verkningar" i arbetet *Varför demokrati* har han inte föregripit sin studie genom att välja studieobjekt efter något av kriterierna i vårt schema. Han skall i sin studie utvärdera demokratin, och det vore i sanning bakvänt om han då istället först gjorde studien och sedan utifrån resultatet bestämde sig för vad som är, och inte är, demokrati. Vid studiens början hade vi då känt till "resultatet" men inte studieobjektet. Så förhåller sig det inte nu. Ross' begrepp är konventionellt och hans studie är en utvärdering av begreppets referens. Det faktum att Ross anger "det sedvanliga begreppet om politisk demokrati" i idealtypsversion visar ytterligare på hur Ross står fri från värderingar och uppfattningar om realism när han fastställer demokratibegreppets innebörd.

> "Avsikten är icke att antyda något i den riktningen, att idealtypen är något gott som man bör sträva efter att förverkliga. Tanken är endast, att denna typ är något tänkt, en tankekonstruktion, där de olika egenskaperna, som i verkligheten förekommer som något mera eller mindre, är förenade i högsta tänkbara form. Idealtypen avbildar alltså på intet sätt något verkligt."[102]

Det är lätt att placera Schumpeters begrepp i vårt schema. Han argumenterar uttryckligen för att vi med "demokrati" bör avse ett realistiskt styrelseskick. Den definition han föreslår – och den diskussion han för kring vad som är förenligt med ett sådant styrelseskick – visar klart att han med sitt begrepp vill kunna beskriva en existerande verklighet – och även en framtida verklighet.[103] Han säger till exempel:

> "... so far as there are genuine group-wise volitions at all /.../ our theory does not neglect them. On the contrary we are now able to insert them in exactly the role they actually play."[104]

Vidare kan vi inte, enligt Schumpeter, utesluta sådana konkurrensmetoder om ledarskapet som i ekonomiska sammanhang betecknas som "unfair" eller "fraudulent" (bedrägliga) – "because if we did we should be left with a completely unrealistic ideal".[105] Även i argumenten mot "den klassiska doktrinen" kommer hans strävan efter realism tydligt fram.[106]

Däremot tycks Schumpeter bry sig mindre om i vilken utsträckning referensen till hans begrepp kan värderas positivt. Han argumenterar inte någon gång för att vi skall välja hans begrepp på grund av att dess referens kan värderas högre än någon annan referens. När han säger att demokratin är oförmögen att utgöra "an end in itself", tycks det istället peka mot att det är ointressant att värdera demokratin som något annat än instrument för andra politiska syften.[107] Schumpeters demokratibegrepp hör därför hemma i rutorna 2 och 3.

I diskussionen kring precisionstemat nämnde jag att två speciella analysgrepp låg bakom att Macpherson kunde förknippa ordet "demokrati" med vitt skilda samhällstyper och styrelseskick. Diskussionen kring det ena analysgreppet hörde naturligt hemma i precisionstemat. Diskussionen kring det andra hör hemma här. Vad jag syftar på är helt enkelt att Macpherson tycks anse att var och en får forma sitt eget "demokratibegrepp" med hänsyn till vad man anser vara värdefullt och viktigt. Som exempel på detta förfaringssätt kan vi se dels accepterandet av kommunism, u-landsmodellen och liberal demokrati som olika "demokratimodeller", dels beskrivningen av inskränkningar i rösträtten som varianter av så kallad "liberal demokrati". De olika begreppens utformning är i denna mening subjektivt bestämda.

Värderingar spelar således roll för vad som enligt Macpherson kan kallas "demokrati". Eftersom han ser existerande stater som exponenter för de olika "demokratimodellerna" kan man uppfatta dessa bestämningar som hörande hemma i ruta 5 – där vi hittar "skönmålningarna". Macpherson låter sig dock inte nöja med beskrivningar av den existerande verkligheten. I slutkapitlet i *The Life and Times of Liberal Democracy* föreslår han en egen framtidsmodell – eller riktlinjerna för en sådan – som han benämner "participatory democracy". Huruvida Macphersons förslag är realistiskt eller ej skall jag inte bedöma, men han har uppenbarligen ambitioner om att så skall vara fallet.

> "Let me turn finally to the question of how a participatory democracy might be run if we did achieve the prerequisites. How participatory could it be, given that at any level beyond the neighbourhood it would have to be an indirect or representative system rather

than face-to-face direct democracy?"[108]

Machpersons *egen* modell är ett politiskt reformrecept och hör följaktligen hemma i ruta 6.

Slutligen har vi då Robert Dahl. Liksom Ross väljer Dahl ett idealtypsbegrepp. Idealtypen behöver vare sig vara realistisk eller önskvärd.

> "Whether such a system actually exists, has existed, or can exist need not concern us for the moment. Surely one can conceive a hypothetical system of this kind; such a conception has served as an ideal, or part of an ideal, for many people. As a hypothetical system, one end of a scale, or a limiting state of affairs, it can (like a perfect vacuum) serve as a basis for estimating the degree to which various systems appro*ach this* theore*tical limit.*"[109]

> "Now the interaction of the realm of the particular ideal with the realm of experience is the realm of the optimal, that is, the best, taking into account all the gains and costs, or, if you like, taking not just one ideal into account but all our ideal aims at once."[110]

Dahls innovation i sammanhanget är polyarkibegreppet. Detta refererar till "representative democracy as we know it in practice". Dahl har behov av ett begrepp som har denna referens, en referens som existerar i verkligheten, men han avvisar då inte den idealtypiska bestämningen till förmån för en annan. Istället skapar han ett nytt begrepp och ett nytt namn – polyarkibegreppet. Och han visar sedan att det är fördelaktigt att kunna ha båda begreppen tillgängliga.

> "Using the term polyarchy for system of this kind has the advantage of keeping open the question of how closely polyarchy actually approximates representative democracy as an ideal.
>
> It has a further advantage: one can begin to discuss intelligibly whether one polyarchy may not be *more* 'democratic' than another, a way of thinking about 'democracy' that opens up a whole new line of possibilities. For alas, the language of political theory will trap you into thinking in either-or terms."[111]

Dahl låter helt enkelt inte sitt "demokratibegrepp" bestämmas av vad som är politiskt önskvärt eller möjligt. När han diskuterar administrationens roll säger han till exempel:

> ”I do not see how we can stretch the meaning of ’democratic’ authority to include the hierarchy of administration. Consequently we must conclude that rule by the people requires not only democratic forms but also nondemocratic forms of delegated authority.”[112]

Om man konstaterar att demokratin är impotent utan administration så innebär det inte att administrationen måste ses som en del av demokratin.

”The Principle of Affected Interests” är ytterligare ett exempel på Dahls inställning. Naturligtvis tror inte Dahl att vi kan skrota alla existerande beslutsfora för att sedan bygga upp nya som är i överensstämmelse med denna princip. Principen är en av demokratins måttstockar – inte ett ideal som vi tror oss kunna förverkliga fullt ut, eller kanske ens *vill* förverkliga.[113] Alla dessa exempel visar att Dahls begrepp hör hemma i ruta 1. Utifrån ett konventionellt demokratibegrepp i idealtypstappning diskuterar han om begreppets referens är realistisk och önskvärd, vilka förutsättningar den kräver etc.[114] För Dahl är således formulerandet av ett ”demokratibegrepp” inte ett slutmål utan en startpunkt för en vetenskaplig studie.

7 Herbert Tingsten

Herbert Tingsten – professor i statskunskap vid Stockholms högskola (1935–1946) och sedermera chefredaktör för Dagens Nyheter (1946–1960) – diskuterade i många sammanhang det demokratiska styrelseskicket, dess problem och dess förtjänster. Vi skall här huvudsakligen stanna inför tre verk, vart och ett inspirerat av demokratins ställning under, eller strax före, de tidsperioder under vilka de olika verken skrevs. *Demokratiens seger och kris* behandlar demokratins seger i ett antal stater, men också de kriser som den praktiserade demokratin drabbades av under mellankrigstiden. Den ideologiska utmaningen från nya antidemokratiska rörelser, och den militära utmaningen från de "nationella diktaturerna" under andra världskriget, utgör bakgrunden till *Demokratiens problem*. I det tredje verket, *Från idéer till idyll*, beskriver och analyserar Tingsten efterkrigstidens politiska utveckling i vissa demokratier. Som titeln antyder rör det sig om en utveckling mot samförstånd och harmoni.

7.1 Demokratins seger och kris

Ämnet för det stora verket *Demokratiens seger och kris* är således den moderna demokratins historia. Den studerade perioden omfattar ungefär ett halvt sekel (1880–1930). I några fall behandlas också händelser utanför den angivna perioden. Arbetet inleds dock med en allmän orientering kring de fenomen som skall studeras. Här finner vi den karaktäristik av det demokratiska styrelseskicket som Tingsten sedan använder vid sin historieskrivning. Karaktäristiken är förhållandevis okomplicerad. Den anger ett antal konstitutionella förhållanden, som enligt allmänt språkbruk skall föreligga för att styrelseskicket skall anses vara demokratiskt. Karaktäristiken ger också en god bild av praktiserade styrelseskick. Det demokratibegrepp som Tingsten här anger ligger således nära den politiska verkligheten. Han inleder med att framhålla nödvändigheten av att styrelsen huvudsakligen sker genom valda representanter.

> "Den moderna demokratien är i huvudsak – och måste vara – representativ, d.v.s. medborgarna välja en representation, som antages vara utrustad med en av hela folket meddelad fullmakt att handla. Vid sidan av representationen, som i princip har att fatta beslut av mera allmän och permanent karaktär (finansbeslut och

lagar), står alltid ett exekutivt organ, en regering, som ställer förslag, leder förvaltningen och avgör löpande ärenden. Genomförd demokrati anses föreligga, då denna regering, vare sig den består av en eller flera medlemmar, väljes av folket eller av representationen eller då dess sammansättning faktiskt beror av representationen; i sistnämnda fall talar man om ett parlamentariskt system. /.../ De faktiskt främsta statsorganen ha alltså, direkt eller indirekt, sitt ursprung i folkval. Den representativa demokratien kan vara förenad med vissa former av direkt folkstyrelse, d.v.s. rätt för valmännen att under bestämda förhållanden avgöra ärenden genom folkomröstning; då folkomröstningsinstitutet har mera betydande plats i statsskicket användes stundom beteckningen halvrepresentativ demokrati."[1]

Medborgarnas direkta eller indirekta inflytande över det politiska beslutsfattandet utgör den ena huvudingrediensen i det demokratiska styrelseskicket. Den andra rör villkoren för opinionsbildning.

"I valmännens fria viljeyttringar såsom bestämmande för statsstyrelsen ligger demokratiens kärna. Till ett demokratiskt system höra alltså bestämmelser, som garantera en betydande medborgerlig frihet på de områden, som beröra det politiska handlandet. Yttrande-, tryck- och församlingsfrihet äro förutsättningar för de meningsutbyten och det upplysnings- och propagandaarbete, som medfölja demokratien, föreningsfrihet är nödvändig för att väljarna skola kunna organiseras till politiskt uppträdande. Från samma utgångspunkter anses en utbredd folkbildning höra samman med en demokratisk ordning."[2]

Tingsten påpekar härefter att det i enskilda fall kan vara svårt att avgöra huruvida ett statsskick motsvarar definitionen på demokrati eller ej. Det föranleder honom dock inte att karaktärisera det demokratiska statsskicket i idealtypiska termer. Hans resonemang kring svårbestämbara gränsvärden visar istället att han, trots svårigheterna, vill att demokratibegreppet skall referera till en speciell *klass* av existerande styrelseskick.

"I fråga om rösträtten kan kanske den regeln uppställas, att i en demokrati ingen större social grupp får vara utestängd och att inga gradationer, som ge vissa samhällsgrupper större inflytande än andra, få förekomma; enligt vanligt språkbruk anses däremot rösträtt för kvinnor icke vara ovillkorligt förbunden med begreppet

demokrati. En viss regelmässighet i fråga om de folkliga opinionsyttringarna kräves; val på obestämd tid eller för en mycket lång tidrymd tillfredsställa icke det demokratiska kravet på en mera ordnad och intim förbindelse mellan folket och de styrande. Statsmaktens överlåtande genom folkval åt en enda person eller ett fåtal personer motsvarar knappast den vanliga föreställningen om demokrati; representationen måste vara så stor, att inom densamma skilda opinioner kunna bli företrädda. Bestämmelser, som begränsa majoritetens möjlighet att omedelbart genomföra sin vilja, såsom särskilda stadganden om författningsändring eller rätt för en icke demokratisk församling t. ex. en övre kammare eller en domstol, att öva inflytande på lagstiftningsarbetet, framstå endast till en viss grad såsom oförenliga med demokratien; här är gränsen flytande. Bakom en formellt fullständig folkstyrelse kan ett faktiskt fåtalsvälde uppstå; även här är en punkt, där klassificeringen stöter på svårigheter."[3]

Under rubriken "Demokratiens former" återkommer Tingsten till de fenomen som berörts i detta citat. Valet av rubrik borde kunna tolkas som att Tingsten här endast diskuterar *demokratiska* styrelseformer. Likväl beskrivs vissa som *mer* demokratiska än andra. Här återkommer således konflikten mellan idealtypsbegrepp och klassbegrepp.

Till de ingredienser i ett statsskick som, enligt Tingsten, påverkar dess demokratiska status negativt hör uppenbarligen förekomsten av en "aristokratisk" första kammare vid sidan av den demokratiskt valda "andra kammaren".[4] Vidare sägs majoritetsvalsystemets tendens till att resultera i en disproportionell mandatfördelning vara demokratiskt stötande.[5] (Å andra sidan beskrivs senare i boken den tyska valordningen av 1917 som "genomfört demokratisk" trots att majoritetsval föreskrevs i denna.[6])

Andra konstitutionella förhållanden presenteras dock utan att Tingsten ger någon bedömning av deras demokratiska status. I några fall kan vi dock finna sådana bedömningar i Tingstens beskrivningar av demokratins framväxt. I samband med genomgången av USA:s statsskick sägs övergången från indirekta val till direkta val innebära en demokratisering.[7] Här karaktäriseras också relationen mellan "legislatur" och "exekutiv". "Demokratiens grundsats" sägs ha blivit mest förverkligad i USA under ett skede då 1) delstaterna var starka och unionen svag och 2) makten inom delstaterna var koncentrerad hos "legislaturen"; det verkställande organet utsågs av, och var helt underställd, det delstatliga parlamentet. Över huvud beskrivs maktdelningssystemet som införs 1789 som en begränsning av demokratin.[8] Att delning av makten mellan parlament och en monark strider mot Tingstens demokratibegrepp är

vidare uppenbart. Begreppen ”demokratisering” och ”parlamentarisering” går hand i hand i Tingstens historieskrivningar av hur offentlig makt överförs från kung till parlament.[9]

I demokratidebatten ställs ibland frågan huruvida förbud mot antidemokratiska partier är förenligt med de demokratiska idealen. Det är osäkert hur Tingstens demokratibegrepp förhåller sig till ett sådant förbud. Han säger visserligen att sådana förbud har förekommit i demokratiska stater, men det är möjligt att han även här parallellt skulle kunna tänkas resonera i idealtypstermer. Partiförbud kan då tänkas förekomma i demokratier (klassbestämning), men ett sådant förbud påverkar likväl en stats demokratiska status i negativ riktning (idealtypsbestämning).[10]

I den samtida demokratidebatten uppfattades ofta rösträttens utvidgning över klassgränserna som viktigare än utvidgningen över ”könsgränsen”. Denna uppfattning byggde i sin tur på det naturliga antagandet att det var avsevärt större skillnad mellan de sociala klassernas röstning än mellan de båda könens röstning. Tingstens historieskrivning avspeglar också detta synsätt. Han karaktäriserar den tyska valordningen av år 1871 som ”genomfört demokratisk” trots att kvinnor ej hade rösträtt.[11] I Italien infördes 1912 ”nära nog allmän rösträtt” – ”d.v.s. för alla män över trettio års ålder”.[12] I andra sammanhang sägs dock införandet av kvinnlig rösträtt vara en demokratiseringsåtgärd.[13] Det är således inte egalt ur demokratisk synvinkel om kvinnor har rösträtt, men det är ändå fråga om en reform som inte tillför statsskicket särdeles många ”demokratipoäng”.

Vi kan även notera att frågan om folkomröstningens status inte berörs närmare. Tingsten säger visserligen att folkomröstning hör till de reformer som ansetts kunna fullända demokratin, men han ger ingen egen karaktäristik därvidlag.[14]

I två andra frågor tar Tingsten emellertid ställning. Den första gäller partiernas roll i en demokrati.

> ”På politisk verksamhet inriktade gruppbildningar ha förekommit under alla statsformer, men de få under det representativa systemet, och framför allt i det genomfört demokratiska statsskicket, en alldeles särskild betydelse: opinionerna inom väljarkåren bli genom desamma organiserade och preciserade och kunna sålunda omsättas i effektiv politisk handling. Överhuvud kan demokratien sägas förutsätta ett partiväsen; utan sammanslutning i större grupper kan ’folket’ icke uppträda som politisk maktfaktor; partierna bilda nödvändiga mellanled mellan de enskilda medborgarna och statsmakten. Demokratien är alltid en ’partistat’.”[15]

Den andra frågan gäller "folkviljan" som legitimitetsgrund. Tingsten noterar att samtidens diktaturer söker legitimation just genom att åberopa folkviljan. Diktaturen jämställs på så sätt med demokratin.

> "I grunden är det här givetvis fråga om definitioner. Vi utgå i detta arbete från att demokrati innebär en bestämd organisation av statsstyrelsen, en organisation, i vilken regelmässiga och legalt obundna folkliga opinionsyttringar – i praktiken huvudsakligen i form av val – äro centrala moment. Med denna definition faller diktaturen klart utanför begreppet demokrati. Särskilt bör beaktas, att en majoritetsdiktatur ej innebär demokrati, ty till demokrati hör möjligheten att genom val förvandla majoriteten – inom representation eller regering – till minoritet."[16]

Denna definition anknyter, enligt Tingsten, till det vanliga språkbruket. Viktigare är dock att den diskriminerar mellan dessa två vitt skilda statsskick. "Vilken begränsning får väl ordet demokrati, om man därmed menar, att de härskande åberopa sig på folkviljan eller, eventuellt, skola kunna förete något bevis för väljarnas anslutning?"[17]

Det kan vidare noteras att Tingsten inte ens anger det som ett demokratiskt värde när valda representanter "uppträda i enlighet med sina valmäns önskningar". Han noterar bara att principen om obundna mandat har blivit den förhärskande, men att denna representanternas frihet likväl blivit en fiktion i och med att representanterna "i allt högre grad kommit att framstå som ombud för politiska partier med bestämda program".[18]

I *Demokratiens seger och kris* ägnar sig Tingsten främst åt historieskrivning. De teoretiska och begreppsliga diskussionerna är ingen huvudsak. De tjänar främst som elementär introduktion till arbetets historiska översikter. I *Demokratiens problem*, som vi nu skall ta oss an, är proportionerna teori – empiri snarast omvända.

7.2 Demokratins problem

Under rubriken "Idéer och statsskick efter franska revolutionen" urskiljer Tingsten tre statsformer "som – bortsett från envåldet – dominerat västerlandets statsliv under 1800- och 1900-talen".[19] Typologin anger således tre historiskt givna statsformer – privilegiestaten, demokratin samt diktaturen.

Den viktigaste skillnaden mellan privilegiestaten och demokratin är systemet med "politiska särrättigheter" contra ett legalt inflytande på

statsstyrelsen som ”nivellerats och förallmänligats”. När demokratin ersatte privilegiestaten, ersattes den begränsade och/eller graderade rösträtten av allmän och lika rösträtt. ”De med den politiska verksamheten förbundna friheterna” existerade redan i privilegiestaten men ”upprätthålles och utbygges” i demokratin.

> ”Kombinationen av legalt likaberättigande och medborgerlig frihet blir sålunda – schematiskt uttryckt – det för demokratien utmärkande. Med valrättens utvidgning och valens ökade betydelse följer uppkomsten av partier, som vädjande till skilda idéer och intressen, söker organisera folkets politiska verksamhet. Partier och andra politiskt aktiva sammanslutningar blir en nödvändig beståndsdel av statslivet, de kommer att i första rummet representera den aktivitet, som ger principerna om parlamentarism, folkval och fri debatt ett innehåll.”[20]

Den frihet som skall garanteras medborgarna i en demokrati, beskrivs i ett senare kapitel som ”rätt att utan ingripande från statens sida handla i politiska sammanhang (alltså huvudsakligen tryckfrihet, föreningsfrihet osv.)”. Denna rätt kallar Tingsten ”politisk” eller ”medborgerlig” frihet.[21]

Tingsten tycks härvidlag inte göra undantag för antidemokratiska partier. Mot dessa sägs nämligen demokratin ”på visst sätt” stå ”försvarslös”, eftersom ”de ordinära förutsättningarna för debatt och politisk kamp, enligt vilka varje riktning någorlunda klargör för väljarna vad den vill” inte är giltiga för dessa partier. Vinner man den politiska makten lämnar man inte tillbaka den frivilligt, och man behöver därför inte ålägga sig några restriktioner när det gäller att avge och undlåta att uppfylla löften.[22]

Den moderna diktaturen – som Tingsten alltså menar har en annan karaktär än tidigare envälden – ”liknar demokratien så till vida som den bevarar den allmänna och lika rösträttens form och genom val eller folkomröstningar anknyter till folket, men den skiljer sig från demokratien genom maktkoncentrationen hos en grupp”.

> ”Såväl i förhållande till privilegiestaten som till demokratien intar diktaturen en särställning genom upphävandet av den politiska friheten och genom att åsiktsbildning och propaganda monopoliseras av det med staten identifierade härskande partiet. Framför allt genom systemet med *ett* parti, som strävar att på alla områden forma och likrikta efter sina syften, blir diktaturen en ny historisk stats-

form, en totalitär regim i mera egentlig mening än någon tidigare."[23]

Tingsten medger att gränserna mellan kategorierna i typologin kan vara svåra att bestämma. "Ofta kan det vara diskutabelt, genom vilken förändring privilegiestaten avlöses av demokrati", säger han. "Vilken minskning av de författningspolitiska privilegierna, vilken utsträckning av rösträtten, vilket folkligt inflytande på regeringsmakten skall krävas härför?" Samma problem sägs gälla för gränsen mellan demokrati och diktatur. Tingsten hävdar dock att dylika svårigheter är av "ringa betydelse" för "en principiellt lagd undersökning" som den aktuella.[24]

Senare i boken, i en diskussion om politiska friheter, ges ytterligare ett argument för att det inte är nödvändigt eller fruktbart att uppehålla sig vid gränsdragningsproblematiken.

> "Klart är att även på dessa punkter gränsen är flytande och att det ej låter sig göra att i en formel klargöra vilken grad av politisk frihet demokratien förutsätter. I praktiken uppstår knappast några svårigheter, allra minst i nutidens statsliv; i nära nog alla stater är friheten antingen så gott som fullständig eller också helt undertryckt."[25]

Även om antikens "demokratier" i flera avseenden inspirerat senare tiders demokratitänkare, menar Tingsten att den moderna demokratin har föga gemensamt med sina antika föregångare. Han vill till och med helst undvika uttrycken "antik demokrati" respektive "modern demokrati", då de antika statsbildningarna knappast kan sägas ha varit demokratier. Tingsten motiverar detta omdöme på två sätt.

> "För det första var det här fråga om stadsstater på högst något hundratusental invånare, och redan detta förhållande gör att jämförelser med den moderna staten är av ringa värde. För det andra, och detta är ur själva språkbrukets synpunkt ojämförligt viktigare, var under antiken den största delen av befolkningen såsom slavar avskuren från alla politiska rättigheter. Därav följer, att de problem, som för demokratien i nyare tid är mest trängande, icke hade någon full motsvarighet under antiken."[26]

Det faktum att Tingsten inte vill beteckna de "antika demokratierna" som just "demokratier", hindrar honom dock inte från att se vilken betydelse erfarenheterna från antiken haft för senare tiders tänkande kring demokrati och andra styrelseformer. Uppenbarligen menar Tingsten att visst tankegods från antiken påverkat det demokratiska styrelse-

skick som återfinns i Tingstens typologi. I vilka avseenden så skulle vara fallet utreds dock inte närmare. Det viktiga för Tingsten i detta sammanhang är att peka på differenserna.

I en berömd sentens beskriver Tingsten förhållandet mellan den demokratiska ideologin och andra politiska ideologier.

> ”Tron på demokratien är icke en politisk åskådning i samma mening som exempelvis konservatism, liberalism och socialism. Den innebär en uppfattning om statsstyrelsens form, om tekniken för politiska avgöranden, icke om de statliga beslutens innehåll och samhällets struktur. Den kan alltså betraktas som ett slags överideologi, i den meningen nämligen, att den är gemensam för skilda politiska åskådningar. Man är demokrat, men därjämte konservativ, liberal eller socialist.”[27]

Uttalandet är kategoriskt och till synes fullt klart. Likväl uppenbarar sig vid närmare studium alternativa tolkningsmöjligheter. Tingsten kan exempelvis mena att demokratin är semantiskt-logiskt *och* empiriskt förenlig med såväl konservatism, liberalism som socialism. Av detta skäl kan man, utan att bejaka oförenliga mål, vara demokrat och konservativ, liberal eller socialist.

Tingsten behöver dock inte med sitt uttalande avse något annat än den semantisk-logiska förenligheten. Empiriskt kan konflikter föreligga – vilket han också i annat sammanhang hävdar. En tredje möjlighet skulle vara att Tingsten med sitt uttalande över huvud inte tar något ansvar för ideologiernas eller företeelsernas förenlighet. Kanske han bara beskriver det faktum att det finns människor som säger sig samtidigt vara demokrater och liberaler etc. Den sista tolkningen kan dock, åtminstone i detta sammanhang, avskrivas. Tingsten påpekar ju att de båda ideologityperna är oberoende av varandra eftersom de behandlar beslutens form respektive innehåll. Detta oberoende är av semantisk-logisk art.

Slutsatsen av resonemanget ovan skulle alltså vara 1) att Tingstens demokratibegrepp endast avser beslutens former, och 2) att dessa former är semantiskt-logiskt förenliga med några allmänpolitiska ideologier. Tingsten beskriver i detta sammanhang den demokratiska inställningens speciella karaktär på ytterligare ett sätt. Demokratianhängaren kan ibland hamna i en situation där förverkligandet av demokratiideologin är oförenligt med förverkligandet av den egna allmänpolitiska ideologin. (När vederbörande omfattar en minoritetsåsikt.) Vilken ideologi skall han då prioritera? Enligt Tingsten måste en demokrat ständigt vara beredd att ge avkall på de senare preferenserna.[28] Man kan inte vara

tillfällig eller villkorlig demokratianhängare. (När man får som man vill.) Tingsten kritiserar kommunister och vissa socialdemokrater som just sägs ha godtagit demokratin endast på villkor att den leder till socialism. Ledande socialdemokrater som Hjalmar Branting och Per Albin Hansson sägs dock oreserverat ha tagit ställning för demokratin, medan Ernst Wigforss sägs ha "närmat sig" den villkorliga inställningen.[29]

Bokens fjärde kapitel inleds med följande principiella uttalande.

> "I det föregående har jag givit endast en preliminär och schematisk bestämning av demokratien och i olika sammanhang snuddat vid dess problematik. Jag skall nu söka giva en mera ingående analys. Att härvid komma fram till en definition på några rader eller några sidor synes mig icke möjligt och är i varje fall ofruktbart. Vad demokrati innebär kan klargöras blott genom en belysning av de svårigheter, oklarheter, tendenser till spänning och motsägelse, som ligger dolda i det allmänna språkbrukets användning av begreppet."[30]

Vad som hittills presenterats är alltså en preliminär bestämning av demokratibegreppet. För att närmare precisera detta krävs någon slags utredning. Utredningen skall dock inte leda fram till en definition som kan presenteras "på några rader" – detta anses ofruktbart. Istället får själva utredningen utgöra "definitionen". Exakt hur den begreppslogik ser ut som Tingsten här förfäktar är svårt att fastställa. Menar han att något entydigt demokratibegrepp över huvud ej går att fastställa? Ligger de "tendenser till spänning och motsägelse" som åberopas i språkbruket eller i den empiriska verkligheten? Är det över huvud taget ett begrepp han tänker diskutera? Frågorna kan förhoppningsvis besvaras i det följande.

Tingsten tar sin utgångspunkt i Lincolns karaktäristik av demokratin som styrelse av folket, för folket och genom folket. Han fortsätter:

> "Det kravet kan visserligen inte upprätthållas, att folket direkt skall styra; folkomröstningar kan i en modern stat på sin höjd bilda ett komplement till det representativa systemet. Men folket måste styra i den meningen, att det utser en för politiken riktningsgivande representation, som är tillräckligt stor för att kunna ge uttryck åt skiftande opinioner, och som nyväljes med så korta mellanrum, att dess sammansättning kan antas någorlunda avspegla opinionsbildningen bland väljarna. Samma synpunkter ligger bakom det proportionella valsättet, även om detta icke kan betraktas som en nödvändig beståndsdel av demokratien. Redan av dessa grundsatser

> framgår, att demokratien fordrar en oavlåtlig politisk aktivitet inom folket: debatt, organisationsbildning, valförberedelser, strider inom och mellan partierna. Men en sådan aktivitet kan, även om den legalt erkännes, icke gärna få någon styrka, därest frågan om innehavet av makten redan för en längre tid är avgjord. Folkstyrelse är icke med nödvändighet den styrelse folket önskar. Folket kan abdikera likaväl som en monark."[31]

Av den citerade passagen framgår att "folkviljans förverkligande" inte skulle vara en tillräcklig – kanske ens ej nödvändig – förutsättning för att ett styrelseskick enligt Tingsten skall kunna betraktas som demokratiskt. Tingsten anser att folket måste ges ett kontinuerligt inflytande över statsstyrelsen i en demokrati.

I kapitel 2 för Tingsten näraliggande resonemang.

> "I 1797 års aktioner framträder för första gången med tydlighet tanken, att demokratien kan undertryckas i demokratiens namn. En makthavande grupp utgår från, att dess önskningar representerar folkets intresse; den förutsätter vidare, att folket, om det vore tillräckligt upplyst och insiktsfullt, skulle vilja i överensstämmelse med sitt intresse; då folkets uttryckta – tillfälliga och vilseledda – vilja strider mot dess intresse och därmed mot dess 'egentliga' eller 'sanna' vilja, bör den förra undertryckas och den senare – dvs. den makthavande gruppens egen vilja – bli rådande. Därmed är emellertid varje legitimationsgrund – utom våldet – raserad."[32]

Sådan legitimering måste naturligtvis förkastas. Lägg märke till att Tingsten inte uppmanar till att det empiriska argumentet skall bemötas. Massan kanske är vilseförd. (Men vem avgör det?) Kanske folkmajoriteten skulle välja annorlunda om den hade bättre information. Poängen i Tingstens resonemang ligger icke däri att varje självutnämnd uttolkare av folkets sanna intressen skulle vara en bedragare. Det viktiga är istället att varje sådan pretendent, som ej kan erhålla folkets stöd, måste förverkliga sin politik med *våld* och *diktatur*. Dessa företeelser är förvisso ej förenliga med Tingstens demokratibegrepp.

Senare i kapitel 4 utvidgar Tingsten resonemanget kring relationen mellan "folkviljans förverkligande" och typ av styrelseskick. Tingsten anser att frågan om huruvida det är möjligt att styra enligt folkviljan under en caesarisk regim är meningslös i den utsträckning folkviljan bestäms av regimens propaganda. Även om ärliga försök görs att utröna folkviljan stöter man dock på problem, enligt Tingsten. Dels saknas de

eggelser och kristalisationspunkter – till exempel valrörelser – som fordras för att den självständiga åsiktsbildningen skall blomstra. Dels föder maktkoncentrationen "en vilja att tillfredsställa de maktägande", vilket får som följd att de maktägande aldrig kan vara säkra på uppriktigheten i de åsikter som uttrycks, samt att den självständiga åsiktsbildningen på sikt kvävs. "Med en viss rätt kan därför sägas att opinionerna förutsätter en demokrati, likaväl som demokratien förutsätter opinioner; det är här fråga om olika sidor av samma sak."[33]

Folkviljan kan, enligt Tingsten, uppenbarligen endast förverkligas i demokratin, eftersom de genuina opinioner som utgör denna folkvilja bäst utvecklas i demokratin. Folkviljan är således en *produkt* av folkstyrelsen! Det är denna empiriska relation som döljer sig bakom den första delen av slutsatsen ovan – opinionerna förutsätter demokrati. Påståendet att demokrati å sin sida förutsätter opinioner torde bara uttrycka den tanken, att det måste finnas folkvilja – opinioner – att förverkliga för att demokratin skall vara meningsfull. Det finns dock en annan tolkningsmöjlighet – nämligen att demokratin per definition inte kan existera utan folkvilja, emedan "folkviljans förverkligande" ingår i demokratibegreppets definition.

Om den sista tolkningen är korrekt får detta viktiga konsekvenser för Tingstens demokratibegrepp. Utifrån en sådan definition skall nämligen en stats demokratiska status bedömas, inte bara efter vilka beslutsformer som tillämpas, utan också efter vilka beslut som faktiskt fattas. Hypotesen att Tingstens demokratidefinition skulle innehålla ett sådant element motsägs dock av följande uttalande som avslutar kapitlet:

> "Av den givna översikten framgår att grundsatsen om statsstyrelse i överensstämmelse med folkopinionen eller folkmajoritetens mening blott med stora reservationer kan upprätthållas. Själva opinionsbildningen fyller icke de anspråk på rationalitet och självständighet, som uppställts av demokratiens ideologer. Endast i begränsad omfattning kan en opinion anses föreligga; i många och viktiga frågor är det uppenbart nödvändigt att handla utan någon anknytning till en majoritetsvilja eller över huvud till inom folket existerande meningar. Även då en opinion är för handen, kan statens beslut icke alltid antas svara mot majoritetens mening. Om en relativt hög grad av enighet eller värdegemenskap föreligger, blir emellertid dessa förhållanden icke någon fara för demokratien. De beslut, som fattas i demokratiska former, efter debatter, förhandlingar och omröstningar, uppfattas av alla såsom bindande, de erkännes även om de icke mottages med gillande. Själva den demokratiska apparaten blir

en garanti för att besluten accepteras; efter avgörandet uppstår den relativa samstämmighet som kräves."[34]

Vad som diskuteras här är huruvida demokratin kan överleva eller undgå att ta skada om representationen fattar beslut som strider mot folkmajoritetens vilja. En eventuell semantisk-logisk koppling diskuteras ej. Det får dock anses troligt att Tingsten hade redovisat en sådan koppling om han ansett att en sådan förelåg.

Demokratins äldre teoretiker gick, enligt Tingsten, "till överdrift i sin tro på det mänskliga förnuftet och framför allt på tendensen hos människorna till ett personligt, reflekterat och fast ställningstagande". Sådana föreställningar anser dock Tingsten vara oumbärliga för den demokratiska åskådningen. Genom "demokratiens egna ansträngningar" kan verkligheten i någon mån också närma sig detta ideal. Demokratin fostrar goda demokrater. De avancerade rationalistiska föreställningarna utgör, enligt Tingsten, likväl en myt – en myt som vi dock ej bör punktera alltför eftertryckligt eftersom tron på demokratin i så hög grad är beroende av dylika föreställningar. Tingsten ser dock ett prekärt uppfostringsproblem. Det gäller att samtidigt fostra till självständighet och samarbetsvilja. I ljuset av Tingstens erfarenheter framstår det 1945 som livsviktigt att *dels* träna medborgarnas förmåga till självständig prövning, *dels* skapa samarbetsanda och kompromissvillighet.[35]

Kapitlets avslutande diskussion, som leder fram till det citerade uttalandet om opinioner och statsstyrelse, handlar om representationens roll i förhållande till valmännen. Tingsten diskuterar här frågan om huruvida valhandlingen bör styras av uppfattningar om kandidaternas duglighet eller om deras politiska åsikter. Bör sedan representanterna ha fria eller bundna mandat visavi sina valmän? Bör man tillämpa beslutande folkomröstningar eller ej? Tingsten påpekar:

> "En mellanlinje, vars innebörd är svår att precisera, har segrat; kanske kan den uttryckas så, att demokratien – ur den här aktuella synpunkten – betraktas som en metod att i frågor av allmänt intresse i statsverksamhet omsätta åsikter, som kan antas vara omfattade av, eller i varje fall acceptabla för folkmajoriteten."[36]

Kapitlet innehåller även en diskussion om förhållandet mellan begreppen "majoritetsstyre" och "folkstyre". Med tanke på att enskilda frågor avgöres med majoritetsprincipen ställer Tingsten följande fråga:

> "Är då ordet folkstyrelse meningslöst, endast en tilltalande om-

skrivning för majoritetsväldets realitet? Eller utgör det ett moment i karakteristiken av demokratien och därmed en begränsning av majoritetsprincipen?"[37]

Med "folkstyre" tycks Tingsten avse att allas preferenser i någon utsträckning tillfredsställs i fattade beslut – inte bara att hela folket får delta i omröstning mellan alternativ (via representanter). När folkstyre definieras enligt den senare beskrivningen finns ingen motsättning mellan folkstyre och majoritetsstyre. Majoritetsstyre kan då snarare ses som en precisering av begreppet folkstyre. Tingstens folkstyrelsebegrepp ansluter dock uppenbarligen till den förra av de båda definitionerna. Tingsten undrar om hans folkstyrelsebegrepp är meningslöst enär vi ändå oftast tvingas använda oss av, eller de facto använder oss av, majoritetsavgöranden. Tingsten frågar sig vidare om det är tillräckligt att begränsa majoritetens handlingsfrihet till att denna ej tillåts nagga demokratin i kanten. (Minoriteten får ju ej förmenas möjligheten att förvandlas till majoritet.)

Hans analys utmynnar så småningom i slutsatsen att minoriteter bör ges politiskt inflytande och att majoriteten alltså i någon utsträckning bör söka tillfredsställa minoritetens önskemål. De argument som åberopas för detta ställningstagande är följande.

Först tycks Tingsten åberopa ett språkbruksargument.

"I själva folkstyrelsens begrepp torde i regel inläggas tanken, att alla, dvs. alla åsiktsriktningar av någon betydelse – att närmare fixera vad härmed avses är omöjligt – skall ha icke blott legal möjlighet att öva inflytande på statsstyrelsen utan också faktiskt äga ett sådant inflytande. En röst, vare sig vid valen eller i representationen, kan stundom vara bortkastad, men den får inte alltid vara det. Demokratien förutsätter, med andra ord, icke blott tolerans, utan även hänsynstagande."

"Förutsätter" tycks här avse att folkstyrelse/demokrati *per definition* inkluderar minoritetshänsyn. Går man vidare i texten får dock "förutsätter" en annan innebörd.

"En majoritet, som styr utan hänsyn till minoriteten, löper härigenom den närliggande risken, att dess beslut systematiskt undanröjes, om minoriteten når makten, och statslivet kommer att kännetecknas av våldsamma kastningar mellan skilda åsiktsriktningar. På lång sikt uppstår på detta sätt fara för själva det demokratiska systemet /. . ./."[38]

"Förutsätter" betyder här att demokratin inte kan *överleva* utan minoritetshänsyn.

Om Tingsten menar allvar med båda påståendena – vilket inte finns någon anledning att betvivla – så måste de tillsammans innebära följande: Minoritetshänsyn ingår i – eller följer av – Tingstens demokratidefinition – dock ej på ett sätt som gör att *frånvaro* av minoritetshänsyn *helt* diskvalificerar ett politiskt system som demokrati. För att det skall vara möjligt för det ensidiga majoritetsväldet att *empiriskt* bereda demokratin en kris måste ju det nämligen finnas någon demokrati att äventyra. Det är visserligen så att mekanismerna i de åberopade argumenten slår mot olika delar av den Tingstenska demokratin. "Definitionsmekanismen" drabbar just minoritetshänsyn medan den empiriska mekanismen drabbar val, yttrandefrihet etc. Likväl är det så att om minoritetshänsyn hade givits status av "ultimat definitionselement" hade det per definition inte funnits någon demokrati att äventyra med ett ohämmat majoritetsvälde.

Om Tingsten trots allt inte menade att påståendena ovan skulle tolkas så bokstavligt som jag gjort, så torde det snarast vara det första som är mindre allvarligt menat. Detta påstående stämmer nämligen dåligt med tidigare dragna slutsatser om Tingstens demokratibegrepp. Om inte ens "folkviljans förverkligande" ingår i Tingstens demokratidefinition, varför skulle då hänsyn till minoritetens vilja göra så? Om invändningen är riktig skulle det alltså innebära att något begreppsmässigt samband ej föreligger mellan Tingstens demokratibegrepp och minoritetshänsyn. Den enda konflikt som i så fall skulle kunna föreligga mellan brist på sådan hänsyn och demokrati skulle vara av renodlat empirisk natur. Det finns dock i övrigt inget som indikerar att minoritetshänsyn el. dyl. ej skulle ingå i definitionen. Följande citat stöder i stället den motsatta slutsatsen.

> "Enligt demokratiens utgångspunkter är det först den efter en fri debatt tillkomna majoriteten, som har rätt att styra och att styra under hänsyn till de särmeningar, som framkommit under debatten."[39]

I kapitel 5, under rubriken "Gemenskap och konflikt", diskuterar Tingsten närmare den "enighet" som antas utgöra ett värn för demokratin. Citatet nedan är dock hämtat från skriften *Argument*.

> "Demokratin bygger, om man så vill, på en paradox. Den förutsätter inom folkets överväldigande majoritet en känsla av enighet eller värdegemenskap av den styrka att folkstyrelsens grundsatser re-

spekteras, och härför kräves i sin tur, att den demokratiska styrelsens beslut erkännas och godtagas av de styrdas stora flertal, även om de gillas blott av en svag majoritet. Ett begränsat majoritetsstyre är oförenligt med demokratin; det innebär, att minoriteten drives ut ur folkstyrelsens gemenskap. Men samtidigt som demokratin fordrar samhörighet, medför den till sitt väsen strid. 'Parti är fria staters liv' /. . ./."[40]

Viss grad av *värdegemenskap* är nödvändig för att folkstyrelsen skall överleva. Vad avses då med värdegemenskap? Åsyftas ett allmänt accepterande av demokratins former och/eller krävs att enighet råder om vissa viktiga materiella principer? Avses den subjektiva upplevelsen av värdegemenskap eller de objektiva betingelserna för en sådan upplevelse?

I *Demokratiens problem* påpekar Tingsten att "Man måste vara ense om vissa ting, i varje fall om att de demokratiska metoderna skola tillämpas" om ej folkstyrelsen skall hotas av upplösning.[41] Enigheten kring hävdandet av de demokratiska metoderna framstår här som ett *minimikrav* som måste vara uppfyllt. Det är emellertid helt klart att ytterligare värdegemenskap är önskvärd – nämligen sådan värdegemenskap som rör beslutens *innehåll*. Någon exakt formel för vad som krävs vill dock Tingsten ej ge. En sådan skulle bli antingen "intetsägande eller oriktig". Problemet kompliceras av det faktum att vi här inte blott har att beakta strikt rationella överväganden utan också *emotionella upplevelser* av samhörighet eller dess motsats.[42]

Härefter beskriver Tingsten ett antal variabler som anger medborgargrupper mellan vilka intressekonflikter kan uppstå. Det rör sig om religiösa, nationella, språkliga, könsliga och socioekonomiska variationer. Den sistnämnda variabeln bedöms som den absolut viktigaste och mest kritiska för demokratins vidkommande. De övriga berörs helt översiktligt när Tingsten diskuterar olika metoder för att komma tillrätta med problemen. Vad gäller religion anbefalls *tolerans* medan *begränsat självstyre* föreslås som en lämplig medicin för att lätta på spänningar mellan olika språkliga och nationella grupper.[43]

Diskussionen kring socioekonomiska motsättningar inleds med att Tingsten förkastar en rad "lösningar". Enligt gammalliberalismen bör staten begränsa sin inblandning i samhällslivet till att upprätthålla vissa rättsprinciper som äganderätt och fri konkurrens. En sådan passivitet innebär emellertid att man tar ställning för "de besittande" och stöder den bestående sociala ordningen. Gillesocialismen anser sig ha ett mer gångbart recept. De korporativa idéerna i denna idériktning döms emellertid ut av Tingsten som både odemokratiska och opraktiska. En mer

konservativt präglad tankegång om återupprättad ståndsrepresentation bedöms vara en variant av det korporativa systemet.[44]

De gammalliberala föreställningarna har vid den moderna demokratins genombrott ibland spelat den roll som beskrivs ovan. Tingsten anser t.o.m. att del av förtjänsten för demokratins segertåg kan tillskrivas att den på vissa ställen sammankopplats med en liberal ideologi. Demokratin innebar en frigörelse från ett auktoritärt styrelseskick, från pålagor och förbud. Att besätta statsmakten var ett sätt att frigöra sig, både från den som tidigare innehaft statsmakten och från statsmakten i sig. Motivet för demokratiseringen gjorde det självklart att man skulle använda sin nya makt till att – göra ingenting. Tingsten påpekar:

> ”Så länge en sådan tankegång härskar, möter inga större svårigheter: de politiska problemen intar en sekundär plats i medborgarnas liv, och tvister kring deras lösning försvagar icke den nödvändiga känslan av gemenskap.”[45]

I allmänhet har demokratins genomförande dock ej ackompanjerats av dylika föreställningar. I stället har oftast redan från början striden om statsmakten och demokratin varit uttryck för viljor att aktivt bruka statens makt. Som typexempel på de båda fallen åberopas USA och Frankrike. I USA kunde möjligheten att skapa sig en dräglig framtid i de outnyttjade landområdena västerut, samt tillgången på nya emigranter som accepterade de sämst betalda jobben, i stor utsträckning eliminera behovet av en aktiv värdefördelande statsmakt. I Frankrike däremot fick man börja sin demokratiska era med att söka förändra den sociala hierarkin – vilket naturligt ledde till en mer omfattande statsmakt.[46]

Statliga ingripanden på det ekonomiskt-sociala området innebär visserligen att man förändrar socialgruppernas ställning och inbördes förhållande, men oftast är förändringen ”jämförelsevis obetydlig”, och det uppstår, enligt Tingsten, ”ur det demokratiska statsskickets synpunkt inga svårigheter”. Så är dock inte alltid fallet.

> ”Då frågan uppstår om en mera genomgripande social reorganisation blir läget ett annat: motsättningarna uppnår en sådan skärpa, att den nödvändiga värdegemenskapen hotas; en tendens framträder att å ena sidan i bevarandet, å andra sidan i omläggningen av den bestående ordningen se något väsentligare än tillämpningen av demokratiska metoder vid avgörandet.”[47]

Som Tingstens resonemang ovan implicerar ligger självfallet ansvaret för

bristande värdegemenskap inte hos *en* part – och naturligtvis då inte heller specifikt hos den som föreslår förändringar. Ansvaret för demokratins sammanbrott ligger hos den eller de parter som låter sina allmänpolitiska ståndpunkter väga tyngre än sina demokratiideal. Det kan vara den som föreslår förändringar och/eller den som vill bevara det bestående. Särskilda förutsättningar för en svår motsättning råder, enligt Tingsten, då mot varandra står två riktningar, av vilka den ena har en svag men under lång tid bevarad majoritet. I det läget utsätts båda parter för svår lockelse att tillgripa icke-demokratiska metoder.[48] Som påpekats i flera andra sammanhang förebyggs en sådan utveckling, enligt Tingsten, genom kompromissvillighet och minoritetshänsyn.

I resonemangen ovan har krav ställts om viss materiell värdegemenskap. När Tingsten diskuterar eventuella effekter av att beslut fattas som strider mot folkviljan, påpekar han att ett dylikt beslut accepteras om det bara fattats enligt de demokratiska formerna.[49] Den nödvändiga värdegemenskapen utgörs alltså här av enighet kring formerna. Skulle alltså uppslutningen kring de demokratiska formerna vara tillräckligt stark för att beslut som *strider* mot majoritetsviljan i befolkningen skall accepteras – medan beslut som stöds av en majoritet i vissa fall leder till demokratins fall? Paradoxen beror på att Tingsten i det första fallet inte tänker sig frågor som strider mot den grundläggande värdegemenskapen, medan det är just denna typ av frågor som i det andra fallet tänkes kunna leda till demokratins fall.

Även i andra avseenden skiljer sig de två situationerna åt. I det första scenariot ställs en majoritet av representanterna mot en majoritet av befolkningen. Representanternas beslut har varit föremål för ingående utredningar och överväganden. Representanterna är väl insatta i frågan och har relativt väl underbyggda åsikter. I befolkningen i övrigt är det dock bara en minoritet som har kunnat/velat skaffa sig en lika väl underbyggd åsikt. Man är i allmänhet mindre engagerad och därför benägen att låta representanterna "sköta politiken". I det andra scenariot betonas emellertid motsättningen mellan majoriteten och minoriteten, utan att Tingsten mer bestämt anger om konfliktens kritiska moment främst finns på medborgar- eller representantnivå. Detta anses förmodligen inte nödvändigt eftersom den typ av frågor som är aktuella i detta scenario troligen är tillräckligt engagerande för att det inte skall vara någon väsentlig skillnad i intensitet mellan de båda nivåerna.

Enskilda faktorer i de båda scenarierna kan uppenbarligen kombineras på andra sätt än det som Tingsten tänkt sig. Det viktigaste fallet torde vara när beslut fattas som står i konflikt med grundläggande värderingar hos en minoritet i representationen *och* en majoritet av befolkningen.

Helt tydligt måste risken för att demokratin skall falla på initiativ av de förfördelade vara större i detta fall än i något av Tingstens båda scenarier.

De socioekonomiska motsättningarna utgör för Tingsten det allvarligaste hotet mot den "värdegemenskap" som i sin tur är en förutsättning för demokratins överlevnad. Detta hot blir naturligtvis desto större om man inom olika debattläger hävdar att endast det egna idealet vad gäller social och ekonomisk samhällsorganisation är förenligt med – eller utgör – "verklig demokrati". Under rubriken "Demokrati och socialism" presenterar och granskar Tingsten några sådana påståenden.

Den borgerliga samhällsordningen: Tingsten granskar först det från socialistiskt håll vanliga omdömet att en "borgerlig samhällsordning" och demokrati är oförenliga storheter. I någon utsträckning finner Tingsten den socialistiska kritiken vara berättigad, men i stort anser han den vara överdriven och felaktig.

> "Att den refererade kritiken av den borgerliga demokratien innehåller väsentliga sanningar synes vara obestridligt. Den jämlikhet, som den allmänna och lika rösträtten medför, är i viss mån fiktiv, eftersom rikedomen, särskilt genom de möjligheter den ger till propaganda, innebär icke blott ekonomisk utan även politisk makt. Den politiska friheten är så till vida av olika betydelse för skilda grupper, som den kan utnyttjas av de förmögna på ett annat sätt än av de fattiga. Men för att bedöma räckvidden av denna kritik är särskilt två överväganden nödvändiga. För det första måste beaktas, att läget skiftar från stat till stat, från tid till tid. En kombination av stark egendomskoncentration och av låg bildning hos väljarkåren möjliggör för de ekonomiskt maktägande att utöva ett inflytande, som kan göra demokratien till en ren fiktion. /. . ./ Att även under en ojämn inkomstfördelning väljarna kan vara i hög grad självständiga gentemot de idéer, som propageras av de ekonomiskt starkare, framgår emellertid just av de radikala och socialistiska partiernas framgångar. /. . ./ Det ligger en måttlös överdrift i påståendet, att den politiska demokratien skulle vara ett sken; vad som med fog kan påstås är endast, att de ekonomiska olikheterna i viss mån reducerar betydelsen av den politiska likställigheten. För det andra måste klarläggas, i vad mån en reell politisk jämlikhet över huvud kan uppnås. Skulle en socialistisk ordning medföra en sådan jämlikhet? Måste den icke, även om den bevarar den borgerliga demokratiens principer om rösträtt och politisk frihet, innebära en generell maktkoncentration hos vissa grupper, som förenas med ett speciellt politiskt inflytande?"[50]

Förutom de verklighetsomdömen Tingsten här ger uttryck för, ger hans analys även upplysning om hur en väsentlig komponent i hans demokratibegrepp skall uppfattas, nämligen den politiska jämlikheten. *Legal* jämlikhet synes ej vara tillfyllest. Denna idé framställs med än större skärpa i en tidigare diskussion. (Med "legal" jämlikhet – till skillnad från "reell" jämlikhet – torde Tingsten avse vad jag kallat jämlikhet vad gäller "tillåtelse" – till skillnad från jämlikhet vad gäller "möjlighet".)

> "Men dessa reservationer får icke undanskymma det centrala faktum, att ekonomisk och social makt i viss utsträckning ger politisk makt. Härmed följer en begränsning av demokratien så till vida som det principiella kravet på politisk jämlikhet icke alltigenom reellt – utan blott legalt – förverkligas."[51]

Detta förhållande hindrar dock inte Tingsten från att – synbarligen utan svårigheter – klassificera stater som demokratier respektive icke-demokratier. Det synes då enbart vara den "legala" jämställdheten som är utslagsgivande.[52]

När man från socialisthåll förnekar förekomsten av värdegemenskap är detta, enligt Tingsten, "ingen beskrivning av verkligheten, utan /. . ./ ett uttryck för uppfattningen, att den icke bör existera, att man vill åstadkomma starkare motsättningar än de faktiskt förefintliga".[53] För att förtydliga: Den subjektiva värdegemenskapen borde ej föreligga eftersom man objektivt har motstridiga intressen.

Tingsten angriper också de socialistiska föreställningarna om klassdualism och klasskonflikt. "Verkligheten, med dess otaliga löst sammanfogade och ofta snabbt skiftande sociala grupper, bjuder en så differentierad bild, att ordet klass icke rimligen kan användas annat än som en vag generalisering för att beteckna en viss grad av likhet och en tendens till enhetligt uppträdande." Istället hävdas riktigheten av en pluralistisk samhällsbild: "Viktigare är /. . ./ att fastslå det ostridiga förhållandet, att i varje politisk demokrati avgörandena träffas genom ett spel mellan olika krafter, och att ingen grupp eller klass kan betecknas som den härskande och en annan som den behärskade eller undertryckta."[54]

Slutligen bestrider Tingsten tesen om att politisk demokrati utan ekonomisk demokrati enbart skulle utgöra en halv demokrati.

> "Ofta användes detta uttryck, synes det, som en allmän fras utan någon bestämd mening; ordet demokrati är ett honnörsord, och det ligger nära till hands att bruka det som ett tilltalande attribut på de mest skilda områden. Tre ofta sammanblandade men i grunden klart

skilda tankegångar kan dock urskiljas."[55]

Tingstens argumentation går ut på att visa att inget "nödvändigt, begreppsmässigt sammanhang" finns mellan ekonomisk och politisk demokrati (som Laski, Tawney och Wigforss hävdat). Den första av de tre tankegångarna innebär att ekonomisk demokrati skulle vara detsamma som socialisering och planhushållning. En sådan ordning kan dock enligt Tingsten mycket väl vara förenad med total maktkoncentration. Även om den förenas med demokrati "*kan icke rimligen någon ny form av demokrati sägas uppstå*". Vad Tingsten här syftar på måste vara att det står en demokratisk representation fritt att – under politiskt ansvar – utvidga respektive inskränka den offentliga sektorn i samhällslivet. Det demokratiska styrelseskicket är logiskt oberoende av sektorns storlek. Den andra tankegången innebär att ekonomisk demokrati är lika med att arbetarna ges inflytande över företagens skötsel. Något logiskt beroende mellan politiskt demokrati och en sådan ordning existerar inte heller, enligt Tingsten. Man kan mycket väl tänka sig företeelserna utan varandra. Slutligen uppfattas ibland ekonomisk demokrati som ekonomisk jämlikhet.[56] Inte heller här hittar Tingsten något "nödvändigt, begreppsmässigt" samband med den politiska demokratin.

Övergången till socialism: Tingsten refererar här ståndpunkter från båda lägren. Någon egen ståndpunkt anges ej, men vi vet från tidigare resonemang att Tingsten anser att avgörande förändringar i samhällsordningen kan äventyra uppslutningen kring de demokratiska principerna. De författare som Tingsten refererar intar alla denna ståndpunkt med vissa modifikationer.

Eftersom socialisterna tror att de borgerliga kommer att resa odemokratiskt motstånd gentemot införande av socialism – även om förändringen är demokratiskt beslutad – anser man det vara nödvändigt att genomföra förändringen snabbt samtidigt som demokratin inskränks för en tid. De diskussioner som förts om nödvändigheten av dessa åtgärder är knappast ägnade att lugna redan oroade borgare. Socialisternas prognos om borgarnas beteende kan därför, enligt Tingsten, bli självuppfyllande.[57] I *Argument* kritiserar Tingsten därutöver föreställningen om att det skulle vara möjligt att, med icke-demokratiska medel under en begränsad period, skapa betingelser för demokrati.

> "Det går icke att under lång tid föra en hård, diktatorisk, frihetsfientlig politik i tanke att en gång i framtiden förverkliga mildhetens, människovärdets och frihetens ideal. Det handlingssätt som ursprungligen uppfattas som tillfällig taktik blir vana och karaktär.

Människorna formas efter den politik som faktiskt förs, icke efter de utopier som inspirerat den."[58]

Den socialistiska samhällsordningen: Tingsten redovisar här kritik riktad mot denna samhällsordning, främst F. A. Hayeks teser om den socialistiska planeringens oförenlighet med ett demokratiskt styrelseskick.[59] Planerna måste vara omfattande, enhetliga och sträcka sig över långa tidsperioder. På grund av planernas komplexitet måste planarbetet bedrivas av experter som sedan har att förelägga parlamentet sitt förslag. Förslaget låter sig icke modifieras – det måste antas eller accepteras i sin helhet. När oenighet råder om målen för den plan som skall arbetas fram ges experterna inflytande även över fastställandet av dessa.

Planeringen sägs medföra begränsad konsumtionsfrihet och – förr eller senare också – begränsad politisk frihet. Planeringen förutsätter att staten bestämmer vad som skall produceras respektive konsumeras. Över huvud blir medborgarnas ställning och verksamhet i hög grad beroende av statsmakten. Vem vågar opponera under sådana förutsättningar?

För goda resultat krävs också betydande uppslutning kring *planen*. Man kommer så småningom till slutsatsen att man ej har "råd" med opposition och startar därför även "ideologisk planering".

Därtill diskuteras hur olika meningsriktningar skall kunna sprida sina budskap i det socialistiska samhället. Hur skall man undvika att pressen kommer i ett beroendeförhållande till staten? Hur skall finansiering (annonsintäkter bortfaller), pappersförsörjning etc. ordnas?

Exemplet Sovjetunionen anses vara ett bevis på demokratins oförenlighet med socialism. Argumentationen bygger inte på det enkla faktumet att det föreligger en statistisk korrelation. Istället motiveras påståendet med att man i Sovjet faktiskt hade för avsikt att återinföra demokratin, men att detta inte lyckats. (Även denna tes kan väl uppfattas som ett fall av enkel korrelation? Kanske andra länder skulle ha större möjligheter att ändra det auktoritära styrelseskick man infört som ett provisorium.)

Det är uppenbart att Tingsten har svårt att endast *relatera* argumenten utan att själv ryckas med och understödja med bifall och stödargument. Han är själv medveten om det intryck hans framställning ger:

"Min översikt av det från borgerligt håll förda resonemanget i den behandlade frågan har givits en sådan form, att därav min anslutning till huvudsakliga delar av detta resonemang framgår. Det synes icke vara möjligt att förneka, att en mera generell socialisering eller planhushållning – och det kan i detta sammanhang endast vara fråga

om en sådan – i varje fall måste medföra en mycket stark begränsning av den politiska friheten, i den mening man i vårt land och i andra demokratiska stater fattar detta begrepp."[60]

Även om demokratiska styrelseformer skulle behållas faller jämförelsen mellan den borgerliga och den socialistiska samhällsordningen ut till den borgerliga ordningens fördel.

> "/.../ med den maktkoncentration, som socialismen måste medföra, kan antas följa, att olikheten i makt blir så betydande, att den – trots sitt demokratiska ursprung – blir mera väsentlig än den borgerliga statens ekonomiskt betingade olikhet."[61]

Vi bör notera att den socialism Tingsten här kritiserar ingalunda liknar den utvecklingens utopiska slutstation som skisserats av Marx och Engels. Tingsten påpekar att det för "den äldre, av Marx och Engels influerade socialdemokratin stod /.../ klart att en genomförd statlig dirigering av samhällslivet skulle leda till ett olidligt tvångsvälde". I en situation då produktionsapparaten blivit tillräckligt stark för att ge alla en god bärgning skulle en tvångsfri sammanlevnad mellan människorna ersätta den statliga ordningen.[62] Tingsten trodde uppenbarligen aldrig att utvecklingen skulle leda dithän.

De socialdemokratiska *ambitionerna* att kombinera demokrati och socialism menar Tingsten ingalunda vara någon garanti för att detta skulle vara faktiskt möjligt. Socialdemokraterna verkar samtidigt för två mål som ej är förenliga. Ambitioner är en sak och verklighet en annan.

Vissa socialdemokrater medger att en alltför hög grad av socialisering och planhushållning kan äventyra demokratin och man lovar därför att stoppa socialiseringsarbetet när man når fram till den kritiska gränsen. *Enskilda* socialiseringskrav framstår dock knappast som hot mot demokratin. Principfrågan blir därför knappast aktuell vid diskussionen av dylika enstaka krav. Om man sålunda inte intar en principiell ståndpunkt från början riskerar man att komma i en situation som man egentligen hade velat undvika. "På denna glidning in i ett läge, vilket i och för sig på förhand ansetts betänkligt, erbjuder historien otaliga exempel."[63]

I flera andra sammanhang diskuterar Tingsten de frågor som redovisats ovan. I skrifter som *Argument* och *På krigsstigen* liksom i Tingstens produktion av tidningsledare återfinns ett antal inlägg i artikelns form. Dessa är i allmänhet mer polemiska och mindre nyanserade. Tingsten framstod under kalla kriget för många som en "kommunisthetsare". Det kan därför vara intressant att ta del av den nyanserade sammanfattning av

sakfrågan som avslutar diskussionen i *Demokratiens problem*. Tingsten medger här att båda de stridande sidorna har, till viss del, rätt i sin argumentation. I den borgerliga staten föreligger icke den reella politiska jämlikheten. I den socialistiska staten är den politiska friheten p.g.a. den erforderliga maktkoncentrationen hos regering och förvaltning icke möjlig att upprätthålla.

Den refererade debatten anses vara alltför schematisk. Man beaktar inte att den borgerliga staten kan uppvisa ett stort antal varianter.

> "Det finns ingen anledning att förneka möjligheten av ett jämviktsläge, där en mera vittgående statlig reglering förenas med en sådan grad av privat företagsamhet och fritt näringsliv, att den politiska demokratiens principer i allt väsentligt kan upprätthållas i traditionell gestaltning."[64]

Huruvida ett sådant jämviktsläge kan uppnås sägs bero av en rad faktorer som världsfredens bevarande, en snabb och stadig stegring av välståndet, ett förverkligande av tanken på lika utbildnings- och fortkomstmöjligheter för alla. Likaså säges mycket bero av elitens förmåga att inta en realistisk och saklig hållning. Slutligen oroar sig Tingsten över bristen på maktväxling i Sverige. (Det förunnades inte Tingsten att få uppleva enkammarriksdagens täta regeringsskiften.)

Den mer kompromissvänliga hållning gentemot socialismen som Tingsten här redovisar kan kompletteras med ytterligare några intressanta synpunkter. I *Min politiska horisont* från 1969 skriver Tingsten att erfarenheten visat, "framför allt i Israel men också på andra håll, att kollektivism kan gestaltas i skilda former och att en betydande grad av kollektivt ägande är möjlig i en vital demokrati". Tingsten säger sig därför "inte numera kunna skriva under åtskilliga av de ledande artiklar" han skrev för omkring tjugo år sedan (omkring 1949) i Dagens Nyheter. "Under senare år har också framtidsperspektivet i fråga om produktion och exploatering ändrats på sådant sätt att en kollektiv dirigering och kontroll synes mera ofrånkomlig än förr."[65]

Tingsten har alltså 1969 reviderat sin ståndpunkt i frågan om socialismens förenlighet med demokrati. I vilken utsträckning och på vilket sätt de teser och omdömen som redovisats ovan påverkas är dock svårt att säga.

7.3 Den lyckliga demokratin

I *Från idéer till idyll* beskrivs ett antal utvecklingslinjer och egenskaper som är gemensamma för "västerlandets sedan lång tid organiserade, ekonomiskt högtstående, relativt homogena stater". Dessa har, om än i varierande utsträckning, kommit att etablera sig som harmoniska och demokratiska statsbildningar. Tingsten kallar dem "lyckliga demokratier". I dessa har de, mot varandra stående, grandiosa ideologiska systemen förlorat i betydelse och ersatts av ett gemensamt synsätt och betydande värdegemenskap i många av de gamla stridsfrågorna. Tingsten nämner speciellt demokratin, försvarspolitiken, kyrkofrågor, nykterhetspolitiken, socialpolitiken och frågor som har att göra med statens roll i näringslivet. Det förnekas inte att man fortfarande kan urskilja nyansskillnader mellan partierna i dessa frågor, men det hindrar inte Tingsten att som sammanfattande karaktäristik använda uttrycken "avspänning", "ideologiernas död" och "värdegemenskap".[66]

> "Demokrati, försvar och socialreformism kan sättas som paroller; de anger kärnan i den segrande överideologien. En ökad produktion, inte en omfördelning, betraktas som det centrala medlet till ökat välstånd för alla folkgrupper. Staten bör ingripa planerande och dirigerande, men i huvudsak bör produktionen enligt de uppdragna gränserna och villkoren överlämnas åt den privata företagsamheten. Någon fullständig jämlikhet är inte möjlig eller ens önskvärd, men en ytterligare utjämning är eftersträvansvärd /.../. Hög och jämn sysselsättning måste upprätthållas men inflationen bör begränsas. Barn, åldringar, sjuka, icke arbetsföra skall tillförsäkras en anständig levnadsstandard, oberoende av den privata miljön. Staten måste se till, att alla dessa mål uppnås."[67]

Detta "program" har naturligtvis inneburit att statsmakten kraftigt utvidgat sitt verksamhetsområde, vilken i sin tur gjort politiskt beslutsfattande till en mycket komplex verksamhet. När man är oense om vilken politik som skall bedrivas gäller oenigheten oftare vilka effekter en åtgärd kan leda till, än värderingen av de olika tänkbara effekterna.[68]

Mot bakgrund av politikens tilltagande komplexitet och den ökande värdegemenskapen ter det sig inte underligt att Tingsten tycker sig kunna registrera minskat politiskt intresse och engagemang från medborgarnas sida. Politikerna å sin sida blir allt mindre bundna av väljaropinioner i enskilda frågor. Å andra sidan tvingas de av sina motståndares aktiviteter att utforma reformförslag som gynnar de väljargrupper de vill

behålla eller erövra.

En överväldigande majoritet av väljarkåren fortsätter i detta läge att anlita den "advokat" (det parti) som fått förtroendet att tillvarata respektive väljares intresse i tidigare val. Man röstar inte på idé eller insikt. Man röstar på *förtroende* för ett visst parti. Kampen mellan partierna kommer därför att stå om några få procent marginalväljare.[69]

Vad gäller ideologisk och politisk avspänning sägs Skandinavien ha kommit längst. Orsakerna sägs vara uppenbara. En hög levnadsstandard kombinerad med "en nästan enastående homogenitet i fråga om nationalitet, språk och religion" har lett fram till, och i sig själv inneburit, den eftertraktade värdegemenskapen. Vad avser de senare faktorerna har vi ärvt goda betingelser för värdegemenskap. De ekonomisk-sociala motsättningarna har vi sedan mildrat – inte så mycket genom minskade inkomstklyftor utan snarare genom höjd levnadsstandard för alla. När Tingsten senare allmänt diskuterar detta förhållande avstår han från att söka bedöma huruvida den uteblivna jämlikhetspolitiken i framtiden kan komma att innebära faror för demokratin. Kanske den trygghet som vunnits tillfredsställer det stora flertalet. Man kan emellertid också tänka sig att välståndsutvecklingen retat aptiten och ytterligare stimulerat krav på jämlikhet. Om vi får fortsatt ekonomisk expansion kanske belåtenheten över löneförhöjningar kan hålla "ett tillräckligt permanent försprång framför missnöjet och därmed säkerställa värdegemenskapen och stiltjen".[70]

Den politiska situationen i "den lyckliga demokratien" tilltalar dock inte Tingsten oreserverat. Det finns "skuggor över idyllen". Man skulle kanske kunna säga att det sätt partierna agerar på i den politiska kampen får Tingsten att må intellektuellt illa. För det första leder kampen om marginalväljarna – och värdegemenskapen – till utslätning och kommersiell marknadsföring av de politiska budskapen. För det andra söker man, inför de anhängare som värvats med hjälp av de traditionella ideologierna, knyta varje partiets ståndpunkt till höga ideologiska principer. Samtidigt måste man dock inför marginalväljarna betona att man ingalunda ämnar förverkliga just dessa höga principer.[71]

Likaså oroar sig Tingsten för bristen på politiskt intresse och självständig prövning. "Förtroendedemokratien" har tagit sig alltför utmanande former.[72] Tingsten tillhör dock ingalunda dem som önskar strid enbart för att den politiska stiltjen skall brytas.

> "Demokratierna kan leva blott om ideologierna dör, liksom en enskild människa kan finna ett stycke lycka blott om ambitionen, samvetskvalen och konkurrensbegäret viker för en inre stillhet."[73]

Att drömma om att kunna förena "harmoniens idyll" med "kampens eggelse" är att ägna sig åt "en ohållbar utopism", menar Tingsten.

Ibland hävdas att demokratin inte bara skall innebära en *möjlighet* att vara politiskt aktiv utan också att människor *faktiskt deltar* i det politiska livet. Denna ståndpunkt intar således inte Tingsten. Visserligen menar Tingsten som alla andra demokrater att viss grad av engagemang och politisk kunnighet är en nödvändighet för att kontrollen av de valda representanterna skall fungera, men omfattande politiskt engagemang och aktivitet ingår inte i det Tingstenska demokratibegreppet. I *Från idéer till idyll* beskrivs hur "den lyckliga demokratien" gott och väl reder sig med ett begränsat mått av engagemang och kunskap från väljarnas sida. Uttalandet, "demokratin innebär ingen stadig aktivitet från den stora massans sida" ur *Argument*, visar på att livligt politiskt deltagande vare sig definitionsmässigt eller empiriskt följer av demokratin.[74] (Är denna låga ambitionsnivå förenlig med demokratins fostringsuppgift?)

I sin undersökning *Political Behavior* konstaterar Tingsten att högt politiskt deltagande kan vara ett symptom på att demokratin befinner sig i en kris.[75] Det bör emellertid noteras att Tingsten inte påstår att så *alltid* är fallet (som man ibland gör i USA för att legitimera sina låga valdeltagandesiffror). Högt valdeltagande *kan* bero på en demokratins kris. Så behöver dock inte vara fallet och det är definitivt inte det höga valdeltagandet som *är*, eller *orsakar*, krisen.

Vad avser representanternas självständighet, deras intellektuella och moraliska kvaliteter, intar Tingsten huvudsakligen en negativ attityd. Ett övermått av sådana kvaliteter är av ondo för demokratin. Tanken att riksdagen skall vara en intellektuell och moralisk elit, sägs härstamma "från ett primitivt skede, då man tänkte sig att väljarna skulle utse den bäste de kände för att låta honom och andra av samma kvalitet i fritt övervägande komma fram till politiska avgöranden".

> "Så kan ingen demokrati fungera; man måste ha fasta kadrer som grundval för regeringsmakten och som regissörer av opinioner och folkgruppernas handlande. Några dussintal förstklassiga, d.v.s. till ministrar dugliga personer behövs fortfarande, men det vore ett otroligt slöseri att fylla massan av statistplatser med stora begåvningar. Ja, det vore mer än ett slöseri, det vore en fara. Hur skulle partilinjerna hålla i en sådan församling, hur skulle partibyråkratierna kunna bevara sitt välde, hur skulle debatterna disciplineras och utmynna i en stabil politik?"[76]

Tidigare har redogjorts för hur demokratins bestånd enligt Tingsten

beror av värdegemenskap. Den omvända relationen sägs i *Demokratiens problem* ej vara lika självklar. "Demokratien har visat sig icke med nödvändighet medföra, men väl i högre grad än andra statsformer förutsätta värdegemenskap", hävdar Tingsten.[77] Tingsten visar i stället hur i diktaturen finns mekanismer som verkar för värdegemenskap medan demokratin ju med sin öppenhet och inriktning på debatt i viss mån undergräver den värdegemenskap som den är så beroende av. Tingsten jämför vid ett tillfälle folkopinionen i diktatur respektive demokrati. I ett avseende kan opinionen i diktaturen vara av en högre kvalitet. Genom förtryck och indoktrinering kan diktaturen i högre utsträckning åstadkomma entusiastisk anslutning till den förda politiken – ja t.o.m. "en utomordentligt stark värdegemenskap".[78] Tingsten menar att "det vore att göra sig skyldig till en idealisering /. . ./ om man förutsatte en styrka och en entusiasm i demokratiens folkvilja, som icke föreligger i diktaturens".

> "I demokratien fattas ständigt beslut i frågor, som icke vare sig före eller efter beslutet diskuteras annat än inom en trång krets av politiska experter, ofta föreligger ingen folkopinion, värd detta namn, och den överväldigande majoriteten av väljare är helt ointresserad; i andra fall är diskussionen livlig, men detta förutsätter, att folket är splittrat i stridande riktningar, och att det statliga beslutet, om det hälsas med glädje av vissa grupper, i bästa fall av ett flertal, mottas med oro och ovilja av andra grupper, omfattande en betydande minoritet av folket. I diktaturen förekommer visserligen ingen fri debatt före beslutets fattande, men den debatt, eller riktigare den propaganda, som åtföljer beslutet, är ägnad att skapa en allmän och aktiv anslutning."[79]

Efter denna salva modererar Tingsten sin tes något. "De formuleringar" han använt "är kanske något för generella och bestämda". "Det är möjligt, att den opposition och kritik, som föreligger i diktaturen utan att komma till uttryck, är starkare än vad som antytts." Tendensen sägs dock vara ovedersäglig: "diktaturen kan frambringa icke blott enighet utan även entusiasm kring regimen och de beslut den fattar".[79]

Det bör här nogsamt noteras att den folkviljans kvalitet som här avses *inte* syftar på huruvida folkviljan kan sägas vara "äkta" eller "konstruerad", "genuin" etc. Vad resonemanget handlar om är i stället 1) den *entusiasm* som åtföljer respektive opinioner samt 2) opinionsläget *homogenitet*. Fortfarande gäller att Tingsten anser demokratin vara bästa tänkbara grogrund för *genuina* folkopinioner.[80]

Hur skall vi då uppfatta Tingstens beskrivning av "den lyckliga demokratien". Motsägs inte resonemanget ovan av att Tingsten ser värdegemenskap som en av "den lyckliga demokratiens" viktigaste egenskaper? Svaret är nej, och motiveringen är att värdegemenskap inte produceras av "den lyckliga demokratien", utan att den kan sägas *ingå i karaktäristiken* av "den lyckliga demokratien" – en demokrati är "lycklig" i den utsträckning värdegemenskap råder.

7.4 Herbert Tingstens demokratibegrepp

Precision

Som tidigare inleder vi med att söka fastställa det studerade begreppets gränser gentemot begrepp som refererar till demokratins förutsättningar och effekter. Komponenterna i Tingstens demokratibegrepp klassificeras därefter i avsnittet "Form och innehåll".

Tingsten vill helst undvika beteckningen den "antika demokratin". Hans motivering är att jämförelser mellan de åsyftade statsbildningarna och de moderna staterna är av ringa värde, eftersom 1) de förra var stadsstater på något hundratusental invånare samt 2) största delen av befolkningen såsom slavar var avskurna från alla politiska rättigheter. Därav sägs följa 3) "att de problem, som för demokratien i nyare tid är mest trängande, icke hade någon full motsvarighet under antiken".[81]

Tingsten åberopar här tre argument för att styrka att uttrycket "antik demokrati" inte är adekvat i sammanhanget, dvs. att det diskuterade statsskicket ej var demokratiskt. Två av dessa argument avser dock inte statsskickets utformning. Endast det faktum att slavarna förnekades politiska rättigheter kan sägas ha en sådan innebörd. Att stadsstaten var liten utgör en *förutsättning* för tillämpandet av visst statsskick. Att man, på grund av slavarbetskraften, undslapp vissa konflikter i det politiska livet kan sägas vara såväl en effekt av, som en förutsättning för, det politiska livet och statsskicket. Att låta förutsättningar för, och effekter av, en företeelse bestämma hur företeelsen skall karaktäriseras strider mot en av precisionsreglerna. Den diskuterade styrelseformen kan endast sägas vara odemokratisk genom att slavar – och även andra – uteslöts från det politiska livet.

Visst mått av *värdegemenskap* anser Tingsten vara en nödvändig betingelse för demokratins överlevnad. Det råder inga tvivel om att Tingsten ser denna värdegemenskap som "enbart" en förutsättning för demokrati. Här föreligger inga gränsdragningsproblem. Värdegemenskapens karaktär är dock något oklar. För det första refererar uttrycket

ömsom till sociala gruppers *objektiva* karaktäristika och ömsom till människors upplevelse dels av dessa egenskapers betydelse, dels av gruppgemenskap. I det senare fallet rör det sig snarast om ett psykologiskt fenomen som vetter åt referensgruppsteori. Alla dessa fenomen spelar säkerligen roll för demokratins funktion, men de är ej identiska och borde därför särskiljas tydligare.

För det andra diskuterar Tingsten såväl enighet om att använda demokratins *beslutsformer* som gemensamma värderingar och synsätt vad gäller politikens *innehåll*. Den förra enigheten beskrivs som ett minimivillkor. Man måste *i varje fall* vara ense om att de demokratiska metoderna skall tillämpas. Denna karaktäristik är märklig. Föreligger sådan "värdegemenskap" fordras väl ingen materiell värdegemenskap därutöver för att demokratin skall bestå? Det är först när denna *maximala* garanti för demokratins bestånd *inte* föreligger, som vi tvingas falla tillbaka på att medborgarna är eniga i det politiska beslutsfattandet i sådan utsträckning att frågan om lojaliteten gentemot demokratin aldrig behöver uppstå.

För det tredje harmonierar Tingstens diskussioner kring värdegemenskapens betydelse dåligt med Tingstens kritik av villkorliga demokrater (till exempel Wigforss). I det förra fallet tycks Tingsten förutsätta att snart sagt varje människa – socialist som konservativ – kan tänkas vara villkorlig demokratianhängare. Varför skulle annars finnas behov av gemensamma synsätt och värderingar vad gäller politikens innehåll? Ser vi närmare på den situation som beskrivs – "en mera genomgripande social reorganisation" – tycks det dock vara anhängarna av status quo som inför hotet om sådana reformer får anledning att överväga sin lojalitet gentemot demokratin.[82] Principiellt finns emellertid inget som skiljer från den situation Wigforss tänkes befinna sig i. Om han tvingas avstå från att införa socialism på grund av demokratiskt fattade beslut, får han anledning fundera över hur långt *hans* lojalitet gentemot demokratin sträcker sig. Det kan inte vara förbehållet den som vill bevara status quo att få vara villkorlig demokratianhängare. Positionen är lika rimlig eller orimlig för alla. Detta synes också vara Tingstens principiella åsikt. Att åsiktskombinationen i det ena fallet beskrivs som dubiös och i det andra fallet ges en mer förstående behandling tyder kanske på att Tingsten inte sett parallelliteten i de båda situationerna.

Demokratin förutsätter enligt Tingsten *minoritetshänsyn*. Det är här svårare, än beträffande värdegemenskapen, att avgöra om Tingsten menar att minoritetshänsyn är en *del* av demokratin eller en *förutsättning* för densamma. I sin argumentation åberopar Tingsten såväl språkbruk som sina farhågor inför vad som kan hända med demokratin om inte

minoritetshänsyn tillämpas. Enligt det första argumentet föreligger ej demokrati om inte minoritetshänsyn tillämpas. Enligt det senare argumentet kan man trots allt tänka sig demokrati utan minoritetshänsyn, men i verkligheten riskerar den att bli kortlivad. Argumentationen gör det omöjligt att bestämma om minoritetshänsyn är en del av demokratin eller en förutsättning för densamma.

I diskussionen om förhållandet mellan ekonomiska system och demokratin erkänner Tingsten att ekonomiska och sociala maktförhållanden kan begränsa demokratin "så till vida som det principiella kravet på politisk jämlikhet icke alltigenom reellt – utan blott legalt – förverkligas".[83] I *Demokratiens seger och kris* läser vi: "Bakom en formellt fullständig folkstyrelse kan ett faktiskt fåtalsvälde uppstå /. . ./."[84] Uttalandena kan tolkas på två sätt. Antingen använder Tingsten ett demokratibegrepp som innebär politisk jämlikhet vad gäller faktiska *möjligheter* att påverka politiska beslut, eller också använder han två olika begrepp. Det ena avser i så fall likhet vad gäller *möjligheter* och det andra likhet vad gäller *tillåtelse*, dvs. en rättighet ges som medborgarna får använda allt efter förmåga. Det är det senare begreppet han tycks använda när han klassificerar stater som demokratier respektive icke-demokratier. Hur som helst ser Tingsten reell politisk jämlikhet, i betydelsen lika möjligheter, som ett kriterium på demokrati. Eventuellt håller han sig med ytterligare ett – mindre ambitiöst – demokratibegrepp.

Denna "reella" politiska jämlikhet påverkas således av de ekonomiska och sociala maktförhållanden som de olika ekonomiska systemen genererar. Dock inte i den utsträckning, och så entydigt, som hävdats från vänsterhåll. Vad Tingsten här diskuterar är ett påverkansförhållande mellan två företeelser. I diskussionen refererar två olika begrepp till dessa båda företeelser. Den begreppsliga gränslinjen mellan politisk jämlikhet och förutsättningar för sådan jämlikhet är således klar. Detta bekräftas ytterligare när Tingsten förnekar att det skulle finnas något "nödvändigt, begreppsmässigt" samband mellan "ekonomisk demokrati", i bemärkelsen ekonomisk jämlikhet, och den politiska demokratin.[85]

Diskussionen kring den demokratiska överideologin ger ett liknande besked. Man kan vara demokrat och "därjämte konservativ, liberal eller socialist".[86] Man kan således samtidigt vara anhängare av två olika slag av fenomen, nämligen visst statsskick och visst ekonomiskt system. Om alla kombinationer av sådana fenomen är möjliga att förverkliga blir sedan en empirisk fråga. Tingsten tror uppenbarligen att det är svårast att förena demokrati och socialism. Även om statsledningen skulle vara demokratiskt vald, utgör den starka maktkoncentrationen i sig en stor avvikelse från den politiska jämlikheten, och därutöver ett hot mot hela

det demokratiska systemet. (Tingsten modererar dock, som vi sett, sin inställning senare.)

Vidare säger Tingsten att demokratin förutsätter ett partiväsen. Innebär det att förekomst av partier ej ingår i demokratibegreppets referens, men att partisystemet är en positiv betingelse för denna referens? Exakt hur Tingsten såg på detta förhållande kan inte fastställas, men vi kan konstruera ett rimligt tolkningsförslag. Det är tänkbart att uppfatta demokrati som bestående av två slag av komponenter. Det ena slaget av komponenter utgörs av speciellt angivna (demokratiska) *beteenden*. Det andra steget avser det inflytande som det angivna beteendet resulterar i. Vi kan sedan, om vi så vill, definiera demokrati i termer av *möjligheten* att tillgripa det angivna beteendet och att därmed erhålla visst mått av inflytande. Om nu det i demokratidefinitionen angivna beteendet utgörs av aktivitet inom och visavi partier, så är naturligtvis förekomst av partier en nödvändig förutsättning för beteendet – och därmed för demokratin. Själva partiaktiviteten är dock inte en förutsättning/betingelse för demokratin. Den är en del av demokratin.

Tingsten anser att partilivet är en förutsättning visavi folkligt inflytande. En sådan bestämning är fullt förenlig med rekonstruktionen ovan. Vi har då två fenomen som båda är kriterier på demokrati och som står i ett positivt empiriskt beroendeförhållande till varandra. Partiaktivitet befrämjar folkligt inflytande. (Intern mål-medelrelation)

Det är dock inte troligt att partiaktivitet obetingat var ett element i Tingstens demokratibegrepp. Det var säkerligen det positiva sambandet med folkligt inflytande som avgjorde saken. Hade man hittat någon bättre metod som inte stred mot grundläggande demokratiska idéer, skulle den metoden förmodligen fått ersätta partiaktiviteten. Är det då inte möjligt – och rimligt – att se partiaktivitet som ett *externt* medel i förhållande till demokratin? Ett medel som är utbytbart utan att demokratibegreppet påverkas. Jo, det är naturligtvis möjligt, men Tingsten ville – som vi strax skall diskutera närmare – se demokrati som en organisation av statsstyrelsen (t. ex. partiaktivitet) – inte enbart som effekter av en sådan organisation. Därför bör Tingstens demokratibegrepp inte tolkas så att partiaktivitet blir ett sådant externt medel. Det är snarare fråga om en precisering – ett val av aktivitet inom en underförstådd mängd av demokratiskt legitima aktiviteter. Valet av partiaktivitet är emellertid inte primärt ett begreppsligt val. Det är verkligheten Tingsten uttalar sig om. Där är partiaktivitet det bästa (enda?) medlet för att åstadkomma folkligt inflytande. Givet att partiaktivitetet *i sig självt* inte har avsevärt lägre demokratisk status än andra aktiviteter, utgör då kombinationen partiaktivitet och de inflytande denna kan ge maximal

demokrati i sinnevärlden. Även om valet således inte kan sägas vara ett begreppsligt val, så återspeglar det ändå vissa egenskaper hos Tingstens demokratibegrepp, till exempel förekomsten av den underförstådda mängden av aktivitetstyper.

Jag inledde denna diskussion med påpekandet att det är svårt "att exakt fastställa hur Tingsten såg på detta förhållande" – dvs. på relationen mellan partiaktivitet och demokratibegreppet. Det troliga är att han inte alls tagit ställning till de frågor som här diskuterats. Hade han gjort det hade han uttryckt sig på ett annat sätt, och vår långa och delvis krångliga tolkningsdiskussion hade då varit överflödig. Nu får den tjäna dels som exempel på konsekvenserna av ett otydligt demokratibegrepp, dels som en konstruktion av ett ställningstagande som är förenligt med de indikatorer som Tingstens analys trots allt innehåller.

En liknande diskussion skulle vi kunna föra kring ett uttalande som Tingsten gör om politisk frihet. Det sägs vara omöjligt att "i en formel klargöra vilken grad av politisk frihet demokratien förutsätter".[87] Uttrycket "förutsätter" kan i och för sig uppfattas som att demokratibegreppets definition anger förekomsten av ett visst mått av frihet som förutsättning för att en stat skall kunna kallas "demokrati". Då borde det emellertid varit möjligt att med "en enkel formel" ange vilka krav som ställs. Eftersom så ej är fallet återstår egentligen bara tolkningen att visst mått av frihet krävs för att nå ett visst syfte – friheten är ett *medel* som kan användas för att nå ett *mål*. Det är dock uppenbart att frihet inte kan utgöra ett externt medel. Politisk frihet är ju ett av de centrala momenten i Tingstens demokratibegrepp. Nej, det förhåller sig istället så att den politiska friheten är ett medel för att skapa de självständiga opinioner som gör det meningsfullt att tillämpa ett demokratiskt beslutsfattande. Demokratin skapar själv de förutsättningar som gör demokratin meningsfull. Dessa förutsättningar – de självständiga opinionerna – kan då uppfattas som externa i förhållande till demokratin.

Är det då rimligt att säga att det är *demokratin* som kräver visst mått av frihet. Ja, i den bemärkelsen att övriga delar av demokratin – till exempel allmänna val och parlamentarism – kräver självständiga opinioner för att bli *meningsfulla*. Dessa självständiga opinioner kan tänkas uppstå om det politiska systemet passerat ett visst tröskelvärde vad gäller politisk frihet. Några delar av demokratin ställer alltså krav på en annan del genom en förmedlande, extern länk. Observera dock att denna del inte krävs för att de andra skall kunna existera – endast för att de skall bli meningsfulla.

Om vi betraktar den politiska friheten först och främst som en huvudkomponent i demokratin blir det emellertid inte lika rimligt att tala om

tröskelvärden. Sådana förutsätter icke-linjära samband mellan minst två variabler. I förhållande till sig själv kan naturligtvis inte den politiska friheten anta tröskelvärden. När det gäller hur demokrati skall definieras med avseende på politisk frihet tycks det mig då rimligast att tillämpa idealtypsmetoden. Ju mer frihet, ju mer demokrati. Det är visserligen logiskt möjligt att istället välja en klassdefinition, där endast visst mått av frihet stipuleras, men hur skall man då se på det förhållande som uppstår när detta värde överskrids. Betyder ett sådant faktum ingenting för statsskickets demokratiska status? Blir kanske statsskicket rentav mindre demokratiskt? Inget av alternativen ter sig logiskt rimliga.

Innan vi lämnar precisionstemat bör ytterligare en oklarhet uppmärksammas, nämligen relationen mellan demokrati och ett fenomen vi kan kalla "förverkligande av folkviljan". Med folkvilja avses då bara kompromisser mellan, eller majoritetsuppfattningen bland, de befintliga opinionerna. Enbart "förverkligad folkvilja" är uppenbarligen inte tillfyllest för att Tingsten skall anse att demokrati föreligger. Demokrati är för Tingsten snarare en speciell organisering av den politiska beslutsprocessen. Faktum är att vi på flera ställen funnit indicier som tyder på att idén om "folkviljans förverkligande" över huvud taget inte ingår i Tingstens demokratibegrepp. Det synes vara en öppen fråga i vilken utsträckning "folkviljans förverkligande" förekommer i en demokrati. Härvidlag liknar Tingstens och Schumpeters demokratibegrepp varandra. Man har valt att inte föra över begreppskomponenten "folkviljans förverkligande" från den direkta demokratins begrepp, där den är en självklarhet, till den representativa demokratins begrepp. Detta är i och för sig logiskt möjligt, men man kan diskutera om det verkligen är lämpligt. Jag godtar emellertid för diskussionens skull detta förhållande, och frågar istället om den är konsekvent tillämpad. Om den inte är det föreligger även här ett precisionsproblem. Jag vill åberopa två exempel som tyder på att så är fallet. Det första är ett citat från *Demokratiens seger och kris:*

> "I valmännens fria viljeyttringar såsom bestämmande för statsstyrelsen ligger demokratiens kärna."[88]

Kan man tydligare hävda att "folkviljans förverkligande" bör ses som en del av demokratin?

Det andra exemplet är hämtat från diskussionen om kvinnlig rösträtt. Om "folkviljans förverkligande" inte är en del av demokratin spelar det väl ingen roll hur respektive kön eller klass röstar när man skall bedöma vilka rösträttsregler som är de mest demokratiska? Det är ändå ett sådant argument som åberopas, när den kvinnliga rösträtten uppfattas som en

mindre betydelsefull reform ur demokratisk synvinkel än den allmänna rösträtten för män. Samma grundtanke ligger förmodligen bakom Tingstens syn på den "antika demokratin". Det är troligen det faktum att det råder en stark klassmässig intressekonflikt mellan de som har, och de som inte har, politiska rättigheter, som får Tingsten att så entydigt vända sig mot uttrycket "antik demokrati". Sådana resonemang förutsätter emellertid att man utgår från ett demokratibegrepp som lägger något slag av restriktioner på de politiska beslutens innehåll i förhållande till medborgarnas åsikter – till exempel att den så kallade "folkviljan" skall förverkligas. Vi kan således konstatera att Tingsten inte är konsekvent vad gäller relationen mellan demokrati och "folkviljans förverkligande". Vi har funnit ytterligare ett precisionsproblem.

En annan tolkning är visserligen tänkbar, men även då bryter Tingsten mot en precisionsregel. Om "folkviljans förverkligande" nämligen ses som en (extern) effekt av demokratin, låter Tingsten denna effekt bestämma vad som är demokrati. (De beslutsprocessregler som förmår skapa tillståndet "folkviljans förverkligande".)

Begreppsstruktur

Vi har redan noterat hur Tingsten hamnar i ett trivialt men ändå besvärligt problem, nämligen konflikten mellan idealtypsbegrepp och klassbegrepp. Det tar sig främst två uttryck i Tingstens analys. För det första vill han tydligen gärna kunna bestämma om en stat är en demokrati eller ej. Härför krävs ett klassbestämt demokratibegrepp. Likväl tycks han anse att vissa styrelseformer är *mer* demokratiska än andra.

Till och med när Tingsten för in det utomordentligt intrikata demokratikriteriet *reell politisk jämlikhet* synes han vilja ange en enda godkändgräns. Gränsen är visserligen svår att fastställa – han kan kanske till och med tänka sig ett diffust ingenmansland, men likväl finns där en gräns.

Det andra exemplet hämtar vi från beskrivningen av den demokratiska ideologin. När Tingsten kritiserar kommunister och vissa socialdemokrater för att vara villkorliga demokratianhängare, och för att därmed inta en oacceptabel position, tycks han utgå från en klassbestämning. Man måste acceptera demokratiskt fattade beslut, annars är man inte demokrat. När han diskuterar behovet av värdegemenskap bygger resonemangen på insikten att det faktiskt finns värden många människor skattar högre än demokratin. De är således villkorliga demokrater. Säkerligen kunde även Tingsten tänka sig beslut han inte skulle underkasta sig oavsett hur besluten fattats. Är då alla dessa "villkorliga demokrater"

icke-demokrater? Jag tror inte Tingsten skulle velat karaktärisera dem, och sig själv, så.

Som jag ser det är alla de demokratikriterier Tingsten diskuterar lämpligast att uppfatta som idealtypskriterier. Här finns inga naturliga dikotomier. Ju mer rösträtten och den politiska friheten utvidgas, desto mer tillförs statsskicket sådana kvaliteter som vi uppfattar som demokratiska kvaliteter. Om minoritetshänsyn är ett demokratikriterium så finns inte heller här någon anledning att slå fast en gräns mitt på skalan – och inte heller att placera gränsen vid maximal hänsyn. Just en sådan gräns utgår Tingsten från när han principiellt diskuterar lojaliteten mot demokratin.

> ”En demokrat måste försvara och stödja en statsordning, vars verksamhet ofta står i motsättning till hans allmänpolitiska åsikter. Han måste ständigt vara beredd på en situation, i vilken han förklarar, å ena sidan, att ett visst beslut bör genomföras, å andra sidan, att det enligt hans övertygelse är olämpligt.”[89]

Men varför jämställa en person som underkastar sig alla demokratiskt fattade beslut, utom de som innebär att hans liv hotas, med en person som inte underkastar sig *några* beslut som går honom emot. Den stora skillnaden mellan dessa båda förhållningssätt borde naturligtvis registreras i vårt språk. Den sistnämnde personen är den ende jag skulle vilja karaktärisera som fullständig icke-demokrat.

Varför har Tingsten ett behov av att dikotomisera? Jag kan tänka mig åtminstone två förklaringar. För det första skrevs den bok som varit viktigast i min analys – *Demokratiens problem* – i samband med andra världskriget. Här stod mot varandra stater med sådana statsskick som kan sägas ligga långt från varandra på en skala från renodlad diktatur till renodlad demokrati. För det andra tycks Tingsten tro att fastställandet av ett demokratibegrepp kan ses som ett mål-medelproblem. Frågan om hur mycket frihet demokratin förutsätter, indikerar just ett sådant tänkesätt. Detsamma kan sägas om diskussionen kring kvinnlig rösträtt. I målmedelrelationer har man ofta anledning att räkna med icke-linjära samband, till exempel så att det inträffar en avgörande förändring på målvariabeln vid ett tröskelvärde på medelvariabeln. Kanske är det en sådan tanke som föresvävat Tingsten.

Om min tolkning är korrekt kan vi säga att alla de problem vi hittills diskuterat knutits till en och samma brist hos Tingstens demokratibegrepp. Det saknar en sådan klar avgränsning som jag förespråkat i precisionstemat – och delvis bestäms begreppet kanske av vad Tingsten

förväntar sig att demokratin skall kunna uträtta. Tingsten säger att det inte är möjligt – eller i varje fall ofruktbart – att ange en demokratidefinition på några rader eller sidor.

> ”Vad demokrati innebär kan klargöras blott genom en belysning av de svårigheter, oklarheter, tendenser till spänning och motsägelse, som ligger dolda i det allmänna språkbrukets användning av begreppet.”[90]

Det är att göra det alltför svårt för sig. Det kan med fog hävdas att Tingsten, genom att inte avgränsa sitt demokratibegrepp på ett entydigt och rimligt sätt, själv förorsakat ”svårigheter, oklarheter, tendenser till spänning och motsägelse” i sitt eget språkbruk.

Form och innehåll

Att bestämma vad som ingår i Tingstens demokratibegrepp visade sig vara en svår uppgift. Därvidlag skiljer sig inte Tingstens demokratibegrepp från de övriga vi hittills studerat. Att klassificera de olika komponenterna i begreppet ter sig något enklare. Tingsten ger själv en direkt upplysning om begreppets karaktär. Demokrati är en *beslutsform,* säger han, och vidareutvecklar sedan denna karaktäristik till idén om demokratismen som en *överideologi.* Till dessa former hör (troligen) den politiska friheten, regler om val av representanter (främst allmän och lika rösträtt), regler om representanternas beslutsfattande (t. ex. majoritetsregeln) och om relationerna mellan statsmakterna (parlamentarism eller maktdelning mellan demokratiskt valda statsorgan). Bland dessa regler uppfattar jag kompetensreglerna (t. ex. allmän rösträtt) som en särskild kategori. De avser inte beslutsformen. I övrigt har jag inget att invända mot Tingstens klassificering.

Om minoritetshänsyn skall anses ingå i Tingstens demokratibegrepp kan vi säga att det är en demokratisk formregel, på samma sätt som majoritetsregeln är en sådan formregel. En eventuell regel om ”förverkligande av folkvilja” är svårare att klassificera. Jag har tidigare påpekat att bedömningen av fenomenet ”folkviljans förverkligande” i samband med ett demokratibegrepp med *direkta* styrelseformer inte föranleder några bekymmer. En sådan beslutsprocess kan nämligen uppfattas som en aktivitet där folkviljan skapas och kartläggs, och där man slutligen genom att tillämpa en s. k. transformationsregel – till exempel majoritetsprincipen – avgör vilket beslutsalternativ som skall förverkligas. När vi istället talar om *indirekta* styrelseformer har detta självklara och enkla

logiska samband mellan beslutsprocess och beslutsinnehåll upplösts. Flertalet av deltagarna i beslutsprocessen ingår nämligen inte i den församling som transformationsregeln tillämpas på. Kan man därmed säga att "folkviljans förverkligande", som komponent i ett demokratibegrepp med indirekta styrelseformer, är en innehållslig komponent? Det är förvisso inte en innehållslig regel av typen förverkligande av socialism eller liberalism. Likväl är det uppenbarligen en begränsning av den beslutande församlingens valfrihet. I förhållande till denna församling är det därför fråga om en innehållslig begreppskomponent – om än av helt annat slag än sådana vi vanligtvis brukar förknippa med uttrycket "innehållsliga demokratibegrepp". I förhållande till folket/väljarna är det emellertid enbart fråga om att utfallet av transformationsregelns tillämpning bland väljarna skall expedieras.

Vi kan notera att Tingstens demokratibegrepp inte innehåller vare sig någon regel om specifik kompetens eller någon spelplansregel. I kommentarerna till debatten om s. k. ekonomisk demokrati sägs styrelseformen vara begreppsligt oberoende av verksamhetens omfattning.[91] Vad som då diskuteras är statsstyrelsen. Eftersom denna är överordnad styrelsen av andra sociala system inom statsbildningen får vi förutsätta att varje fördelning av frågor mellan olika beslutssystem som staten upprättar är förenlig med Tingstens demokratibegrepp. Tingsten bestämmer inte heller i sitt demokratibegrepp *när* demokratiskt beslutsfattande skall tillämpas. Han är uppenbarligen skeptisk till att de anställda själva skall styra sina företag, åtminstone till att de skall styra dem *direkt*, men det har inget med hans demokratibegrepp att göra.

Tingsten diskuterar emellertid bara demokratin som statsstyrelseform. Denna statsstyrelseform – den politiska demokratin – sägs vara logiskt oberoende av ekonomisk demokrati i bemärkelsen industriell självstyrelse. Det ena nödvändiggör inte det andra. Å andra sidan kan då inte heller det omvända gälla. Politisk demokrati utesluter inte demokratiska beslutsformer i de olika samhälleliga subsystemen. Denna slutsats stöds av det faktum att demokratibegreppet anses vara neutralt i förhållande till ideologier som förespråkar respektive förkastar sådana reformer. Så länge Tingsten nöjer sig med att analysera den "politiska demokratin" är resonemanget invändningsfritt. Gäller frågan istället demokratiskt beslutsfattande i hela det sociala system som statsbildningen utgör, kan jag dock inte se annat än att detta sociala system blir mer demokratiskt, i kvantitativ mening, ju fler beslut som fattas med en demokratisk beslutsmetod.

Avslutningsvis kan vi notera att om Tingstens demokratibegrepp refererar till "reell politisk jämlikhet" har det en "hög ambitionsnivå".

Medborgarna skall inte bara *få* verka politiskt för sina intressen. De skall också *kunna* det, och ingen medborgare skall därvid vara bättre rustad än någon annan. I realiteten kräver dock aldrig Tingsten någon långtgående sådan jämlikhet för att han skall uppfatta en stat som en demokrati. Han nöjer sig till exempel med att konstatera att demokratin i Indien "på grund av massornas okunnighet och politiska omognad inte kan få alldeles samma innebörd som i Västeuropa eller Amerika".[92] Här tycks det vara tillräckligt att medborgarna *får* agera politiskt för sina intressen för att Tingsten ändå skall placera Indien i klassen "demokratier".

Värde och realism

När Herbert Tingsten i *Demokratiens seger och kris* och i inledningen till *Demokratiens problem* beskriver det demokratiska styrelseskicket är det ett historiskt givet styrelseskick han beskriver. Det begrepp som därvid erhålles refererar således till ett fenomen i verkligheten. På ett sådant begrepp har vi rätt att ställa krav om realism i förhållande till verkligheten, sådan den varit eller är. Genom att de kriterier på demokrati som uppställs har en relativt låg "ambitionsnivå" uppfylls detta krav utan några svårigheter. Demokrati sägs vara lika med allmän och lika rösträtt vid regelbundet återkommande val av representanter, politisk frihet och (i första hand) parlamentarism.

Det finns däremot ingen anledning att kräva att ett sådant demokratibegrepp skall referera till något som värderas positivt. Ett sådant krav skulle kunna komma i konflikt med det deskriptiva syftet. Man skulle kanske då kunna tro att Tingstens demokratibegrepp är av samma art som Schumpeters. Schumpeters ambition var ju att föreslå ett realistiskt demokratibegrepp, och han framlade inga värdeargument för sitt förslag. Parallelliteten är dock bara skenbar, och genom att visa på skillnaden mellan dessa båda demokratibegrepp får jag tillfälle att förtydliga en viktig princip i mitt klassificeringsschema i kapitel 6.

Den första kategorin i detta schema reserverades för konventionellt bestämda demokratibegrepp. I de övriga kategorierna placerades begrepp som föreslås under förebärande av att man då erhåller ett demokratibegrepp som är realistiskt och/eller som har en värdefull referens. Så argumenterar Schumpeter – men inte Tingsten. När Tingsten beskriver vad demokrati är utgår han istället från ett etablerat språkbruk – ett språkbruk som tar fasta på de stora rättsliga reformerna av statsskicken som genomfördes i början av 1900-talet i många länder. (En epok som ligger nära båda de arbeten som här diskuteras.) Det redovisade demokratibegreppet hör således hemma i den första kategorin i mitt schema.

Att det "råkar" vara ett realistiskt demokratibegrepp påverkar inte klassificeringen.

När vi kommer fram till fjärde kapitlet i *Demokratiens problem* – "Demokratien och folkviljan" – håller dock denna karaktäristik av Tingstens demokratibegrepp inte streck längre. Vi har redan sett hur några av de fenomen som diskuteras där – folkviljans förverkligande och minoritetshänsyn – ställer till problem inom ramen för vårt precisionstema. Problemen återkommer här. Kapitlet inleds med den principförklaring om demokratibegreppet som jag nyss kritiserade. Även om Tingsten anser det vara svårt eller ofruktbart att ange en definition av demokratibegreppet på några rader (eller sidor!) så är det ändå ett demokratibegrepp han söker komma åt genom att diskussionsvis "belysa" istället för att definiera. Diskussionen skall nämligen belysa vad demokrati "innebär".[93]

Likväl kommer diskussionen om "förverkligande av folkvilja" att handla om vad som är möjligt, önskvärt eller vad som kommit att bli den accepterade linjen. Är detta en diskussion om demokratins tänkbara effekter är allt gott och väl, men är det en diskussion om demokratibegreppets innebörd medför det att hans demokratibegrepp i vissa avseenden inte hör hemma i kategori I. Detsamma kan sägas om diskussionen kring minoritetshänsyn. Här används visserligen ett språkbruksargument, men det kombineras med en diskussion om det önskvärda i att minoritetshänsyn tillämpas. Statsstyrelsen kan annars komma att präglas av "våldsamma kastningar" och folkstyrelsen riskerar då på sikt att gå under.[94] Vi frågar oss igen: Är detta en diskussion 1) om förutsättningar för demokrati, 2) om en företeelse som bör förenas med demokrati eller 3) om hur vi bör begränsa demokratin för att få behålla åtminstone denna begränsade demokrati? Är någon av dessa tre alternativ giltiga är allt gott och väl. Är det istället en diskussion om demokratibegreppets innebörd, jämställer Tingsten uppenbarligen denna innebörd med sina politiska rekommendationer.

Som framgår av den tredje tolkningsmöjligheten ovan kan man se minoritetshänsyn som en *begränsning* av demokratin. När denna är obligatorisk vid beslutsfattande, genom krav om kvalificerade majoriteter eller vetorätt för minoriteter, innebär det att varje enskild medlem i minoriteten ges större vikt än varje enskild medlem i majoriteten. Är hänsyn till minoriteter helt frivillig kan dock knappast läget karaktäriseras så. Den situation Tingsten diskuterar kan formellt jämställas med den senare situationen, men reellt liknar den snarare den förra. Det finns (i de flesta frågor) inga regler om kvalificerade majoriteter eller vetorätt, men väl ett hot om vad som kan hända med demokratin om ej erforderlig

hänsyn tas till minoriteter. Lojaliteten gentemot demokratin är som sagt villkorlig. Om vi således inte begränsar demokratin genom att tumma på principen om medborgarnas lika värde riskerar vi att inte få behålla något av demokratin. Man kan ha olika åsikter om en *politisk rekommendation* som förespråkar begränsad demokrati på grundval av en sådan verklighetsbeskrivning – men den är inte logiskt orimlig. Låter vi emellertid en rekommendation om begränsad demokrati bestämma *demokratibegreppets innebörd* får vi ett mycket märkligt demokratibegrepp.

8 Jörgen Westerståhl

Jörgen Westerståhl tillträdde professuren i statskunskap vid Göteborgs högskola 1952 och arbetar som professor emeritus fortfarande aktivt med stora forskningsuppgifter. Vid sidan av de områden vi här skall studera närmare har Westerståhl främst ägnat sin forskning åt massmedier och deras funktion i det politiska systemet. De skrifter av Westerståhl jag valt att studera utgörs av tre tidningsartiklar, två forskningsrapporter samt två läroböcker. Tidningsartiklarna behandlar fenomenen "servicedemokrati" och korporativism, forskningsrapporterna den kommunala demokratin och läroböckerna det svenska politiska systemet.

8.1 Servicedemokrati

I två DN-artiklar från 1956 diskuterar Westerståhl politiska eliter och demokrati.[1] Han inleder med att notera det oundvikliga i att den politiska makten är ojämnt fördelad. Det beror dels på att vi har en formell funktionsfördelning, dels på att människors intresse och förmåga vad gäller politisk aktivitet varierar.

Westerståhl noterar vidare att elitperspektivet "även i denna renade form" kan verka chockerande: "Vi lever i en högdemokratisk era, och elitperspektivet passar illa ihop med den enklare demokratiska dogmatiken". Westerståhl menar att elitperspektivet riktar uppmärksamheten på politiska realiteter som det finns en benägenhet att bortse ifrån. "Det demokratiska styrelseskicket blir i detta perspektiv något mycket mera komplicerat, många vanliga föreställningar och begrepp om de politiska systemen visar sig alltför enkla."

Westerståhl försöker härefter exemplifiera det sagda genom att beskriva och värdera centraliseringstendenser i partier och organisationer. Analysen koncentreras på de politiska partierna. Westerståhl finner att dessa under en första period användes av sina medlemmar som medel att nå ett överordnat politiskt mål. Efter hand har partiledningarnas inflytande ökat på bekostnad av övriga partimedlemmars inflytande. De senare har fått uppgiften att propagera för partiets, dvs. partiledningens, linje.

Varför har det då blivit så? Westerståhls förklaring är följande. Ledarpositionen ger dess innehavare egenskaper som motiverar att partiet anförtror dessa personer stor makt. För att kunna genomföra sitt program måste partiet hålla samman, vinna väljarstöd etc. "Det är partiled-

ningens överblick, dess förmåga av sammanvägning av olika önskemål och av maximalt hänsynstagande till alla befintliga och latenta sympatisörer, som förklarar dess dominerande ställning: till skillnad från olika särgrupper gör den anspråk på att enbart ha organisationens, partiets 'bästa' för ögonen, dvs att göra partiet stort och starkt, dvs att vinna röster." Man kan, enligt Westerståhl, knappast bestrida "att ledningen i princip har de bästa förutsättningarna att bedöma vad som gagnar organisationen".

Det har vidare funnits – och finns – åsiktsskillnader mellan väljarkåren och den politiska elit som utgörs av partimedlemmar. Inte bara så att "elitens" åsikter är mer elaborerade och precisa, utan också genom att de är mer extrema. Partiledningarnas uppgift har här blivit att söka moderera partiernas ståndpunkter så att man närmar sig väljarnas. Detta blir en nödvändighet när jakten på marginalväljare intensifieras, i och med att anhängare inte längre kan vinnas från de icke-röstandes skara utan måste sökas hos övriga partiers väljare. "Uppgiften att mobilisera anhängare för en viss åskådning" trängs tillbaka av "uppgiften att framställa partiprogram, som tilltalar så många som möjligt".

Denna kamp om väljare får ytterligare två konsekvenser. 1) Åsiktsskillnader mellan partierna utjämnas – mycket av den politiska debatten handlar om tekniker snarare än om de politiska målen. 2) I kampen om väljarna tävlar partierna om att finna och lösa olika gruppers problem – ibland utan att ens några krav från berörd grupp framställts. Den senare konsekvensen föranleder Westerståhl att mynta begreppet "servicedemokrati".

> "Detta samspel mellan den smala toppen och den breda basen i elitpyramiden, vilket utförs delvis över det aktiva mellanskiktets huvuden och delvis med hjälp av dess huvuden, detta samspel utgör själva nerven i den nya *servicedemokratin.*"

Westerståhl avslutar båda sina artiklar med att söka värdera denna "servicedemokrati" utifrån allmänna demokratiska normer. Han finner för det första att det demokratiska idealet, "den absoluta jämlikheten i fråga om makt", inte är för handen – och att "utvecklingen inte heller på ett enkelt sätt kan beskrivas som ett närmande eller avlägsnande i förhållande till detta ideal". Den demokratiska ideologin tillhandahåller inte någon måttstock för bedömning. Westerståhl finner att frågan om graden av demokrati ej går att besvara. "Man får istället taga ståndpunkt till frågan om vilken art av demokrati som man föredrar."

För det andra tror Westerståhl knappast att det finns något realistiskt

alternativ till servicedemokratin som bättre kan minimera inslaget av "aristokrati" i systemets funktionssätt – vare sig det rör sig om "börds-, penning- eller de åsiktsaktivas aristokrati".

8.2 Kommunal demokrati

Ett forskningsprogram

Det stora kommunforskningsprojekt som genomfördes av svensk statskunskap under slutet av sextio- och början av sjuttiotalet är på flera sätt unikt. Det var till sitt omfång – både vad gäller budget och antal involverade medarbetare – ett för svensk samhällsvetenskap gigantiskt projekt. De många olika forskningsuppgifter som rymdes i projektet var därtill ovanligt väl integrerade i en gemensam föreställningsram. På den administrativa sidan fanns likaledes en gemensam projektorganisation.

Motiven för att koncentrera en så stor del av de statsvetenskapliga forskningsresurserna till ett enda område – och en enda forskningsinsats – var både ekonomiska och forskningsstrategiska. Dels räknade man helt enkelt med att lättare få anslag för ett stort gemensamt projekt än för många små projekt med disparata ämnesområden, dels ansåg man att det vetenskapliga utbytet på flera sätt skulle bli större om man samordnade sina resurser. Idégivaren och förgrundsgestalten i detta projekt var Jörgen Westerståhl. I skriften *Ett forskningsprogram* har han beskrivit den gemensamma forskningsuppgift och föreställningsram som "Kommunalforskningsgruppen" arbetat med.

Under slutet av sextiotalet fördes en intensiv debatt kring värderingars betydelse i samhällsforskningen. Man diskuterade bland annat forskningens frihet och ansvar kontra fenomenet uppdragsforskning. Westerståhl söker i sin rapport klargöra hur Kommunalforskningsgruppens forskningsuppgift förhåller sig till dessa problem.[2]

En första avgränsning av forskningsuppgiften innebar att man skulle studera på vilket sätt "värden" som förknippas med den kommunala självstyrelsen påverkas av faktorer som kommunernas storlek, befolkningsstruktur etc. – dvs. egenskaper som följer av olika indelningsprinciper. Eftersom man ville att forskningsresultaten skulle kunna utgöra underlag för beslut om indelningsreformer beslöt man att låta *politiker* "välja" de beroende variablerna i undersökningen – dvs. viktiga värden som kunde anses höra samman med den kommunala självstyrelsen. Efter genomgång av relevanta inlägg i den offentliga svenska debatten – hämtade från utredningar, propositioner, motioner och annat riksdagstryck – fann man att de insamlade värdena kunde sorteras i två

huvudgrupper; demokrativärden respektive effektivitetsvärden. Hotades dessa värden av någon speciell indelningsprincip var det tänkt att politikerna skulle överväga om det man eventuellt vann med en indelningsreform var mer värt än det man förlorade.

Forskarna tycks således ha låtit politikerna bestämma huvudinriktningen av forskningsarbetet. Enligt Westerståhl var dock de värden som erhölls på detta sätt så ospecificerade att de måste bearbetas för att kunna undersökas i en empirisk studie. Denna uppgift genomfördes på central nivå i projektet och sägs ha inneburit "specificering" och "systematisering" av insamlat material. I den konkreta studien operationaliserades sedan dessa specificerade värden av respektive forskare.

Vi kan sammanfatta: I det första ledet styrde forskarnas egna värderingar – tillsammans med andra bevekelsegrunder – valet av kommunal självstyrelse och indelningsprinciper som forskningsområde. I det andra ledet styrde politikernas värderingar valet av angelägna värden som förknippades med kommunal självstyrelse. I det tredje ledet vidtog projektledningens värdespecificering. Här medger Westerståhl att egna värderingar kan ha spelat roll. Teoretiskt finns därmed en risk att specificeringen blev "mindre relevant ur politisk synpunkt".[3] I det fjärde och sista ledet förutsattes alla samhällsvärderingar vara bortkopplade från forskningsverksamheten. Val av operationaliseringar, föreställningsram o. dyl. skall enligt Westerståhl avgöras på "forskningsmässiga grunder". Likväl säger han att det hade varit önskvärt att erhålla politikernas sanktion för olika val av operationella mått. Därmed skulle man också ha erhållit viss garanti för att erhållna forskningsresultat skulle accepteras av politikerna.

Valet av föreställningsram skulle således ske på forskningsmässiga grunder. Antaganden om det sätt på vilket den kommunala självstyrelsen faktiskt fungerar fick avgöra vilken föreställningsram som var bäst lämpad för studien. Här diskuteras två angreppssätt. Båda har sitt ursprung i USA.

Först behandlas olika slag av maktstudier.[4] Floyd Hunter och Robert Dahl får representera var sin skola. Dahls "ambitiösa försök att på olika sätt operationalisera vad man menar med makt" aktualiserar enligt Westerståhl en viktig fråga:

> "Om man betraktar de skilda insatser som olika aktörer gör i en beslutsprocess (t. ex. framförande av ett allmänt uppslag, detaljutformning av ett förslag, lösande av rättsliga frågor, övertalning av andra, utformning av kompromisser), vad finns det egentligen för skäl att tro att de alla skall kunna översättas och summeras i en

enhetlig kvalitet som man kallar makt eller inflytande? /.../ Man kan undra vad det överhuvudtaget är som gör att man känner ett behov av en sådan summering."[5]

Westerståhl anser även att koncentration på maktaspekten vid politiskt beslutsfattande innebär en koncentration på de personer som deltar i och påverkar beslutsfattandet. Om man därvid inte förutsätter att alla aktörer handlar i eget intresse kommer man att bortse från beslutens innehåll.[6] Westerståhl tycks här mena att det är otillräckligt att studera deltagande när man skall förklara de politiska beslutens innehåll, om något annat än egenintresse kan tänkas styra deltagande i den politiska beslutsprocessen. Inom Kommunalforskningsgruppen var man uppenbarligen inte beredd att postulera egenintresset som enda drivkraft för politiskt deltagande. Därmed blev även andra demokrativärden än deltagande intressanta att studera. Härutöver sägs "operationaliseringsproblemet" vara olösligt eftersom makt inte kan uppfattas som ett endimensionellt begrepp. Maktbegreppet kan vidare, enligt Westerståhl, uppfattas "som ett övervägande ideologiskt begrepp, i första hand numera använt av dem som velat kritisera vissa beslutsfattare eller ett visst system för beslutsfattande".[7] Westerståhl torde här helt enkelt avse att den felaktiga föreställningen om ett endimensionellt maktbegrepp använts i viss politisk propaganda.

Någon maktorienterad föreställningsram kunde således inte komma ifråga. Kommunalforskningsgruppen valde istället en systemanalytisk forskningsansats. Man anknöt här till idéer som utvecklats bl. a. av amerikanen David Easton. Det politiska systemet sägs vara ett beslutssystem. Det skiljer sig från andra system genom att "besluten äger en särskild auktoritativ karaktär". Systemets avgränsning får bli en praktisk fråga. Alla företeelser som har "en påtaglig betydelse för de frågeställningar man tar upp" införlivas i det "politiska systemet". Störningar av olika slag – arbetslöshet etc. – resulterar i krav på systemet, som reagerar genom att det fattas ett beslut som om möjligt skall eliminera störningen. Det kommunala politiska systemet ingår också i ett mer övergripande politiskt system. Mellan dessa båda system finns en ensidig styrningsrelation.[8]

Systematiseringen av demokrativärdena – som åskådliggörs i figur 1 – inleds med Westerståhls konstaterande att demokrati eller folkstyrelse, "i direkt anknytning till ordets betydelse", kan sägas innebära att "folkets vilja eller önskemål med avseende på de politiska besluten skall förverkligas".[9] Eftersom medborgarna kan ha olika önskemål behövs en kompletterande regel, majoritetsprincipen, för att lösa konflikter mellan

skilda meningsriktningar inom folket.

De problem som kan föreligga i förhållandet mellan majoritet och minoritet anser Westerståhl har liten aktualitet i kommunala sammanhang. Fundamentala värderingsfrågor är redan reglerade på statlig nivå. Vidare är den kommunala verksamheten inriktad på att "tillgodose olika gruppers intressen utan att det är fråga om ett val till förmån för en grupp mot en annan". På det *normativa* planet är saken helt klar enligt Westerståhl. Det är "mera tillfredsställande ur demokratisk synpunkt ju fler som står bakom den förda politiken".[10]

Det grundläggande demokratiska värdet, förverkligandet av medborgarnas vilja, sägs ha en besluts- och en informationskomponent. Informationskomponenten innebär att folkviljan skall vara en produkt av självständig åsiktsbildning – eller i varje fall inte en produkt av ensidig propaganda från de makthavandes sida. Beslutskomponenten innebär att beslut fattas och förverkligas som ligger i linje med den på detta sätt tillkomna folkviljan. *Självständig åsiktsbildning* och *förverkligande av medborgarnas vilja* blir således de två grundläggande demokrativärdena för Kommunalforskningsgruppen.[11]

Därutöver urskiljer Westerståhl ett antal tekniker med vilka dessa värden kan eftersträvas. Beslutsteknikerna är *deltagande*, *representation* och *antecipation*. Medborgarnas deltagande i den politiska beslutsprocessen åstadkommer *identitet* mellan medborgare och beslutsfattare. Med den representativa tekniken åstadkoms *åsiktsöverensstämmelse* mellan väljare och valda. Slutligen skall representanterna på olika sätt söka utröna väljarnas preferenser och låta sådana förmodade opinioner bli bestämmande för de politiska besluten (antecipation). Representanterna skall således visa *respekt* för väljarnas åsikter, till vilket bl. a. hör "att i första hand ta hänsyn till åsikterna sådana de faktiskt föreligger vid en viss tidpunkt", även om åsikterna bedöms vara "grundade på otillräcklig eller oriktig information". Såsom värden på en nivå *under* de grundläggande demokrativärdena kan man således urskilja *identitet*, *åsiktsöverensstämmelse* samt *åsiktsrespekt*.[12]

På informationssidan urskiljer Westerståhl likaledes tre tekniker: Direktkontakt, organiserad kontakt respektive observationer/opinionsundersökningar. De tre teknikerna kan förknippas med vilken som helst av "beslutsteknikerna" men hör främst ihop enligt följande uppställning:

Deltagande	– direktkontakt
Representation	– organiserad kontakt (massmedier, partier, organisationer)
Antecipation	– observationer/undersökningar

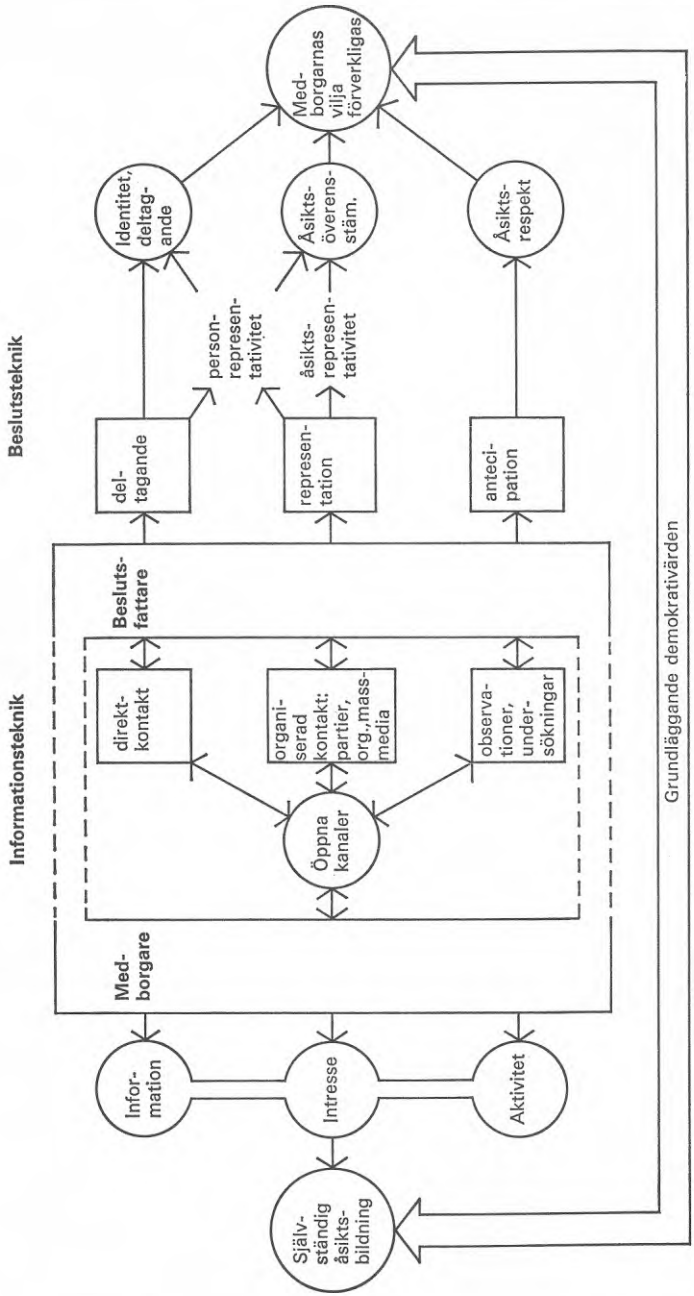

Figur 1: Kommunalforskningsgruppens demokratimodell: "Demokratiska värden och demokratisk teknik".[13]

Som ett gemensamt värde för informationsteknikerna anges allmänt att alla informationskanaler skall vara "öppna". Slutligen förutsätter demokratin enligt Westerståhl att medborgaren själv är *intresserad, aktiv* och skaffar sig *information*. Dessa tre förutsättningar betingar varandra ömsesidigt.[14]

I Westerståhls modell finner vi två "mellanliggande" värden utöver vad som redovisats ovan. Teknikerna deltagande och representation antas kunna åstadkomma identitet och åsiktsöverensstämmelse via "personrepresentativitet" och "åsiktsrepresentativitet". (Fördelningen av åsikter eller sociala egenskaper i valda församlingar överensstämmer med motsvarande fördelning i väljarkåren.)[15]

Effektivitetsvärdet avser relationen mellan det fattade politiska beslutet och vad som faktiskt verkställs av förvaltningen.[16] Det kommer inte att diskuteras vidare här.

Medborgarna och kommunen

Kommunalforskningsgruppens *Ett forskningsprogram* publicerades 1970. Elva år senare redovisades resultat från en ny kommunundersökning i Westerståhls rapport *Medborgarna och kommunen* (medförfattare: Folke Johansson). En forskningsgrupp som så småningom tog sig namnet "Kommunaldemokratiska forskningsgruppen" fick 1978 i uppdrag av den s. k. Kommunaldemokratiska kommittén att göra en utvärdering av kommunindelningsreformen. Denna utvärdering skulle utföras inom ramen för ett stort forskningsprogram där statsvetare från olika institutioner samt ett mindre antal kulturgeografer avsågs medverka.[17]

Westerståhls specifika forskningsuppgift i programmet blev studier av medborgar*aktivitet* respektive den kommunala självstyrelsens *förankring* hos medborgarna. Den senare deluppgiften beskrivs i kommitténs förslag till forskningsprogram som en undersökning av medborgarnas "attityder till systemet som sådant" och deras "förtroende för politikerna samt bedömning av servicenivå m. m.".[18] Westerståhl anser att denna uppgift kan sägas vara lika med att studera "hur det representativa systemet fungerar i kommunerna".[19]

Inledningsvis diskuterar Westerståhl den kommunala självstyrelsen. Han påpekar att det ofta framställs som otillfredsställande när kommuner tillämpar olika skattesats eller har olika ambitioner vad gäller service. Westerståhl markerar att sådana resonemang går stick i stäv med idén om kommunal självstyrelse. Kommunerna måste självfallet få fatta de beslut som har stöd inom respektive kommun, och som är anpassade efter de

enskilda kommunernas specifika förhållanden, om självstyrelsen skall ha någon reell innebörd. En annan sak är att behov av interkommunala variationer kanske ej föreligger. Westerståhl tänker därför undersöka "skillnader mellan kommuner med avseende på kommunmedlemmarnas behov av och krav på samhällelig service".[20]

Westerståhl utgår, när han diskuterar den kommunala självstyrelsen, från regeringens proposition om kommunal demokrati, ny kommunallag m. m. (1975/76:187).[21] Här sägs att medborgarnas inflytande (i den kommunala självstyrelsen) sker enligt den representativa demokratins principer. Westerståhl erinrar också om motiven för övergång från den direktdemokratiska kommunalstämman till fullmäktigesystemet. Han finner att det vid sidan om det praktiska problemet att finna tillräckligt stor möteslokal, huvudsakligen rörde sig om två argument. För det första kunde man ofta betvivla stämmobeslutens representativitet. Få deltog i stämmorna – och deltagandet kunde betingas av faktorer som närhet till möteslokalen eller i vilken utsträckning de aktuella frågorna berörde respektive kommunmedlemmar. För det andra menade man att fullmäktigesystemet var överlägset vad gäller beslutens kvalitet.

> "Med ett växlande deltagande från olika grupper riskerade man att besluten på stämman inte blev konsekventa. /.../ Ett system med valda fullmäktige, menade man, gav bättre garantier för att beslutsfattarna var tillräckligt informerade, hade överblick över olika delar av den kommunala verksamheten och kunde planera på längre sikt. /.../ Fullmäktigesystemet betraktades inte som en sämre utan som en bättre form för folkstyrelse: genom valda fullmäktige skulle kommunmedlemmarnas önskemål komma till uttryck på ett mera fullständigt och genomtänkt sätt."

Av redogörelsen att döma sympatiserar Westerståhl med dessa argument. Han fortsätter:

> "När man resonerar på detta vis torde man utgå från att en väl fungerande representativ folkstyrelse skall leda till samma resultat som en direkt folkstyrelse skulle ha gjort, under förutsättning att alla medborgare haft tillfälle att delta i besluten och i samma utsträckning som fullmäktige sätta sig in i ärendena. Med detta synsätt kan man hävda att folket styr även i en representativ folkstyrelse och man kan som *överordnat mål* behålla tanken på *'folkviljans förverkligande'*."[22]

I sin diskussion kring medborgerlig aktivitet presenterar Westerståhl dels ett kategorischema över olika typer av aktiviteter, dels ett schema över motiv för medborgerlig aktivitet.[23] Här struktureras viktiga inslag i debatten om deltagande på ett klargörande sätt, samtidigt som Westerståhl slår fast sin egen position. I denna ryms bl. a. en utvidgning av deltagandevärdet i förhållande till Kommunalforskningsgruppens modell.

Olika slag av politiskt deltagande

1. Valdeltagande
2. Direkt deltagande i beslut: stämma, folkomröstning (beslutsfattande organ)
3. Indirekt deltagande i beslut genom påverkan via allmän åsiktsbildning eller på beredningS- och tillämpningsstadiet
   Kollektivt: genom partier
   genom organisationer
   genom aktioner
   Individuellt: genom politiker
   genom tjänstemän
   genom massmedier
4. Potentiellt deltagande
   Kollektivt: allmän aktivitet inom organisationer
   Individuellt: kunskap, åsikter, intresse, mediaexposition, diskussionsaktivitet, kompetens – hög nivå

Westerståhl säger att det inte råder enighet om vilka typer av aktivitet som är relevanta. Vill man närmare studera det medborgerliga deltagandet måste man emellertid bestämma sig för vilka former av deltagande som skall räknas. Ovanstående sägs vara "ett exempel" på ett sådant schema. Det är emellertid inte ett exempel vilket som helst – utan här anges just de aktiviteter Kommunaldemokratiska forskningsgruppen studerat. Man får förmoda att Kommunaldemokratiska forskningsgruppen liksom Kommunalforskningsgruppen begränsat sina studier till att omfatta aktiviteter man uppfattar vara förenliga med demokrati.

Vid sidan om valdeltagande står främst det indirekta deltagandet till buds för majoriteten av medborgarna. Direkt deltagande är, så när som på folkomröstningar, förbehållet den lilla del av befolkningen som utgörs av valda representanter. Även med drastiska ökningar av förtroendemannakåren – exempelvis en fördubbling – förblir det direkta deltagandet förbehållet en bråkdel av medborgarna i en kommun.

Utöver dessa tre aktivitetsformer diskuterar Westerståhl s. k. potentiellt deltagande. I denna kategori inkluderas sådant deltagande som utgör en resurs, vilken i det aktuella läget inte utnyttjas. "Aktivitet inom organisationer, även om aktiviteten inte för tillfället är inriktad mot det politiska systemet, kan ses som en sådan resurs, eftersom nästan alla organisationer vid vissa tillfällen berörs av politiskt beslutsfattande."[24]

Det kan också finnas skäl att studera de individer – menar Westerståhl – "som, utan att direkt eller indirekt delta, är väl utrustade ifråga om kunskaper och åsikter, är aktiva i politiska diskussioner etc.". Westerståhl ser dessa personer som "ett slags reserv i samhället, som kan ingripa vid behov".[25]

När det gäller *motiven* för politiskt deltagande som demokrativärde presenterar Westerståhl följande schema.[26]

Motiv för medborgerligt deltagande

1. Deltagande ger politiskt inflytande
   A. Demokrati = direkt demokrati = deltagande
   B. Deltagande är målet för demokratin
   C. Deltagande är ett medel, bland andra, för att förverkliga demokratins överordnade mål
2. Deltagande värdefullt också av andra skäl än politiska
   A. Allmänanda, vidgade perspektiv, aktivering av samhället
   B. Personlighetsutveckling, självförverkligande
   C. Bot mot alienation
   D. Sysselsättningsterapi

Westerståhl kommenterar:

> "En väsentlig distinktion kan göras mellan dem som lägger ett renodlat politiskt perspektiv på det medborgerliga deltagandet, d.v.s. koncentrerar sig på förhållandet mellan medborgarnas deltagande och det politiska systemet, och dem som främst ser detta deltagande som betydelsefullt av andra skäl. Inom den första kategorin kan man också skilja mellan dem som ser på det medborgerliga deltagandet som ett mål i sig eller som ett medel."[27]

Kategori 1A innefattar dem som i Rousseaus anda vill definiera demokrati som deltagande. Själva deltagandet skänker fattade beslut den legitimitet som fordras för att de skall accepteras på demokratiska grunder. Kategori 1B skiljer sig från 1A genom att den representativa demo-

kratin accepteras som en nödvändighet, och därmed accepteras också andra former än *direkt* deltagande i beslutsfattandet. I båda synsätten är dock medborgerligt deltagande det centrala i demokratin. Kategori 1C skiljer sig från dessa synsätt genom att deltagande här ses som ett av flera tänkbara *medel* för att nå det grundläggande målet för demokratin: Folkviljans förverkligande. Westerståhl ansluter sig till detta tredje synsätt.

Visserligen anser han att det medborgerliga deltagandet är en nödvändig förutsättning för folkstyrelsen, men om det överordnade målet skall kunna nås måste man även använda andra tekniker. Deltagande i den politiska åsiktsbildningen är nödvändigt för att man skall kunna tala om en "folkvilja" som skall förverkligas. Dessutom måste medborgarna tillkännage sina åsikter. Det sker i valen av representanter men också på andra sätt. I valen deltar nästan alla, men deltagande i opinionsbildningen är ojämnt fördelat inom befolkningen. "Det finns därför hela tiden risk för att de som deltar i större utsträckning eller på ett effektivare sätt får ett oproportionerligt inflytande. Det är en ständig uppgift för de valda representanterna att söka motverka eller balansera denna skevhet i inflytande."[28]

Härutöver urskiljer Westerståhl ett antal motiv som rör andra effekter av deltagande än politiskt inflytande. Mills tanke om allmänandans utveckling som en effekt av deltagande återfinns bland de övriga motiven.

I anslutning till arbetet med Kommunaldemokratiska forskningsgruppen medverkade Westerståhl i en minnesskrift till Stein Rokkan med en artikel där projektet och dess teoretiska förutsättningar beskrivs. På några punkter är Westerståhl där utförligare än i sin rapport.

Westerståhl betonar här betydelsen av att utgå från varje politiskt systems förutsättningar när man skall bedöma relevansen av olika demokratiska tekniker. Inom det svenska systemet kan inte en modell som uteslutande inriktas mot deltagande vara tillfyllest. Det valsystem vi tillämpar utgör en gynnsam förutsättning för representativitet, som i sin tur kan bidra till att folkviljan förverkligas. Ett system med majoritetsval i enmansvalkretsar har inte samma förutsättningar härvidlag. Våra partiers karaktär med relativt väl sammanhållna kluster av medlemmar/väljare/idéer/intressen underlättar representationsfunktionen men försvårar också påverkan genom aktivitet utanför partierna.[29]

Representation är därför en viktig demokratisk teknik för Westerståhl. Tekniken innehåller dock ett antal problem som Westerståhl diskuterar i *Medborgarna och kommunen*.[30]

1. Först diskuteras svårigheter när det gäller att översätta partiernas allmänna budskap till konkreta beslut. Många gånger ger de generella åsiktsmönstren (ideologierna) ingen vägledning för hur en konkret åtgärd skall utformas. Här kan istället sådana hänsynstaganden vara av betydelse som *inte* legat till grund för väljarnas röstning på valdagen. Dessutom kan väljare och valda ha olika uppfattning om en ideologis innebörd och tillämpningsområde.
2. Vidare diskuterar Westerståhl de problem som följer av att *intensiteten* i olika väljargruppers preferenser kan variera. Välorganiserade minoriteter sägs i praktiken ofta kunna utöva ett stort inflytande över politiska beslutsprocesser.
3. Slutligen undrar Westerståhl hur vi skall se på skillnaden mellan väljarnas och representanternas informationssituation. Om vi tar fasta på det kvalitativa argumentet för representativ folkstyrelse så kan vi knappast kräva att representationen och dess beslut alltid måste vara representativa visavi väljarnas önskemål. Likaså kan vi fråga oss om man måste vara representativ i alla skeden av en beslutsprocess.

Westerståhl menar här att det kan vara acceptabelt att representanterna ligger något "före" väljarna i tiden. Ordet "före" indikerar då att väljarna – efter upplysning/propaganda – skall följa efter sina representanter. Det är uppenbart att den tidsrymd som skall passera innan detta sker måste ha en begränsning – och enligt Westerståhl en relativt snäv sådan. Westerståhl nämner en valperiod som exempel. På detta område känner sig dock Westerståhl osäker: "För att få ett fastare grepp om vad åsiktsrepresentativitet skall innebära behövs egentligen som underlag en teori om hur politisk åsiktsbildning går till. Inom ramen för en sådan teori skulle det vara lättare att ange den funktion åsiktsrepresentativitet som ett värde eller mål kan fylla."[31]

Westerståhls rapport består självfallet till större delen av redogörelser för den genomförda empiriska studien. Vårt intresse har dock koncentrerats till den inledande teoridelen. På några punkter finns även anledning att kommentera operationaliseringar, resultat och slutsatser.

De aktiviteter som studeras har redovisats ovan. Vid mätningen av dessa måste man enligt Westerståhl vara generös. Det påpekas att: "Ibland är det rapporterade beteendet av föga märkligt slag, t. ex. undertecknande av ett upprop, men det är nödvändigt att tillämpa vida definitioner när man inom totalbefolkningen studerar företeelser av detta relativt ovanligt slag."[32] Resultaten är ändå sådana att Westerståhl, i motsats till vad som är vanligt, finner anledning att se ljust på situationen. Aktiviteten är förmodligen högre än någonsin – och i vart fall högre

än vid tidpunkten för Kommunalforskningsgruppens mätningar på 1960-talet. De medborgare som är passiva är i allmänhet också förhållandevis nöjda. Det är en mycket liten grupp som både är passiva och missnöjda. Westerståhl registrerar dock att de etablerade partiernas ställning är på väg att försvagas. Andelen medborgare som väljer andra vägar för att söka påverka politiken ökar, samtidigt som också medelåldern för partimedlemmar ökar. Partierna har svårt att rekrytera unga medlemmar.[33]

I övrigt finner Westerståhl som väntat att män är mer aktiva än kvinnor, att högre socialgrupper är mer aktiva än lägre samt att högutbildade är mer aktiva än lågutbildade. När det gäller ålder finner han att yngre väljare – som är mindre aktiva genom partier än äldre väljare – kompenserar sig genom andra aktiviteter, där de äldre är mindre aktiva. Westerståhl talar även om kompensatoriska drag vad gäller övriga bakgrundsvariabler, men då handlar det snarare om att den aktivare gruppens överlägsenhet är mer eller mindre markant för olika aktivitetsformer.[34]

När man redovisar varje aktivitet för sig innebär det att vissa medborgare förekommer i mer än en grupp – dvs. de som ägnar sig åt fler än en aktivitetsform. Om man istället vill utgå från individer och göra en redovisning av aktivitetsnivån i befolkningen som helhet får man gå tillväga på ett annat sätt. Man kan till exempel klassificera medborgarna efter *hur många* aktiviteter de ägnar sig åt. Westerståhl väljer istället att konstruera en ”hierarkisk aktivitetsskala” där aktiviteterna rangordnas efter deras ”förutsatta betydelse för kommunalpolitiken eller deras närhet till det kommunalpolitiska systemet”.[35] Varje medborgare klassificeras sedan enbart efter den aktivitet som har högst rangordning av de aktiviteter vederbörande utövar. Hierarkin återges i tabell 6. Inom parentes anges andel intervjupersoner i respektive grupper. Det tycks inte vara något klart samband mellan aktiviteternas position på aktivitetsskalan och fördelningen av intervjupersoner över densamma.

Tabell 6: Westerståhls hierarkiska aktivitetsskala.[36]

Politisk aktivitet	
1. Genom partier	(17 %)
2. Genom tjänstemän	(9 %)
3. Genom aktioner	(7 %)
Potentiell aktivitet	
4. Organisationsaktiva	(22 %)
5. Personlig kompetens	(6 %)
Ingen politisk aktivitet	
6. Aktivitet i enskilda angelägenheter	(11 %)
7. Ingen aktivitet	(28 %)

Om vi därefter går över till representationsproblematiken finner vi att tekniken "gruppprepresentativitet" enligt Westerståhl knappast försvarar sin plats i demokratiteorin. Inom den politiska representationen finner vi ungefär samma sociala snedfördelning som vad gäller politisk aktivitet i övrigt. Genom ett tänkt viktningsförfarande kan vi emellertid föreställa oss vad som skulle hända med *åsiktsrepresentativiteten* om ideala gruppprepresentativa förhållanden rådde. Det visar sig att åsiktsrepresentativiteten inte skulle påverkas nämnvärt.[37]

Westerståhl för argumentationen vidare och undrar om det inte kan anses vara ett rättvisekrav att alla grupper har lika chanser att bli representerade. Här frågar han väljarna till råds, och finner då att en överväldigande majoritet prioriterar andra urvalskriterier framför gruppprepresentativitet. Det anses vara viktigare att kandidaten är *duglig* än att denne är kvinna, arbetare, ung etc. Likaså är det viktigare att *olika kommundelar* är representerade.[38]

Vid mätningen av åsiktsrepresentativitet studeras väljarnas respektive politikernas inställning vad gäller 1) den kommunala verksamhetens totala omfattning, 2) prioriteringar mellan olika verksamhetsområden samt 3) handlingsalternativ i vissa konkreta sakfrågor. För att belysa den första frågeställningen ställdes dels en principiellt formulerad attitydfråga om huruvida man ville sänka skatten eller bygga ut den kommunala servicen, dels frågor om huruvida man ville satsa mer eller mindre skattepengar på olika verksamhetsområden. Den senare frågan användes också för att rekonstruera de efterfrågade prioriteringsmönstren. Slutligen ställde man i alla kommuner frågor om inställning till olika beslutsalternativ vad gäller barnomsorg och bostadsbyggande. I ett antal specialstuderade kommuner frågade man också om inställningen i kommunspecifika frågor.

När det gäller inställningen till verksamhetens totala omfattning, mätt med den angivna principfrågan, erhåller man ett väntat resultat. Såväl på väljar- som politikernivå kan partierna placeras i en traditionell skala från vänster till höger. Väljarspektrat är dock åtskilligt snävare än politikerspektrat. Mittenpartiernas representanter har genomsnittligt ungefär samma principiella åsikt som sina väljare, medan övriga representanter ligger till vänster (mer service) respektive höger (lägre skatter) om sina väljare. När man använder de mer konkreta frågorna, som rör verksamhetens omfattning vad gäller olika sektorer, blir mönstret delvis ett annat. Samtliga borgerliga representantgrupper får nu en mer utgiftsvänlig profil. Folkpartiet och Centerpartiet ligger klart till vänster om sina väljare, medan Moderata samlingspartiet nu intar en mindre markerad högerposition. Ju närmare verkligheten det principiella kravet om skatte-

sänkning och begränsning av den offentliga sektorn kommer, desto svårare synes det bli att fullfölja denna principiella huvudlinje.[39]

Resultaten ovan återkommer när det gäller serviceprioriteringar. De olika väljargrupperna är sins emellan mer överens om dessa prioriteringar än vad deras representanter är. På dessa generella nivåer menar Westerståhl att det representativa systemet tycks fungera någorlunda väl. Den åsiktsskillnad som manifesteras i form av att väljargruppen är mindre polariserad än representantgruppen, vad gäller allmänna attityder, är naturlig i ett representativt system. Politiskt aktiva människor får en mer konsekvent och ideologiskt medveten samhällssyn. När det gäller inställningen till konkreta handlingsalternativ kan dock representationsproblem uppstå.[40]

På det principiella idéplanet har ideologierna i allmänhet en positiv funktion för åsiktsrepresentativiteten. Ideologierna blir en (gemensam) lättöverskådlig karta som såväl partier som väljare orienterar efter när de skall inta en allmän politisk position. Ideologin kan dock leda fel i de fall kartan inte används på samma sätt av väljare och representanter. Inom vissa områden kan väljarna orientera mer oberoende av den gemensamma kartan än vad representanterna gör. I sådana fall tenderar också representanterna att överskatta sin åsiktsrepresentativitet. Ett exempel på detta fenomen är barnomsorgsfrågor. Här har partierna inte, och framför allt inte de båda vänsterpartierna, uppmärksammat att en majoritet av väljarna har en traditonell syn på barnomsorgen. Generellt kan sägas att det är vid överförandet av de allmänna principerna till de konkreta politiska avgörandena som de gemensamma referensramarna kan upphöra att fungera. Westerståhl redovisar flera sådana exempel i sin studie. Inledningsvis säger Westerståhl även att politikerna *legitimerar* sitt "försprång" framför väljarna utifrån sina ideologier. Det skulle i så fall innebära att politikerna är medvetna om eventuella åsiktsskillnader, men anser det vara viktigare att följa den egna ideologin än att efterkomma väljarnas önskemål.[41]

8.3 Den svenska demokratin

Westerståhl har medverkat i två läroböcker som på ett övergripande plan behandlar Sveriges politiska system. Den första – *Samhällskunskap* – utkom redan 1954. Westerståhls bidrag "Demokrati – diktatur" präglas i stor utsträckning av de idéer Tingsten förde fram nio år tidigare i *Demokratiens problem.* Den andra läroboken – *Den svenska folkstyrelsen* – kom 1979 (medförfattare Bengt Owe Birgersson). Här återfinner vi många av de idéer som utgör grunden för Westerståhls studier av den

kommunala demokratin.

Samhällskunskap

Westerståhl noterar att ordet "demokrati" vid sidan om att avse ett visst statsskick också används i andra sammanhang. Med "ekonomisk demokrati" avses ekonomisk jämlikhet. "Industriell demokrati" anses råda när de anställda har inflytande över ledningen av de företag där de arbetar. Ytterligare ett exempel är talet om "utbildningsmöjligheternas demokratisering". Westerståhl menar att detta sätt att använda ordet demokrati i överförd bemärkelse "är ägnat att ge intryck av att olika former av demokrati har ett inre samband". Om arten av dessa samband råder emellertid starkt delade meningar. Därför menar Westerståhl att man bäst bidrar till klarhet i diskussionen om man reserverar begreppet demokrati för ett visst slags statsskick.[42]

Enligt Westerståhl kännetecknas ett demokratiskt statsskick av två moment.

1) En apparat som låter folkviljan komma till uttryck.
2) Medborgerliga friheter och rättssäkerhet.

Det etablerade förfarandet under 1) är att medborgarnas åsikter registreras genom val av representanter eller genom folkomröstning. Rösträtten skall vara allmän. Helt utan begränsningar är dock rösträtten aldrig. Det är, menar Westerståhl, "inte möjligt att ange en bestämd och för alla förhållanden tillämplig gräns, vid vilken dylika inskränkningar i rösträtten blir så omfattande, att de är oförenliga med en demokratisk styrelse". Rösträtten måste i en demokrati "vara så allmän, att inga väsentliga åsiktsriktningar inom folket förhindras att göra sig gällande i tillbörlig grad".[43]

Rösträtten bör vidare vara lika, dvs. "varje medborgares röst skall väga lika tungt". För att förhindra påtryckningar skall röstningen vara hemlig. Därutöver skall folkets opinion inhämtas regelbundet och "inom *ej alltför långa tidsintervaller*".[44]

Som ett viktigt led i den demokratiska tekniken räknar Westerståhl också *majoritetsprincipen:* "när olika uppfattningar står mot varandra och ingen samlande linje kunnat uppnås, träffas avgörandet i enlighet med majoritetens åsikt".[45]

Demokratin inkluderar också ett antal *friheter.* Hit räknas enligt Westerståhl yttrandefrihet, tryckfrihet, mötes- och demonstrationsfrihet, frihet att bilda organisationer. Därtill vill Westerståhl lägga friheter på särskilda områden, som religionsfrihet, vetenskapens och konstens frihet. Offentlighetsprincipen är ett viktigt komplement. Inte i någon

stat är de uppräknade friheterna obegränsade. Westerståhl anser dock att det som utmärker demokratin är att inskränkningarna inte riktas mot framförda åsikter utan endast mot vissa uttrycksformer.[46]

Huvudidén är att åsiktsbildningen skall bedrivas utan tvångsingredienser."Respekten för demokratin, för den enskildes personlighet, framträder /. . ./ just däri, att han /den demokratiske politikern/ i första hand accepterar medborgarnas uppfattning, sådan den faktiskt föreligger, och i andra hand söker påverka denna uppfattning, inte genom tvång utan genom upplysning."[47]

En demokratisk stat måste också, enligt Westerståhl, vara en rättsstat. Tvister skall avgöras enligt lagen och ej med fysiskt våld. Offentliga myndigheter skall på samma sätt som privata aktörer vara bundna av lagen. Den enskilde skall kunna hävda sina rättsanspråk gentemot staten och kunna förutse de rättsliga konsekvenserna av sina handlingar. Han skall inte kunna berövas sin frihet utan att hans sak inom kort tidsrymd prövas rättsligt.[48]

Hur skall då demokratin förhålla sig till de åsiktsriktningar som är mer eller mindre principiellt antidemokratiska? Westerståhl anser att enbart en analys av demokratins principer knappast kan ge underlag för en ståndpunkt i frågan. "Å ena sidan medger dessa principer åsiktsfrihet. Men å andra sidan har ingen härav dragit den slutsatsen, att en grupp, som står i begrepp att göra en statskupp, lika litet som en enskild vilken planerar ett brott, skulle kunna draga sig undan myndigheternas ingripande, därför att vederbörande säger sig handla enligt en viss åskådning." Vad som skall tillåtas är "en praktisk avvägningsfråga, som får bedömas från fall till fall", anser Westerståhl.[49]

Demokratin kan vidare sägas vara en överideologi, som är förenlig med skilda politiska åskådningar. Accepterar man demokratin innebär det att man måste underkasta sig även misshagliga beslut som fattats på demokratisk väg. I Tingstens efterföljd menar dock Westerståhl att en framgångsrik folkstyrelse förutsätter ett betydande mått av värdegemenskap, i första hand en bred samling kring de demokratiska idéerna. Majoritetsprincipen måste hanteras varsamt. Stora minoriteter som ser livsviktiga intressen hotade av majoritetsbeslut kan drivas till revolt.[50]

Av olika skäl tvingas vi acceptera att det även i demokratin måste finnas en elit. Människor är olika politiskt aktiva och olika väl informerade. "En fullständig, faktisk politisk jämlikhet, som innebär att alla har exakt samma mått av politiskt inflytande, har aldrig funnits och kommer väl aldrig att finnas." Problemet förstärks av den moderna politiska verksamhetens omfattande och komplicerade natur, som kräver expertkunskaper, heltidsengagemang och specialisering. Det sagda hindrar

inte, menar Westerståhl, att man söker sträva efter en breddning av "den demokratiska elitens underlag", vilket kan ske genom objektiv och mångsidig politisk upplysning som stimulerar till självständiga ställningstaganden. Westerståhl anser dessutom att demokratin knappast är genomförbar innan folkbildningen nått en viss nivå.[51]

Westerståhl konstaterar avslutningsvis:

> "Den framställning av demokratin, av dess problem och förhållande till diktaturen, som här givits, har bland annat visat, att den fulländade folkstyrelsen snarare är en idealbild än ett alltigenom förverkligat statsskick. Demokratins genomförande möter och måste alltid möta en rad svårigheter. /. . ./
>
> Det har också understrukits, att ett erkännande av de problem, som är förenade med demokratins förverkligande, inte på något sätt kan användas som försvar vid försök att sudda ut skiljelinjen mellan demokrati och diktatur. Det må vara svårt att exakt ange de demokratiska friheternas gränser eller att skapa en folkstyrelse utan brister. Motsatsen – ofrihet, förtryck och våld – är dock gamla företeelser i mänsklighetens historia, vilkas uttrycksformer är lätta att känna igen. Den moderna diktaturen skiljer sig här från sina föregångare främst genom sin överlägsna effektivitet och planmässighet. Mot denna bakgrund avtecknar sig bilden av demokratin i full klarhet."[52]

Den svenska folkstyrelsen

I *Den svenska folkstyrelsen* konstaterar Westerståhl att det av två skäl blivit lättare än tidigare att behandla bokens ämne. Dels har vi genom tillkomsten av den nya regeringsformen fått en lagtext där "både folkstyrelsens grundläggande normer och dess väsentliga teknik fastläggs". Dels har statsvetenskaplig forskning "på viktiga punkter kartlagt hur /. . ./ det svenska politiska systemet faktiskt fungerar".[53] I sin framställning har Westerståhl behov av båda dessa material. Denna skall nämligen innehålla, såväl en beskrivning av "vilka politiska värden eller mål som är uppställda" för det politiska systemet, som en utvärdering av "i vilken mån de uppställda målen faktiskt tillgodoses".[54]

Det är främst bokens inledningskapitel som är av intresse för oss. Här diskuteras ett antal principiella demokratifrågor samt presenteras en s. k. demokratimodell. Westerståhl begränsar inledningsvis bokens ämne till att gälla den s. k. *politiska* demokratin.[55] Kärnan i den politiska verksamheten sägs vara "*beslutsfattandet* eller *beslutsprocessen i gemensamma*

angelägenheter". Westerståhl söker härefter avgränsa politikbegreppet ytterligare. Han anser att det är olyckligt om "allt i samhället" kallas politik.

> "Termen blir då mer eller mindre meningslös och det specifikt politiska suddas ut. Om termen skall vara hanterlig och användbar är det därför av vikt att den inte sträcks ut alltför långt bakåt i beslutskedjan eller framåt i fråga om beslutens följder. Allt som påverkar de politiska besluten är således inte politik, t ex den stora mängden privata beslut om utlandsresor som kan påverka valutareserven.
>
> Att politiska beslut mycket ofta får konsekvenser i tredje och fjärde led som inte alls är avsedda eller uppmärksammade vid beslutsfattandet motiverar inte heller att dessa konsekvenser räknas falla inom det politiska beslutsområdet. Det förefaller naturligt att i nu berörda avseenden begränsa termen politik till aktiviteter avsedda att påverka de politiska besluten och till konsekvenser av det politiska beslutsfattandet som varit avsedda eller rimligen kunnat förutses."[56]

Westerståhl diskuterar vidare relationer mellan demokrati och övriga samhällsförhållanden.

> "Givetvis kommer de ekonomiska förhållandena och samhällsförhållandena i övrigt att påverka den politiska demokratins arbetsvillkor och möjligheter. Vi utgår emellertid från att man på ett meningsfullt sätt kan använda termen politisk demokrati utan att förutsätta en viss samhällsordning i övrigt. Det innebär också att man accepterar tanken att i politisk demokratisk ordning och inom den ram som grundlagen anger kan fatta vilka beslut som helst med avseende t ex på samhällsekonomin. Den motsatta uppfattningen skulle innebära att ett av folket eller folkmajoriteten understött beslut skulle kunna vara odemokratiskt på grund av sitt innehåll. (Obs att det således är teoretiskt möjligt att i demokratisk ordning avskaffa demokratin, t ex skyddet för den fria åsiktsbildningen.)
>
> Demokrati i den här använda meningen gäller alltså själva det politiska beslutsfattandet och inflytandet över beslutsfattandet men inte vad besluten innehåller. Den demokratiska ideologin blir på detta sätt ett slags 'överideologi', inom vars ram många slag av politiska ideologier med skilda samhällsmål kan verka. Man kan också uttrycka saken så att demokrati i denna mening främst gäller

de politiska spelreglerna."[57]

"Folkstyrelsen i Sverige, liksom dess motsvarigheter i andra länder, måste i väsentlig grad utövas indirekt, genom valda representanter", påpekar Westerståhl. Vid sidan om den fysiska omöjligheten att samla alla medborgare i ett stort land till en enda plats för att besluta i gemensamma angelägenheter anför Westerståhl de argument som användes i debatten vid införandet av kommunfullmäktige. Jämfört med kommunalstämman ansågs systemet med kommunfullmäktige ge förbättrad representativitet och beslutskvalitet.[58]

När Westerståhl diskuterar olika demokratiuppfattningar inleder han med att registrera två olika betydelser som används sida vid sida. Å ena sidan menar vi med demokrati "ett faktiskt politiskt system med vissa egenskaper". Å andra sidan är demokratin "ett ideal som man strävar efter att förverkliga men kanske aldrig helt kan uppnå".[59]

Vidare säger Westerståhl: "Demokratin i den mening begreppet vanligen används i vårt land är i grunden individualistisk: det ankommer ytterst på den enskilde att ta ställning i politiska frågor. Individerna har olika egenskaper och olika erfarenheter och kan alltså ha olika politiska uppfattningar. Åsiktsbildningen måste därför vara fri så att olika åsikter och kritik mot andras åsikter får framföras."[60] Individualismen är dock inte total. På den politiska *aktivitetens* område kan, och måste, enskilda samarbeta för att främja sina ståndpunkter. Tesen om individualism gäller förvärvandet av åsikter. Individen måste själv få välja åsikt och inte tillvitas en sådan av andra.

Understundom inträffar "att någon är så övertygad om riktigheten i sin egen politiska ståndpunkt att han anser att avvikande uppfattningar endast kan förklaras av bristande kunskaper eller tvivelaktiga bevekelsegrunder". I den svenska demokratin är man ändå hänvisad till att med övertalning försöka ändra andras uppfattning – eller att kapitulera. I en kommunistisk stat är det det kommunistiska partiets uppgift att formulera sådana "riktiga" uppfattningar. Dissidenter är okunniga eller illvilliga.[61]

Westerståhl nämner också att majoritetsprincipen utgör ett väsentligt inslag i folkstyrelsen. Denna måste tillämpas när skilda uppfattningar föreligger och det inte går att få fram en gemensam ståndpunkt. Westerståhl markerar dock att det "i majoritetens ställningstagande normalt brukar ingå också ett hänsynstagande till minoriteten: vid nästa val kan ju majoritetsläget växla och demokratin förutsätter för sitt bestånd ett hänsynstagande också till olika minoritetsgrupper".[62]

Som avslutning på det inledande kapitlet presenteras "en översiktlig

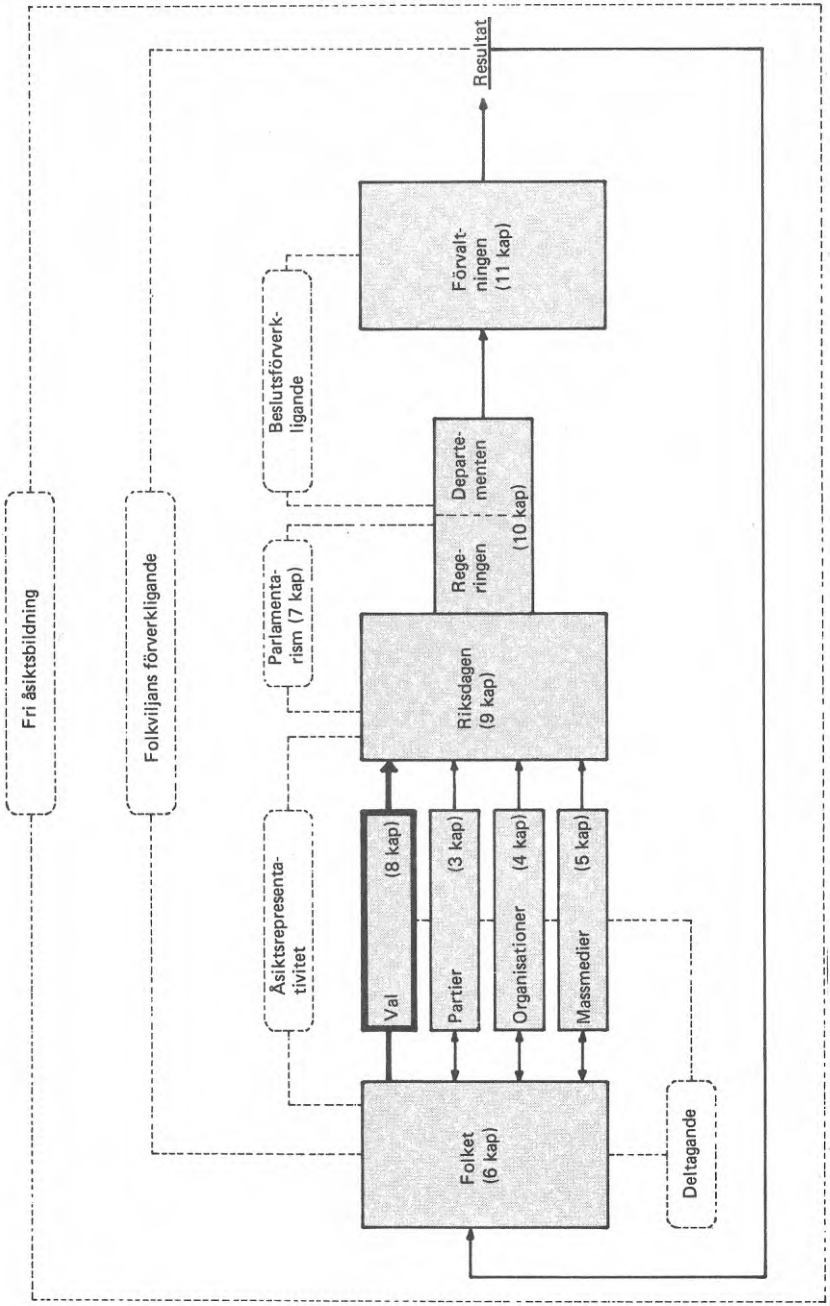

Figur 2: Jörgen Westerståhls modell av "den svenska folkstyrelsen".[63]

modell av den svenska folkstyrelsen". Enligt Westerståhl skall modellen "säga något både om hur den svenska folkstyrelsen är tänkt att faktiskt fungera och om vilka mål eller värden folkstyrelsen skall förverkliga". I modellen ingår ett antal grundläggande demokrativärden, teknikvärden, tekniker respektive aktörer. Den svenska regeringsformen sägs vara utgångspunkten såväl för urvalet av modellelement som för hur dessa skall sammanbindas i modellen.[64]

Regeringsformen säger att all offentlig makt utgår från folket. Därför måste folkviljan förverkligas i "rimlig" utsträckning, säger Westerståhl. *Folkviljans förverkligande* blir därför ett av demokratins två grundläggande mål/värden. Westerståhl fortsätter: "för att man skall kunna tala om folkvilja måste åsiktsbildningen ske under betingelser som garanterar rimliga krav på frihet i åsiktsbildningen". *Fri åsiktsbildning* blir därför det andra grundläggande demokrativärdet.[65]

Den representativa demokratin förutsätter, enligt Westerståhl, "att folkets vilja förverkligas trots att folket inte alls, eller endast i liten skala, direkt deltar i beslutsfattandet". Så kan ske "genom att man tillämpar ett antal demokratiska tekniker och söker tillgodose med dem förbundna *teknikvärden*".[66]

Teknikvärde 1 innebär att de valda förutsätts vara åsiktsrepresentativa för sin väljarkår. Detta demokratiska teknikvärde sägs vara nära förbundet med vårt valsätt och partisystem: "partierna står för allmänna åsikter /.../ och utbredningen av dessa åsikter i valmanskåren skall på ett proportionellt riktigt sätt avspeglas bland de valda". Det förutsätts härvid att "viktigare politiska beslut, som de valda efter valet fattar i olika frågor, kan härledas ur de allmänna åsikter väljarna således givit sitt stöd".[67]

Genom parlamentarism (teknikvärde 2) skall regeringen bli lyhörd för riksdagsmajoritetens önskemål. Förvaltningen förutsätts därefter lojalt följa statsmakternas beslut – "beslutsförverkligande" (teknikvärde 3). Därmed är målet nått: folkviljan har förverkligats.[68]

Ytterligare ett teknikvärde tillkommer dock – deltagande. Detta har enligt Westerståhl anknytning till båda de överordnade demokrativärdena. Det folkliga deltagandet i en representativ demokrati kommer till uttryck dels i val, dels i opinionsbildningen genom deltagande i partiers, organisationers och massmediers verksamhet. Aktörerna i opinionsbildningen förutsätts påverka både väljare och valda.

Westerståhl sträcker sig så långt att han menar att demokrati inte kan finnas utan folkligt deltagande. Valdeltagandet bör vara så högt som möjligt. De passivas önskemål riskerar nämligen att ej bli beaktade av de valda. Visserligen har den vanlige medborgaren begränsade möjligheter

att delta i opinionsbildningen, men "även här är det ett mål att alla har en grundläggande information och känner till hur man skall göra sina åsikter kända". Det är också viktigt att "deltagandet inte är begränsat till vissa grupper inom folket medan andra står helt utanför". En jämn fördelning av deltagandet även i åsiktsbildningen är målsättningen.[69]

Massmedier, organisationer, partier och de allmänna valen skall tillsammans åstadkomma den åsiktsrepresentativitet, som i sin tur är ett medel för att nå demokratins övergripande mål: "folkviljans förverkligande". Partier och organisationer har i och för sig många gemensamma drag, men Westerståhl anser att de skillnader som ändå finns motiverar att de bör ges olika roller i den politiska beslutsprocessen. När organisationerna verkar utanför sitt centrala verksamhetsområde finns ingen garanti för att de representerar sina medlemmars åsikter. Medlemsaktiviteten är liksom i partierna låg. Partiernas åsiktsrepresentativitet gentemot medborgarna testas emellertid i varje val. Härvid kan den enskilde medborgaren stödja det parti han sympatiserar mest med. Organisationer har ofta ett faktiskt monopol inom sitt intresseområde, och individens möjligheter att via organisationslivet ge uttryck för en åsikt ligger därför endast i att bli medlem i, eller stå utanför, den aktuella organisationen. Det finns slutligen ingen given norm för vilka vikter olika intressen skall tillmätas. Inom folkstyrelsen tillämpas lika-viktsprincipen, och konflikter avgörs med majoritetsprincipen. Organisationer "brukar inte vilja finna sig i majoritetsavgöranden", säger Westerståhl. "Antingen förhandlar man sig fram till enighet eller också vill man kunna säga definitivt nej, dvs förhindra ett beslut."

Westerståhl vill därför reservera beslutsfattandet i riksdagen för partierna, medan organisationerna hänvisas till opinionsbildningen. Här är det viktigt att speciella intressen kommer till uttryck men, säger Westerståhl, "det är också av vikt att de via partierna sammanvägs till ett allmänintresse eller samhällsintresse".[70]

Partiernas lyhördhet för folkopinionen anser Westerståhl vara av godo ur demokratisk synvinkel. Det som av många uppfattas som taktik, populism etc. blir i Westerståhls analys faktorer som ökar åsiktsrepresentativiteten, och som i sin förlängning därmed kan medverka till att folkviljan förverkligas.[71]

Slutligen några ord om den kommunala självstyrelsen. Decentraliserat beslutsfattande sägs kunna underlätta "strävan att uppnå överensstämmelse mellan besluten och de lokala opinionerna (*folkviljans förverkligande*)". Den kommunala självstyrelsen kan dock inte vara oinskränkt. En avvägning mellan statlig nivå och de kommunala nivåerna måste ske, där hänsyn tas till att icke önskvärda olikheter mellan skilda delar av

landet uppstår. Eftersom kommunerna bedriver sin verksamhet på delegation från staten blir det "en praktisk fråga om var en verksamhet bäst bedrivs".[72]

Westerståhl meddelar i avslutningen på inledningskapitlet att det finns andra demokratiuppfattningar med anknytning till folkstyrelse av svensk typ. "Bl a har det hävdats att det medborgerliga deltagandet har ett egenvärde eller t o m är det högsta demokratiska värdet /.../." I Westerståhls modell däremot är deltagande ett "demokratiskt teknikvärde som skall tillgodoses för att de överordnade värdena, folkviljans förverkligande under fri åsiktsbildning, skall kunna förverkligas". Däremot har *folkstyrelsen* för Westerståhl ett egenvärde. Andra sägs se demokratin som det bästa styrelseskicket p. g. a. dess effekter.[73]

8.4 Ett hot mot demokratin

Westerståhl varnar i en debattartikel i DN 1971 för vissa tendenser i tiden.[74] Han inleder med att påpeka att "demokrati inte är liktydigt med vissa tekniker för beslutsfattande och opinionsbildning (val med allmän rösträtt, tryckfrihetsregler osv)". Dessa tekniker ser han istället som "medel för att tillgodose de grundläggande demokratiska värdena: ett politiskt beslutsfattande som svarar mot medborgarnas önskemål och en självständig åsiktsbildning bland medborgarna".

Efter en historisk betraktelse över demokratibegreppets användning kommer Westerståhl in på de problem han vill avhandla. Han inleder med att påpeka: "Under senare år har det blivit vanligt att kalla varje ordning som man själv gillar för demokratisk". I vissa fall är en sådan tendens oförarglig men "som minimivillkor borde emellertid uppställas att man icke betecknar företeelser som demokratiska som kan vara oförenliga med den politiska demokratin".

Som exempel på oförargliga användningar, nämner Westerståhl beskrivningar av förändrade tilltalsformer (du istället för ni) som demokratiska. Exempel på motsatsen är exempelvis "skoldemokrati". (Se förklaring nedan.) Något som speciellt oroar Westerståhl är när beslut betecknas som demokratiska "enbart p g a deras innehåll". Westerståhl menar att demokratin endast avser spelregler – ej att spelet måste få den ena eller andra utgången. Om så vore, försvann därmed också "förutsättningarna för en bred och över tid bestående förankring för demokratin hos medborgarna". Demokratin är/bör vara en "överideologi". Spelreglerna måste följas oavsett spelets utveckling om spelet skall kunna fortgå.

Det mest aktuella problemet vad gäller demokratibegreppets använd-

ning gäller dock enligt Westerståhl beslutsorganisationer utanför det politiska systemet. Även här finns "enklare fall" – dvs. sådana som Westerståhl kan acceptera. Att betrakta organisationer som stater för sig och tala om demokratiska beslutsformer i dessa sammanhang medför inga svårigheter. Analogin är naturlig. Förutsättningen är dock att det handlar om interna frågor.

"Går vi däremot över till företagsdemokrati i betydelse av inflytande för de anställda är problematiken uppenbar", anser Westerståhl. Här avses såväl privat som offentlig verksamhet. I det offentliga fallet inskränks det inflytande som allmänhetens företrädare i riksdag och regering utövar. "På liknande sätt är de som direkt eller indirekt nyttjar ett privatföretags varor eller tjänster att betrakta som den närmaste motsvarigheten till allmänheten och ägarna som de vilka i första hand är intresserade av att beakta denna allmänhets önskemål", påpekar Westerståhl.

I båda fallen anser dock Westerståhl att inga större svårigheter föreligger när man sysslar med interna förhållanden utan väsentlig betydelse för produktionen av varor eller tjänster. Det är först när denna produktion berörs som de olika användningarna av ordet demokrati kolliderar. Westerståhl påpekar vidare nogsamt att han inte uttalat sig om det *berättigade* i ökat inflytande för de anställda eller på vilket sätt allmänhetens intresse *bäst representeras.* Det kan till exempel inte på förhand uteslutas att allmänhetens intresse bäst tas till vara av de anställda. Vad Westerståhl vill säga är istället att en viss terminologi är vilseledande, nämligen när åtgärder som skall öka de anställdas inflytande beskrivs som *i sig* demokratiska.

Slutligen pekar Westerståhl på hur besvärlig situationen blir när det är fråga om en verksamhet som i detalj regleras genom beslut av offentliga organ. "Demokratin i skolverksamheten representeras således främst av riksdag och regering respektive skolstyrelse. *Skoldemokrati* som beteckning på ett elevinflytande över skolverksamhetens utformning blir då uppenbart otillfredsställande." Men, menar Westerståhl, skulle man använda termen bara för att beteckna vissa samråds- och umgängesformer – dvs. ej för verkligt inflytande – riskerar man att misskreditera hela det demokratiska styrelseskicket. Demokratin kan framstå som en illusion.

I annat sammanhang påpekar Westerståhl att den offentliga förvaltningsverksamheten "är ett utflöde ur de politiska organens beslut och därmed ur den representativa demokratin".[75] "Att ge vida ramar för förvaltningsverksamheten får ses som en *teknik* som de politiska organen använder när det gäller att styra samhället."[76] De politiska intentionerna bakom de allmänna riktlinjerna skall därför vara vägledande för förvalt-

ningsbesluten.[77] (*Demokrati och intresserepresentation*, medförfattare Mårten Persson.)

8.5 Jörgen Westerståhls demokratibegrepp

Precision

Jörgen Westerståhls olika sätt att gestalta demokratin ställer onekligen precisionsproblematiken på sin spets. Redan i *Samhällskunskap* från 1954 hittar vi embryot till det tänkesätt som senare kommer att prägla Westerståhls diskussioner kring demokratin. Han säger här att två moment är centrala i det demokratiska statsskicket: 1) en apparat som låter folkviljan komma till uttryck, samt 2) medborgerliga friheter och rättssäkerhet. "Apparaten" brukar bestå av allmän och lika rösträtt i hemliga och regelbundet återkommande val av representanter, majoritetsprincipen samt medborgerliga friheter knutna till åsiktsbildningen i samhället. Av formuleringarna att döma kan man tänka sig fler sätt att utforma "apparaten". Det centrala är att apparaten "låter *folkviljan* komma till uttryck", inte att den har visst utseende.[78] Uttryckssättet är dock så vagt att det är möjligt att tolka det sagda på två sätt, varav endast det ena ger underlag för vår precisionsanalys. Om nämligen "apparaten" och det faktum att folkviljan "kommer till uttryck" är två skilda fenomen, och det förra är en orsak till det senare, kan vi fråga oss om det är båda fenomenen eller bara det ena – och i så fall vilket – som utgör demokratin. Om "apparaten" är lika med demokrati kan vi, som flera gånger tidigare, kritisera att vad som skall vara demokrati bestämmes av vilken "apparat" som bäst förmår åstadkomma det som demokrati förväntas åstadkomma – att folkviljan kommer till uttryck.

Det är emellertid också möjligt att tolka de språkliga uttrycken "apparat" och "folkviljan kommer till uttryck" så att de åsyftar en och samma företeelse. En speciell utformning av "apparaten" – t. ex. allmän och lika rösträtt – uppfattas då som en *precisering* av att folkviljan kommer till uttryck. Vi kan tänka oss andra preciseringar, men det är således inte fråga om alternativa medel med vilka vi kan förorsaka uppkomsten av ett fenomen vi kallar "att folkviljan kommer till uttryck".

Söker vi oss längre fram i tiden blir Westerståhls analyser distinktare på den här punkten. När han fortsättningsvis diskuterar demokratin, resonerar han i termer av olika slag av "värden". Det finns för Westerståhl två grundläggande demokrativärden – *folkviljans förverkligande* och *fri eller självständig åsiktsbildning*. Med "folkvilja" avses endast sådana åsiktsmönster som uppkommer under betingelsen "fri/självstän-

dig åsiktsbildning". De tekniker med vilka sådan folkvilja skall förverkligas kan inte gärna ses som preciseringar av folkviljans förverkligande. Uttrycken refererar istället till skilda fenomen. De fenomen som kallas "tekniker" skall åstadkomma ett annat fenomen som kallas "folkviljans förverkligande".

Hur förhåller sig då Westerståhls demokratibegrepp till dessa fenomen? Är det de grundläggande värdena, teknikerna eller bådadera som utgör demokratin? Ett till synes kristallklart svar finner vi i inledningen till debattartikeln "Ett hot mot demokratin". Där sägs ju demokrati inte vara "liktydigt med vissa tekniker för beslutsfattande och opinionsbildning". Westerståhl exemplifierar med "val med allmän rösträtt, tryckfrihetsregler osv". Han fortsätter sedan:

> "Dessa tekniker betraktas i stället som medel för att tillgodose de grundläggande demokratiska värdena: ett politiskt beslutsfattande som svarar mot medborgarnas önskemål och en självständig åsiktsbildning bland medborgarna."[79]

Kan det uttryckas tydligare? Demokrati är inte detsamma som allmän rösträtt etc., utan istället det tillstånd man eventuellt kan förvänta sig att beslutsfattande med dessa egenskaper kan resultera i. Är denna tolkning korrekt visar det sig att Westerståhl och Tingsten, trots stora likheter i sina demokratidiskussioner, faktiskt inte använder sig av samma demokratibegrepp. För Tingsten var det proceduren och institutionerna som var liktydiga med demokrati.

Är då tolkningen riktig? Jag finner det svårt att tolka uttalandet på något annat sätt. Visserligen är uttrycket "demokratiskt värde" inte kristallklart med avseende på relationen till demokratibegreppet, men om vi ser till hela uttalandet finns knappast utrymme för alternativa tolkningar. Det är inte teknikerna som är demokratin. Dessa skall åstadkomma demokrati. Senare i sin artikel säger också Westerståhl att åtgärder ägnade att öka de anställdas inflytande över en verksamhet inte *i sig* kan sägas vara demokratiska. Man kan emellertid inte *utesluta* att en sådan ordning skulle innebära att allmänhetens intressen blir tillvaratagna på bästa sätt. Resonemanget synes implicera att medinflytande för de anställda inte *i sig är* demokratiskt, men att sådant inflytande kanske kan åstadkomma demokrati.

Är då Westerståhl helt pragmatisk vad gäller styrelseformer och demokrati? Är vilken styrelseform som helst förenlig med demokrati, bara den låter åsiktsbildningen vara fri och leder till att folkviljan förverkligas? Är till exempel en korporativiskt sammansatt "riksdag" (!) eller grade-

rad rösträtt inte bara definitionsmässigt förenliga med demokrati utan också de bästa styrelseformerna ur demokratisk synvinkel om de visar sig oöverträffade som tekniker för att "förverkliga folkvilja"?

Redan i artikeln "Ett hot mot demokratin" finns tecken som tyder på att Westerståhl tänker sig andra restriktioner än rent pragmatiska med hänsyn till nyttan. Han säger ju nämligen att demokratin "gäller spelregler", och att medborgarna måste hålla sig till dessa spelregler oavsett om spelet för tillfället artar sig bra eller inte. Här hittar vi således ett första tecken på ett precisionsproblem i Westerståhls demokratibegrepp. Är det "folkviljans förverkligande" eller teknikerna som utgör demokratin?

Distinktionen mellan, å ena sidan grundläggande värden, mål eller normer och å andra sidan tekniker, teknikvärden eller medel återkommer i *Ett forskningsprogram* och *Den svenska folkstyrelsen*. Här talas emellertid om såväl *demokratiska tekniker* som *demokrativärden*. Man kan i och för sig tänka sig att Westerståhl kallar teknikerna "demokratiska" på grund av att de åstadkommer demokrati, men en mer näraliggande tolkning är att Westerståhl verkligen kan tänka sig andra restriktioner för teknikerna än instrumentella sådana. Dessa restriktioner innebär att vissa tekniker är demokratiska *i sig*.

I sin senaste demokratistudie talar Westerståhl fortfarande om folkviljans förverkligande som ett övergripande mål för demokratin, men epitetet "tekniker" är nu borta. Faktum är att vissa formuleringar nu tyder på att det är de forna teknikerna som utgör demokratin, och att folkviljans förverkligande mycket väl kan ses som ett externt mål för demokratin. I resonemangen kring kommunfullmäktigereformen säger Westerståhl:

> "När man resonerar på detta vis torde man utgå från att en väl fungerande representativ folkstyrelse skall leda till samma resultat som en direkt folkstyrelse skulle ha gjort, under förutsättning att alla medborgare haft tillfälle att delta i besluten och i samma utsträckning som fullmäktige sätta sig in i ärendena. Med detta synsätt kan man hävda att folket styr även i en representativ folkstyrelse och man kan som *överordnat mål* behålla tanken på '*folkviljans förverkligande*'."[80]

Det är möjligt att man med det underlag jag nu presenterat skulle kunna säga att Westerståhl inte är konsekvent i sina bestämningar av vad demokrati är. Mitt intresse är dock inte primärt att finna inkonsekvenser, utan att visa på betydelsen av principerna och distinktionerna i mitt precisionstema. Om inkonsekvenser är frukten av att man inte varit medveten om, eller inte iakttagit, distinktionerna har det emellertid ett

pedagogiskt värde att visa på sådana inkonsekvenser. Inkonsekvenser är dock inte enda sättet att visa på behovet av att dra klara gränslinjer mellan demokratibegreppet och begrepp som refererar till demokratins förutsättningar och effekter. De tolkningssvårigheter vi haft kan också visa att Westerståhl i varje fall inte klart nog manifesterar sådana gränslinjer i sitt språk.

Att fenomenet "förverkligande av folkvilja" är viktigt i Westerståhls demokratistudier går dock inte att ta miste på. Att den s. k. "servicedemokratin" tilltalar Westerståhl beror på att samspelet mellan partiledning och väljare leder till att väljarnas preferenser slår igenom i beslutsfattandet. Ja, politikerna är så till den grad måna om sina väljare att man förbättrar deras situation på olika sätt utan att några krav ställts om sådana reformer. Häri ligger ett problem som diskuteras mer generellt i *Medborgarna och kommunen*. Får representanterna i en demokrati "ligga före" sina väljare så att man omfattar åsikter som först vid ett senare tillfälle gillas av en väljarmajoritet? Problemet löses pragmatiskt. Om ett representativt styre skall ha de förtjänster som angavs vid övergången till fullmäktigesystemet måste representanterna ibland låtas ha ett sådant försprång. Med försprång menas dock att väljarna senare kommer att omfatta representanternas åsikter och att så sker inom högst en valperiod, enligt Westerståhl.

Även om det inte sägs i texten innebär ju det faktum att representanterna "ligger före" sina väljare också att de många gånger hinner *fatta beslut* som inte (ännu) gillas av en väljarmajoritet. Mot en sådan ordning kan riktas den *praktiska* invändningen att många beslut är irreversibla när de väl verkställts. Även om majoriteten av medborgarna fortsätter att vara motståndare till ett beslut, kan den åtgärd som beslutet ledde till inte göras ogjord. Man kan knappast gå tillbaka till vänstertrafik igen, riva en nybyggd sporthall etc., och naturligtvis inte heller därmed få tillbaka investerade pengar. Ur *semantisk* synvinkel kan resas invändningen att förverkligad folkvilja knappast är detsamma som att det förverkligade så småningom blir folkvilja. Om det första är demokrati, kan man inte utan vidare säga att det senare också är demokrati. Särskilt stor blir skillnaden om man tänker sig att de flesta beslut i efterhand accepteras enbart p. g. a. att man inte haft tillfälle att uppleva de alternativa besluten förverkligade – för att inte tala om när man i efterhand tvingats acceptera beslut p. g. a. att de är irreversibla.

I den debatt som följde på det första kommunalforskningsprojektet kritiseras Westerståhl både för att "folkviljans förverkligande" är otillräckligt som demokratikriterium och för att det går alltför långt. Torbjörn Tännsjö påpekar att kriteriet är förenligt med upplyst despoti och

Sten Johansson anser att våra valda representanter inte gärna kan reduceras till "nickedockor" som skall verkställa folkvilja.[81] Gentemot det senare påpekar Westerståhl och Tännsjö helt riktigt att Johansson förespråkar ett elitinslag i den representativa demokratin.[82]

Tännsjös invändning är giltig om demokrati för Westerståhl blott och bart innebär "förverkligande av folkvilja". Man kan, för att travestera Westerståhls egna ord, inte på förhand utesluta att folkviljan bäst förverkligas av en upplyst despot. Är emellertid de redovisade teknikerna en del av Westerståhls demokratibegrepp så är despoti naturligtvis utesluten. Hur förhåller det sig då? Är de tekniker som ger medborgarna viss delaktighet i statsstyrelsen en del av Westerståhls demokratibegrepp eller ej? Man kan inte, som Westerståhl försöker, lösa frågan genom att säga att folket styr om dess vilja förverkligas. Vi behöver klara gränslinjer som markerar huruvida tekniker, förverkligad folkvilja eller båda ingår i Westerståhls demokratibegrepp.

Min kritik av Westerståhls demokratibegrepp innebär dock inte att det är omöjligt att urskilja fenomen som *ej* ingår i begreppet. Vi kan till exempel notera att Westerståhls diskussion om minoritetshänsyn härvidlag är klarare än Tingstens. Westerståhl talar här bara om vad som blivit ett vanligt förfarande – inte vad demokratins principer påbjuder. Min bedöming är således att minoritetshänsyn *ej* ingår i Westerståhls demokratibegrepp.

Westerståhl är inte heller *omedveten* om sådana gränsdragningsproblem jag diskuterar här. Han påpekar för sina kritiker Voitto Helander och Krister Ståhlberg att demokratins fostrande roll skall ses som en effekt av demokratin.[83] Han förnekar inte att ekonomiska och andra samhälleliga förhållanden påverkar demokratins funktionssätt, men hävdar ändå att man "på ett meningsfullt sätt kan använda termen politisk demokrati utan att förutsätta en viss samhällsordning i övrigt".[84] När han diskuterar politikbegreppet målar han upp exakt den precisionsproblematik som jag nu diskuterar. Att den avgränsning som Westerståhl föreslår kan kritiseras förändrar inte mitt intryck av att han är medveten om behovet av gränslinjer i kausala kedjor.[85] Han använder dock inte denna insikt när han diskuterar demokrati. I den samling av fenomen som Westerståhl benämner "grundläggande värden", "mål", "värden" (av mer underordnad karaktär), "tekniker" och "teknikvärden" är det svårt eller omöjligt att hitta klara och konsekvent använda gränslinjer.

Begreppsstruktur

De synpunkter Westerståhl framför som har betydelse för strukturen hos hans demokratibegrepp är nära nog identiska med Tingstens. Han påpekar att det är svårt att fastställa de gränsvärden för rösträtt, medborgerliga friheter etc. som ett statsskick måste uppnå för att vara demokratiskt, men han är likväl både angelägen och förvissad om att demokratin och diktaturen klart kan skiljas från varandra. Trots att utgångspunkten för resonemanget i *Samhällskunskap* är demokratin som idealtyp, där den renodlade demokratin utgörs av ett antal variablers maximivärden, söker han ändå avslutningsvis reducera dessa variabler till en dikotomi.[86] I nästa lärobok, och tjugofem år senare, påpekar Westerståhl att det rör sig om skilda betydelser. Han använder visserligen sedan båda betydelserna omväxlande, men han försöker inte någon mer gång förena de båda oförenliga betydelserna.[87]

Om alla de fenomen vi diskuterat verkligen ingår i Westerståhls demokratibegrepp, måste det sägas ha en komplicerad och mångdimensionell struktur. Några av Westerståhls kritiker undrar över hur man skall gå tillväga när man väger samman de olika "delvärdena" till ett samlat mått på hur mycket folkvilja som har förverkligats.[88] Den frågeställningen kan dock bara bli aktuell om vi ser underordnade värden och tekniker som indikatorer på, eller delar av, fenomenet förverkligad folkvilja. För Westerståhl rör det sig ju istället om medel respektive mål. Man kan inte avläsa hur mycket folkvilja som förverkligats genom att studera hur flitigt de olika medlen använts.

Form och innehåll

Det är naturligtvis svårt att klassificera komponenter i ett begrepp när man inte vet vilka komponenter som ingår i begreppet. Liksom Tingsten ger dock Westerståhl själv besked om arten av sitt demokratibegrepp. Det anger inte visst beslutsinnehåll utan endast beslut*former*. Studerar vi alla fenomen som kandiderar till en plats i Westerståhls demokratibegrepp tycks också karaktäristiken vara i stort sett riktig. Min vanliga reservation är dock att kompetensregler utgör en särskild kategori.

Westerståhls kompetensregel ger *alla vuxna och myndiga medborgare* rätt att välja *representanter*, som därefter får stå för beslutsfattandet. På deltagandet i opinionsbildningen och enskilda kontakter med politiker läggs inga restriktioner. Vem som helst får agera, och det märkliga är att man tycks få agera hur som helst. I *Medborgarna och kommunen* diskuterar Westerståhl olika typer av aktivitetsformer, vilka uppenbarli-

gen kan ha mycket olika genomslagskraft. Han upprättar också en slags hierarki över aktiviteterna efter deras "förutsatta betydelse för kommunalpolitiken eller deras närhet till det kommunalpolitiska systemet".[89]

I *Den svenska folkstyrelsen* säger Westerståhl att "en jämn fördelning av deltagandet i åsiktsbildningen är ett mål".[90] Då måste man rimligtvis också ta i beaktande de olika aktiviteternas art och genomslagskraft. Huruvida Westerståhls hierarki kan användas i ett sådant syfte är dock tveksamt. Vissa brister är i vart fall uppenbara. För påverkan av det politiska beslutsfattandet är troligen aktivitet genom det egna partiet, för de allra flesta partimedlemmar, ett långt mindre verkningsfullt medel än personliga kontakter med politiker och tjänstemän är för vissa medborgare. Olika slag av aktioner som ger omfattande publicitet har ibland också visat sig vara mycket verkningsfulla.

När man studerar aktivitetsskalan kan man vidare undra över om det inte är en allmän maktstudie Westerståhl söker göra. Inte kan väl alla de aktiviteter som kan rymmas inom de olika kategorierna anses vara *demokratiska* aktiviteter. En aktion kan ju blott och bart vara ett sätt för en minoritet att obstruera verkställandet av ett majoritetsbeslut. Kontakter med politiker och tjänstemän i enskilda angelägenheter kan inrymma olika slag av korruption (hot, bestickning, vänskapskorruption, utnyttjande av social ställning etc.). Jag anser visserligen att man egentligen bara kan avgöra ett systems demokratiska status om man också studerar avvikelserna från demokrati – därför är det lovvärt att även studera icke-demokratiska deltagandeformer – men då bör man naturligtvis söka skilja demokratiska deltagandeformer från icke-demokratiska.

När det gäller målet "folkviljans förverkligande" kan vi karaktärisera det på samma sätt som vi gjorde i diskussionen om Tingstens demokratibegrepp. Ser man väljarna som de legitima beslutsdeltagarna ter sig denna regel bara som en omformulering, eller logisk konsekvens, av just det faktum att väljarna utgör de legitima beslutsdeltagarna. Att ha beslutsrätt måste ju innebära att man kan påverka ett beslut. När enighet ej kan uppnås tillämpas en transformationsregel (till exempel majoritetsregeln). När utfallet av transformationsregelns tillämpning verkställs "förverkligas folkviljan".

Ser man istället representanterna som de legitima beslutsdeltagarna ter sig en regel om folkviljans förverkligande som en innehållslig regel – även om regeln inte pekar ut en speciell sorts politik utan bara den från tid till annan rådande "folkviljan". I förhållande till väljarna är det således fråga om en form- eller kompetensregel, medan samma regel för representanterna måste ses som en innehållslig regel. De är ju ej fria att fatta vilket beslut de vill.

Att Westerståhl anser att demokrati bör ses som en *beslutsform* markeras tydligast i de två läroböckerna. I ett längre citat från *Den svenska folkstyrelsen* har vi sett hur Westerståhl knyter samman en sådan markering med resonemang kring förutsättningar för demokratiskt beslutsfattande och demokratismen som överideologi. Westerståhl begår här inte misstaget att blanda samman bedömningsnivåer så att formregler också blir innehållsregler på grund av att beslut *om* formreglerna har ett demokratiskt eller odemokratiskt innehåll. Det är "teoretiskt möjligt att i demokratisk ordning avskaffa demokratin", säger Westerståhl.[91] Hur den demokratiska *överideologin* förhåller sig till denna delikata beslutssituation får vi dock inget besked om. Den obetingade demokraten skall ju blott och bart se till beslutens former – men gäller det även när de demokratiska beslutsformerna avskaffas?

Westerståhls demokratibegrepp lägger således inga restriktioner på beslutens innehåll, utom möjligen vad gäller idén om folkviljans förverkligande. Samma förhållande gäller för valet av vilka frågor som skall behandlas i olika beslutsfora. Beslutsfattandet i kommunerna ses som delegerad beslutsrätt, och det blir sedan en praktisk fråga var en verksamhet bäst bedrivs. Att det är det statliga beslutsfattandet som Westerståhls demokratibegrepp knytes till, framgår med all önskvärd tydlighet både i diskussionerna kring den kommunala självstyrelsen och inflytande över offentlig verksamhet genom intresserepresentation. Någon annan demokratisk legitimitetsgrund, som till exempel "principen om de berördas beslutsrätt", ingår inte i Westerståhls demokratisyn. När termen "demokrati" används på ett felaktigt sätt i dessa sammanhang är det allvarligt – inte minst för tilltron till demokratiskt beslutsfattande, säger Westerståhl. När han sedan överför detta tänkesätt till privata företag blir det konsumenterna som närmast anses motsvara medborgarna i den politiska demokratin. Vare sig ägare eller anställda kan åberopa annan demokratisk legitimitet för sitt deltagande i beslutsfattandet än att de söker tillvarata konsumenternas/"medborgarnas" intressen.

När skall då demokratiskt beslutsfattande tillämpas (spelplansregel)? Ja, om det ger vare sig Westerståhl eller hans demokratibegrepp något besked. Det ankommer på väljarna och deras representanter att bestämma.

Värde och realism

Den första kommunforskningsgruppen låter politiker, via den offentliga debatten, välja ut de objekt som skall studeras. Rör det sig här *enbart* om val av forskningsobjekt faller en bedömning av detta tillvägagångssätt

utanför mitt ämne. Är man *även* ute efter att definiera det demokratibegrepp man fortsättningsvis skall använda berör emellertid tillvägagångssättet i hög grad vårt värde- och realismtema. Faktum är ju att jag rekommenderat språkbruksstudier för att lösa problemet om vad man bör mena med, till exempel, ordet "demokrati". Vad man säger sig ha gjort är ju just någon slags språkbruksstudie. Problemet är bara att resultatet av studien *samtidigt* skall utgöra ett val av forskningsobjekt.

Det är dessutom uppenbart att Westerståhl ser valet av "demokratiska värden" och specificeringen av dessa som ett utslag av *samhällsvärderingar.* Han påpekar till exempel att det varit önskvärt att den systematisering och specificering av demokrativärden som utfördes av forskningsledningen hade kunnat diskuteras med politikerna. Så har man inte gjort, och teoretiskt "löper man därför risken att forskarnas värderingar avviker från politikernas och att värdespecifikationen därför blir mindre relevant ur politisk synpunkt".[92]

Valet av de *ospecificerade* demokrativärdena bygger dock på politikerinlägg i offentliga debatter. Det tycks därför vara inte mindre än tre frågor som politikerna, på detta indirekta sätt, fått besvara.

1. Vad skall Kommunalforskningsgruppen undersöka?
2. Vad skall Kommunalforskningsgruppen mena med termen (kommunal) "demokrati"?
3. Vilka styrelseformer är värdefulla?

Westerståhl förutsätter uppenbarligen att man kan besvara dessa tre slag av frågor med ett och samma svar. Värde- och realismtemats grundidé innebär emellertid att man ingalunda kan förutsätta något sådant. Tvärtom är sannolikheten liten för att man skall lyckas besvara alla frågorna på ett tillfredsställande sätt om man inte söker ge skilda svar. I presentationen av värde- och realismtemat diskuteras uttryckligen relationen mellan värderingar och semantik – däremot inte valet av forskningsobjekt. Eftersom detta val rimligen borde grundas på bl.a. värderingar, snarare än på semantiska förhållanden, följer det emellertid av de i temat angivna reglerna att den semantiska frågan och frågan om valet av forskningsobjekt inte kan/bör likställas.

Man kan i det sammanhanget också ifrågasätta valet av politiker som referensgrupp. Om kommunstudien skall bilda underlag för åtgärder från politikernas sida är det tänkbart att politikerna pekar ut det "bästa" studieobjektet ur politisk synvinkel. Som referensgrupp för vad som vanligtvis avses med uttrycket "demokrati" är politikerkåren dock alltför exklusiv. Det är inte otänkbart att politikerna, genom den speciella

roll de spelar i det politiska spelet, förvärvar en delvis annan "demokratisyn" än flertalet övriga medborgare. Även rekryteringsmekanismer kan ha betydelse därvidlag. Om Kommunalforskningsgruppen tänkte diskutera "demokrati" enbart med politikerna kan ändå förfarandet godtas. Ville man även nå ut till en bredare publik kan studiet av politikernas språkbruk ha varit ett missgrepp.

Ytterligare ett exempel på att Westerståhl inte skiljer mellan att ange värderingar av styrelseformer och att ange vad demokrati är, ges när han diskuterar demokratibegreppet som klassbegrepp respektive idealtypsbegrepp. I den senare tappningen sägs demokrati vara ett ideal som man strävar efter att förverkliga, men som man kanske aldrig helt kan uppnå. Utmärkande för idealtypsbestämningar brukar annars var att idealtypen/renodlingen inte bara är orealistisk utan även oönskad p. g. a. att den anger ett tillstånd med ensidig värdeprioritering.[93]

Det finns emellertid också ett exempel som visar att Westerståhl kan vara medveten om och tillämpar den angivna distinktionen. I diskussionen om inflytande för anställda över den verksamhet de arbetar inom, säger Westerståhl att han inte diskuterar *det berättigade* i kraven om medinflytande. Han bara konstaterar att åtgärder som tillmötesgår sådana krav inte i sig kan sägas innebära en demokratisering. I samma artikel ondgör han sig över tendensen att beteckna varje ordning man själv gillar som "demokratisk". Exemplen visar dock bara att sådana restriktioner som följer av de egna värderingarna inte är *tillräckliga* för Westerståhl som underlag för en bestämning av demokratibegreppet. Demokratin har vissa givna egenskaper. Inom ramen för dessa är det dock fullt tänkbart att Westerståhl kan låta såväl värderingar som uppfattningar om realism spela roll för den närmare specificeringen av demokratibegreppet.

Är det möjligen vad Westerståhl gör när han påpekar att vi även i demokratin måste acceptera förekomsten av politiska eliter och att vi kan låta representanterna "ligga före" sina väljare. Är det sådan semantisk pragmatism som ligger bakom att Westerståhl gör det till "en praktisk fråga" i vilken utsträckning antidemokratiska grupperingar ska få verka i demokratin, att det är värdefullt med minoritetshänsyn och stora majoriteter i demokratin och att folkstyrelsen sägs få en högre kvalitet när kommunalstämmorna ersätts med fullmäktigesystemet – trots att folk*styrelsen* egentligen tunnas ut ytterligare genom denna reform.

Som jag ser det finns det "demokratiska" svar på alla dessa frågor, i den meningen att de kan härledas ur ett ordinärt demokratibegrepp. Det är emellertid inte säkert att vi vill tillämpa den ordning som svaren anger. Det är till exempel rimligt att uppfatta den demokratiska yttrandefrihe-

ten som om den tillåter även antidemokratiska grupper att plädera för sin åsikt – men naturligtvis inte att de söker skapa kaos i samhället genom våld och terror. Om vi *vill* ge alla grupper yttrandefrihet är däremot en annan fråga, som mycket väl kan besvaras "på praktiska grunder". Är då alla de uttalanden som jag nu refererat att betrakta som semantiska ställningstaganden från Westerståhls sida, eller är det bara en praktisk politisk diskussion? Diskussionerna tar ofta sin utgångspunkt i någon slags "demokratibegrepp" men letar sig sedan snabbt in i resonemang om det möjliga eller det värdefulla i den praktiska politiken. Jag tolkar det som att Westerståhl i varje fall inte upprätthåller någon *klar* gränslinje mellan att analysera demokratibegreppet och att analysera eller reformera verkligheten. Två exempel på denna glidning mellan två slag av analyser får avsluta.

I *Den svenska folkstyrelsen* använder Westerståhl regeringsformen som underlag för konstruktionen av en demokratimodell. Han anser sig härvid även finna stöd för att inkludera komponenter i modellen som inte klart utsägs i regeringsformen, till exempel värdena folkviljans förverkligande och åsiktsrepresentativitet. Man kan i och för sig ifrågasätta om ett styrelseskicksdokument verkligen kan förväntas enbart bygga på demokratiska principer, men det är inte vad jag i första hand vill peka på. Om utgångspunkten för modellen således är regeringsformen, glider snart Westerståhl i sin beskrivning av modellen över till att hämta sin inspiration från den politiska verkligheten.

> "För att man skall kunna tala om att all offentlig makt 'utgår från folket' måste folkviljan i rimlig utsträckning förverkligas och för att man skall kunna tala om folkvilja måste åsiktsbildningen ske under betingelser som garanterar rimliga krav på frihet i åsiktsbildningen."[94]

Man skulle i och för sig kunna hävda att det modesta kravet om att folkviljan skall förverkligas i *rimlig* utsträckning är en korrekt tolkning av ett styrelseskicksdokument som inte enbart bygger på demokratiska principer. Jag tror dock att idén i lika hög grad är Westerståhls egen. Hur det än förhåller sig med den saken kan det knappast röra sig om en renodlat demokratisk idé.

Det andra exemplet hämtar vi från operationaliseringarna i den empiriska studien *Medborgarna och kommunen*. Som ett led i utvärderingen av demokratin i kommunerna studerar man medborgarnas politiska aktiviteter. Sådan aktivitet är tydligen inte så vanlig, vilket man beaktat vid operationaliseringarna. Westerståhl säger:

> ”Ibland är det rapporterade beteendet av föga märkligt slag, t. ex. undertecknande av ett upprop, men det är nödvändigt att tillämpa vida definitioner när man inom totalbefolkningen studerar företeelser av detta relativt ovanliga slag.”[95]

Det är vanligt att man söker konstruera empiriska mått så att man erhåller stor varians i den studerade variabeln, eftersom man då har större glädje av måttet vid korrelationsanalyser. Vid en utvärdering av demokratin i kommunerna borde man emellertid vara intresserad av den absoluta aktivitetsnivån för i sammanhanget intressanta aktiviteter. Det blir inte mycket till utvärdering om man gör måtten ”generösa” bara för att aktivitetsnivån skall bli högre och därmed variansen större.

9 Leif Lewin

Leif Lewin tillträdde professuren i statskunskap vid Uppsala universitet 1972. Härefter har han, utöver de studier jag tänker granska närmare, främst ägnat sin forskning åt studier av politiskt beslutsfattande i ett rationalistiskt perspektiv. Lewins bidrag till min studie utgörs av två omfattande forskningsrapporter. I den första presenterar han avslutningsvis en egen "demokratimodell". Denna använder han sedan i sin studie av demokratin i den svenska fackföreningsrörelsen, vilken redovisas i den andra rapporten.

9.1 Folket, eliterna och demokratin

I *Folket och eliterna* beskriver och analyserar Leif Lewin en, huvudsakligen amerikansk, demokratidebatt. Debatten handlar om relationerna mellan "folket" och de politiska "eliterna" i en demokrati. Lewin finner att man kan dela in debattörerna i två läger, "normativister" och "funktionalister", som intar olika ståndpunkter i en rad olika frågor. Han tycker sig också se att de olika ståndpunkterna i dessa frågor harmonierar så väl inom varje läger att man kan tala om två "genomförda demokratidoktriner".[1]

Debattörerna är oense om vilka attityder medborgarna har gentemot det politiska systemet, vilka kunskaper medborgarna har och i vilken utsträckning de deltar i det politiska livet. Normativisterna anser visserligen att deltagandenivån är för låg i förhållande till idealtillståndet, men att nivån ändå är högre än vad funktionalisterna hävdar. Detsamma gäller kunskapsnivån.[2] Funktionalisterna anser vidare att önskvärda "demokratiska" attityder och kunskaper inte samvarierar med deltagandenivån, medan normativisterna hävdar motsatsen. För funktionalisterna blir låg deltagandenivå ett sätt att hålla tillbaka den okunskap och de odemokratiska värderingar som är vanliga bland medborgarna. Normativisterna anser att just politiskt deltagande befrämjar förvärvandet av kunskap och demokratiska attityder. Man är således oense om huruvida den politiska apatin har någon positiv funktion i det demokratiska politiska systemet.[3]

Man är vidare oense om huruvida det finns konkurrerande politiska eliter, eller om samhället styrs av en homogen elit. Oenigheten hänger samman med inställningen i metodologiska frågor. Grovt sett kan vi säga att vissa normativister hävdar att enbart studier av beslutsprocesser ej

kan avgöra frågan om huruvida det finns konkurrerande politiska eliter. Man måste också ta hänsyn till sådana beslut som *inte* fattas. Vissa funktionalister hävdar då att företeelser som inte finns, inte heller kan bli föremål för vetenskapliga studier.[4]

Lewin finner slutligen att normativisterna ansluter sig till en klassisk norm inom demokratisk teoribildning. Deltagande i det politiska livet anses befrämja individens personlighetsutveckling i ett bestämt avseende, nämligen ökad ansvarskänsla för medmänniskorna och det system individen ingår i. Lewin benämner denna kvalitet "allmänanda".[5] Det synes främst vara omsorgen om denna allmänanda som får normativisterna att hålla fast vid en "klassisk" demokratidefinition: "Demokrati är en styrelseform som förverkligas i samma utsträckning som folket deltar i den politiska beslutsprocessen."[6]

Även funktionalisterna bekänner sig, enligt Lewin, till en norm. Denna rör, till skillnad från normativisternas, inte individen utan systemet. Det gäller att bevara systemets demokratiska utformning. Detta är endast möjligt med ett *begränsat* deltagande från medborgarnas sida, bland annat på grund av att ökat deltagande skulle medföra att medborgare med låg kunskapsnivå och odemokratiska attityder annars skulle mobiliseras. Funktionalisterna vill därför sätta sin tillit till de politiska eliterna. Medborgarna ges tillfälle till demokratisk styrning av dessa genom val mellan konkurrerande politiska eliter.[7] "Demokrati är en styrelseform varigenom eliter får politisk bestämmanderätt genom konkurrens om folkets röster."[8]

Funktionalisterna anser att USA är en demokrati, och att demokratin reder sig gott utan omfattande folkligt deltagande – ja, till och med *tack vare* att deltagandet är begränsat. Förutom att ytterligare deltagande inte är önskvärt, anser man också att det är *orealistiskt* att ställa kraven på medborgarnas deltagande och kunskaper så högt som "klassikerna" gjorde, och normativisterna gör.[9]

Funktionalisterna gör vidare anspråk på att ha förklarat ett systems funktionssätt snarare än att ha omformulerat demokratins värdenormer. Normativisterna anser att det just är det senare funktionalisterna gjort. Man har övergivit demokratins klassiska ideal. Om dessa ideal ej förverkligas kan vi inte säga att demokratin fungerar väl, utan vi nödgas konstatera att demokratin ej är till fullo förverkligad.[10]

De värderingar som de båda skolorna utgår från redovisas sällan explicit, säger Lewin. Normativisterna hänvisar främst till den demokratiska idétraditionen, som funktionalisterna anklagas för att göra våld på. Lewin finner även ett allmänt engagemang för underprivilegierade grupper – men diskussionen stannar oftast vid ren indignation. Den förs inte

fram till explicita och klart formulerade värderingar. Likväl gör man inte anspråk på att doktrinens grundmoment är något annat än en värdering.[11]

Det är här funktionalisterna begår sitt avgörande misstag, anser Lewin. Vad funktionalisterna gör är att de söker vederlägga en norm med, vad de uppfattar vara, en empirisk teori. Man söker undvika att involvera värderingar i sin analys – men har ändå tagit sig an ett värdeproblem. Något sådant är emellertid inte möjligt, säger Lewin. "Empiriska observationer kan aldrig tjäna som bevis för normativa satser." De kan då naturligtvis inte heller tjäna som bevis *mot* sådana satsers giltighet. Funktionalisternas teori är dock inte renodlat empirisk. Varje doktrin måste ytterst bygga på en värdering. Lewin menar att funktionalisterna döljer sin värdering – uppskattningen av det existerande systemet – i satser som endast skenbart är av renodlat empirisk karaktär. Värderingen är, till skillnad från normativisternas värdering, inriktad på systemets – ej individens – välbefinnande.[12]

> "Funktionalisterna iakttar inte, som de själva gör gällande, någon värdeneutralitet. De avslutar inte en halvfärdig teckning; de ritar en alldeles ny. De gör just vad de förnekar att de gör – ersätter, inte reviderar, den klassiska doktrinen. I deras mun har 'demokrati' fått en helt ny innebörd."[13]

Lewins modell – den interaktiva demokratin

Lewin avslutar med att föreslå en egen demokratimodell, som han förser med samma tre nivåer som hans analysschema består av – *normativ, funktionell* respektive *deskriptiv* analysnivå.[14] Mest grundläggande anser Lewin den normativa nivån vara. Här anges systemets mål – dvs. det mål modellkonstruktören vill att systemet skall uppnå. Målet för Lewins "interaktiva" demokrati är "participationsökning, varvid människornas allmänanda utvecklas". Lewin förutsätter således att allmänanda utvecklas bäst om/när medborgarna deltar aktivt i den politiska beslutsprocessen. Deras kompetens och ansvarskänsla för medmänniskorna och det system de ingår i antas då utvecklas positivt. Lewin pläderar därför för ett system med omfattande medborgerlig "participation".[15] (Lewin använder den engelska termen "participation" istället för den svenska termen "deltagande".)

Så långt tycks idégodset vara hämtat från de s. k. normativisterna. Dessa har dock inte tillräckligt beaktat att systemet skall fungera effektivt vad gäller samhällets "värdeallokering". Någon måste få uppgiften

att väga samman olika preferenser till konkreta beslut och se till att besluten verkställs. Till denna uppgift fordras en "elit" – dvs. en grupp representanter. Denna aspekt har normativisterna – men inte funktionalisterna – försummat, menar Lewin. Han anammar dock inte funktionalisternas syn på relationen elit – massa. Apatin har ingen konstruktiv funktion, menar Lewin, och han vill följaktligen inte begränsa deltagandet. Istället skall participationen maximeras.[16]

Denna ökning skall dock åtföljas av motsvarande ökning vad gäller kunskap, systemorientering etc. Så sker också normalt i verkligheten.[17] Senare i boken efterlyser Lewin en mer specificerad norm med vilken erhållna mätvärden, vad gäller politisk aktivitet, kan jämföras.

> "Att härleda en sådan norm och ge den numeriska värden – en förutsättning för systematiska jämförelser med de empiriska resultaten – ur klassikernas retoriska krav på 'upplysta' och 'dygdiga' medborgare är visserligen en mycket komplicerad idéhistorisk forskningsuppgift. Men det är den typen av idékritisk traditionsförmedling som är nödvändig för dagens empiriska teoribildning."[18]

På den *funktionella* analysnivån beskriver Lewin tre idealtypiska funktionsmodeller – "direkt demokrati", "indirekt demokrati" respektive "interaktiv demokrati" (Lewins modell). De två första typerna kan endast fullgöra en av funktionerna "consensusuppbyggande" respektive "värdeallokering". Direktdemokratin kan inte allokera värden – den indirekta demokratin förmår inte skapa genuin consensus eller god representativitet mellan väljare och valda. Lewins funktionsmodell söker tillfredsställa båda systembehoven.[19]

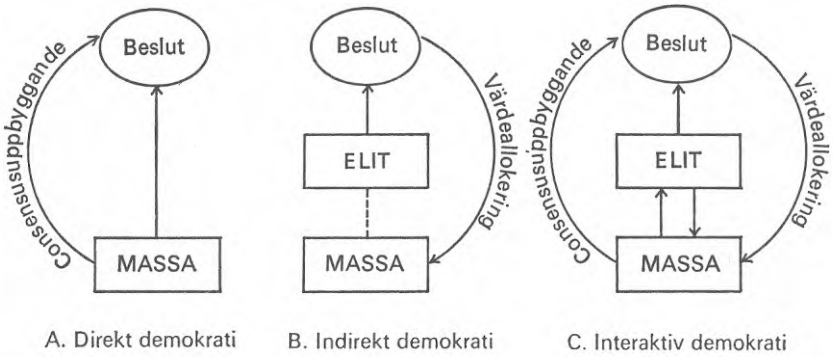

Figur 3: Tre funktionsmodeller.[20]

Modellerna är således att betrakta som "idealtyper" (renodlingar). I vilken utsträckning dessa överensstämmer med normativisters respektive funktionalisters syn är svårt att säga, men det torde vara klart hur Lewin bedömer tendenserna hos respektive doktriner. Normativister har undlåtit att behandla behovet av eliter, och funktionalister har inte tillräckligt noggrant analyserat relationen mellan participation och consensus.

Slutligen kan Lewins demokratimodell beskrivas även på en *deskriptiv* analysnivå. Här återfinns som i analysschemat "individernas beteende". Här kan man studera huruvida normer för detta beteende är uppfyllda eller ej. Lewins modell återges i figur 4.[21]

Sammanfattningsvis formulerar Lewin sin interaktionsmodell på följande sätt:

> "MODELL: *Demokrati är en styrelseform som förverkligas i samma utsträckning som det uppstår växelverkan elit–massa i den politiska beslutsprocessen.*"

Lewin avslutar sin modellpresentation:

> "Till sin logiska status är interaktionsmodellen – i likhet med participationsmodellen men i motsats till kompetitionsmodellen – en öppet normativ modell: interaktionen skall maximeras. Detta innebär bl. a. att teorin om apatins konstruktiva funktion avvisas redan av definitionsskäl."[22]

Till detta kan fogas två preciseringar. Det deltagande som anges i modellen måste kunna ge inflytande i utbyte. "Inflytandet är participationsbegreppets hårda kärna", fastslår Lewin.[23] Den andra preciseringen avser relationen mellan deltagande och socioekonomisk utjämning. Lewin anser att sådan utjämning befrämjar det medborgerliga deltagandet. Hur långtgående strukturella förändringar som krävs, sägs dock vara en empirisk fråga. Lewin konstaterar:

> "Demokrati innebär med andra ord en experimentell hållning till jämlikheten, inte en axiomatisk. Demokratins axiom är participationsmaximering."[24]

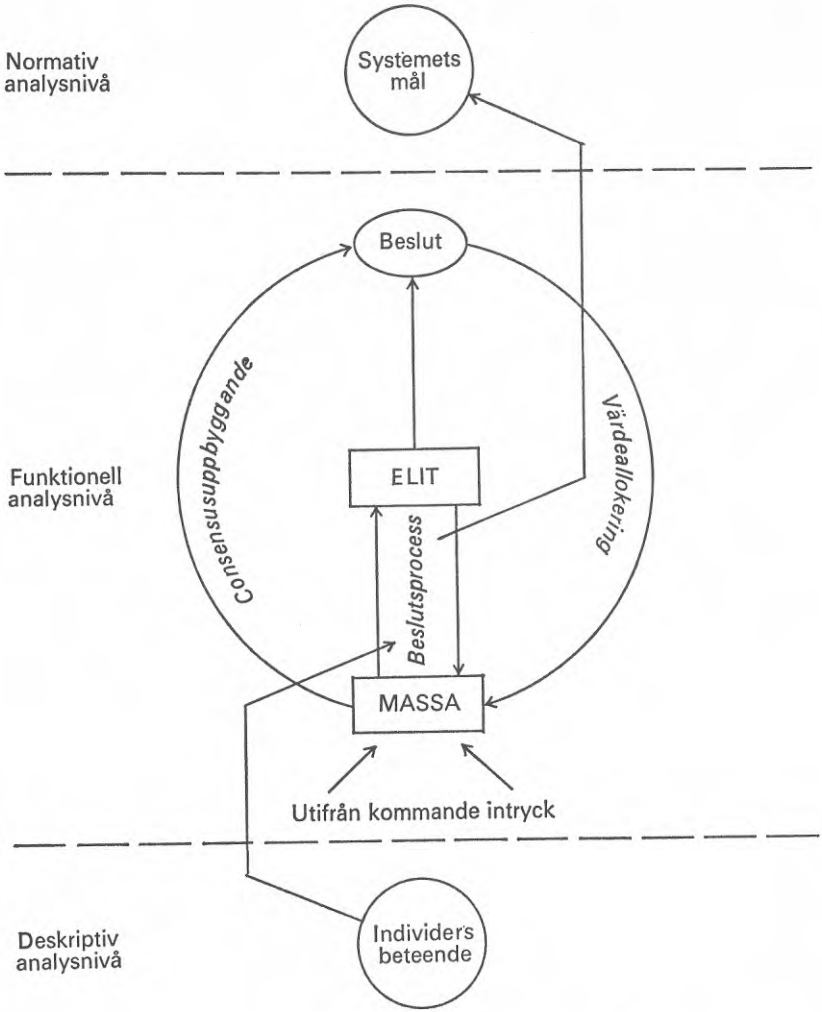

Figur 4: Lewins modell – den interaktiva demokratin.[25]

9.2 Facklig demokrati

I sin fackföreningsstudie söker Lewin utröna i vilken utsträckning "facket" styrs demokratiskt, och vilka avvikelser från demokrati som föreligger. Utgångspunkten är den "interaktiva" demokratimodellen från *Folket och eliterna*. Denna modell bygger på ett antal antaganden av empirisk natur. Vid sidan av utvärderingsuppgiften avser Lewin att i sin

studie också testa hållbarheten i dessa antaganden.[26] Slutligen inkluderar undersökningen en studie av empiriska relationer mellan modellens variabler och ett antal s. k. oberoende variabler. Vilka betingelser synes gynnsamma respektive ogynnsamma för en demokratisk utveckling?[27]

Lewin diskuterar hur teoretiker som Rousseau, Weber, Lenin och Schumpeter ställt sig till demokratins styrelseproblem. En grundläggande fråga är, enligt Lewin, hur man skall kunna förena organisationens förmåga att verka för sina syften med hög grad av deltagande från medlemmarnas sida.[28] Lewin konstaterar att de olika recept som anbefalls varierar kraftigt vad gäller vilket värde man vill ge prioritet. Lenins och Rousseaus recept kan sägas utgöra polerna på en tänkt skala. Lewin påpekar att de behandlade teoretikerna var och en kan kritiseras på empiriska grunder.

> ”/. . ./ byråkratin kanske inte alls är så effektiv som Weber trodde, revolutionen kommer måhända inte att följas av det klasslösa samhälle Lenin räknade med, eliternas konkurrens förläggs kanske till ett i förväg överenskommet, mycket mera snävt avgränsat frågeområde än vad Schumpeter avsåg /. . ./”

Huruvida dessa invändningar är riktiga är emellertid inte avgörande för Lewin.

> ”Det som är normativt avgörande är att de kritiserade handlingsnormerna inte lägger den vikt vid folkets deltagande i beslutsprocessen, som är förutsättningen för att målet ’allmänandans utveckling’ skall kunna uppnås.”

Följdriktigt har Lewin försett sin egen modell med den efterlysta egenskapen.

> ”Den målsättning jag håller fram i min demokratimodell är sålunda av socialpsykologisk natur: genom deltagandet skall den enskilde förändras till sin personlighet, hans politiska ansvarstagande och engagemang skall vidgas till att omfatta systemet som helhet. Deltagandet är medlet, allmänandan målet.”[29]

Den rousseauanska modellen går inte heller fri från kritik. Lewin anser den vara orealistisk i och med att man helt bortser från organisationens effektivitet. Allmänanda kan dessutom inte, enligt Lewin, utvecklas utan påverkan från en någorlunda stark och självständig politisk elit.[30]

Lewin placerar sig sålunda mellan de båda ytterpolerna. Såväl elitens relativt självständiga roll som massans deltagande är nödvändiga för allmänandans utveckling. Beslutsfattande genom eliter är också nödvändigt för effektivitetens skull. Interaktion är nödvändig för consensusuppbyggande. Lewins förslag gör anspråk på att vara något bättre än en *kompromiss* där man tvingats ge avkall på mot varandra stående värden. I och med att elitdominans och massans deltagande underordnats andra värden – framför allt allmänandans utveckling – så framstår Lewins blandning som en *optimal* lösning. Det är den bästa kombinationen för att åstadkomma allmänanda och på köpet får vi effektivitet och consensus.[31]

Lewin bemöter också i sin teoridiskussion kritik som riktats mot den interaktiva demokratimodellen från *Folket och eliterna*. Bengt Börjesson kritiserar Lewin för att han förordar utjämning av sociala och ekonomiska skillnader endast i den utsträckning som är nödvändig för att det politiska deltagandet skall maximeras. Börjesson anser också att Lewin inte skiljer mellan deltagande som innebär beslutsutövning och intresse och engagemang för politiska frågor. Han synes därmed implicera att Lewins maximerade participation inte nödvändigtvis ger något inflytande. Tillsammans med idén om elitens fostrande roll får det Börjesson att fälla omdömet att Lewins modell är en "manipulativ demokrati" utan "systemhotande konsekvenser".[32]

Bengt Abrahamsson förstår inte varför Lewin gör jämlikhet till ett *indirekt* demokratiskt mål, då denne ju själv ger "en rad goda argument just till varför utjämning är ett *direkt* mål". Statuspolariseringen skapar ju enligt Lewin apati bland stora grupper. Även Richard Murray och Odd Olofsson ville sätta jämlikhet som demokratins "axiom" eller mål.[33]

Thorsten Nybom och Klas Åmark menar att det bildningsbehov som förelåg under 1800-talet – och som gällde enkla språkliga färdigheter, ej allmänanda – inte är aktuellt idag. Lewin har gjort en tidsbunden bisak till demokratins huvudsak.[34]

Lewin bemöter kritiken bl. a. genom att hänvisa till forskningsresultat som implicerar att positiva samband råder mellan social status och deltagande. Som mellanliggande variabel återfinns medborgarnas efficacy, dvs. politiskt självförtroende. För att kunna öka det folkliga politiska deltagandet måste vi därför eftersträva utjämning av inkomst, förmögenhet, utbildning etc. Lewin menar dock att de registrerade sambanden inte nödvändigtvis är absoluta: "/. . ./ hur långtgående strukturella förändringar som krävs är en empirisk fråga".[35] Vidare:

"Vad Börjeson, Murray, Abrahamsson och Olofsson gör är att – i likhet med mig – stiga ur den renodlat politiska modellen ut i dess socio-ekonomiska omgivning men i motsats till mig förlägger de också demokratins mål dit. För dem är demokratins mål inte att eftersträva höga värden på någon politisk variabel såsom allmänandans utveckling, förverkligandet av medborgarnas vilja, elitkonkurrens om folkets röster eller bevakning av medlemmarnas materiella intressen. För dem är demokratins mål den utanförpolitiska, socioekonomiska jämlikheten, som jag vill kalla en förutsättning för demokratisering. I den statsvetenskapliga litteraturen brukar en sådan begreppsbestämning, som föresvävar mina rousseauanska kritiker, kallas en innehållslig definition av demokratin, och den åtnjuter med rätta ett stadgat dåligt rykte."[36]

Gentemot Nybom – Åmark citerar Lewin J. S. Mill: "Den man som skrev 'let a person have nothing to do for his country, and he will not care for it' eftersträvade en mycket mera långtgående moralisk-politisk uppfostran än blott meddelande av läs- och skrivfärdigheter."[37]

Vissa kritiker efterlyser emellertid uttryckligen något som Lewin rimligen måste uppfatta som en "politisk variabel" för att använda hans egna ord. Sten Johansson saknar uttalanden om *maktfördelning* på modellens normativa nivå. Stefan Björklund anser att "den enda effektiva basnormen" är *lika makt.* (Lewin undrar med rätta vad som menas med *effektiv* basnorm.) Björklunds argument är av naturrättslig karaktär. "Ingen individ kan hävda någon naturlig rätt till makt över andra. Därav följer att varje individ har en självklar rättighet till del i samhällsmakten och att ingen individ har en självklar rättighet till större del än andra." Jämlikhet är för Björklund ett objektivt kriterium.[38]

Björklunds invändning avfärdas på grund av att dennes förslag inte pekar ut "något särskilt intressant forskningsprogram" och att Björklund söker använda "det gamla knepet" att ge sin egen ståndpunkt ökad tyngd genom att kalla den "objektiv". Det som gör Björklunds förslag ointressant ur forskningssynpunkt är att något dylikt styrelseskick aldrig existerat. "Eftersom det finns styrelser i alla större sammanslutningar och den politiska jämlikhetens 'objektiva kriterium' därför överallt är satt ur spel, måste man tydligen döma ut alla existerande styrelser, eller /. . ./ upprätta ett register över dem, vari man rangordnar den grad av förbrytelse mot det objektiva kriteriet, som de olika styrelserna gjort sig skyldiga till."[39]

Lewin återkommer så till sina argument för nödvändigheten av en politisk elit.

"Det viktigaste argumentet jag över huvud taget har att komma med gentemot mina rousseauanska kritiker gäller auktoritetsutövningen inom demokratin. Det jag hävdat är ju att eliter måste godtas även i demokratiska system, för endast genom dem kan man få till stånd en auktoritativ verkställighet. Utan att makten för begränsade tidsperioder tas från medlemmarna och överförs till styrelsen kan inte medlemmarnas önskemål om politiska reformer tillgodoses."[40]

Lewin anser visserligen att politisk jämlikhet skulle kunna vara "den naturliga normen för en demokratisk teori", men dock bara "under förutsättning att denna norm kunde utvecklas till en konsistent modell utan målkonflikter". Så är inte fallet, menar Lewin. "Ty håller man konsekvent fast tanken på politisk jämlikhet, avstår man från en central politisk ledning och därmed också från möjligheten att reformera samhället."[41]

Flera reagerar mot det uppfostringsprogram Lewins modell inkluderar. Pär-Erik Back tror inte detta program kommer att mötas med odelad förtjusning. Birger Hagård påpekar att enighet ej råder om vad som är "rätt" uppfostran: "Det kan ju finnas åtskilliga skäl för många människor att inte vilja låta sig ledas av samma värderingar som t ex den socialdemokratiska maktelitens." Olof Wennås undrar var skiljelinjen går mellan Lewins "indoktrinering" och sådan indoktrinering som sker i länder, som vi inte anser vara demokratier. Nybom – Åmark anser att Lewin kommer nära "den traditionellt konservativa synen på människan". "En förmyndarattityd som hävdar att medborgarna är omogna och irrationella, vilka måste uppfostras innan de kan tilldelas inflytande."[42]

Lewin finner varningsorden vad gäller fostran berättigade. Han medger att han lagt för stor tonvikt vid eliternas skolning av medlemmarna. Helt omedveten om problemen har han dock inte varit, enär han redan i *Folket och eliterna* betonade skillnaden mellan "äkta samförstånd" och "falskt samförstånd/manipulation". För att *motverka* eventuella konservativa effekter av elitens fostran av massan, har Lewin dock nu modifierat sin modell genom att införa det nya värdet "krav", "vari folkets missnöje uppfattas som en demokratisk tillgång som tvingar eliten att radikalisera sin politik och flytta fram systemets positioner".[43]

Fackföreningsstudien

Förutom några nya termer är huvuddragen i den modell Lewin använder i sin studie identiska med huvuddragen i den modell han presenterade i

Folket och eliterna. Så har "consensusuppbyggande" översatts till "samstämmighetsuppbyggande", "beslutsprocess" har blivit "opinionsbildning" och "individers beteende" har ersatts med "styrelseledamöters och medlemmars beteende".

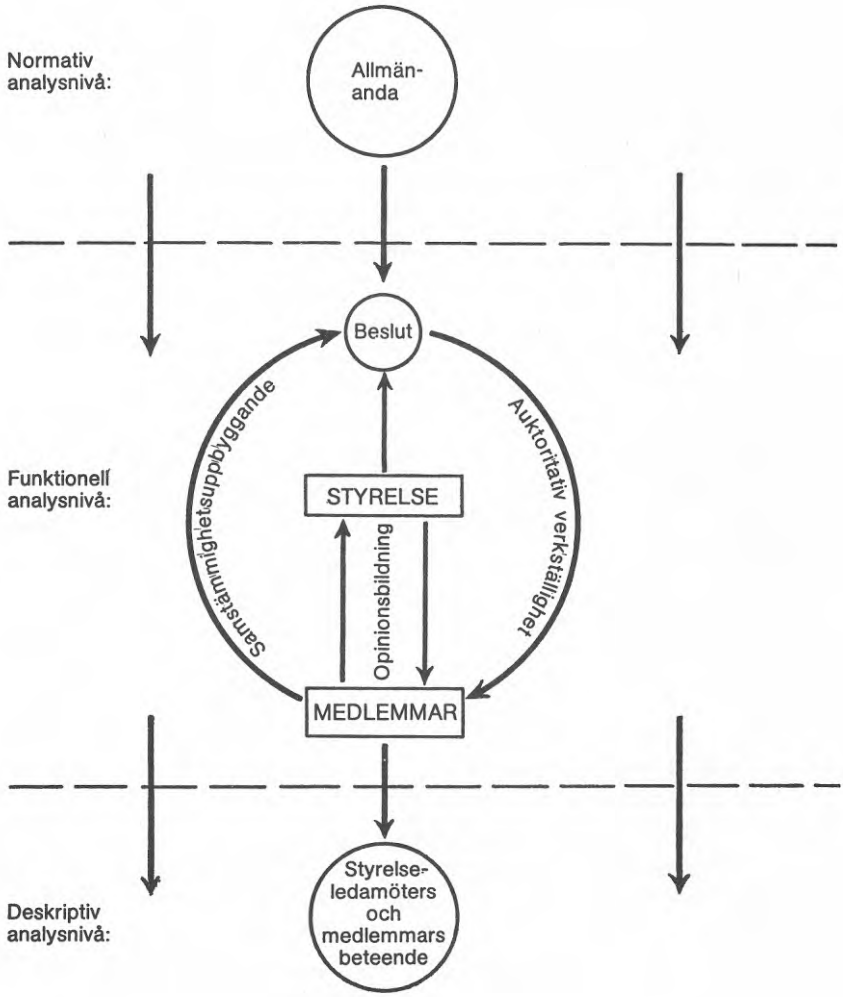

Figur 5: Lewins modell – den interaktiva demokratin.[44]

Utvecklande av allmänanda är fortfarande Lewins normativa utgångspunkt. Han kommenterar:

> ”Ytterst kan något annat skäl för detta normativa ställningstagande inte åberopas än mina egna värderingar. Min positiva värdering av begreppet allmänanda är den fasta normativa punkt, varifrån denna undersökning om samspelet mellan styrelse och medlemmar i den svenska fackföreningsrörelsen skall utgå. Det ligger också i detta betraktelsesätt att det även är den enda punkt, där värderingar tillåts påverka undersökningen.”[45]

Det är också samma fenomen som förutsätts kunna skapa allmänanda.

> ”’Opinionsbildningen’ består av ett samspel mellan medlemmar och styrelsen, vilket bl. a. tar sig uttryck i att medlemmarna aktivt deltar i politiken, skaffar sig kunskap om systemet och ansluter sig till vissa med detta förknippade värden och i att styrelseledamöterna söker informera och agitera, gör sig förtrogna med medlemsopinionen och engagerar sig för en fördjupning av systemvärdena. Som en följd av detta samspel i opinionsbildningsprocessen sker i det ideala fallet ett ’samstämmighetsuppbyggande’ både i fråga om valprocedurer och sakfrågor mellan styrelse och medlemmar. I det ideala fallet fattar vidare styrelsen ’beslut’, som är förankrade i denna av den dubbelriktade opinionsbildningen befrämjade samstämmigheten. Slutligen verkställs de fattade besluten på ett ’auktoritativt’ sätt.”[46]

Lewin knyter till ”variablerna” opinionsbildning, samstämmighetsuppbyggande, beslut och auktoritativ verkställighet ett antal ”värden”. Dessa värden återfinns i tabell 7.

Under variabeln ”opinionsbildning” studerar Lewin individernas *aktivitet*, *kompetens* och *systemorientering*. Det sista värdet avser intresse för systemet som helhet, dvs. att man icke blott är intresserad av privata fördelar.[47]

”Samstämmighetsuppbyggandet” studeras i form av legitimitet, åsiktsöverensstämmelse, krav och skolning. Systemets *legitimitet* mäts genom att Lewin frågar medlemmarna om de finner den valprocedur godtagbar som tillämpats vid val av fackliga förtroendemän. Den *åsiktsöverensstämmelse* som studeras gäller naturligtvis relationen mellan förtroendemännens och medlemmarnas åsikter. Värdet *krav* står för det, ur demokratisk synvinkel, positiva förhållandet att medlemmar som är

Tabell 7: "Variabler" och "värden" på den funktionella analysnivån.[48]

Funktionell analysnivå	
Variabler	Värden
Opinionsbildning	Aktivitet Kompetens Systemorientering
Samstämmighetsuppbyggande	Legitimitet Åsiktsöverensstämmelse Krav Skolning
Beslut	Beslut Icke-beslut
Auktoritativ verkställighet	Auktoritet

missnöjda också ställer krav. Med *skolning* avses framför allt förvärvandet av allmänanda. Främjar fackligt deltagande tillväxten av allmänanda bland medlemmarna? Är allmänandan mer utvecklad bland förtroendemännen, och har dessa en sådan ledarskapsuppfattning som gör att de kan fungera som ledare och lärare?[49]

Variabeln "beslut" kan anta två värden. Antingen fattar man *beslut* i enlighet med den samstämmighet som byggts upp – eller också fattar man *inte beslut,* trots att krav rests från medlemmarna, vilket indikerar att "samstämmighet" mellan ledning och medlemmar inte föreligger i den aktuella frågan.[50]

Mot "auktoritativ verkställighet" svarar värdet *auktoritet.* Eftersom Lewin ser missnöje bland medlemmarna som en demokratisk tillgång, vill han i operationaliseringen "kvalificera" godtagandet av styrelsens sätt att verkställa besluten med medlemmarnas missnöje. Konkret tar detta sig uttryck i att Lewin endast uppfattar ledningen som auktoritativ i sådana avdelningar där medlemmarna är missnöjda med förbundets agerande i avtalsrörelsen, men där man ändå blivit övertygade om det riktiga i att godta ledningens beslut. Så är enligt Lewin fallet om man inte organiserar vilda strejker.[51]

Lewin anser att den lokala fackliga ledningen normalt är solidarisk med den centrala uppgörelsen. Det eventuella missnöjet riktas därför

även mot den lokala styrelsen. Likväl godtar man i de flesta fall styrelsens handlande. Styrelsen har då auktoritet. Resonemanget stämmer dock inte med en annan bestämning av auktoritetsvärdet, där Lewin säger att auktoritet "får beteckna uppfattningen att den fackliga politiken är godtagbar, eftersom styrelsen presenterat övertygande argument för att så är fallet".[52] Man kan inte både vara missnöjd med den fackliga politiken och övertygad om att den är riktig. Ser vi på operationaliseringarna tycks det första fenomenet vara bäst kartlagt. Här har Lewin verkligen frågat medlemmarna om de anser att man lyckats få ut så mycket av arbetsgivarna som gick att få ut. Det andra fenomenet studeras genom frånvaron av vilda strejker.[53] Det faktum att man inte tillgriper en vild strejk (som är olaglig) behöver inte innebära att man blivit övertygad om att den fackliga politiken är godtagbar.

Vi kan notera att majoritetsprincipen inte nämns bland de demokrativärden Lewin anger på "den funktionella analysnivån". Betyder det att Lewin ser samstämmighetsuppbyggandet som en ersättning för majoritetsprincipen? Innebär den interaktiva demokratin att man alltid fattar enhälliga beslut – åtminstone i bemärkelsen att man enas om kompromisser? Betraktar vi Lewins samstämmighetsuppbyggande närmare finner vi att samstämmigheten i Lewins modell endast avser relationen mellan väljare och valda. Det är "samstämmighet" mellan dessa båda grupper som interaktionen i Lewins modell avses skapa. (Se citatet ovan om opinionsbildning.) Det torde innebära att målet för samstämmighetsuppbyggandet är att skapa likartade åsiktsmönster bland väljare och valda. Det ger också utrymme för likartade meningsskiljaktigheter *inom* de båda grupperna. Det innebär att vi även i Lewins modell har behov av en beslutsregel som avgör vilket beslutsalternativ som skall realiseras. Även om majoritetsprincipen inte anges som ett värde i Lewins modell tror jag ändå att den är underförstådd som beslutsregel. När Lewin klargör att hans modellkomponent *allmänanda* inte skall uppfattas så som "hänsynslösa diktatorer" uppfattat (eller utnyttjat) Rousseaus idé om allmänviljan, säger han följande som visar att han tar majoritetsregeln för given som demokratisk beslutsregel.

> "Inte blott majoritetsregeln utan även principen om minoriteternas rättigheter kommer i denna undersökning att betraktas som stränga demokratiska spelregler."[54]

Sammanställningen av "variabler" och "värden" i tabell 7 är svår att tolka eftersom Lewin inte är konsekvent i sin terminologi. Två av "variablerna" – opinionsbildning och samstämmighetsuppbyggande – visar

sig svara mot mångdimensionella företeelser, och det är snarast dessa dimensioner som utgör enskilda variabler – till exempel aktivitetsgrad, grad av legitimitet etc. Aktivitet och legitimitet är samtidigt positiva värden – dvs. något man bör eftersträva. Därav termen "värden". Lewin avser med ordet "värde" således inte variabelvärde. Vad gäller den tredje "variabeln" tycks emellertid just detta vara fallet. Beslut och icke-beslut måste uppfattas som variabelvärden på en dikotom variabel. Det ena variabelvärdet motsvarar ett demokratiskt värde, men knappast det andra. Den fjärde "variabeln" liknar den första och den andra, med den skillnaden att det här rör sig om ett mer sammanhållet fenomen (grad av auktoritet).

Det skulle föra för långt att här redovisa och diskutera varje operationalisering, men jag vill peka på några förhållanden som har betydelse för den fortsatta analysen. Likaså vill jag här redovisa sådan kritik mot Lewins operationaliseringar som inte hör naturligt samman med den diskussion jag så småningom skall föra kring Lewins demokratibegrepp.

Lewins mått på medlemmarnas systemorientering synes mest röra huruvida medlemmarna är kritiska mot olika slag av funktionärer och den politik som förs. Man frågar också om inställningen till kollektivanslutning, huruvida man noterat trakasserier inom rörelsen etc. Svar som anger negativa fenomen inom rörelsen uppfattas som bristande systemorientering hos medlemmarna. "Det är /. . ./ en ganska mörk bild vi får av systemorienteringen inom fackföreningsrörelsen", säger Lewin.[55] Denna tolkning av resultaten kan inte vara rimlig. Det handlar inte om medlemmarnas bristande systemorientering – deras bristande omtanke om systemet som helhet. Möjligen förhåller det sig precis tvärtom. Man bryr sig så mycket om systemet, att man har åsikter om det. Den man älskar, agar man.

Man kan vidare invända mot att värdet *krav* mäts i termer av missnöje, och att missnöje rätt och slätt tolkas *positivt* ur demokratisk synvinkel.[56] Det är i och för sig riktigt att oförmåga att ställa krav är *negativt* ur demokratisk synvinkel, men uttalat missnöje är inte bara ett mått på förmåga att ställa krav. Det är naturligtvis också ett mått på, just missnöje! Ett missnöje som kan vara frukten av ledningens inkompetens, ovilja att följa medlemsopinionen, eller – för att använda ett av Lewins kriterier – oförmåga att bygga upp "samstämmighet".

Att "kvalificera" auktoritetsvärdet med medlemmarnas missnöje är inte heller en bra operationalisering. Om vi skall använda Lewins kriterier måste alla medlemmar i en förening vara missnöjda för att föreningens styrelse skall kunna sägas ha full auktoritet. Omvänt har styrelsen ingen auktoritet om alla är nöjda. Det är bara missnöjda medlemmar i avdel-

ningar utan vilda strejker som bidrar till sin styrelses auktoritet, enligt det använda måttet.[57] Man kan naturligtvis inte utesluta alla nöjda ur den grupp medlemmar som skall anses ge sin styrelse auktoritet. Om vi godtar Lewins kriterium – frånvaro av vilda strejker – kan det istället med fog antas att en förkrossande majoritet av de nöjda skulle avstå från vild strejk även om de hade varit missnöjda.

När det gäller skolningen av medlemmarna skall här bara noteras att Lewin frågar om såväl vanliga medlemmars som ledningens ståndpunkter i olika politiska sakfrågor, som till exempel inställningen till den solidariska lönepolitiken, huruvida det är för lätt att få socialbidrag och huruvida invandrarpolitiken bör skärpas till förmån för svenska arbetstagare.[58] Jag återkommer senare till dessa frågor.

I vissa fall mäter Lewin *olika* egenskaper hos medlemmar respektive ledning, eftersom de antas ha olika funktioner i systemet. De skilda funktionerna är ju också ett viktigt inslag i Lewins demokratimodell. Tydligast markeras detta i samband med värdet "skolning". Lewin ställer här en fråga som skall visa om ledningen är beredd att kreera den roll Lewin vill ge dem. Dessa får markera om man instämmer eller ej i följande fråga:

> "Det är inte alltid nödvändigt att styrelsen exakt företräder medlemmarnas åsikter. I många fall kan det vara viktigare att ledningen står emot reaktionära strömningar, som kan finnas bland arbetarna."[59]

Slutligen mäter man "allmänanda" med anslutningen till den solidariska lönepolitiken.[60] Det är möjligt att detta mått är en bra indikator på allmänanda – men det förutsätter att de medlemmar som är *för* solidarisk lönepolitik intar denna ståndpunkt av hänsyn till kollektivet och dess medlemmar. Det förutsätter vidare att motståndarna intar sin ståndpunkt av egoistiska skäl. Ett sådant samband är emellertid inte självklart. Man kan vara motståndare för att man tror att den solidariska lönepolitiken missgynnar kollektivet, och man kan vara anhängare för att man tror att den egna gruppen kommer att gynnas.

Här följer så en kort redogörelse för Lewins resultat. Jag avstår därvid från att redovisa sambanden mellan den interaktiva demokratimodellens variabler och de s. k. oberoende variablerna. (Lön, mobilitet, kön, medlemstid etc.)[61]

Vid sin modellprövning erhåller Lewin följande resultat:

> 1) De tre viktiga modellvariablerna "opinionsbildning", "samstämmighet" och "auktoritet" samvarierar. Här finns positiva,

"ehuru ingalunda perfekta samband".[62]

2) "Icke-beslut" förekommer inte inom fackföreningsrörelsen. Därmed stärks tilltron till elitens demokratiska pålitlighet.[63]

3) Förekomsten av allmänanda samvarierar med de fackliga avdelningarnas styrelsesätt, så att allmänandan synes påverkas positivt av höga värden för opinionsbildning, samstämmighet och auktoritet.[64]

4) Allmänandan är bättre utvecklad hos "eliten" än hos medlemmarna.[65] Vad gäller systemorientering i övrigt, deltagande och kompetens har ej jämförbara frågor ställts till "elit" och medlemmar.

På samtliga studerade punkter finner Lewin således förväntade variationer och samband. Eliten är bäst skickad att leda opinionsbildningen – man är mer inriktad på helhetens bästa. Ju bättre interaktion i opinionsbildningen, desto mer samstämmighet och auktoritet. Ju mer interaktion, samstämmighet och auktoritet – desto mer allmänanda hos medlemmarna.

Flera av "variablerna" ovan utgörs, som vi har sett, av flerdimensionella fenomen. Det har därför sitt intresse att studera hur Lewin behandlar och redovisar dessa "variabler". Vi vänder oss därför till Lewins *utvärdering* av demokratin inom facket för att närmare kunna studera hur erhållna data bearbetas och redovisas.[66]

De värden som registrerats på de olika variablerna skall ligga till grund för en beskrivning av hur fackföreningsrörelsen styrs. Det gäller i första hand att karaktärisera avdelningarna – inte medlemmarna. De värden som uppmätts på individnivå utgör dock det material som karaktäriseringen av avdelningarna bygger på. En avdelning där medlemmarna har låga värden på deltagandevariablerna uppfattas som demokratiskt tveksam vad gäller opinionsbildningen etc. Lewins ambition är att sammanfatta data om varje avdelning så att *ett* värde erhålls för var och en av modelldelarna. Lewin bortser här från modelldelen "beslut". Varje avdelning skall alltså kunna karaktäriseras med tre värden vad gäller dess demokratiska status. (Opinionsbildning, samstämmighetsuppbyggande och auktoritet.)[67]

Genom sina ambitioner ställs Lewin inte bara inför problemet att addera variabler för en specifik grupp, utan också inför att addera variabler för två olika grupper. Styrelsens respektive medlemmarnas egenskaper skall nämligen vägas samman inom var och en av modelldelarna. Lewin bestämmer sig, i enlighet med andemeningen i sin modell, för att

ge styrelsen dubbel vikt jämfört med medlemmarna.[68]

Härefter söker Lewin hitta demokratiskt godtagbara gränsvärden på sina variabler. På det sättet reduceras data till tre dikotomier. Varje avdelning betecknas som *godkänd* eller *underkänd* vad gäller de tre modelldelarna.[69] Lewin påpekar att man varit försiktig vid bedömningen av avdelningar som hamnat nära respektive godkändgränser. Man har studerat dessa närmare, och med ledning av en bedömning av samtliga modelldelar slutgiltigt bestämt betygsättningen. Exempelvis har en avdelning vars ena variabelvärde fallit inom en s. k. osäkerhetszon kunnat få godkänt på denna variabel endast om de båda andra variabelvärdena hamnat på rätt sida om godkändgränsen.[70]

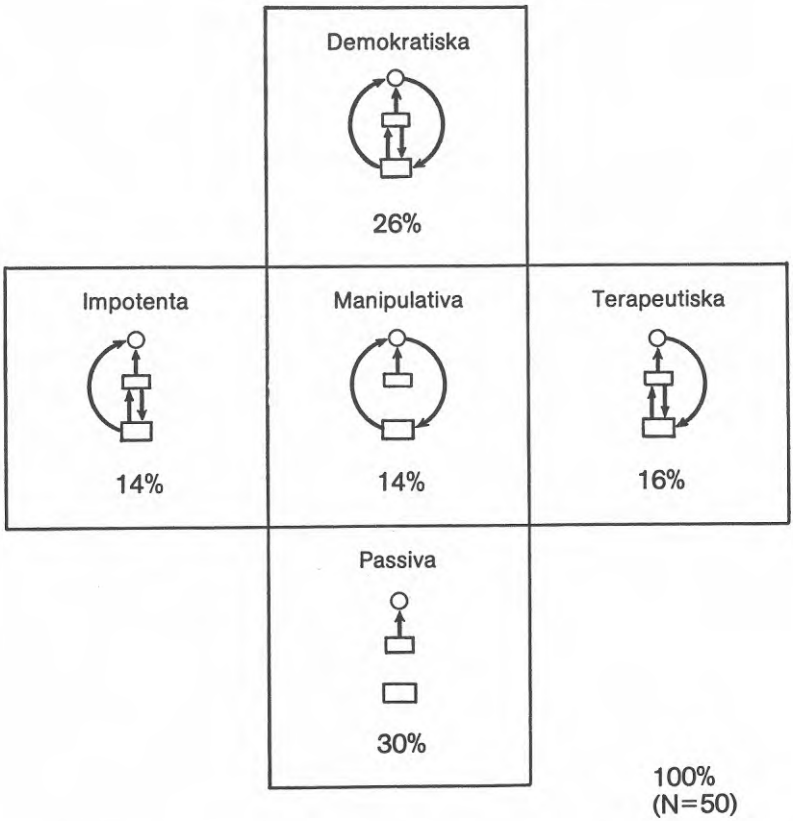

Figur 6: Klassificering av fackföreningsavdelningarna.[71]

De tre dikotomierna ger en teoretisk utfallsram om åtta kombinationer av värden. Tre av dessa visar sig inte förekomma i Lewins undersökning, medan övriga fem finns representerade i varierande utsträckning. Den helt demokratiska varianten omfattar 26 procent av avdelningarna. De avdelningar som har underkänt värde för auktoritet – de "impotenta" – utgör 14 procent. De som har för lågt värde på opinionsbildningsvariabeln – de "manipulativa" omfattar också 14 procent. En avdelning där samstämmighetsuppbyggandet är bristfälligt kallas "terapeutisk". Denna typ omfattar 16 procent. Slutligen kan alla värden vara för låga. Dessa avdelningar kallas "passiva" och uppgår till 30 procent av materialet.[72]

9.3 Leif Lewins demokratibegrepp

Den analys som här följer av Lewins båda verk har inte karaktären av en allmän granskning. Nu som tidigare är mitt analysobjekt ett demokratibegrepp – denna gång Lewins demokratibegrepp. Det innebär att jag inte söker bedöma Lewins beskrivning och analys av den, huvudsakligen amerikanska, demokratidebatt som Lewin granskar i *Folket och eliterna.* Det är istället Lewins slutsatser, och den demokratimodell han konstruerar på grundval av dessa, som är av intresse. Jag gör emellertid ett avsteg från denna huvudlinje, när jag nu inleder med att granska ett av de klassiska verken i den debatt Lewin studerar – *Voting* från 1954 av Berelson, Lazarsfeld och McPhee. Författarnas diskussion, och Lewins tolkning av denna, ger nämligen en god illustration av de problem som uppstår när demokratibegreppet har oklara gränslinjer.

Precision

Voting är en redovisning av ett antal amerikanska väljarstudier. I bokens avslutningskapitel diskuterar man relationen mellan de resultat man kommit fram till och de krav man inom den klassiska politiska teorin ställer på medborgarna i en demokrati. Dessa förutsätts vara i hög grad *intresserade* av politik och därmed starkt *motiverade* att delta i det politiska livet. De måste också vara *kapabla* att delta i politisk diskussion, vilket i sin tur förutsätter att de är *kunniga.* Vidare förutsätts medborgarna vara *rationella* och *principfasta.* De studier Berelson m. fl. redovisar visar emellertid att de allra flesta medborgare inte motsvarar de krav som ställs på dem. Författarna frågar sig då: Hur kan det komma sig att det demokratiska systemet fungerar så väl, när medborgarna i så hög

grad saknar de egenskaper som traditionellt antas vara en förutsättning för att demokratin skall fungera så som vi önskar?[73]

Det svar man ger är att kraven på individerna är överdrivna eller för generella. Om det demokratiska systemet skall fungera på det sätt vi önskar, bör snarare medborgarna ha olika egenskaper och inte nödvändigtvis de som redovisades ovan. Här diskuterar författarna olika krav vi ställer på det politiska systemet. Vi vill att det skall vara stabilt, men också flexibelt när så behövs. Vi vill att det skall vara både progressivt och konservativt. En lagom blandning av consensus och konflikt skall hålla systemet samman, utan att det för den skull stelnar i sina former. Vi vill att valhandlingen skall vara uttryck för individens självständiga ställningstagande, men också att väljarna skall vägledas av bästa möjliga information och politiska ledare.

Författarna finner att de krav vi ställer på systemet bäst kan förverkligas om medborgarnas politiska intresse, attityder och aktiviteter ser ut ungefär som de ser ut i undersökningen. Om alla hade starka politiska preferenser skulle det vara svårt att komma överens om kompromisser. Meningsbrytningarna kunde skapa regid fanatism och demokratin kunde på sikt gå under. Politiken behöver å andra sidan *några* medborgares starka engagemang – dock inte allas. Så för man på punkt efter punkt en diskussion i vilken man söker förklara varför demokratin fungerar så bra, när den egentligen kunde förväntas fungera dåligt.[74]

Denna diskussion ingår i underlaget för Lewins karaktärisering av de s. k. "funktionalisterna" och deras demokratisyn. Lewin anser att dessa funktionalister har gett ordet "demokrati" en ny innebörd. Jag är dock inte säker på att så är fallet. Det är möjligt att tolka, åtminstone slutkapitlet i *Voting*, som att man *utgår* från att systemet är demokratiskt. Demokratin uppfattas då institutionellt i termer av allmänna val, politisk frihet etc., dvs. man utgår från den demokratidefinition som, i varje fall i västvärlden, torde vara den mest förekommande. För att ett system med dessa karaktäristika skall vara flexibelt, stabilt etc. fordras att medborgarna förhåller sig så till politiken som författarna föreskriver. Vissa skall vara aktiva men inte alla osv. Detta kan man säga utan att ge demokratibegreppet en ny innebörd eftersom *vare sig* medborgarnas egenskaper och förhållningssätt eller systemets flexibilitet och stabilitet är delar av det fenomen man kallar demokrati. Medborgarnas egenskaper och förhållningssätt är istället *förutsättningar* för att demokrati, dvs. allmänna val och politisk frihet, skall *leda till* stabilitet, flexibilitet m. m. Om min tolkning är riktig rör det sig således inte om en revision av demokratibegreppet. Man diskuterar bara vilka förutsättningar som krävs för att demokratin skall ge önskade effekter. Den revision man gör gäller således

en empirisk teori gällande relationen mellan demokratin, dess förutsättningar och dess effekter. Revisionen gäller ej demokratibegreppets innebörd.

Det skall medges att författarna till *Voting* använder ordet "demokrati" på ett lite vårdslöst sätt. Det kan vara ett tecken på att man inte avgränsat sitt demokratibegrepp så omsorgsfullt som jag anser vara nödvändigt, och det gör i så fall Lewins tolkning till en av flera möjliga. Man säger till exempel:

> "The democratic citizen is expected to be interested and to participate in political affairs."
>
> "If there is one characteristic for a democratic system (besides the ballot itself) that is theoretically required, it is the capacity for and the practice of discussion."
>
> "An assumption underlying the theory of democracy is that the citizenry has a strong motivation for participation in political life."
>
> "The democratic citizen is expected to be well informed about political affairs."[75]

Citaten *kan* tolkas som att man här diskuterar egenskaper som medborgarna måste ha för att systemet skall anses vara demokratiskt. Man beskriver egenskaper hos ett demokratibegrepp, vilket man senare revinderar. Man kan dock lika gärna, och kanske hellre, tolka uttalandena så som jag gjorde tidigare. Följande uttalande tycker jag stärker tilltron till denna tolkning.

> "If the democratic system depended solely on the qualifications of the individual voter, then it seems remarkable that democracies have survived through the centuries."[76]

Ordet "depended" kan inte gärna referera till ett definitionsmässigt förhållande, dvs. till att demokratibegreppets definition föreskriver vissa medborgaregenskaper. Det torde istället röra sig om ett empiriskt beroendeförhållande mellan demokratin å ena sidan och vissa medborgaregenskaper å andra sidan.

Min slutsats är att avslutningskapitlet i *Voting* i varje fall inte ger något *entydigt* underlag för Lewins tes om ett nytt begreppsinnehåll. Det faktum att Lewin ändå tolkar diskussionen så, kan tyda på att han själv

inte klart avgränsar det som skall anses utgöra demokratibegreppet i de analyser han gör. Vid närmare studium av Lewins modell visar det sig att just detta är fallet.

Innan vi tar oss an komponenterna i Lewins modell skall dock en sak klarläggas. Även om konstitutionella regler, som majoritetsprincipen och olika slag av rättigheter, vare sig anges i den modell som återges i figur 5 eller nämns i Lewins verbala definitionsuttryck, tolkar jag ändå Lewin som att han tar sådana regler för givna. I ett klarläggande om "allmänandans" natur nämner han nämligen just majoritetsprincipen och minoritetsrättigheter och karaktäriserar dessa som "stränga demokratiska spelregler".[77]

Av komponenterna i Lewins modell är det egentligen bara idén *"växelverkan elit-massa i den politiska beslutsprocessen"* som med säkerhet kan sägas ingå i Lewins demokratibegrepp. Detta fenomen anges nämligen i den verbala definitionen av Lewins demokratibegrepp. Märkligt nog kallar Lewin sitt definitionsuttryck "modell", men det har förvisso formen av en definition.[78] Lewins demokrati*modell* inkluderar åtskilligt fler fenomen, och det kan sägas vara detta faktum som ger upphov till Lewins precisionsproblem.

Det första vi kan notera är att Lewin i sin modell inte bara intresserar sig för interaktionen som sådan utan även för individegenskaper som utgör betingelser för interaktionen. Han studerar därvid inte bara aktiviteter utan även individernas kompetens och systemorientering. Det är naturligtvis helt legitimt att studera dessa fenomen, men skall de ingå i Lewins modell av demokratin om de inte ingår i det Lewin anser utgör demokratin – eller gör de kanske det ändå? Här har vi en parallell till diskussionen i *Voting* och vi finner då att Lewins egna begreppsliga gränslinjer är oklara. Det kan förklara varför Lewin tolkar *Voting* som han gör.

Nästa precisionsproblem uppstår när vi skall avgöra huruvida *effekter* av det som omväxlande kallas beslutsprocess, opinionsbildning och interaktivitet skall anses ingå i Lewins demokratibegrepp. Jag avser då "samstämmighetsuppbyggandet" eller "samstämmigheten", fattandet av "beslut", och den "auktoritativa verkställigheten". Dessa fenomen ingår i modellen men anges inte i definitionen. Detta förhållande skulle kunna tolkas som att modellen även beskriver andra fenomen än demokratin, men en sådan tolkning är inte förenlig med Lewins karaktäristik av de studerade fackföreningsavdelningarna. Dessa anses nämligen bara vara fullt demokratiska om man kan uppvisa godtagbara värden för såväl opinionsbildning som samstämmighetsuppbyggande, beslut och auktoritativ verkställighet. (Beslutsvariabeln har dock utgått i den slutliga

resultatredovisningen eftersom Lewin inte funnit några fall av s. k. ickebeslut.) Även här finner vi således oklara gränslinjer.

Så återstår frågan om vilken status det fenomen har som Lewin karaktäriserar som "demokratins mål" – allmänanda.[79] Är det ett internt eller externt mål i förhållande till Lewins demokratibegrepp? Skall det faktum att det angivna målet ingår i Lewins figur över sin modell tolkas som att det är ett internt mål, dvs. en beståndsdel av demokratin? Eller skall det faktum att allmänandan brutits ur "funktionsdelen" av modellen uppfattas som att det är frågan om ett externt mål? Jag kan inte finna att Lewin givit oss någon entydig upplysning om allmänandans status.

Lewin är dock inte, liksom flera av de författare vars skrifter jag analyserat, omedveten om precisionsproblematiken. Han poängterar att socioekonomiska förhållanden skall ses som förutsättningar för demokratin.[80] Den indelning i beroende och oberoende variabler som görs visar också på en sådan medvetenhet. De oberoende variablerna avgränsas dock bara från modellen som helhet, och vi vet därför fortfarande inte om alla komponenter i modellen också anses utgöra komponenter i demokratin.[81]

Vi finner i Lewins framställning även exempel på den precisionsproblematik där demokratibegreppets innebörd låtes bero av föreställningar om mål-medelrelationer. Sådan interaktion Lewin föreskriver förutsätts nämligen leda till samstämmighet, beslut, auktoritativ verkställighet och i sista hand allmänanda. Det är just dessa relationer Lewin har testat i sin studie. Man kan då ställa sig frågan vilken slutsats Lewin hade dragit om sambanden hade varit obefintliga eller negativa. Hade demokratibegreppets innebörd då för Lewin blivit en annan? Och vad hade hänt om den föreskrivna interaktionen hade uppvisat ett negativt samband med vissa av de angivna värdena och positiva samband med de övriga?

Ett liknande problem skulle uppstå om det visade sig att Lewins interaktion skapar maktlösa medborgare med ett stort mått av allmänanda. Lewin anser ju att deltagande måste vara förknippat med en reell möjlighet till inflytande, men är det så säkert att det råder ett starkt positivt samband mellan allmänanda och inflytande?

Min kritik är emellertid inte sådan att den faller om alla samband visar sig vara positiva. Det är förfaringssättet som sådant jag kritiserar. Man tillämpar en bakvänd logik om man låter demokratibegreppets innebörd bestämmas av vad man hoppas att demokratin skall "producera". Sedan tillkommer dessutom en rad praktiska olägenheter som gör metoden olämplig.

Frågan om vad demokrati är, och vilka effekter den får, är och bör vara skild från frågan om vilket fenomen som förmår skapa allmänanda. J. S.

Mill definierade inte demokrati som deltagande i ett representativt styrelseskick på grund av att ett sådant deltagande utvecklade medborgarnas allmänanda. Det var över huvud taget inte en definitionsfråga Mill uttalade sig om i de här sammanhangen. Det var istället en *politisk* fråga. Han var *för* representativ demokrati eftersom den innebar att medborgarna deltog i det politiska livet och därigenom utvecklade sin allmänanda.[82]

De praktiska problem jag refererade till ovan gäller osäkerheten, och eventuellt oenigheten, om att sådana positiva samband föreligger som Lewin förutsätter. De test Lewin genomför, och de långt ifrån perfekta samband han därvid registrerar, framstår knappast som entydiga eller oomtvistliga. Man kan därför fråga sig varför Lewin inte intar samma öppna och "experimentella hållning", till exempel vad gäller förhållandet mellan den s. k. interaktiva beslutsprocessen och medborgarnas allmänanda, som han gör beträffande förhållandet mellan socioekonomiska förhållanden och deltagande. Lewin säger att deltagandet skall maximeras, men det kanske inte behövs så mycket deltagande för att allmänanda skall utvecklas i önskad omfattning. Sambandet behöver inte vara linjärt. Det är också tänkbart att det finns långt mer effektiva sätt att skapa allmänanda än med den metod Lewin föreslår. Jag kan tänka mig en rad sätt som i varje fall inte på förhand kan förkastas som ineffektiva – till exempel att studera, meditera, leva bland fattiga människor i storstädernas slum, resa i u-länder eller bli religiös. Det finns exempel på länder med auktoritära regimer där religionen lyckas frammana så mycket "allmänanda" att dess medborgare utan tvekan offrar sina liv för sitt land.

Men dessa metoder har väl inget med demokrati att göra, invänder någon. Nej, just det. Men vad säger att just ett styrelseskick – och just det demokratiska – skulle vara bästa metoden? Exemplet visar, anser jag, att valet av medel för att nå ett givet mål, respektive fastställandet av demokratibegreppets innebörd, är och bör vara skilda verksamheter.

Begreppsstruktur

Det är naturligtvis svårt att fastställa strukturen hos ett begrepp när det är oklart vilka komponenter som ingår i begreppet. Oavsett vilken av de tänkbara avgränsningarna man väljer, finns det emellertid vissa inslag i Lewins diskussion som är värda att granskas närmare i detta sammanhang.

Deltagande (participation) måste under alla förhållanden sägas ingå i referensen till Lewins demokratibegrepp. Detta skall maximeras, säger

Lewin. Uttalandet tyder på att Lewins demokratibegrepp är ett idealtypsbegrepp. Lewins karaktäristik av den interaktiva funktionsmodellen som en av tre *idealtyper* ger ytterligare stöd åt denna tolkning. Två ting talar emellertid mot att den är riktig. För det första tycks Lewin, i varje fall ibland, ha ambitionen att hans demokratimodell skall kunna utgöra ett realistiskt reformprogram. Han vill ju t. ex. föreslå ett *mer realistiskt* demokratibegrepp än det begrepp han formulerat för "normativisternas" räkning. Idealtypsbegreppens signum är knappast politisk realism, utan snarare renodling och ensidig värdemaximering.För det andra är den databearbetning Lewin genomför i sin fackföreningsstudie oförenlig med idealtypstänkandet. Det finns skäl att här närmare granska denna bearbetning. Den kan sägas innehålla tre moment, nämligen poängsättning, variabelaggregering samt gränsdragning.

Lewin vill jämföra de erhållna värdena med normativa föreställningar om demokratin. Detta hade i och för sig varit möjligt att göra utan någon vidare databearbetning. Eftersom Lewin vill reducera data till tre *metavariabler* måste han emellertid först kombinera ihop data på ett lämpligt sätt. De olika variablerna och värdena måste sinsemellan viktas och poängsättas.

Redan här kan en grundläggande invändning resas. Endast när olika operationaliseringar söker täcka ett och samma fenomen ligger något värde i att slå samman variabler. I andra fall förlorar man nyanserad information utan att erhålla något annat värdefullt istället. Det tycks uppenbart att Lewin studerat flera *olika* fenomen inom var och en av modelldelarna. Värdena borde alltså *ej* summeras. Lewins modelldelar är till sin karaktär mångdimensionella. Därför borde också resultatredovisningen ges den formen. Däremot är naturligtvis *samspelet* mellan olika karaktäristika av intresse.

Skall man kombinera variabler till en metavariabel måste man dock vikta och poängsätta. De principer som vägleder Lewin i detta äventyrliga företag är "begreppens teoretiska signifikans" samt "förmåga att empiriskt diskriminera mellan olika avdelningar".[83] Det framgår inte hur sådana överväganden mer i detalj givit vägledning.

Utöver att slå samman variabler för varje grupp för sig, adderar Lewin även variabler för två *olika* grupper – medlemmarna och ledningen. Vid denna sammanslagning ges ledningens värden dubbel vikt, i enlighet med den speciella roll ledningen avses spela i Lewins modell. Man kan naturligtvis här diskutera rimligheten i denna specifika viktning, men det viktigaste måste enligt mitt förmenande vara att återigen ifrågasätta sammanslagningen av variabler.

Lewin har ju rätt i att alla sammanslagningar involverar viktningspro-

blematik. Underlåter man att aktivt ta ställning till vikter innebär det att lika vikt tilldelas respektive grupper eller variabler. Men varför över huvud slå samman två grupper, som enligt Lewin har fundamentalt skilda uppgifter i systemet? Här mer än någonstans framstår strävan efter endimensionalitet som oförståelig. Vilken rimlig innebörd kan man ge åt det faktum att två avdelningar uppvisar lika värden på en sådan variabel?

Liknande kritik kan riktas mot förfarandet att ange gränser för vad som är "godkänt" ur demokratisk synvinkel. Varför reducera kontinuerliga variabler till dikotomier? Alla skillnader inom den godkända respektive den underkända gruppen försvinner, medan *en specifik nivåskillnad* framstår som helt avgörande. Vad talar över huvud för att man bör bestämma sådana gränser? I förhållande till *andra* variabler kan en variabel förhålla sig på detta sätt. Vid en viss nivåhöjning på den ena variabeln inträffar en dramatisk förändring på den andra variabeln. (Exempel: Ballongen spricker p. g. a. övertryck.) Vi talar då om ickelinjära samband. I förhållande *till sig själv* kan en variabel självfallet inte uppvisa sådana naturliga "kvalitativa språng". Nittio procent av maximalt variabelvärde är mer än åttio procent, som är mer än sjuttio procent etc. Varför ange en godtycklig godkändgräns?

Lewins påpekande om att man varit försiktig vid bedömningen av avdelningar som hamnat nära respektive godkändgränser förändrar ingenting i sak. Det är fortfarande fråga om onödiga, och godtyckliga, dikotomiseringar av kontinuerliga variabler. Effekten av de regler som tillämpas vid de "osäkra" fallen kan dessutom sägas ytterligare förstärka analysens tendens mot endimensionalitet. De medför ju nämligen att enhetlighet eftersträvas vad gäller bedömningen av de tre variablerna.

Om Lewins databearbetningar skall läggas till grund för en beskrivning av det Lewinska demokratibegreppets struktur, så måste vi konstatera att Lewin berövar sitt demokratibegrepp dess möjligheter att fungera som ett nyansrikt vetenskapligt verktyg. Ett mångdimensionellt begrepp med ett stort antal tänkbara variabelvärdekombinationer förvandlas till tre dikotomier. Ett idealtypsbegrepp reduceras till klassificeringsbegrepp.

Vi kan således konstatera att två oförenliga begreppsliga strukturer finns antydda i Lewins analyser. Den idealtypiska funktionsmodellen och Lewins maximering av den interaktiva participationen förutsätter en idealtypsstruktur. Dikotomisering av den interaktiva participationen *och* övriga modelldelar – dock ej allmänandan – ger en klassificeringsstruktur. Den senare strukturen är, åtminstone, fyrdimensionell. Full demokrati råder först när gränsvärden för samtliga fyra dimensioner överskridits. Vi kan slutligen notera att Lewin inte gärna vill dela ut

demokratipoäng om inte medborgarnas mått av aktivitet, kunskap och systemorientering tillväxer någorlunda parallellt.[84] (Variablerna samvarierar i Lewins studie.) Mills idé om att röstmässigt gynna de bildade återfinns således här som demokratikriterium på systemnivå.

Form och innehåll

Lewin kritiserar Börjesson m. fl. för att dessa förespråkar en "innehållslig definition av demokratin".[85] Dessa ser nämligen den socioekonomiska jämlikheten som demokratins mål. För Lewin kan sådan jämlikhet "bara" bli en förutsättning för demokratins förverkligande, och han anser naturligtvis att hans egen demokratidefinition inte har några innehållsliga element. Det är möjligt att han har rätt i båda fallen, men man skulle faktiskt kunna argumentera för att förhållandet är det omvända. Det skulle alltså innebära att Lewins demokratibegrepp, men inte kritikernas, har innehållsliga kriterier.

Vi börjar med kritikernas jämlikhetskriterium. Den jämlikhet som här avses kan mycket väl uppställas som norm i en spelregel för den demokratiska beslutsprocessen. Som tidigare påpekats är det ingalunda orimligt att uppfatta sådana regler som formregler. Lewin utgår i sin kritik från ett demokratibegrepp där socioekonomisk jämlikhet *ej* ingår som spelregel för beslutsprocessen, och då blir det naturligt att uppfatta krav om socioekonomisk jämlikhet som enbart ett krav på de politiska beslutens innehåll. Med ett annat demokratibegrepp som utgångspunkt skulle karaktäristiken emellertid kunna bli en annan. Vi kan därför säga att Lewin vid valet av det demokratibegrepp han utgår från förutsätter det som skall bevisas.

Man kan faktiskt uppfatta kritikernas socioekonomiska jämlikhet på ytterligare ett sätt som innebär att det inte kan röra sig om ett innehållsligt demokratikriterium. Lewin ger själv nyckeln till den tolkningen när han talar om att hans kritiker ser socioekonomisk jämlikhet som "demokratins mål". Om det nämligen här rör sig om ett "externt" mål, är socioekonomisk jämlikhet över huvud taget inte ett demokratikriterium. Det är då istället fråga om en tänkbar, och önskad, effekt av demokratin.

Lewin kommer emellertid inte fram till en sådan karaktäristik, vilket kan tyda på att han anser det vara fråga om ett internt mål eller ett "definierat begreppsmål" – dvs. maximal demokrati. Det är naturligtvis också möjligt att han inte skiljer mellan dessa tre typer av mål. Detta resonemang kan ha betydelse för något vi diskuterat tidigare – nämligen hur vi skall uppfatta det mål Lewin anger i sin egen modell. *Allmännanda* och *socioekonomisk jämlikhet* nämns nämligen i Lewins diskussion som

alternativa "demokratimål". Rör det sig i båda fallen om externa mål, interna mål eller maximal demokrati? Eller avser Lewin ett slags mål i ena fallet och ett annat slag i det andra fallet? Vi kan dessvärre inte ge något entydigt svar på dessa frågor.

När vi nu skall karaktärisera Lewins demokratibegrepp har detta gränsdragningsproblem viss betydelse. Är allmänanda ett demokratikriterium – och är i så fall beslut vars innehåll präglas av allmänanda också ett demokratikriterium? Besvarar Lewin båda dessa frågor jakande har Lewins demokratibegrepp ett "innehållsligt" inslag – en s. k. resultatregel. Skall beslut präglade av allmänanda istället ses som önskvärda *effekter* av demokrati så faller naturligtvis denna karaktäristik. Vi är således även på detta analysfält beroende av de begreppsliga gränslinjer vi förgäves försökt fastställa i precisionsanalysen.

Det faktum att allmänanda operationaliseras i termer av anslutning till viss politik skulle kunna ses som en precisering som ger en mer långtgående och konkret resultatregel. Oavsett om allmänanda skall anses ingå i Lewins demokratibegrepp eller ej, uppfattar jag dock förhållandet mellan allmänanda och anslutning till den solidariska lönepolitiken som ett förhållande mellan studieobjekt och indikator. Huruvida anslutningen till den solidariska lönepolitiken är en *bra* indikator på allmänanda är en empirisk fråga. Indikatorn skall, om min tolkning är korrekt, inte ses som en precisering eller exemplifiering av allmänanda. Allmänanda bör rimligtvis vara en *predisposition* för att handla utifrån omsorg om "det allmännas bästa" el. dyl. Det är inte handlingarna som sådana som utgör allmänandan. (Till exempel anslutning till den solidariska lönepolitiken.) Lewins val av indikator behöver vidare inte uppfattas som att han personligen ser den solidariska lönepolitiken som ett lämpligt instrument för att befrämja "det allmännas bästa". Huvudsaken är att intervjupersonerna i hans undersökning ser saken på det sättet.

Jag har här sagt att Lewins demokratibegrepp eventuellt kan anses ange normer för beslutsinnehåll, och att kritikernas demokratibegrepp kanske inte gör så. Jag kan dock inte med säkerhet säga att dessa tolkningar är korrekta. Jag vill inte ens säga att det är troligare att mina tolkningar är korrekta än att Lewins är det. Vad jag velat peka på är istället att Lewins argumentation bygger på en felaktig eller olämplig konception av begreppsparet form – innehåll. Jag kan således inte acceptera hans argument, men det behöver ju inte innebära att den karaktäristik argumenten leder fram till är felaktig.

Utöver dessa synpunkter har jag inget att invända mot Lewins egen karaktäristik av sitt demokratibegrepp. Det anger den demokratiska beslutsprocessens former. Det rör sig dock inte om ett konstitutionellt

regelverk, inte om rättsliga begränsningar och möjligheter vad gäller beslutsprocessens utformning, utan snarare om normer för beslutsprocessens faktiska innehåll. Istället för rösträttsregler ägnar sig Lewin åt att diskutera valdeltagande osv. Ett traditionellt konstitutionellt regelverk skymtar dock fram här och var i analysen. (Majoritetsregeln och minoritetsrättigheter nämns.)[86] Frågan om vem som har rätt att delta i beslutsprocessen diskuteras inte, men traditionella medborgar- och medlemskapskriterier tycks tagna för givna.

Även om Lewins demokratibegrepp således inte anger "spelregler" i vanlig mening, rör det sig ändå om regler i den meningen att beslutsprocessen måste ha vissa karaktäristika för att den skall anses vara demokratisk. Om vi bara markerar att det inte rör sig om konstitutionella regler, anser jag vi kan använda regelterminologin även när vi beskriver Lewins demokratibegrepp. Jag anser också att det, förutom "regeln" om allmänanda, rör sig om "regler" för beslutsprocessens form och inte dess innehåll. Man kan dock tillfoga att resultatregler, i den mån de förekommer (allmänandan), inte bara ställer krav på att vissa beslutsalternativ skall väljas framför andra (resultatregel), utan också att vissa frågor skall tas upp till behandling (spelplansregel).

Värde och realism

Det torde stå klart att Lewins demokratibegrepp har karaktären av politiskt reformförslag. För det första motiverar han sitt demokratibegrepp med en *värdeståndpunkt* gällande begreppets referens. Denna inkluderar – eller tros kunna skapa – allmänanda, som Lewin värderar högt. För det andra avses begreppet ha en *realistisk* referens. Utan en politisk elit kan inte någon auktoritativ värdefördelning komma till stånd, argumenterar Lewin när han skall motivera elitens speciella ställning i den föreslagna demokratimodellen. Dessa argumentationsmönster återfinner vi också i kritiken av "funktionalister" respektive "normativister". "Funktionalisterna" kritiseras för att de påstår sig enbart ha förklarat ett systems funktionssätt, när de i själva verket försett demokratibegreppet med en ny norm. "Normativisterna" håller fast vid en klassisk norm, men har inte insett nödvändigheten av politiska eliter.

Lewin ställer sig i värdefrågan på normativisternas sida. Han delar således deras värdering. Detta ställningstagande har för Lewin ingenting med språkkonventioner att göra. Lewin förnekar uttryckligen, i en kommentar till Kommunalforskningsgruppens demokratimodell, relevansen av språkbrukskriterier i sammanhanget.

> ”Vems språkbruk som har flest anhängare är /. . ./ inte avgörande; majoritetsregeln kan ju inte åberopas för vetenskapliga ställningstaganden.”[87]

Lewins ståndpunkt i dessa frågor står således i klar motsatsställning till de principer jag argumenterat för. Jag anser att frågan om vad vi bör mena med ordet ”demokrati” inte kan uppfattas som en fråga som skall avgöras med *vetenskapliga* ställningstaganden – och inte heller med *politiska* ställningstaganden, som synes vara det som Lewin försöker göra. Det bör istället vara just vad Lewin säger att det inte är – en *språkbruksfråga*. Det innebär att det inte heller bör vara en fråga om hur samhället skall vara organiserat. Lewin säger att det sätt vi väljer att definiera t. ex. begreppet ”representativt ledarskap” indirekt talar om hur vi anser att demokratiska organisationer bör styras.[88] Så måste inte, och bör ej, vara fallet. Begrepp skall inte bedömas med samma måttstock som begreppens referenser. Om ett begrepps referens är orealistisk, negativt värderad eller otjänlig för ett visst ändamål, innebär det inte att begreppet skall värderas på samma sätt.

Att Lewin ändå förfar på detta sätt skulle eventuellt kunna förklaras av att han helt enkelt uppfattar begrepp och referens som ett och samma fenomen. Jag har svårt att tro att det är Lewins principiella ståndpunkt, men vid åtminstone ett tillfälle tycks han undlåta att skilja mellan de båda fenomenen. När han diskuterar sin normativa utgångspunkt säger han följande:

> ”Min positiva värdering av begreppet allmänanda är den fasta normativa punkt, varifrån denna undersökning /. . ./ skall utgå.”[89]

Rimligen är det själva allmänandan, dvs. begreppets referens – inte begreppet, som Lewin värderar positivt. Ändå kallar Lewin det han värderar positivt ”begreppet allmänanda”. Om min tolkning är korrekt skiljer han således här ej mellan begrepp och referens.

Det kan slutligen noteras att Lewins kombinerade begreppsliga och normativa ställningstagande, som innebär att politiskt deltagande skall maximeras, inte heller är särskilt gångbart som politiskt mål. Det finns ju andra ting här i världen man kan vilja ägna sin tid åt.

Om vi så återgår till den demokratidebatt som är utgångspunkten för Lewins diskussion kan vi säga följande. Det är riktigt att empiriska observationer aldrig kan tjäna som bevis för normativa satser.[90] Däremot är det naturligtvis värdefullt att veta vilka ideal som är möjliga att förverkliga, när man skall satsa sina begränsade resurser för att söka

uppnå några av dessa. Den senare frågeställningen borde vara intressant när man, som Lewin, vill lägga fram ett politiskt program.

Min utgångspunkt är emellertid att värderingar av samhällstillstånd är irrelevanta för vad vi bör avse med ordet "demokrati". Vi behöver därför över huvud taget inte bekymra oss över huruvida värderingar kan avfärdas med empiriska argument. Den definition Lewin formulerar åt "funktionalisterna" är olämplig om den avviker från ett etablerat språkbruk. "Normativisterna" bör inte, som Lewin anser, avkrävas någon argumentation för sin värdeståndpunkt. Den är irrelevant i sammanhanget.

Med min utgångspunkt ter sig inte heller Lewins kritik mot Björklund rimlig.[91] Föreställningar om vad som är intressanta forskningsprogram bör inte låtas bestämma vad vi skall mena med ordet "demokrati". Det måste finnas gränser för vilka friheter forskare får ta sig vad gäller vårt språk. Ett lämpligare förhållningssätt hade varit att konstatera att frågan om den renodlade demokratins existens faktiskt inte är något särskilt intressant forskningsprojekt! Sedan skulle man kunna ägna sig åt att studera blandade styrelseskick istället. Då visade det sig emellertid att man får användning för det register Lewin raljerar över. En kartläggning av ett blandat styrelseskick handlar nämligen om att se i vilken utsträckning man "förbrutit sig" mot olika styrelseskicksprinciper, och i vilken utsträckning man realiserat andra. Man kan även studera förutsättningar för, och effekter av, olika blandade styrelseskick. Detta kan man göra utan att avge värdeomdömen om den ena eller andra kombinationen. Likaså behöver ett konstaterande av att inga renodlade demokratier – med perfekt jämlikhet – existerar, inte innebära att existerande styrelseskick döms ut. Huruvida just Björklund kan tänkas vara så trolös gentemot sin "basnorm" är tveksamt. *Jag* menar dock att detta är den enda rimliga ståndpunkten. Att konstatera avvikelser är *en* sak – att värdera dem är en annan.

Jag tror att huvuddelen av de problem vi har funnit förknippade med Lewins demokratibegrepp, och hans analys av andras, kan sammanfattas så, att Lewin ej skiljer mellan de analytiska redskapen definition, modell och doktrin. Lewin utgår från en doktrin när han konstruerar sin, i en figur återgivna, demokratimodell. I texten benämns sedan en specifik sats – som endast beskriver en del av modellen – just med uttrycket "modell". Likväl är den verbala "modellen" uttryckt i definitionstermer.[92]

Vi har tidigare sett i kommunforskningsrapporterna att en "demokratimodell" gärna blir vag med avseende på demokratibegreppets avgränsning i förhållande till begrepp som refererar till demokratins förutsätt-

ningar och effekter. Med en demokratidefinition torde man lättare kunna fastställa sådana avgränsningar. De avgränsningsproblem vi noterat vad gäller Lewins demokratibegrepp uppkommer genom att modell och definition inte ger samstämmiga upplysningar på den här punkten. Ja, det är till och med oklart huruvida modellen alls ger några sådana upplysningar. Lewins kommentarer ger oss inte information om vilken av de båda uttrycksformerna som återger Lewins demokratibegrepp.

De problem vi diskuterat i detta avsnitt återfinns i spänningsfältet mellan *doktrin* och *begrepp* (manifesterat i definition eller modell). Jag anser att det rör sig om två skilda fenomen. För Lewin tycks de, åtminstone vad gäller demokratibegreppet, flyta samman.

RESULTATEN

10 Samtal om demokrati – samtal om samhällsordning

Jag har i mina analyser sökt identifiera och lyfta fram problem i den debatt som handlar om demokratibegreppet – eller snarare om olika demokratibegrepp. Vidare har jag, med den normativa utgångspunkten att demokratidebatt kan och bör bedrivas som ett "rationellt samtal", föreslagit regler som skall avhjälpa dessa problem. Slutligen har jag undersökt i vad mån olika författare till texter om demokrati följer eller bryter mot dessa regler.

Jag skall nu sammanfatta resultaten av mina analyser. Därvid kommer jag inte att upprepa mina regler eller argumenten för dem. (Se kapitel 2–5.) Istället koncentrerar jag mig på de författare som vi mött i de olika kapitlen. Utöver de sju författare vars skrifter jag analyserat i kapitel 6–9 kommer vi i sammanfattningen även att möta en deltagare från DN-debatten – Nils Elvander.

10.1 Precision och begreppsstruktur

Inom ramen för detta tema har jag diskuterat fyra olämpliga sätt att definiera ett demokratibegrepp. (Se kapitel 3.) Dessa fyra brott mot språkbruksregler inom temat "Precision och begreppsstruktur" återges i tabell 8, där jag också markerat om något eller några av brotten förekommer i de studerade författarnas texter.

Robert Dahls demokratibegrepp är det enda som inte är behäftat med någon av de fyra bristerna. Visserligen kunde distinktionen mellan demokratikriterier och förutsättningar för demokrati uttryckas tydligare än vad Dahl gör, men jag uppfattar det ändå som att han gör den efterfrågade distinktionen. (Se 6.1.) Så gör även Schumpeter. Däremot karakäriserar denne sitt demokratibegrepp så att dess referens endast kan utgöra ett *medel* för andra syften. Demokratin kan aldrig vara ett mål i sig, hävdar Schumpeter. (Se 6.1.) Ingen av de övriga författarna förser sitt demokratibegrepp med någon sådan egenskap.

Tabell 8: De åtta författarnas "brott" mot språkbruksregler inom temat "Precision och begreppsstruktur".

(? = Osäker bedömning. Se textkommentar.)

■ = Regelbrott

□ = Ej regelbrott

	Schumpeter	Ross	Macpherson	Dahl	Elvander	Tingsten	Westerståhl	Lewin
Demokratidefinitionen saknar klar gräns mellan demokratin och dess förutsättningar respektive effekter.		■	■		■	■	■	■
Företeelser definieras som element i demokratin med motiveringen att de utgör förutsättningar för demokrati.			■					
Demokratibegreppet definieras i förhållande till vad demokratin förväntas/avses leda till.			■			? ■	■	■
Demokrati definieras (generellt) som mål eller medel.	■							

Såväl Ross' som Elvanders demokratibegrepp saknar klar gräns mellan demokratin och demokratins förutsättningar och/eller effekter. (Se 6.1 och 3.1.) Övriga författare definierar sina demokratibegrepp så att de dels underlåter att klart avgränsa demokratin, dels låter demokratibegreppet bestämmas av vad de tror och hoppas att demokratin skall åstadkomma. (Se 6.1, 7.4, 8.5 och 9.3.) Frågetecknet i Tingstens kolumn indikerar en oklarhet som jag skall redogöra närmare för i anslutning till tabell 9.

Slutligen är Macpherson ensam bland författarna i tabellen om att motivera "sina" demokratibegrepp med argumentet att ett demokratibegrepp måste definieras så att företeelser som beror av varandra kommer att ingå i begreppets referens. (Se 6.1.) Att detta inte är en ovanlig ståndpunkt framgår av vår genomgång av DN-debatten. Macpherson får här representera de debattörer som sympatiserar med detta synsätt.

I tabell 9 kan vi närmare se på vilket sätt de olika demokratibegreppen är "gränslösa". I mittkolumnen anges de fenomen som jag anser att de olika författarna givit entydiga och positiva besked om när det gäller deras status som demokratikomponenter. I denna kolumn återfinner vi således komponenter i de olika demokratibegreppen. I tabellens vänstra kolumn anges de fenomen som respektive författare underlåter att klart karaktärisera som antingen demokrati eller demokratins förutsättningar. Ross', Elvanders och Tingstens diskussioner kring *kompromiss och minoritetshänsyn* kan därvidlag sägas ha en oklar status. Samma oklarhet råder kring Ross' uppfattning om *rättssäkerhet och medborgarrättigheter,* Tingstens uppfattning om *partilivet* samt Westerståhls syn på hela den *apparat* som används vid politskt beslutsfattande. Slutligen är Lewin oklar rörande olika *medborgaregenskaper* som kompetens och systemorientering. (Se 6.1, 3.1, 7.4, 8.5 och 9.3.)

I tabellens högra kolumn anges de fenomen som respektive författare underlåter att klart karaktärisera som antingen demokrati eller demokratins effekter. Här återfinner vi Ross' *kompromiss och minoritetshänsyn,* Macphersons *yttersta mål,* Tingstens och Westerståhls *folkviljans förverkligande,* Westerståhls *självständiga åsiktsbildning* samt fyra komponenter från Lewins demokratimodell. I samtliga registrerade fall, utom för Ross och möjligen Tingsten, gäller också att man beskriver dessa fenomen som demokratins mål. Eftersom det är osäkert var gränslinjerna går för de olika demokratibegreppen kan vi inte veta om man anser att det rör sig om "externa" eller "interna" mål. I vilket fall som helst kan vi emellertid säga att de angivna målen låtes bestämma respektive författares demokratibegrepp, i och med att begreppet låtes omfatta det mest effektiva medlet med vilket man kan förverkliga målet. (Se 6.1, 7.4, 8.5 och 9.3.)

Hos Westerståhl kan vi registrera det märkliga förhållandet att den ruta där klart angivna demokratikomponenter skall anges är helt tom. Det är således möjligt att tolka Westerståhl som att demokratiska tekniker skall förverkliga demokratins mål – utan att vare sig tekniker eller mål är beståndsdelar i demokratin! Här har vi i så fall motpolen till Macphersons demokratibegrepp. För Macpherson är allt demokrati – för Westerståhl inget!

Slutligen skall sägas att Tingsten intar en ambivalent inställning till *folkviljans förverkligande.* När han explicit diskuterar detta fenomen tycks han anse att det vare sig definitionsmässigt är en del av demokratin, eller kan antas vara en osviklig eller önskad empirisk effekt av demokratins tillämpning. I andra sammanhang diskuterar han emellertid på ett sätt som motiverar att vi kan uppfatta att *folkviljans förverkligande* är

Tabell 9: Företeelser som för respektive författare utgör komponenter i demokratin, och företeelser som antingen anses utgöra komponenter i demokratin eller förutsättningar för, respektive effekter av, demokrati.

(* = Kan dock istället vara företeelser som Ross vill *förena* med demokrati.)

	Demokrati eller dess förutsättningar	Demokrati	Demokrati eller dess effekter
Schumpeter		"Institutional arrangements for arriving at political decisions in which individuals acquire /.../."	
Ross	Rättssäkerhet. Medborgarrättigheter. Kompromiss och minoritetshänsyn.*	Allmän och lika rösträtt. Folklig kontroll över hela statsmakten. Flertalsprincip = majoritetens autonomi.	Kompromiss och minoritetshänsyn.*
Macpherson		Vitt skilda konstitutionella recept i vitt skilda samhällstyper. Ev. samhällsbevarande beslut. Klasstyre eller styrelse i viss klass' intresse.	Alla demokratityper är utformade för att nå ett *gemensamt yttersta mål.*
Dahl		Folksuveränitet och politisk jämlikhet. Åtta härledda operativa kriterier. "The Principle of Affected Interests."	

Elvander	Kompromiss och minoritetshänsyn.	Fri åsiktsbildning. Allmän och lika rösträtt. Majoritetsprincipen.	
Tingsten	Kompromiss och minoritetshänsyn. Partiliv.	Fri åsiktsbildning. Politisk jämlikhet (reell eller legal). Allmän och lika rösträtt i täta och regelbundna val. Parlamentarism. Maj. principen.	Folkviljans förverkligande. (Se dock textkommentar.)
Westerståhl	Tekniker för att förverkliga folkvilja och självständig åsiktsbildning, t. ex. tryckfrihet, allmän och lika rösträtt, maj. principen.		Självständig åsiktsbildning. Folkviljans förverkligande.
Lewin	Medborgaregenskaper, t. ex. kompetens och systemorientering.	Majoritetsprincipen och minoritetsrättigheter. Växelverkan elitmassa	Samstämmighet (samstämmighetsuppbyggande). Beslut. Auktoritativ verkställighet. Allmänanda.

”demokratins mål” även för Tingsten. Så är till exempel fallet i diskussionen kring kvinnlig rösträtt.

I analysen har vi naturligtvis även funnit exempel på *klara* avgränsningar mellan demokratin och demokratins förutsättningar och effekter. Det rör sig då inte enbart om de avgränsningar som Dahl och Schumpeter gjort. Även hos de författare vars demokratibegrepp har oklara gränslinjer kan vi urskilja vissa fenomen som helt uppenbart *inte* ingår i referensen till deras demokratibegrepp. Bland de förutsättningar och effekter vars status inte är oklar kan nämnas Dahls ”conditions for maximizing democracy in the real world”, Schumpeters beslutsinnehåll, Elvanders ekonomiska jämlikhet och Tingstens genuina folkvilja. (Se 6.1, 3.1 och 7.4.)

Mitt intresse är emellertid primärt knutet till de eventuella oklarheter som råder kring respektive gränslinjer. Vi kan då konstatera att flertalet av de studerade författarna *inte* avgränsar sina demokratibegrepp på ett sätt som gör dessa användbara för kausalanalys. Härvidlag måste Macphersons tillvägagångssätt, som resulterar i ett allomfattande demokratibegrepp, sägas var det mest förödande. Dessa begrepp är således behäftade med ett allvarligt handikapp. Flertalet diskussionsämnen i samhällsdebatten rör ju just kausala relationer. Vilka omständigheter kan stabilisera eller underminera det rådande styrelseskicket? Vilka åtgärder måste vidtas för att en reform skall ge önskat resultat? Jag anser också att det är denna typ av frågor som, vid sidan av värderingar av de olika tillstånden, är viktiga att diskutera. Däremot anser jag att frågor om *var* vi skall dra begreppens gränslinjer är förhållandevis oviktiga. Sådana gränser bör vi helt enkelt stipulera, eller fastställa, utifrån vårt intresse och med vederbörlig hänsyn till vedertaget språkbruk. I DN-debatten ägnade man oproportionerligt stor möda åt detta förhållandevis oviktiga problem. En ordnad och rationell diskussion – och även ett rationellt tänkande – kring frågor om kausala relationer, kräver klara – och helst gemensamma – gränslinjer, men inte att gränserna ges någon *speciell* sträckning.

Vidare leder alla de olämpliga sätt att definiera ett demokratibegrepp, som jag här diskuterat, till onödig språkförbistring. Sannolikheten för att vi skall kunna använda ett gemensamt språk när vi samtalar om olika sätt att organisera samhället, måste antas minska om våra begrepp skall konstrueras och användas med hänsyn till vad vi vill att de olika organisationsprinciperna skall leda till, vad som är nödvändiga förutsättningar och vad som skall ha rangen av mål respektive medel. Språkförbistring försvårar i sin tur rationell kommunikation.

Slutligen kan vi vad gäller demokratibegreppets struktur notera att

Ross och Dahl uttalat ansluter sig till ett idealtypstänkande. Även övriga författare diskuterar ofta som om deras demokratibegrepp hade denna karaktär, men likväl talar man ibland om demokratier som en speciell klass av företeelser. (Se 6.1, 3.3, 7.4, 8.5 och 9.3.)

10.2 Form och innehåll

I tabell 10 har jag sammanställt analysresultaten gällande olika slag av komponenter i demokratibegrepp. Jag har valt att beskriva dem som fem olika slag av *regler* för den demokratiska beslutsprocessen. *Formreglerna* anger på vilket sätt, och under vilka förhållanden, beslut skall fattas. Hit hör bland annat ett antal regler om medborgerliga fri- och rättigheter och regler för transformationen av de enskilda beslutsdeltagarnas åsikter till ett gemensamt beslut (till exempel majoritetsregeln). Formregler kan dock också avse förhållanden som normalt inte regleras i konstitutioner eller förhållanden som över huvud taget inte låter sig påverkas av rättsliga regler. Likafullt anger de förhållanden som måste föreligga för att beslutsprocessens form skall vara demokratisk. De *generella kompetensreglerna* anger vilka som har generell rätt att delta i det demokratiska beslutsfattandet, medan de *specifika kompetensreglerna* anger vilka som får delta i beslutsfattande rörande viss fråga – eller vilka frågor viss individ får vara med och fatta beslut om. *Resultatreglerna* anger direkt innehållet i de beslutsalternativ som skall väljas eller vilka intressen besluten skall tillfredsställa. *Spelplansreglerna* talar om när demokrati skall tillämpas. Vad gäller resultatreglerna skall tillfogas att dessa antingen direkt kan peka ut ett beslutsalternativ eller indikera var det föreskrivna beslutsalternativet kan sökas. Dessa indikatorer kan i sin tur vara mer eller mindre specificerade i förhållande till tid och rum. En resultatregel som föreskriver förverkligandet av visst partiprogram är mer specificerad än en resultatregel som föreskriver folkviljans förverkligande. Folkviljan kan från tid till annan ha olika utseende med avseende på politikens inriktning, medan visst partiprogram pekar ut en speciell sådan inriktning. Vad som bestämmer att det i båda fallen rör sig om innehållsliga regler (resultatregler), är att de inte tar fasta på *beslutsdeltagarnas* åsikter om vilket beslut som skall fattas. (Se kapitel 2.)

Som redan påpekades i 6.2 har det inte varit min avsikt att söka göra sådana rekonstruktioner av respektive demokratibegrepp där de olika ”spelreglerna” tillsammans med övriga ”spelregler” utgör konsistenta och väl sammanhållna regelsystem. Såväl tabell 4 som tabell 10 avses istället främst spegla vilka *slag* av komponenter, med avseende på min klassificering, som respektive demokratibegrepp innehåller.

Tabell 10: Fem olika slag av demokratiregler i de åtta författarnas demokratibegrepp.

( ) = Demokratikomponenter *eller* förutsättningar för/effekter av demokrati.

	FORMREGLER	GENERELLA KOMP. REGLER	SPECIFIKA KOMP. REGLER	RESULTAT-REGLER	SPELPLANS-REGLER
Schumpeter	"Institutional arrangements for arriving at political decisions in which individuals acquire /.../"	Varje population får definiera sig själv.			
Ross	Lika rösträtt. Flertalsprincip. (Rättssäkerhet. Medborgarrättigheter. Kompromiss och minoritetshänsyn.)	Allmän rösträtt. Folklig kontroll över hela statsmakten.			
Macpherson	Vitt skilda konstitutionella recept i vitt skilda samhällstyper.	Vitt skilda konstitutionella recept i vitt skilda samhällstyper. Den tidigare förtryckta klassens styrelse.		Den tidigare förtryckta klassens intresse. Ev. samhällsbevarande beslut. (Gemensamt yttersta mål.)	De som följer av resultatregler.
Dahl	Folksuveränitet och politisk jämlikhet. Åtta härledda operativa kriterier.		"The Principle of Affected Interests."		

Elvander	Fri åsiktsbildning. Lika rösträtt. Majoritetsprincipen. (Kompromiss och min. hänsyn.)	Allmän rösträtt.			
Tingsten	Fri åsiktsbildning. Pol. jämlikhet. Lika rösträtt i täta och regelbundna val. Parlamentarism. Maj. princ. (Kompromiss – min. hänsyn. Partiliv.)	Allmän rösträtt.		(Ev. folkviljans förverkligande. Dock ev. formregel.)	(De som följer av ev. resultatregler.)
Westerståhl	(Tekniker för att förverkliga folkvilja och självständig åsiktsbildn., t. ex. tryckfrihet, lika rösträtt och maj.-princip.)	(Tekniker för att förverkliga folkvilja och självständig åsiktsbildn., t. ex. allmän rösträtt.)		(Folkviljans förverkligande. Dock ev. formregel.)	(De som följer av ev. resultatregler.)
Lewin	Maj. princip o. min. rättigheter. Växelverkan elit-massa. (Medborgaregenskaper. Samstämmighetsuppbyggande. Beslut. Auktoritativ verkställighet.)	Växelverkan *elit-massa*		(Beslut präglade av allmänanda.)	(De som följer av ev. resultatregler.)

Under analysens gång har jag många gånger påpekat att det är svårt att klassificera komponenter i ett demokratibegrepp när man inte vet vilka komponenterna är. Jag har då naturligtvis syftat på att respektive författare inte tillräckligt klargjort gränslinjerna för sitt demokratibegrepp. (Jämför tabell 9.) Jag väljer, i denna sammanställning av analysresultaten, att klassificera även de komponenter vars hemvist jag är osäker om. I tabellerna 4 och 10 anges dessa inom parentes.

Som framgår av första kolumnen i tabell 10 råder det i stort sett enighet om att demokrati är en metod för beslutsfattande. (Se 6.2, 2.2, 7.4, 8.5 och 9.3.) Det är bara Macpherson som eventuellt har en annan mening. Denna slutsats bygger på det faktum att Macpherson säger att demokrati kan vara lika med den tidigare förtryckta klassens styrelse *eller* styrelse i dess intresse. Även andra resonemang ger underlag för slutsatsen att Macpherson inte är särskilt nogräknad vad gäller beslutsformer.

Vidare är naturligtvis inte demokrati en beslutsform för Westerståhl om hans demokratibegrepp saknar formkomponenter. Om han däremot ser sina tekniker som, åtminstone del av, demokratin, kan även Westerståhl räknas till dem som uppfattar demokratin som en beslutsform. Det är väl trots allt troligt att det är den senare tolkningen som skulle vinna Westerståhls gillande, inte minst på grund av att Westerståhl själv säger att demokrati är en form för beslutsfattande. Likväl kvarstår det faktum att Westerståhl i sina texter ibland synes tömma sitt demokratibegrepp på beslutsformer.

När det gäller begreppskomponenter som generellt anger *vem* som har rätt att delta i beslutsfattandet är bilden något mer splittrad. Även om Lewin inte uttryckligen anger rösträttskriterier i sin modell tar jag för givet att han, liksom övriga skandinaver, ansluter sig till principen om allmän och lika rösträtt. Lewins analys och modell avser ju snarare processer och aktiviteter än rättsregler, men det förefaller troligt att Lewin tar traditionella demokratiska rösträttsregler för givna. (Se 6.2, 2.2, 7.4, 8.5 och 9.3.)

Så är dock inte fallet med de icke-skandinaviska författarna. Dahl anger en regel om specifik kompetens, det vill säga en regel som talar om i vilka beslut olika medborgargrupper har rätt att delta. ("The Principle of Affected Interests.") Schumpeter säger att varje population som skall tillämpa hans demokrati måste få definiera sig själv. Det är tveksamt om vi kan uppfatta detta som en kompetensregel. Rör det sig inte snarare om ett avståndstagande från att införliva sådana komponenter i demokratidefinitioner? Vidare måste samma slutsats gälla för Macphersons generella kompetensregel som för hans formregel. Det verkar inte vara avgörande vem som styr riket. Om politiken ges ett visst innehåll så kan även

detta faktum ge anledning att karaktärisera styrelsen som demokratisk. (Se 6.2.)

Utöver Macphersons resultatregel kan även "ändamålskriterierna" *eventuellt* uppfattas som resultatregler, det vill säga om ändamålen förutsätts bli förverkligade genom beslut, och regler därom ingår i respektive demokratibegrepp. Om så är fallet innehåller således även Tingstens, Westerståhls och Lewins demokratibegrepp resultatregler. Emedan regler som föreskriver visst beslutsinnehåll förutsätter spelplansregler, kan de författares demokratibegrepp som anger resultatregler även sägas inkludera underförstådda spelplansregler. Om man skall fatta ett beslut med visst innehåll, måste sådana frågor där det utpekade beslutsinnehållet utgör ett beslutsalternativ bli föremål för avgörande. (Se 6.2, 7.4, 8.5 och 9.3.) Det bör framhållas att denna karaktäristik bör förses med reservationer och nyanseringar enligt tidigare analyser. Tingstens, Westerståhls och Lewins "resultatregler" kanske inte ingår i respektive demokratibegrepp. För Tingsten och Westerståhl gäller att man även kan tolka regeln om "folkviljans förverkligande" som en formregel. Slutligen tycks Tingsten ibland anse att det över huvud taget inte finns något samband mellan demokrati och folkviljans förverkligande.

Sammanfattningsvis kan vi säga att precisionsproblematiken gör sig gällande även inom detta tema. I flera fall vet vi inte vad som skall ligga till grund för karaktäristiken av de olika demokratibegreppen. Därför kan vi till exempel inte säga om Lewins demokratibegrepp är motsägelsefullt eller ej. Anger det såväl beslutsformer som beslutsinnehåll, eller bara beslutsformer? I vissa fall berörs dock inte vår karaktäristik av att precisionsproblem föreligger. Att till exempel majoritetsregeln, för Tingsten och Elvander, eventuellt skall modifieras med minoritetshänsyn, påverkar inte beslutsregelns formstatus – förutsatt att man avser en minoritet bland beslutsdeltagarna.

Macphersons olika demokratibegrepp tar fasta på vitt skilda slag av karaktäristika hos ett samhälle. Såväl kompetensförhållanden (klasstyre) och förd politik som beslutsformer och andra samhällsförhållanden kan ge underlag för att karaktärisera ett samhälle som demokratiskt. Ordet "demokrati" får därmed så skiftande alternativa betydelser att det i praktiken blir oanvändbart i samtal om samhällsordning och styrelseskick.

I författarnas karaktäristik av sina demokratibegrepp kan sägas föreligga åtminstone två avvikelser från min klassificering av begreppskomponenter. För det första låter samtliga skandinaver förstå att deras demokratibegrepp anger *former* för beslutsfattande. (Se 6.2, 2.2, 7.4, 8.5 och 9.3.) Därmed urskiljer de inte kompetensreglerna som en speciell kate-

gori vid sidan av formreglerna. (Eventuellt kan även ändamålskriterierna ses som en avvikelse från formkaraktäristiken.) Schumpeter anger en till intet förpliktigande kompetensregel, medan Dahl och Macpherson inte ägnar någon uppmärksamhet åt klassificeringen "formregler" kontra andra typer av regler. (Se 6.2.)

För det andra låter ingen av de som kritiserar "innehållsliga" demokratiregler – det vill säga våra fem skandinaver – oss förstå att de skiljer mellan genuint innehållsliga regler och formregler med "hög ambitionsnivå". (Se 6.2, 2.1, 2.2, 7.4, 8.5 och 9.3.) Därmed synes de kritisera båda regeltyperna utifrån antagandet att det rör sig om en och samma typ av regler – de så förhatliga innehållsreglerna. Genom att inte heller de som kritiseras tycks vara medvetna om distinktionen (se DN-debatten), låses debatten i ett ofruktbart läge där striden alltså kommer att stå kring frågan om huruvida demokratibegreppet skall ges en innehållslig definition eller ej. Man försvarar respektive kritiserar principiellt innehållsliga definitioner, trots att försvararna nog känner på sig att det ligger något sunt i kritikernas argument. Om försvararna iakttog den distinktion jag förordar skulle de kunna ta tillvara det sunda i kritiken, och avvisa innehållsliga demokratikriterier, utan att ta avstånd från det egna demokratibegreppet. Det som betraktas som innehållsliga kriterier kan nämligen, utifrån min distinktion, ofta ses som höga formambitioner. Om då båda parter godtog denna distinktion kunde man sedan diskutera frågan om vilket demokratibegrepp som är bäst – ett med höga eller låga formambitioner. Ännu bättre vore naturligtvis om man kunde komma bortom de semantiska dimridåerna och istället diskutera den verkligt viktiga frågan: Vilket slag av samhälle skall vi eftersträva? Vilka formambitioner skall vi försöka förverkliga? Det förutsätter emellertid att debattörerna godtar de principer jag förordat i temat "Värde och realism".

10.3 Värde och realism

De teser jag hävdat i detta tema kan sammanfattas så, att jag anser det vara olämpligt att söka besvara frågan om vad demokrati är och frågan om vad som är ett önskvärt och/eller realistiskt samhällstillstånd med ett och samma svar. Vad vi menar med ordet "demokrati" bör inte bestämmas av vår uppfattning om vad som är ett värdefullt och/eller realistiskt samhällstillstånd. Dessa ståndpunkter skall naturligtvis inte heller bestämmas av vad ordet "demokrati" betyder. Detta får konsekvenser för, till exempel, politikers och vetenskapsmäns språkbruk. Definierandet av ett demokratibegrepp kan inte likställas med att avge ett politiskt reformförslag eller att urskilja ett intressant forskningsobjekt. Det rör sig om tre

skilda verksamheter för vilka skilda regler bör gälla. När man låter samma regler styra dessa verksamheter är det uttryck för, antingen tron att detta är ett lämpligt förfarande, eller att man inte ser att det är skilda verksamheter. Mer generellt kan vi uttrycka saken så, att man likställer eller förväxlar begrepp och referens. (Se kapitel 4.)

Hur olika författares demokratibegrepp, och argumenten för dessa, förhåller sig till dessa teser har jag tidigare sammanfattat i tabell 5. Denna kan nu kompletteras med Elvanders, Tingstens, Westerståhls och Lewins demokratibegrepp. (Se tabell 11.) Vi finner då att Ross' och Dahls *konventionellt* bestämda demokratibegrepp får sällskap av Tingstens konventionella demokratibegrepp från *Demokratiens seger och kris*. Schumpeter är fortfarande den ende som använder realismbedömningar men inte värderingar av referenser, när han argumenterar för sitt demokratibegrepp. Hans ambitioner vad gäller realism avser både den existerande verkligheten och framtiden, vilket gör att Schumpeter kan sägas kräva att hans demokratibegrepp skall utgöra såväl en *deskription* som en *prognos*. (Se 6.3 och 7.4.)

Det är uppenbart att Elvander, åtminstone delvis, motiverar sitt val av demokratikriterier med att de refererar till något som han anser är värdefullt. Han säger själv att det rör sig om ett normativt ställningstagande. Däremot är det tveksamt hur vi skall uppfatta hans position rörande realismfrågan. Jag uppfattar det inte som om han i sina diskussioner, rörande demokrativärden kontra andra värden som effektivitet och nationell säkerhet, anser att den lämpliga avvägningen också är lika med maximal demokrati. Han säger ju att man inte kan/bör maximera demokratins frihetsvärden. Därför utgör Elvanders kriterier, så långt, en *utopi*. De refererar ju till något som värderas positivt, men som inte nödvändigtvis är realistiskt. (Se 4.1.)

Macpherson är fortfarande den ende som kan göra anspråk på en plats bland *skönmålningarna*. Några av de demokratibegrepp han anger skall beskriva verkligheten – men enbart de sidor av denna verklighet som företrädare för de olika skolorna värderar positivt. Som påpekats låter sig Macpherson dock inte nöja med deskription. Han vill också lämna ett eget reformrecept. Det demokratibegrepp han därvid föreslår hör naturligtvis hemma i kategorin *reformförslag*. (Se 6.3.)

I kategorin *reformförslag* återfinner vi inte mindre än tre av de författare vi även klassificerat på annat sätt. Macpherson är en av dem. Elvander och Tingsten är de två övriga. Elvanders och Tingstens diskussioner rörande värdet av minoritetshänsyn ger underlag för dessa klassificeringar. I dessa båda fall vill jag dock markera viss osäkerhet, eftersom det här varit svårt att fastställa respektive demokratibegrepps gränslinjer.

Kanske även minoritetshänsyn – på samma sätt som nationell säkerhet etc. – skall ses som värden skilda från de demokratiska värdena. (Se 4.1 och 7.4.)

Tabell 11: Krav som ställs på begreppens referenser, samt de funktioner som begrepp har vars referenser motsvarar dessa krav – de åtta författarnas demokratibegrepp.

(? = Osäker klassificering. Se textkommentar.)

	Inga krav gällande referensens realism.	Krav om realistisk referens (nutid o. dåtid).	Krav om realistisk referens (framtid).
Inga krav gällande referensens värde.	—— Ross Dahl Tingsten I	DESKRIPTION Schumpeter	PROGNOS Schumpeter
Krav om värdefull referens.	UTOPI Elvander I	SKÖNMÅL- NING Macpherson I	REFORM- FÖRSLAG Macpherson II Elvander II (?) Tingsten II (?) Westerståhl Lewin

Slutligen hamnar såväl Westerståhls som Lewins demokratibegrepp i kategorin *reformförslag* – förutsatt förstås att Westerståhls demokratibegrepp inte är tomt. Såväl Westerståhl som Lewin tycks anse att fastställandet av ett demokratibegrepp är en verksamhet som involverar såväl värderingar som bedömningar av vad som är realistiskt. Det handlar då, i de diskussioner man för, inte om att ge en verklighetstrogen bild av positiva drag i den existerande verkligheten (skönmålning), utan man är istället inriktad på att principiellt ange vad som är värdefullt och realistiskt. Det faktum att Westerståhl, i syfte att göra sina undersökningar ”matnyttiga”, väljer att utgå från *andras* värderingar (politikernas) skiljer visserligen honom från ”reformivrarna”, men just hans åsikt att demokratibegreppet över huvud taget skall fastställas utifrån värderingar motiverar ändå denna klassificering. (Se 8.5 och 9.3.)

Lewin markerar däremot eftertryckligt att det är hans egna värde-

ringar som styrt honom vid formulerandet av det egna demokratibegreppet. Förfarandet upphöjs närmast till en del av den vetenskapliga metoden. Man bör explicitgöra sina värderingar, och argumentera för dem, dock "utan att göra anspråk på att kunna vetenskapligt 'bevisa' dem", säger Lewin.[1] Huruvida detta allmänt är en lämplig utgångspunkt för vetenskaplig och annan debatt är en fråga som ligger utanför mitt ämnesområde. Lewins analyser utmynnar emellertid i just det som är mitt ämne – en argumentation för vad vi bör mena med "demokrati". I sådana sammanhang är värderingar av *referenser* malplacerade.

10.4 Samtal om samhällsordning

Det finns många slag av vetenskapliga studier som brukar karaktäriseras som demokratistudier. En viktig huvudgrupp är de empiriska studierna av strukturer, aktörer och processer i historiska eller existerande politiska system. Dessa kan i sin tur delas in i åtminstone tre undergrupper. Den första omfattar studier där man söker fastställa systemens demokratiska status. Lewins fackföreningsstudie är ett bra exempel på en studie som primärt har ett sådant utvärderingssyfte. Den andra gruppen omfattar sådana studier där man tar för givet att systemen är demokratiska och istället söker beskriva eller förklara olika slag av fenomen inom ramen för dessa system. Ofta kan då demokratin ses som en strukturell determinant i förhållande till de studerade fenomenen. Väljarstudier har ofta denna karaktär. Slutligen söker man i en tredje grupp av studier förklara demokratins framväxt, fortlevnad eller fall.

En andra huvudgrupp är studier av idéer rörande demokrati. Här kan vi, som Vedung, skilja mellan innehållslig och funktionell idéanalys. I de förra studerar man idéernas innebörd, logiska konsistens, relevans, sanningshalt etc. I de senare studerar man idéerna som element i kausala eller rationalistiska förklaringar.

Det är således ett mycket brett spektrum av studier som går under namnet "demokratistudier". Vilket slag av studie är det då jag har gjort? Först och främst kan vi konstatera att det rör sig om idéanalys. Närmare bestämt analyserar och värderar jag olika demokratibegrepp – och framför allt de argument som används för eller emot dessa. Analysen är först och främst innehållslig. Jag kartlägger begrepp och argument, och söker fastställa om dessa är förenliga med "det rationella samtalets" regler. Är klassificeringen form – innehåll genomförd på ett rimligt och logiskt konsistent sätt? Skiljer man mellan demokrati och demokratins förutsättningar respektive effekter? Förkastas respektive godtas begrepp på grundval av argumentation gällande begreppen eller argumentation gäl-

lande begreppens referenser? När jag sedan diskuterar definitioners konsekvenser för rationell reflektion och kommunikation, kan analysen sägas vara funktionell. Jag argumenterar där för att vissa språkbruksregler mer än andra befrämjar språklig klarhet och förståelse.

Det råder emellertid inget absolut samband mellan en förespråkad definitions samtalsfunktionella kvaliteter och kvaliteten hos argumenten för denna. Även om argumenten är ologiska kan den förespråkade definitionen av andra skäl vara den mest lämpliga. Likaså är frånvaron av brott mot logikens regler inte någon garanti för att den förespråkade definitionen är lämplig ur samtalsfunktionell synvinkel. Så är till exempel inte fallet när någon 1) visar att han är medveten om att bedömningar av begrepp och referenser utgör skilda operationer, men 2) likväl väljer att tillämpa en semantik som innebär att han alltid bedömer begrepp på samma sätt som han bedömer deras referenser. Personen ifråga är alltså medveten om distinktionen begreppsbedömning – referensbedömning, men väljer ändå avsiktligt att förse alla ord med en betydelse vars referens han gillar och/eller anser vara realistisk. Vederbörandes språk blir då knappast funktionellt för rationell kommunikation.

Att ställningstaganden rörande demokratibegreppets innebörd också ofta utgör politiska ställningstaganden har jag diskuterat inom temat ”Värde och realism”. De konflikter vi där fann kunde ofta beskrivas som politiska konflikter. Detta tänkesätt kan troligen också förklara många av de regelbrott och meningsskiljaktigheter vi registrerat inom övriga teman. Om den egna demokratidefinitionen skall utgöra ett politiskt program, så ter det sig naturligt att i demokratidefinitionen ange, till exempel, när demokratin skall tillämpas. Frånvaro av ett sådant inslag i definitionen skulle ju kunna tolkas som neutralitet i ”spelplansfrågan”. Det ter sig kanske också oemotståndligt att utöver ”formregler” ange ”resultatregler”, särskilt om man ser realiserandet av ett speciellt beslutsalternativ som en förutsättning för demokrati. Ser man demokratidefinitionen som ett politiskt handlingsprogram är det rimligt att inkludera ett helt batteri av åtgärder där vissa utgör förutsättningar för framgången av andra. Bakom alla dessa regelbrott och meningsskiljaktigheter rörande demokratibegreppets innebörd skymtar således samma grundläggande fenomen – föreställningen att ett ställningstagande för en demokratidefinition är, eller skall vara, ett politiskt ställningstagande. Denna idé är i sin tur ett uttryck för att man förväxlar begrepp och referens, alternativt att man tror att de kan bedömas efter samma kriterier.

Sex av de åtta författare, vars texter jag studerat, behandlar i ett eller annat avseende begrepp och definitioner som vore de begreppens referenser. (Se 10.3.) Man uttalar sig om referenserna, som kan existera i

verkligheten eller enbart vara tänkta, och låter sedan dessa uttalanden "drabba" begreppen/definitionerna. Det synes således som om författarna förväxlar begrepp och referens, eller tror att dessa kan bedömas efter samma kriterier. Detta tankemönster är ingalunda ovanligt. I politiken är det närmast legio. Här kan sammanblandningen även utgöra en medveten propagandateknik. Tankemönstret är inte heller någon *nyhet*. Faktum är att vi återfinner det i den *essensialistiska föreställningsvärld* som länge präglade tänkandet inom den politiska filosofin. Idag är emellertid essensialismen sedan länge övergiven som vetenskaplig teori. T. D. Weldons och Karl Poppers kritik har därvidlag haft stor betydelse.[2]

I sin kritik av Platon beskriver Popper dennes essensialism som en teori om idéer, ting, begrepp, kunskaper, värden och utveckling. Tingen i sinnevärlden motsvaras av idéer i idévärlden. Sinnevärlden är dock bara en dålig kopia av de *sanna* essenserna i idévärlden. Söker vi den *sanna* uppfattningen om ett begrepps innebörd bör vi därför studera idéer snarare än verkligheten. Med kvaliteten "sann" förknippades inte bara korrekthet utan även idealitet. Sinnevärlden avviker från idévärlden, och dessa avvikelser är av ondo. Platon förutsatte vidare att all utveckling i sinnevärlden naturligen innebär en degenerering av de "sanna" idéerna. *Kunskap* om de sanna essenserna erhåller vi genom intellektuell intuition. De erfarenheter vi erhåller genom att studera verkligheten ger blott underlag för *åsikter* i dessa frågor. Distinktionen bygger på föreställningen om en oföränderlig idévärld respektive en föränderlig sinnevärld. Något som är föränderligt kan bara ge fragmentarisk och osäker information om sin oföränderliga, sanna idé.[3]

En essensialist som Platon tänker sig således att begreppen har en sann och samtidigt god innebörd i idévärlden, under det att sinnevärldens företeelser utgör mer eller mindre degenererade avbilder av dessa "sanna" idéer. Bedömningen av sinnevärldens företeelser låtes påverka begreppsbildningen på så sätt att en definition som refererar till en "ond" och "degenererad" företeelse anses vara en felaktig och olämplig definition. Begreppets "sanna" idé är en annan än den angivna.

Enligt Popper utmärks essensialismen också av en bakvänd definitionsteknik. Istället för att ersätta en lång historia med en kort, ersätter man en kort historia med en lång, som Popper uttrycker det.[4] Man utgår således från en term och dess mer eller mindre vaga betydelse, och söker sedan utröna denna terms sanna eller egentliga betydelse, istället för att ge namn åt de begrepp och företeelser man intresserar sig för. Den förra verksamheten är naturligtvis legitim, men bör knappast låtas utgöra ämnet för studier i politisk filosofi. Frågeställningen bör nämligen uppfattas som lexikal och kan därför på sin höjd behandlas i

form av klargöranden rörande författarens eller andras språkbruk. Dessa klargöranden bör naturligtvis inte blandas samman med frågor som rör valet av reformförslag eller studieobjekt. Platons essensialism kan sägas involvera en sådan sammanblandning. Begreppens "sanna" innebörd ansågs ju ange något eftersträvansvärt.

Att anklaga Schumpeter, Macpherson, Lewin m. fl. för att vara anhängare av essensialismens föreställningsvärld vore att gå för långt. De tror knappast på förekomsten av sådana "sanna" idéer som beskrivits ovan. Likväl finns där likheter. Man utgår från termen "demokrati", och eventuellt dess mer eller mindre vaga betydelse, och söker därefter motivera att termen knytes till en betydelse som *kan* vara besläktad med tidigare förekommande betydelser – men som långt ifrån alltid är det. De argument som används är sådana som vi normalt använder när vi pläderar för politiska reformförslag. Det rör sig således om argument rörande värde och realism. I några fall förekommer bara ena argumenttypen vilket ger det definitionsförslag man pläderar för en annan funktion än det politiska reformförslagets. Vilka dessa funktioner är framgår av tabell 11.

Likheterna med det essensialistiska tänkesättet är således betydande. Ja, de är så framträdande att det synes mig motiverat att beteckna de studerade författarnas argumentationsmönster på ett sätt som visar att det rör sig om varianter på det essensialistiska temat. För tankemönstret hos dem som anser att egna värderingar skall styra valet av innebörd som skall knytas till termen "demokrati", är beteckningen *"värderelativ essensialism"* lämpad. Man anser inte att det, vad avser värde, finns *en* enda riktig innebörd, men att innebörden är sann relativt den definierandes värderingar. För tankemönstret hos dem som anser att uppfattningar om vad som är realistiskt skall styra valet av innebörd kan vi använda beteckningen *"realistisk essensialism"*. Denna essensialism kan inte på samma sätt sägas vara relativistisk eftersom det i princip finns *ett* enda korrekt svar på frågan om vad som är realistiskt. Eftersom valet av innebörd ändå kommer att ske på grundval av de definierandes, ofta vitt skilda, bedömningar av vad som är realistiskt, blir situationen ändå likartad den som gäller för den värderelativa essensialismen. I båda fallen hamnar vi, i onödan, i en omvänd babylonisk språkförbistring. Istället för att använda ett gemensamt språk, med vilket vi uttrycker verklighetsomdömen och värdeomdömen, låter vi uppfattningar om realism och värde förbistra vårt språk så att vi får gemensamma termer som betecknar för varje individ unika betydelsemängder. Antalet tänkbara betydelsemängder ökar dessutom drastiskt om många tillämpar *båda* dessa essensialistiska tänkesätt samtidigt – det vill säga man låter sina begrepp och

definitioner utgöras av politiska reformrecept.

Det bör poängteras att distinktionen mellan bedömningar av begrepp och bedömningar av referenser inte bara är relevant vid politiska ställningstaganden. Den är lika relevant, till exempel, vid valet av studieobjekt i vetenskapliga sammanhang. Att föreslå en demokratidefinition bör således inte likställas med att ange ett intressant studieobjekt. (Jämför Lewins kritik av Björklund.) Om vi anser att en demokratidefinition ger demokratibegreppet en referens som är ointressant att studera, till exempel för att den är orealistisk, finns ingen anledning att för den sakens skull byta demokratidefinition. Istället bör vi kort och gott konstatera att demokratin är ointressant att studera, och därefter välja att studera något annat.

Syftet med min avhandling är emellertid inte enbart, eller ens primärt, att värna vårt gemensamma språk och den kommunikation det kan användas för. Lika viktigt, eller viktigare, är att vetenskapliga studier och politisk argumentation befrias från irrelevanta meningsutredningar. I bästa fall är utredningarna så irrelevanta att de ej påverkar valet av studieobjekt eller valet av politiskt reformförslag. I sämsta fall hämmas tänkandet kring lämpligt studieobjekt eller reformförslag kraftigt av den, visserligen ofta diffusa men ändå verkningsfulla, inskränkning som låsningen vid en viss term och dess etablerade betydelse utgör. Här bör vi istället självfallet förfara som Popper rekommenderar. Först väljer vi ett intressant studieobjekt eller en lämplig reform. Sedan kan vi, med vederbörlig hänsyn till etablerat språkbruk, bestämma oss för vad vi skall kalla studieobjektet eller det som reformen skall åstadkomma.

Jag anser således att *det är fel att låta en diskussion om vilken samhällsordning vi vill ha, bli en diskussion om vad demokrati är.* När man till exempel finner att det politiska systemet i en industriellt avancerad stat inte klarar sig utan en relativt självständig byråkrati, tvingas man ju gå utanför de ramar för diskussionen som demokratibegreppet sätter, såvida man inte är beredd att göra våld på vår föreställning om vad demokratiskt beslutsfattande är.[5] Om vi istället förutsättningslöst ställer frågan om vilket samhälle vi vill ha – och sedan jämför detta samhälle med demokratiska och andra ideal – så blir diskussionen åtskilligt mer fruktbar, och bidrar dessutom till klarsyn rörande våra politiska preferenser.

På liknande sätt är inget vunnet med att ängsligt anbefalla att demokratibegreppet endast bör avse enkla beslutsformer, med motiveringen att vi annars inte kan enas om att tillämpa demokrati. Uttalandet lägger en tjock semantisk dimridå över det faktiska problemet. Varför fundera över demokratibegreppets innebörd när vi bör ställa frågor om politiska preferenser? Om man är osäker på att lojaliteten gentemot grundläg-

gande demokratiska spelregler är tillräckligt stark, bör man ju ställa frågor rörande denna lojalitet: Kan vi vara överens om att tillämpa regeringsformens bestämmelser rörande politisk frihet och allmän och lika rösträtt i direkta val till en lagstiftande församling? Därutöver kan man naturligtvis ställa frågor om huruvida tillräckligt många kan enas om att skapa, vidmakthålla eller förändra andra förhållanden i samhället – till exempel sådana maktförhållanden som inte regleras i regeringsformen.

Vi kan sammanfatta: Om ställningstaganden gällande vårt språkbruk skall styras av våra politiska preferenser – eller vad vi anser vara intressant eller möjligt att studera – kan vi omöjligen skapa ett gemensamt språk, vilket allvarligt försvårar våra möjligheter att kommunicera. Om våra politiska ställningstaganden, respektive våra val av studieobjekt, skall styras av språkkonventioner begränsas våra möjligheter att på ett kreativt och självständigt sätt reflektera över hur politiska problem skall lösas respektive vilka samhälleliga företeelser som kan vara intressanta att studera. Därtill kommer att sammanblandningen av semantik, politik och val av studieobjekt försvårar, både för oss själva och för dem som tar del av vårt samtal, att klart se vilken av de tre frågorna vi besvarar.

Om vi istället befriar våra politiska och vetenskapliga diskussioner från de semantiska dimridåerna står reformförslagen, respektive de tilltänkta studieobjekten, där nakna så att vi klart kan se dem sådana de är. Vi kan sedan diskutera deras likheter och skillnader, förtjänster och brister. Låt oss därför separera vårt samtal om vad demokrati *är* från vårt samtal om vilken samhällsordning vi vill ha respektive vårt samtal om vad vi bör studera. Eftersom de två senare frågeställningarna måste anses vara viktigare än den semantiska är det i första hand dessa vi fortsättningsvis bör ägna våra krafter åt.

Summary

The topic of this thesis is discussions about the concept of democracy – or rather discussions about different concepts of democracy. Such discussions usually concern the advantages and disadvantages of some of these concepts. Almost everyone who participates in these debates criticizes one or several definitions of democracy. It is also common that the participants suggest new definitions. I have in my analysis tried to identify and bring forth different kinds of problems in this continuous universal discussion. Furthermore, I have, from the normative basis that debates about democracy can, and should, be pursued as a "rational discourse", suggested ten rules regarding the language of the discussions which, if complied with, can help us solve these problems. Finally, I have investigated to what degree different authors of texts about democracy comply with or break these rules. When I indicate problems and suggest rules for discussions about different concepts of democracy, I use a debate about democracy and socialism from the Swedish daily paper, *Dagens Nyheter*, 1973, as an illustrative material.

The analysis consists of three different themes. In the first – *form and contents* – I discuss different types of components in various concepts of democracy. The different components are all descibed as rules for "the game" of democratic decision making. One of the main questions in the *DN* debate was if the concept of democracy should state rules both for *the form* of decision making and *the contents* of the decisions, or if the rules should apply only to *the form* of decision making. In the first analysis theme, I try to answer this question. However, I find it necessary to start by explaining how different types of rules for democratic decision making shall be interpreted with regards to the categories "form" and "contents".

In the analysis five types of rules for "the game" of democratic decision making are identified.

A. *Rules regarding form:* Rules regarding the form of the democratic decision making process.
B. *Rules regarding general competence:* Rules which state who may participate in the democratic decision making process.
C. *Rules regarding specific competence:* Rules which state who may participate in democratic decision making concerning certain questions.

D *Rules regarding results:* Rules which directly state what contents "democratic" decisions shall have.

E. *Rules regarding "the field of the game":* Rules which state when democratic decision making, according to A – D, shall be applied.

In the end of the first theme I suggest five rules (1–5) regarding the language of discussions about different concepts of democracy. In 1–5 are stated how the five types of rules for democratic decision making (A-E) shall be understood, and to a certain extent, which ones of them should be included in the concept of democracy. The reason that I do not take a stronger position than I do come clear in my discussion regarding the third theme.

1) Rules which state with what means and under what circumstances the decision makers shall be able to assert their own interests and values in a democratic decision making process, and rules for how the decision makers shall transform their different individual opinions to a joint decision, should be considered as *rules regarding the form* of the democratic decision making process (A).

The status of these rules (A) as rules regarding form has nothing to do with how extensive they are, or if there is agreement on that they should be applied. The fact that a decision about abolishing democratic decision making rules is undemocratic in its contents does not affect their status as rules regarding form.

2) Rules which state when democratic decision making shall be used (E), as well as those rules which directly state what contents "democratic" decisions shall have (D), should be considered as *rules regarding contents.*

3) Rules which state who, without exceptions, may participate in democratic decision making, and rules which state who may participate in decision making concerning certain questions, do not state norms regarding the form of decision making or the contents of the decisions. Instead they state norms concerning *general* (B) and *specific* (C) *competence.*

4) Unconditional rules regarding the form of decision making (A) are irreconcilable with unconditional rules regarding the contents of the decisions (D and E). Such combinations of rules should be rejected when they appear as judicial rules. This is not to say that concepts of democracy which contain these combinations should necessarily be rejected.

5) It is both unnecessary and inappropriate, in a definition of democracy, to let one of the rules of democracy (E) state when the remaining rules shall be applied.

A concept of democracy which does not state its own "field of the game" is well suited for a discussion about which this "field" should be. If the location and the proportions of the field were determined in the concept of democracy, this concept would hardly be usable for a discussion about these properties of the field. It follows from a definition which does not state rules regarding "the field of the game" that a society is more democratic – in a quantitative meaning – the more often democratic decision making is applied.

In the second theme – *precision and the structure of concepts* – I discuss another main question in the *DN* debate. How should the concept of democracy be defined and apprehended with reference to democracy, democracy's prerequisites and the effects of democracy? My simple answer is that it is necessary to define the concept of democracy in a way that clearly separates democracy from its prerequisites and effects if the concept of democracy shall be usable as a language tool. I also discuss questions regarding democracy as a means or as a goal. What are the consequences if one understands democracy as a goal as opposed to a means? What implications does the goal-means determination have when one defines the concept of democracy?

First, three types of goals are specified.

A. *Defined concept goal:* In a definition determined maximum value of the qualities that the concept refers to.
B. *Internal goal:* A phenomenon or a condition which in a definition of democracy has been stated as a part of democracy and as a goal in relation to a given means in the same definition – that being also a part of democracy.
C. *External goal:* A phenomenon or a condition we attempt to create or keep with help of democracy.

In this theme I suggest two rules (6–7) regarding the language of discussions about different concepts of democracy.

6) To make our concepts usuable for, among other things, analysis of causal relations, it is necessary that some kind of conceptual delimitations are made in the causal chains of phenomena. The fact that a phenomenon or a condition furthers a democratic development is not an acceptable argument for having the concept of democracy defined so that its reference includes this phenomenon

or condition. (If such an argument should be accepted it is difficult to see that the concept of democracy could be delimited at all. Since the argument is expressed in casual terms, it instead motivates the conclusion that democracy does not include the conditions that further democracy.)

7) Statements where democracy is stated as a goal or a means in relation to another phenomenon (external goal-means relations) give no information about the meaning of the concept of democracy. Neither should opinions on goal-means relations influence what concept we want to connect to the word "democracy". (If what we call "democracy" is not an effective means in relation to a given goal, it might motivate a change of means, not a change of the definition of democracy. Goal fulfilment is then a criteria of the practicality of democracy, not of the practicality of the concept or the definition of democracy.)

In the third theme – *value and realism* – I discuss if it is advisable to judge concepts of democracy and their definitions on political grounds. Should one, as is common, judge different concepts of democracy by the value and the realism of the referents to these concepts of democracy? I consider this to be inappropriate for several reasons. My discussion leads up to the following three rules (8–10).

8) The relation between a concept and its referent is a relation of correspondence. In relation to its referent, a concept should be judged only according to how well the actual referent agree with the phenomenon it is intended to refer to. Judgements of the value and realism of the referent are irrelevant for the judgement of the concept. Concepts and referents should be judged independently of each other and after different criteria.

9) The relation between symbol (term) and concept, and the relation between symbol and referent, are relations of convention. In relation to a symbol, concept and referent should be judged only according to how well they agree with the meaning of the symbol according to a current language convention.

10) When a concept refers to a phenomenon which can exist to a greater or lesser extent, the concept should not be defined so that maximal occurrance (i.e. the defined concept goal) is made equal to that degree of occurrance which is considered desirable or realistic.

Besides the debate in *Dagens Nyheter*, texts by seven authors are analysed: Joseph A. Schumpeter, Alf Ross, C. B. Macpherson, Robert A. Dahl and the three Swedish political scientists Herbert Tingsten, Jörgen Westerståhl and Leif Lewin. The question which I attempt to answer is how these authors' definitions of democracy and their arguments relate to my ten rules regarding the language of discussions about different concepts of democracy. What are the characteristics of their concepts of democracy? Are their arguments compatible to these ten rules?

All the authors suggest, or use, concepts of democracy which state rules regarding *form*. If the question of *form* versus *contents* is discussed at all, rules regarding competence is also conceived as rules regarding form. Dahl's rule of competence differs from the others by stating a norm regarding specific competence instead of general competence. Only Macpherson's concept of democracy can, with certainty, also be said to state a rule regarding results. (Rule in the interest of the formerly oppressed class.) In order to make it possible to realize a specific policy, a question where that policy is a decision alternative must be dealt with in the decision making. This means that Macpherson's concept of democracy also states a rule regarding the usage of democratic decision making, i.e. a rule regarding "the field" of democratic decision making.

With the exception of Schumpeter and Dahl, the authors in question do not delimit their concepts of democracy so that one could clearly separate democracy from its prerequistes and/or effects. Amongst the phenomena whose status are unclear, with at least some of the authors, are legal security, compromise, consideration of minorities and different techniques for decision making (parts of democracy or prerequisites for democracy) and also "realization of the will of the people", independent forming of opinion, concensus and a civic-oriented altruism (parts of democracy or effects of democracy). In several cases the latter phenomena are said to be "the goals of democracy". Since it is unclear if these phenomena are parts of democracy, we cannot say which kind of goal these statements refer to.

Finally, all the authors, except Ross and Dahl, argue for or against different concepts of democracy using arguments which refer to the value and/or the realism of the referents to these concepts of democracy. Five of the suggested definitions of the concepts of democracy serve also as political reform proposals. This confusion of semantics and politics is a violation of the rules regarding language presented in the third theme. Furthermore, I believe that this violation can explain why the authors violate the rules regarding language presented in the first and the second theme. If my definition of democracy shall form a political program, it

seems natural that I make my definition state, for example, when democratic decision making should be applied. The absense of such an element in my definition would implicate that I do not have an opinion on the matter. It might also seem natural, besides rules regarding form, to make my definition state rules regarding results, especially if I believe that these results are prerequisites for democracy. If my definition of democracy shall serve as a political program, it is natural that I make it state a set of measures where some are prerequisites for the success of others. Behind all of these violations of my ten rules, regarding the language of discussions about different concepts of democracy, we find the same basic notion – that opinions on concepts of democracy are, and should be, political opinions. This notion is an expression of the fact that one confuses concept and referent, or that one believes that they can be judged by the same criteria.

The authors' confusion of politics and semantics resemble the classic essentialists way of thinking about concepts. Instead of stating a phenomenon which they want to discuss or study, and then equip it with a suitable symbol, they start with a symbol and then try to give the symbol a meaning which refers to a realistic and/or valuable phenomenon. Perhaps they do not believe, as Plato did, in the existence of "true" concepts, but the argument nevertheless carries traces of the essentialistic pattern of thought. For the pattern of thought of those who think that personal values shall determine which concept we shall connect with the term "democracy" the expression "value relative essentialism" is appropriate. One does not believe that, in regards to value, there is one "true" meaning of the word, but that the meaning is true relative to the definer's values. For the pattern of thought of those who think that personal opinions of what is realistic shall determine which concept we shall connect with the word "democracy" we can use the expression "realistic essentialism". This essentialism is not, in the same way, relativistic since there, in principle, is only one correct answer to the question of what is realistic. Since the choice of concept nevertheless will depend on the definers' widely differing opinions of what is realistic, the effects of "realistic essentialism" is similar to those of "value relative essentialism". Those authors who give a political suggestion when they suggest a definition of democracy are at the same time "value relative essentialists" and "realistic essentialists".

The confusion of semantics and politics can have several negative consequences. If one tries to answer the question of what is a desirable and realistic social order and the question of what the word "democracy" means (or should mean) with one and the same answer,

there is a considerable risk that at least one of the questions will be answered unsatisfactoraly. If the creation and use of a language shall be determined by our political beliefs, we cannot possibly create and use a common language, which seriously obstructs our possibilities to communicate. If, vice versa, our political beliefs and opinions should be determined by language conventions, our possibilities to reflect in a creative manner on how political problems can be solved would become very much limited. In addition, the confusion makes it difficult, both for ourselves and for those who follow our discussions, to clearly see which of the two questions we try to answer – the political (which social order we want) or the semantic (what the word "democracy" means).

Förteckning över tabeller och figurer

Tabeller

Figurer

3. Tre funktionsmodeller. (Sid 206.)
4. Lewins modell – den interaktiva demokratin. (Sid 208.)
5. Lewins modell – den interaktiva demokratin. (Sid 213.)
6. Klassificering av fackföreningsavdelningarna. (Sid 220.)

Noter

Noter kap. 1

1 Debattinläggen finns samlade i antologin *Demokrati och socialism*, sid. 13–123, red. Nils Elvander. (Elvander 1975) Där återges även fem debattinlägg som inte publicerats i DN. Det sista av dessa är Elvanders slutkommentar till debatten. När jag i fortsättningen refererar eller kommenterar DN-debatten hänvisar jag till Elvanders debattantologi. Med "DN-debatten" avser jag såväl de i DN publicerade debattinläggen som de fem övriga debattinlägg som i Elvanders antologi knyts till DN-artiklarna.
2 Bratt 1975a.
3 Elvander 1975a; Elvander 1975b; Elvander 1975c.
4 Söderlund 1975; Tännsjö – Andrén 1975; Bratt 1975b; Hermansson 1975; Lindqvist 1975; Tännsjö 1975; Himmelstrand 1975.
5 Elvander 1975b, sid. 35; Elvander 1975c, sid. 120.
6 Elvander 1975c, sid. 119.
7 Elvander 1975a, sid. 19; Elvander 1975b, sid. 35–36; Elvander 1975c, sid. 119–120.
8 Hermansson 1975, sid. 43.
9 Se t. ex. Marc-Wogau 1984, uppslagsorden "Filosofi" och "Analytisk filosofi"; Marc-Wogau 1968, sid. 42–46; Russel 1984, kap. XXXI; Naess 1970, passim; Regnéll 1971, passim; Vedung 1977, passim.
10 Jfr. Naess 1970, kap. I–II; Regnéll 1971, kap. 4–5; Vedung 1977, kap. 3.
11 Vedung 1977, kap. 1.
12 Naess 1970, kap. VI.
13 Andersson – Furberg 1973, sid. 32–34.
14 Fredriksson 1982, sid. 31–38.
15 Andersson – Furberg 1973, kap. 12, cit. sid. 105.
16 Regnéll 1964, sid. 43.
17 Jfr. Naess 1970, sid. 80–83.

Noter kap. 2

1 Elvander 1975a; Elvander 1975b; Elvander 1975c.
2 Elvander 1975a, sid. 18–19.
3 Ibid, sid. 19.
4 Ibid, sid. 20.
5 Ibid, sid. 21.
6 Ibid, sid. 21–22, cit. sid. 22.
7 Elvander 1975b, sid. 35.
8 Ibid, sid. 35.
9 Ibid, sid. 35–36.
10 Elvander 1975c, sid. 116–117.
11 Ibid, sid. 118.
12 Ibid, sid. 119.
13 Ibid, sid. 120.
14 Tännsjö 1975, sid. 99.
15 Ibid, sid. 95–96.
16 Ibid, sid. 100.
17 Se t. ex. Elvander 1975b, sid. 33.
18 Tännsjö – Andrén 1975, sid. 28.
19 Hermansson 1975, sid. 43.
20 Hermansson 1975, sid. 42.
21 Ibid, sid. 42.
22 Ibid, sid. 42–43.
23 Elvander 1975a, sid. 19.
24 Westholm 1976, sid. 180–185, cit. sid. 182.
25 Popper 1969a, sid. 124–125.

26 Tännsjö – Andrén 1975, sid. 29; Hermansson 1975, sid. 42–44; Lindqvist 1975, sid. 89–91.
27 Hermansson 1975, sid. 42.
28 Lindqvist 1975, sid. 89.
29 Ibid, sid. 89–91.
30 Vallinder 1975, sid. 114.
31 Principen om de berördas beslutsrätt som en demokratinorm diskuteras i Dahl 1977, sid. 64–67 ("The Principle of Affected Interests") och Öhman 1978, sid. 22–25 ("Personkretsens omfattning").

Noter kap. 3

1 Naess 1970, kap. II.
2 Elvander 1975a, sid. 19; Elvander 1975b, sid. 35–36; Elvander 1975c, sid. 120.
3 Elvander 1975b, sid. 35–36; Elvander 1975c, sid. 120.
4 Elvander 1975a, sid. 20.
5 Elvander 1975a, sid. 19; Elvander 1975b, sid. 35–36.
6 Elvander 1975c, sid. 120.
7 Söderlund 1975, sid. 23–24.
8 Hermansson 1975, sid. 42–43.
9 Tännsjö – Andrén 1975, sid. 28–29; Tännsjö 1975, sid. 100.
10 Elvander 1975b, sid. 35; Elvander 1975c, sid. 120.
11 Elvander 1975a, sid. 22; Elvander 1975b, sid. 36; Elvander 1975c, sid. 118–119.
12 Hermansson 1975, sid. 42–43.
13 Elvander 1975a, sid. 19.
14 Elvander 1975a, sid. 22.
15 Lindqvist 1975, sid. 89; Vallinder 1975, sid. 114.
16 Elvander 1975a, sid. 21–22.
17 I vissa fall sammanfaller åtgärder till demokratins försvar med demokratins egna principer. Så blir fallet om man tror att antidemokratiska åsikter bäst bekämpas i fri och öppen debatt.
18 Om Leif Lewin tolkar de s. k. *funktionalisterna* rätt är deras demokratibegrepp resultatet av en sådan logisk kullerbytta. (Se inledningen av kapitel 9 i denna avhandling.)
19 Elvander 1975b, sid. 36.
20 Elvander 1975a, sid. 19.
21 Jönsson 1975, sid. 30.
22 Jönsson 1975, sid. 31.
23 Ibid, sid. 31.
24 Ibid, sid. 31–32.
25 Elvander 1975b, sid. 34–35.
26 Hermansson 1975, sid. 46.

Noter kap. 4

1 Elvander 1975a, sid. 19–20.
2 Elvander 1975b, sid. 35.
3 Elvander 1975c, sid. 120.
4 Ibid, sid. 119.
5 Elvander 1975b, sid. 35.
6 Elvander 1975a, sid. 22; Elvander 1975b, sid. 36; Elvander 1975c, sid. 118–119.
7 Elvander 1975c, sid. 118.
8 Söderlund 1975, sid. 24.
9 Hermansson 1975, sid. 42–43.
10 Ibid, sid. 44.
11 Ibid, sid. 46.
12 Ibid, sid. 46.
13 Tännsjö 1975, sid. 92.
14 Ibid, sid. 92–95.
15 Ogden – Richards 1946, kap. 1.
16 Jfr. Dahl 1977, sid. 94; Ross 1968, sid. 92; Öhman 1978, sid. 21.

1 Schumpeter 1979, sid. 240.
2 Ibid, sid. 242.
3 Ibid, sid. 242–243.
4 Ibid, sid. 246–247.
5 Ibid, kap. XXI.
6 Ibid, sid. 250.
7 Ibid, sid. 269.
8 Ibid, kap. XXII.
9 Ibid, sid. 269–270.
10 Ibid, sid. 242.
11 Detta under förutsättning att här avses *fria* val. Vi kan annars kritisera den "klassiska" definitionen för att den inte skiljer mellan fria och ofria val.
12 Ross 1968, kap. IV.
13 Ibid, sid. 96–100, cit. sid. 97.
14 Ibid, sid. 99.
15 Ibid, sid. 97.
16 Ibid, sid. 100–103, cit. sid. 102 och 101.
17 Ibid, sid. 102.
18 Ibid, sid. 103–106, cit. sid. 106.
19 Ibid, sid. 106–108, cit. sid. 108.
20 Ibid, sid. 120.
21 Ibid, sid. 108.
22 Ibid, sid. 111–112, cit. sid. 111.
23 Ibid, sid. 113.
24 Ibid, sid. 113–123.
25 Ibid, sid. 122.
26 Ibid, sid. 158.
27 Ibid, sid. 113 och 123.
28 Ibid, sid. 113–114.
29 Ibid, sid. 120.
30 Ibid, sid. 113–114 och 136.
31 Ibid, sid. 126–128.
32 Ibid, sid. 128–129, cit. sid. 129.
33 Ibid, sid. 129–130.
34 Ibid, sid. 130–131.
35 Ibid, sid. 131–134, cit. sid. 133.
36 Ibid, sid. 139–140.
37 Ibid, kap. VI.
38 Ibid, sid. 158.
39 Ibid, sid. 187–194.
40 Ibid, sid. 213–218.
41 Macpherson 1984, sid. 1–9.
42 Ibid, sid. 5–6.
43 Ibid, sid. 9–22.
44 Ibid, sid. 10 och 42–43. Se även Macpherson 1971, sid. 6.
45 Macpherson 1984, kap. II.
46 Ibid, sid. 50–69.
47 Ibid, sid. 69–76.
48 Ibid, kap. IV.
49 Ibid, kap. V.
50 Macpherson 1971, sid. 5–6.
51 Macpherson 1984, sid. 9–10.
52 Jfr. Dahl 1970, sid. 34–35. Dahl säger där följande: "Running through the whole history of democratic theories is the identification of 'democracy' with political equality, popular sovereignty, and rule by majorities." Han underbygger sedan detta påstående med citat från texter av Aristoteles, Locke, Rousseau, Jefferson, Lincoln och De Tocqueville.
53 Macpherson 1971, sid. 12 och 23–24.
54 Ibid, sid. 20–22, 32–34 och 56–57.

[55] Ibid, sid. 36–37.
[56] Ibid, sid. 39–45.
[57] Ibid, sid. 33.
[58] Ibid, sid. 44–45 och 61–62.
[59] Dahl 1970, sid. 67–71.
[60] Ibid, sid. 74–81.
[61] Ibid, kap. 1 och sid. 82.
[62] Ibid, sid. 63.
[63] Ibid, sid. 30–32.
[64] Ibid, kap. 5.
[65] Ibid, sid. 81–84.
[66] Ibid, kap. 2 och sid. 63.
[67] Ibid, sid. 36–38.
[68] Ibid, sid. 63–64.
[69] Ibid, sid. 64.
[70] Ibid, sid. 63–71.
[71] Ibid, sid. 64.
[72] Ibid, sid. 71.
[73] Ibid, sid. 70.
[74] Ibid, sid. 71–75, cit. sid. 75.
[75] Ibid, sid. 75–84.
[76] Ibid, sid. 67 och 70.
[77] Ibid, sid. 37–38.
[78] Dahl 1970, kap. 2,4 och sid. 64; Dahl 1977, sid. 8–28 och 59–67; Dahl 1978, kap. 7; Dahl 1982, sid. 88.
[79] Dahl 1970, sid. 71–75; Dahl 1977, kap. 1 och sid. 59–81; Dahl 1978, sid. 1–9.
[80] Dahl 1978, särskilt sid. 2–3 och 32.
[81] Dahl 1977, sid. 105–115; Dahl 1978, kap. 6.
[82] Dahl 1977, sid. 162–163.
[83] Ibid, sid. 64–67.
[84] Ross 1968, sid. 128–134.
[85] Schumpeter 1979, sid. 242–243.
[86] Macpherson 1984, sid. 5–6.
[87] Macpherson 1971, sid. 12; Macpherson 1984, sid. 9–10.
[88] Macpherson 1971, sid. 20–22 och 32–34.
[89] Dahl 1970, sid. 74.
[90] Dahl 1970, kap. 2, 4 och sid. 64; Dahl 1977, sid. 8–28 och 59–67; Dahl 1978, kap. 7; Dahl 1982, sid. 88.
[91] Dahl 1977, kap. 1.
[92] Schumpeter 1979, sid. 271.
[93] Macpherson1984, kap. 5.
[94] Schumpeter 1979, sid. 243–245.
[95] Dahl 1977, sid. 85.
[96] Ibid, sid. 59–67.
[97] Ibid, sid. 67.
[98] Dahl 1982, sid. 194–205.
[99] Ross 1968, sid. 111–113 och 128–134.
[100] Ibid, sid. 134–141.
[101] Schumpeter 1979, sid. 292.
[102] Ross 1968, sid. 92.
[103] Schumpeter 1979, kap. XXII.
[104] Ibid, sid. 270.
[105] Ibid, sid. 271.
[106] Ibid, kap. XXI.
[107] Ibid, sid. 240–243.
[108] Macpherson 1984, sid. 108.
[109] Dahl 1978, sid. 2.
[110] Dahl 1977, sid. 79.
[111] Ibid, sid. 78.
[112] Ibid, sid. 94.
[113] Ibid, sid. 64–67.
[114] Se t. ex. Dahl 1970; Dahl 1977; Dahl 1978.

1 Tingsten 1939, sid. 12.
2 Ibid, sid. 12–13.
3 Ibid, sid. 13–14.
4 Ibid, sid. 37–38.
5 Ibid, sid. 40.
6 Ibid, sid. 402.
7 Ibid, sid. 396–398.
8 Ibid, sid. 338–339.
9 Ibid, sid. 12, 325, 438, 569 och 585.
10 Ibid, sid. 47.
11 Ibid, sid. 402.
12 Ibid, sid. 482.
13 Ibid, sid. 396–398.
14 Ibid, sid. 14–15, 40–42 och 622–623.
15 Ibid, sid. 42.
16 Ibid, sid. 58.
17 Ibid, sid. 58.
18 Ibid, sid. 38.
19 Tingsten 1969a, sid. 16.
20 Ibid, sid. 17.
21 Ibid, sid. 116.
22 Ibid, sid. 85.
23 Ibid, sid. 18.
24 Ibid, sid. 17–18.
25 Ibid, sid. 74.
26 Ibid, sid. 20.
27 Ibid, sid. 42.
28 Ibid, sid. 42–43.
29 Tingsten 1945, sid. 174–175.
30 Tingsten 1969a, sid. 68.
31 Ibid, sid. 69.
32 Ibid, sid. 30.
33 Ibid, sid. 70–71.
34 Ibid, sid. 88–89.
35 Ibid, sid. 150.
36 Ibid, sid. 77–89, cit. sid. 78.
37 Ibid, sid. 71.
38 Ibid, sid. 71–72.
39 Ibid, sid. 149.
40 Tingsten 1948, sid. 197.
41 Tingsten 1969a, sid. 90.
42 Ibid, sid. 92–94.
43 Ibid, sid. 94–102.
44 Ibid, sid. 102–104.
45 Ibid, sid. 40–41, cit. sid. 41.
46 Ibid, sid. 24–29.
47 Ibid, sid. 104–105, cit. sid. 105.
48 Ibid, sid. 93.
49 Ibid, sid. 88–89.
50 Ibid, sid. 119–120.
51 Ibid, sid. 85.
52 Ibid, sid. 39–40.
53 Ibid, sid. 122.
54 Ibid, sid. 121.
55 Ibid, sid. 120.
56 Ibid, sid. 119–120.
57 Ibid, sid. 125.
58 Tingsten 1948, sid. 333.
59 Tingsten 1969a, sid. 126–135.

60 Ibid, sid. 133.
61 Ibid, sid. 134.
62 Tingsten 1948, sid. 322.
63 Tingsten 1969a, sid. 133–134, cit. sid. 134.
64 Ibid, sid. 134–136, cit. sid. 135–136.
65 Tingsten 1969b, sid. 18–19.
66 Tingsten 1966, sid. 11–23.
67 Ibid, sid. 21–22.
68 Ibid, sid. 19 och 22–23.
69 Ibid, sid. 28–36.
70 Ibid, sid. 12 och 66–68, cit. sid. 68.
71 Ibid, sid. 32–35.
72 Ibid, sid. 206–208.
73 Ibid, sid. 24.
74 Tingsten 1948, sid. 246.
75 Tingsten 1937, sid. 206.
76 Tingsten 1966, sid. 216–217.
77 Tingsten 1969a, sid. 61. Se även Tingsten 1939, sid. 32 och 61–62.
78 Tingsten 1969a, sid. 148. Se även Tingsten 1966, sid. 205.
79 Tingsten 1969a, sid. 149.
80 Ibid, sid. 70–71.
81 Ibid, sid. 20.
82 Ibid, sid. 105.
83 Ibid, sid. 85.
84 Tingsten 1939, sid. 14.
85 Tingsten1969a, sid. 120–121.
86 Ibid, sid. 42.
87 Ibid, sid. 74.
88 Tingsten 1939, sid. 12.
89 Tingsten 1969a, sid. 42–43.
90 Ibid, sid. 68.
91 Ibid, sid. 119–120.
92 Ibid, sid. 40.
93 Ibid, sid. 68.
94 Ibid, sid. 71–72.

Noter kap. 8

1 Westerståhl 1956a; Westerståhl 1956b.
2 Westerståhl 1970, sid. 22–27.
3 Ibid, sid. 24.
4 Ibid, sid. 30–35.
5 Ibid, sid. 34.
6 Ibid, sid. 33.
7 Ibid, sid. 34.
8 Ibid, sid. 35–40.
9 Ibid, sid. 41.
10 Ibid, sid. 41.
11 Ibid, sid. 42.
12 Ibid, sid. 42–43, cit. sid. 43.
13 Ibid, sid. 44.
14 Ibid, sid. 45.
15 Ibid, sid. 43.
16 Ibid, sid. 45–48.
17 Hela forskningsprogrammet presenteras i *Utvärdering* ... 1978.
18 Ibid, sid. 77.
19 Westerståhl – Johansson 1981, sid. 9.
20 Ibid, sid. 9–11, cit. sid. 11.
21 Ibid, sid. 11–13.
22 Ibid, sid. 12.
23 Ibid, sid. 14–16.

[24] Ibid, sid. 16.
[25] Ibid, sid. 16.
[26] Ibid, sid. 16–19.
[27] Ibid, sid. 16.
[28] Ibid, sid. 17.
[29] Westerståhl 1981.
[30] Westerståhl – Johansson 1981, sid. 20–22.
[31] Ibid, sid. 22.
[32] Ibid, sid. 44.
[33] Ibid, sid. 132–134.
[34] Ibid, sid. 41–43.
[35] Ibid, sid. 62—65, cit. sid. 62.
[36] Ibid, sid. 64.
[37] Ibid, sid. 111–116.
[38] Ibid, sid. 110–111.
[39] Ibid, sid. 85–87 och 90.
[40] Ibid, sid. 94–99.
[41] Ibid, sid. 20–22 och 101–109.
[42] Westerståhl 1964, sid. 21–22.
[43] Ibid, sid. 17.
[44] Ibid, sid. 18.
[45] Ibid, sid. 18.
[46] Ibid, sid. 18–20.
[47] Ibid, sid. 33.
[48] Ibid, sid. 20–21.
[49] Ibid, sid. 29.
[50] Ibid, sid. 27–28.
[51] Ibid, sid. 25–26.
[52] Ibid, sid. 33–34.
[53] Birgersson – Westerståhl 1979, sid. 7.
[54] Ibid, sid. 12.
[55] Ibid, sid. 13.
[56] Ibid, sid. 10–11.
[57] Ibid, sid. 13–14.
[58] Ibid, sid. 16–17, cit. sid. 16.
[59] Ibid, sid. 12.
[60] Ibid, sid. 14–15.
[61] Ibid, sid. 15.
[62] Ibid, sid. 19.
[63] Ibid, sid. 8.
[64] Ibid, sid. 18–19.
[65] Ibid, sid. 19–20.
[66] Ibid, sid. 20.
[67] Ibid, sid. 20–21.
[68] Ibid, sid. 21.
[69] Ibid, sid. 21–22.
[70] Ibid, sid. 82–84, cit. sid. 84.
[71] Ibid, sid. 63–64.
[72] Ibid, sid. 202–203 och 17.
[73] Ibid, sid. 22.
[74] Westerståhl 1971a.
[75] Westerståhl – Persson 1975, sid. 74.
[76] Ibid, sid. 70.
[77] Ibid, sid. 58–74.
[78] Westerståhl 1964, sid. 17–19, cit. sid. 17.
[79] Westerståhl 1971a.
[80] Westerståhl – Johansson 1981, sid. 12.
[81] Tännsjö 1978, sid. 34; Johansson 1972; Johansson 1971, sid. 28–29.
[82] Westerståhl 1971b, sid. 374; Tännsjö 1978, sid. 45–46.
[83] Helander – Ståhlberg 1973, sid. 68–69; Westerståhl 1973, sid. 128. Se även Westerståhl – Johansson 1981, sid. 16–19.

[84] Birgersson – Westerståhl 1979, sid. 14.
[85] Varför skall *näraliggande* förutsättningar och effekter inkluderas i politikbegreppet? Westerståhl säger ju att politik är en beslutsprocess. Det är inte lämpligt att inkludera några som helst förutsättningar för, och effekter av, denna beslutsprocess i politikbegreppet. Man kan inte heller definiera bort vissa empiriska samband. Antingen föreligger de, eller också föreligger de inte.
[86] Westerståhl 1964, sid. 33–34.
[87] Birgersson – Westerståhl 1979, sid. 12.
[88] Helander – Ståhlberg 1973, sid. 69.
[89] Westerståhl – Johansson 1981, sid. 62.
[90] Birgersson – Westerståhl 1979, sid. 22.
[91] Ibid, sid. 13–14, cit. sid. 14.
[92] Westerståhl 1970, sid. 24.
[93] Jfr. Alf Ross' demokratibegrepp, Ross 1968, sid. 92.
[94] Birgersson – Westerståhl 1979, sid. 20.
[95] Westerståhl – Johansson 1981, sid. 44.

Noter kap. 9

[1] Lewin 1970, sid. 13. De båda debattlägren får sina namn på sid. 18 och 21.
[2] Ibid, kap. 3.
[3] Ibid, kap. 4.
[4] Ibid, kap. 5.
[5] Ibid, kap. 6.
[6] Ibid, sid. 18.
[7] Ibid, kap. 6.
[8] Ibid, sid. 20.
[9] Ibid, sid. 8–9 och 189.
[10] Ibid, sid. 186–198. Se särskilt sid. 191 och 197–198.
[11] Ibid, sid. 186–188.
[12] Ibid, sid. 188–196, cit. sid. 190.
[13] Ibid, sid. 196.
[14] Ibid, sid. 220–247.
[15] Ibid, sid. 228–232, cit. sid. 229.
[16] Ibid, sid. 223–226 och 246.
[17] Ibid, sid. 243–244. Se även sid. 75–76.
[18] Ibid, sid. 234.
[19] Ibid, sid. 223–226.
[20] Ibid, sid. 226.
[21] Ibid, sid. 232–235.
[22] Ibid, sid. 228.
[23] Ibid, sid. 230.
[24] Ibid, sid. 246.
[25] Ibid, sid. 227.
[26] Lewin 1977, sid. 5–6.
[27] Ibid, sid. 108–110.
[28] Ibid, sid. 13–34.
[29] Ibid, sid. 38.
[30] Ibid, sid. 40–41.
[31] Ibid, sid. 43.
[32] Börjeson 1970.
[33] Abrahamsson 1975, sid. 58; Murray 1970, sid. 32; Olofsson 1971.
[34] Nybom – Åmark 1972, sid. 448.
[35] Lewin 1977, sid. 59.
[36] Ibid, sid. 60.
[37] Ibid, sid. 58.
[38] Johansson 1971, sid. 18; Björklund 1970, sid. 601–603, cit. sid. 601; Lewin 1977, sid. 56.
[39] Lewin 1977, sid. 57–58, cit. sid. 57.
[40] Ibid, sid. 61.
[41] Ibid, sid. 61.

42 Back 1970; Hagård 1971, sid. 210; Wennås 1970; Nybom – Åmark 1972, sid. 448.
43 Lewin 1977, sid. 63.
44 Ibid, sid. 45.
45 Ibid, sid. 39.
46 Ibid, sid. 46.
47 Ibid, sid. 46 och 48.
48 Ibid, sid. 47.
49 Ibid, sid. 48–51.
50 Ibid, sid. 51–52.
51 Ibid, sid. 52–53, 108 och 169–171.
52 Ibid, sid. 53.
53 Ibid, sid. 161–165 och 169–171.
54 Ibid, sid. 42.
55 Ibid, sid. 142–147, cit. sid. 146.
56 Ibid, sid. 161.
57 Ibid, sid. 170.
58 Ibid, sid. 165–166.
59 Ibid, sid. 166.
60 Ibid, sid. 131–133.
61 Ibid, sid. 109 och 199–220.
62 Ibid, sid. 194–196, cit. sid. 195.
63 Ibid, sid. 166–169.
64 Ibid, sid. 222–223.
65 Ibid, sid. 131–133.
66 Ibid, sid. 177–198.
67 Ibid, sid. 178.
68 Ibid, sid. 180–190 och 178–179.
69 Ibid, sid. 190–191.
70 Ibid, sid. 193–194.
71 Ibid, sid. 197.
72 Ibid, sid. 196–198.
73 Berelson – Lazarsfeld – McPhee 1954, sid. 306–312.
74 Ibid, sid. 312–323.
75 Ibid, sid. 307–308.
76 Ibid, sid. 311.
77 Lewin 1977, sid. 42.
78 Lewin 1970, sid. 228.
79 Lewin ger olika besked om vilket den "interaktiva" demokratins "mål" är. Vid ett tillfälle sägs målet vara "participationsökning, varvid människornas allmänanda utvecklas". (Lewin 1970, sid. 229.) I sin modell anger han dock rätt och slätt "allmänanda" som målet. (Lewin 1970, sid. 227; Lewin 1977, sid. 45.) Jag har tagit fasta på den senare målbeskrivningen.
80 Lewin 1970, sid. 246; Lewin 1977, sid. 60.
81 Lewin 1977, sid. 109.
82 Se t. ex. Mill 1972, kap. VIII.
83 Lewin 1977, sid. 177–178.
84 Lewin 1970, sid. 243–244.
85 Lewin 1977, sid. 60.
86 Ibid, sid. 42.
87 Ibid, sid. 39.
88 Ibid, sid. 17.
89 Ibid, sid. 39.
90 Lewin 1970, sid. 190. Det kan noteras att Lewin gör sig skyldig till samma beteende som han kritiserar funktionalisterna för. Han kritiserar ju nämligen normativisternas norm (demokratibegrepp) – formulerad av Lewin – för att vara orealistisk eftersom den ej tar hänsyn till behovet av politiska eliter. Ett omdöme som förvisso bygger på empiriska observationer.
91 Lewin 1977, sid. 57.
92 Lewin 1970, sid. 227–228.

Noter kap. 10

[1] Lewin 1970, sid. 186.
[2] Weldon 1953, kap. 2; Popper 1969a, kap. 3; Popper 1969b, kap. 11.
[3] Popper 1969a, kap. 3.
[4] Popper 1969b, sid. 9–21.
[5] Jfr. Dahl 1977, sid. 94.

Referenser

ABRAHAMSSON 1975: Abrahamsson, B., "Byråkrati, participation och egalitär demokrati" i *Organisationerna i det moderna samhället. Relationen majoritet – minoritet.*, Statens råd för samhällsforskning, Almqvist & Wiksell, Uppsala 1975, sid. 37–62.

ANDERSSON – FURBERG 1973: Andersson, J. – Furberg, M., *Politik och propaganda. Om röstvärvandets semantik.*, Aldus/Bonniers, Stockholm.

BACK 1970: Back, P.-E., "Demokrati – vad är det?", *Dagens Nyheter* 22.10.1970.

BERELSON – LAZARSFELD – McPHEE 1954: Berelson, B. R. – Lazarsfeld, P. F. – McPhee, W. N., *Voting. A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign.*, The University of Chicago Press, Chicago.

BIRGERSSON – WESTERSTÅHL 1979: Birgersson, B. O. – Westerståhl, J., *Den svenska folkstyrelsen*, LiberFörlag/Jurist- och Samhällsvetareförbundets Förlag, Stockholm.

BJÖRKLUND 1970: Björklund, S., "Demokratins problem ställt på nytt", *Tiden* 1970:10, sid. 596–604.

BRATT 1975a: Bratt, P., "För oss är demokrati inget tomt ord!" i Elvander, N. (red.), *Demokrati och socialism*, Rabén & Sjögren, Stockholm 1975, sid. 13–18.

BRATT 1975b: Bratt, P., "Elvander friskförklarar borgerlig demokrati!" i Elvander, N. (red.), *Demokrati och socialism*, Rabén & Sjögren, Stockholm 1975, sid. 38–41.

BÖRJESON 1970: Börjeson, B., "Demokratins livsvillkor", *Dagens Nyheter* 24.10.1970.

DAHL 1970: Dahl, R. A., *A Preface To Democratic Theory*, The University of Chicago Press, Chicago och London.

DAHL 1977: Dahl, R. A., *After the Revolution? Authority in a Good Society.*, Yale University Press, New Haven och London.

DAHL 1978: Dahl, R. A., *Polyarchy. Participation and Opposition.*, Yale University Press, New Haven och London.

DAHL 1982: Dahl, R. A., *Dilemmas of Pluralist Democracy. Autonomy vs. Control.*, Yale University Press, New Haven och London.

ELVANDER 1975: Elvander, N., (red.), *Demokrati och socialism*, Rabén & Sjögren, Stockholm.

ELVANDER 1975a: Elvander, N., "Dags för en seriös debatt om demo-

kratins problem" i Elvander, N. (red.), *Demokrati och socialism*, Rabén & Sjögren, Stockholm 1975, sid. 18–23.

ELVANDER 1975b: Elvander, N., "Vänstern vacklar i synen på demokratin" i Elvander, N. (red.), *Demokrati och socialism*, Rabén & Sjögren, Stockholm 1975, sid. 33–38.

ELVANDER 1975c: Elvander, N., "Demokrati och socialism" i Elvander, N. (red.), *Demokrati och socialism*, Rabén & Sjögren, Stockholm 1975, sid. 116–123.

FREDRIKSSON 1982: Fredrikssson, G., *Det politiska språket*, 6. uppl., Tiden, Stockholm.

HAGÅRD 1971: Hagård, B., "Elit och massa", *Svensk Tidskrift* 1971:4, sid. 206–213.

HELANDER – STÅHLBERG 1973: Helander, V. – Ståhlberg, K., "Några kritiska synpunkter på den svenska kommunforskningsgruppens demokratimodell", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1973:1, sid. 66–69.

HERMANSSON 1975: Hermansson, C.-H., "Den demokratiska metoden och förutsättningarna för demokrati", i Elvander, N. (red.), *Demokrati och socialism*, Rabén & Sjögren, Stockholm 1975, sid. 41–46.

HIMMELSTRAND 1975: Himmelstrand, U., "Om liberal och socialistisk demokrati" i Elvander, N. (red.), *Demokrati och socialism*, Rabén & Sjögren, Stockholm 1975, sid. 105–111.

JOHANSSON 1971: Johansson, S., *Politiska resurser. Utkast till kap 10 i betänkande om svenska folkets levnadsförhållanden.*, Låginkomstutredningen, Allmänna förlaget, Stockholm.

JOHANSSON 1972: Johansson, S., "Har vi demokrati i Sverige?",*Dagens Nyheter* 18.1.1972.

JÖNSSON 1975: Jönsson, P., "Elvanders definition kan inte kallas 'klassisk'" i Elvander, N. (red.), *Demokrati och socialism*, Rabén & Sjögren, Stockholm 1975, sid. 30–33.

LEWIN 1970: Lewin, L., *Folket och eliterna. En studie i modern demokratisk teori.*, Almqvist & Wiksell, Stockholm.

LEWIN 1977: Lewin, L., *Hur styrs facket? Om demokratin inom fackföreningsrörelsen.*, Fackföreningsundersökningen 1, Rabén & Sjögren, Stockholm.

LINDQVIST 1975: Lindqvist, S., "Herbert Tingstens magiska kritstreck" i Elvander, N. (red.), *Demokrati och socialism*, Rabén & Sjögren, Stockholm 1975, sid. 88–91.

MACPHERSON 1971: Macpherson, C. B., *The Real World of Democracy. The Massey Lectures.*, Oxford University Press, London.

MACPHERSON 1984: Macpherson, C. B., *The Life and Times of Liberal Democracy*, Oxford University Press, Oxford.

MARC-WOGAU 1968: Marc-Wogau, K., *Studier till Axel Hägerströms filosofi*, Prisma, Falköping.

MARC-WOGAU 1984: Marc-Wogau K., *Filosofisk uppslagsbok*, 3. uppl., Doxa, Lund.

MILL 1972: Mill, J. S., *Considerations on Representative Government* i *Utilitarianism, On Liberty, and Considerations on Representative Government*, J. M. Dent & Sons, London 1972, sid. 171–393.

MURRAY 1970: Murray, R., "Eliten åt folket!", *Liberal debatt* 1970:6–7, sid. 29–33.

NYBOM – ÅMARK 1972: Nybom, T. – Åmark, K., "Demokrati – vad är det?", *Historisk Tidskrift* 1972:3, sid. 440–449.

NAESS 1970: Naess, A., *Empirisk semantik*, Läromedelsförlagen/ Svenska bokförlaget, Stockholm.

OGDEN – RICHARDS 1946: Ogden, C. K. – Richards, I. A., *The Meaning of Meaning. A Study of The Influence of Language upon Thought and of The Science of Symbolism.*, 8. uppl., Kegan Paul, Trench, Trubner & CO., London.

OLOFSSON 1971: Olofsson, O., "Folket och eliterna i västerländsk tappning", *Ny Dag* 27–28.1.1971.

POPPER 1969a: Popper, K. R., *The Open Society and Its Enemies. I. The Spell of Plato.*, 5. uppl., Routledge & Kegan Paul, London.

POPPER 1969b: Popper, K. R., *The Open Society and Its Enemies. II. The High Tide of Prophecy: Hegel, Marx, and the Aftermath.*, 5. uppl., Routledge & Kegan Paul, London.

REGNÉLL 1964: Regnéll, H., *Ordet och tanken. Semantiska uppsatser.*, Svenska Bokförlaget/Bonniers, Stockholm.

REGNÉLL 1971: Regnéll, H., *Semantik. Filosofiska och språkvetenskapliga grundfrågor inom betydelseläran.*, 2. uppl. Läromedelsförlagen, Stockholm.

ROSS 1968: Ross, A., *Varför demokrati?*, 2. uppl., Tiden, Stockholm.

RUSSEL 1984: Russel, B., *A History of Western Philosophy*, Unwin Paperbacks, London.

SCHUMPETER 1979: Schumpeter, J. A., *Capitalism, Socialism and Democracy*, 5. uppl., George Allen & Unwin, London.

SÖDERLUND 1975: Söderlund, C.-O., "Politik – en söndag vart tredje år" i Elvander, N. (red.), *Demokrati och socialism*, Rabén & Sjögren, Stockholm 1975, sid. 23–27.

TINGSTEN 1937: Tingsten, H., *Political Behavior. Studies in Election Statistics.*, Stockholm economic studies No. 7, P. S. King & Son,

London.
TINGSTEN 1939: Tingsten, H., *Demokratiens seger och kris. Den författningspolitiska utvecklingen 1880–1930.*, 2. uppl., Bonniers, Stockholm.
TINGSTEN 1945: Tingsten, H., *Demokratiens problem*, Norstedts, Stockholm.
TINGSTEN 1948: Tingsten, H., *Argument*, Bonniers, Stockholm.
TINGSTEN 1966: Tingsten, H., *Från idéer till idyll. Den lyckliga demokratien.*, Norstedts, Stockholm.
TINGSTEN 1969a: Tingsten, H., *Demokratiens problem*, 6. uppl., Aldus/Bonniers, Stockholm.
TINGSTEN 1969b: Tingsten, H., *Min politiska horisont och andra essayer*, 2. uppl., Norstedts, Stockholm.
TÄNNSJÖ – ANDRÉN 1975: Tännsjö, T. – Andrén, G., "Det är inte riksdagen som har makten" i Elvander, N. (red.), *Demokrati och socialism*, Rabén & Sjögren, Stockholm 1975, sid. 27–30.
TÄNNSJÖ 1975: Tännsjö, T., "Borgerlig demokrati och socialistisk" i Elvander, N. (red.), *Demokrati och socialism*, Rabén & Sjögren, Stockholm 1975, sid. 92–104.
TÄNNSJÖ 1978: Tännsjö, T., *Demokratimätning. En inblick i den statsvetenskapliga skolastiken.*, Filosofiska småtryck No. 4, Akademilitteratur, Stockholm.
UTVÄRDERING ... 1978: *Utvärdering av kommunindelningsreformen. Förslag till forskningsprogram.*, Delbetänkande I av kommunaldemokratiska kommittén, Ds Kn 1978:5.
VALLINDER 1975: Vallinder, T., "Demokratin under debatt" i Elvander, N. (red.), *Demokrati och socialism*, Rabén & Sjögren, Stockholm 1975, sid. 113–116.
VEDUNG 1977: Vedung, E., *Det rationella politiska samtalet. Hur politiska budskap tolkas, ordnas och prövas.*, Aldus/Bonniers, Stockholm.
WELDON 1953: Weldon, T. D., *The Vocabulary of Politics. An enquiry into the use and abuse of language in the making of political theories.*, Penguin Books, Melbourne/London/Baltimore.
WENNÅS 1970: Wennås, O., "Folket och eliterna", *Göteborgs-Posten* 20.10.1970.
WESTERSTÅHL 1956a: Westerståhl, J., "Demokratisk elit", *Dagens Nyheter* 2.8.1956.
WESTERSTÅHL 1956b: Westerståhl, J., "Servicedemokrati", *Dagens Nyheter* 4.8.1956.
WESTERSTÅHL 1964: Westerståhl, J., "Demokrati – diktatur" i *Sam-*

hällskunskap för seminarieundervisningen, annan högre undervisning och det fria bildningsarbetet. I. Stats- och kommunalkunskap, socialpolitik m.m., 4. uppl., Kungl. Skolöverstyrelsens skriftserie 9, Falun 1964, sid. 15–34.

WESTERSTÅHL 1970: Westerståhl, J., *Ett forskningsprogram*, Den kommunala självstyrelsen 1, Almqvist & Wiksell, Stockholm.

WESTERSTÅHL 1971a: Westerståhl, J., "Ett hot mot demokratin", *Dagens Nyheter* 20.6.1971.

WESTERSTÅHL 1971b: Westerståhl, J., "Demokratidebatt", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1971:4, sid. 371–376.

WESTERSTÅHL 1973: Westerståhl, J., "Replik till Helander – Ståhlberg", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1973:2, sid. 127–128.

WESTERSTÅHL – PERSSON 1975: Westerståhl, J. – Persson, M., *Demokrati och intresserepresentation. En principdiskussion.*, Liber-Läromedel/Utbildningsförlaget, Stockholm.

WESTERSTÅHL – JOHANSSON 1981: Westerståhl, J., – Johansson, F., *Medborgarna och kommunen. Studier av medborgerlig aktivitet och representativ folkstyrelse.*, Rapport 5 från kommunaldemokratiska forskningsgruppen, Ds Kn 1981:12.

WESTERSTÅHL 1981: Westerståhl, J., "Participation and representation" i Torsvik, P. (ed.), *Mobilization, Center-Periphery Structures and Nation-Building. A volume in commemoration of Stein Rokkan.*, Universitetsforlaget Bergen/Oslo/Tromsö 1981, sid. 429–447.

WESTHOLM 1976: Westholm, C.-J., *Ratio och universalitet. John Stuart Mill och dagens demokratidebatt.*, Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala Nr 72, Rabén & Sjögren, Stockholm.

ÖHMAN 1978: Öhman, B., *Vad är ett demokratiskt samhälle? Försök till en saklig betraktelse.*, Prisma, Stockholm.

Frågan om hur vi bör uppfatta förhållandet mellan det demokratiska beslutsfattandets former och beslutens innehåll är klassisk i politisk och samhällsvetenskaplig demokratidebatt. Den har dock genom åren oftare besvarats med ideologiskt färgade slagord än med grundliga analyser. I Sverige har man ofta nöjt sig med att upprepa Herbert Tingstens teser från 1940-talet – eller tolkningar av dessa – utan att närmare utreda deras hållbarhet.

Samtal om demokrati innehåller en inträngande analys av detta och andra viktiga problem i demokratidebatten. Diskussionen leder fram till ett antal principer utifrån vilka författaren granskar texter om demokrati av bl a Joseph A Schumpeter, Alf Ross, C B Macpherson, Robert A Dahl, Herbert Tingsten, Jörgen Westerståhl och Leif Lewin.

På ett mer generellt plan handlar *Samtal om demokrati* om vilka normer och regler som bör gälla för politisk begreppsbildning och samtal om politik. De principer som Bengt-Ove Boström föreslår för ordnade samtal om demokrati leder till två slag av förståelse – förståelse av budskap och förståelse av de ting vi ägnar våra tankar och våra samtal åt.

ISBN 91-578-0246-7